

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЗНАК ВІТАЛІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 327(477) «1991/2019»

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНА – НАТО У 1991–2019 РР.:
ІСТОРИКО-БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

032 – історія та археологія

03 – гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Знак**

Науковий керівник: **Алексієвець Микола Миронович**, доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2023

АНОТАЦІЯ

Знак В. М. Еволюція взаємовідносин Україна – НАТО у 1991–2019 рр.: історико-безпековий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2023.

Дисертаційна праця присвячена комплексному дослідженню еволюційних процесів взаємовідносин Україна – НАТО в історико-безпековому аспекті у 1991–2019 рр., закономірностей, основних тенденцій та специфіки складного переходу від співпраці до стратегічного партнерства шляхом визначення й аналізу рубіжних віх і оптимізації параметрів взаємодії та перспектив з урахуванням становлення новітньої системи облаштування світоустрою. Показано, що вступ України до Альянсу є безальтернативним в умовах сучасної міжнародної та регіональної ситуації і знаменуватиме новий історичний етап у динамічному розвитку співробітництва України і Північноатлантичного договору в інтересах національної й регіональної безпеки, стабільності в Європі та світі. Стає очевидним, що в умовах тимчасової окупації Криму Росією, війни на Донбасі, а згодом розв'язання РФ повномасштабного вторгнення в Україну запропонована наукова тема набуває особливої актуальності.

Науково-методологічні засади дисертації становлять принципи об'єктивності й історизму, а також загально- та спеціально-історичні методи і міждисциплінарний, системний підходи до дискурсу українсько-натовських відносин в історико-безпековій сфері на основі цілісного використання різноманітних вітчизняних і зарубіжних джерел з означеної проблеми. Авторська концепція історіографії теми складає два етапи: перший – початок 1990-х – кінець 1990-х рр. та другий – початок 2000-х років – до наших днів. При цьому зауважимо, що порушена проблема ще не була предметом цілісного окремого дослідження. У праці зацентровано, що вона знайшла частковий розгляд в історичній науці, і саме з цих міркувань у найближчій перспективі роль й місце взаємодії Україна – НАТО, особливо з врахуванням російсько-української війни, потребуватиме подальшого вивчення.

У результаті дослідження вказаної теми, доведено, що процес становлення й розвитку українсько-натовських взаємин поступальним характером їх еволюції обумовлюється історико-політичними чинниками відповідно до розбудови сучасної системи світоустрою і вироблення механізмів постійної модернізації з урахуванням внутрішньо- та зовнішньополітичних умов. Сучасні відносини України з НАТО спираються на ухвалені інституційно-правові основи, пройшли нелегкий шлях в рамках програми «Партнерство заради миру», Хартії про особливе партнерство, інших форматів співробітництва до узаконення євроатлантичного курсу в Конституції України. Встановлено, що взаємовідносини Альянсу з Україною набули інтенсивності після Помаранчевої революції, Революції гідності та особливо російсько-української війни. Наукова новизна праці полягає в тому, що в українській історіографії запропоновано власну авторську періодизацію взаємин України з НАТО сучасності. Основні складові розвитку українсько-натовських відносин складають шість етапів, а саме: перший: 1991–1997 рр.; другий: 1998–2000 рр.; третій: 2001–2004 рр.; четвертий: 2004–2009 рр.; п'ятий: 2010–2019 рр.; шостий: 2019–2021 рр. Зазначимо, що хронологічно означені періоди окреслено схематично, адже історико-політичні події еволюції відносин Україна–НАТО упродовж досліджуваного періоду виступають пізніше або раніше на кілька років. Упродовж усієї історії розвитку взаємовідносин України і НАТО відбувалася еволюція їх змісту й форм, нормативно-правового забезпечення діяльності відповідно до вимог й запитів часу.

Підкреслимо, що Україна активна у міжнародній політиці і давно бере участь в практичних проектах НАТО, спрямованих на підвищення своєї обороноздатності, національної безпеки та безпеки регіону, а також бере участь у різних натовських програмах й ініціативах, що сприяють зближенню з Альянсом. Ключовою є військово-політичний діалог та військово-технічна співпраця. Україна залучена до ініціатив покращення військової освіти та навчання, здійснює стандартизацію у галузі безпеки та оборони, залучена до розвитку кібербезпеки, медичної співпраці тощо. Україна також задіяна у проектах НАТО, спрямованих на підвищення обороноздатності та безпеки регіону, зокрема, у натовській програмі «Партнерство

заради миру», програмах у галузі науки та техніки, програмі з військової реформи, логістики та багатьох інших ініціативах.

Дослідження процесу становлення відносин України та НАТО в історико-безпековому контексті у період 1991–2019 рр. проведене на сучасних науково-методологічних і джерелознавчих засадах переконливо стверджує, що співробітництво посилилось. Автор обґрунтовує своє власне бачення теми на достатньому забезпеченні історичними матеріалами. Комплексно досліджено проблему взаємовідносин України – НАТО, еволюцію співробітництва та питання безпеки в історико-безпековому аспекті, доведено, що у цьому контексті за нинішніх умов взаємодія між ними підпорядковується насамперед потребам максимального зміцнення обороноздатності Української держави, реформування її Збройних сил та інших силових та оборонних структур країни, відповідності до стандартів організації, пошуку більш ефективних гарантій національної безпеки та відновлення територіальної цілісності держави.

На думку автора, взаємодія між Україною й Організацією Північноатлантичного договору у військово-безпековій площині має такі основні складові, а саме: військово-політичний діалог та військово-технічне практичне співробітництво. Перша забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях та є ключовим елементом взаємодії у сфері відносин України з НАТО. Друга – здійснюється відповідно до регламенту Річних національних програм співпраці Україна – НАТО, що розробляються на кожний рік, їхньою метою є в основному удосконалення систем стратегічної та оборонної галузей, підвищення рівня взаємосумісності ЗСУ з силами Альянсу, питання трансформації оборонних реформ тощо. Обговорення питань щодо безпеки та обороноздатності є важливим етапом, що дозволяє взаємно обмінюватися досвідом та знаннями, в результаті можуть бути розроблені більш ефективні заходи для забезпечення безпеки в регіоні та визначені пріоритетні напрямки розвитку співпраці, розраховані в подальшому спільні стратегічні плани та заходи для їх реалізації. Дослідження та аналіз джерел дозволяють дійти до висновку, що консультативний механізм НАТО призначений насамперед для збереження європейської безпеки, він також працює у боротьбі з

кризою за межами Альянсу. Зважаючи на те, що на сьогодні країни НАТО є світовими лідерами у галузі високих оборонних технологій, та технологій в цілому, в українській історичній думці останнього часу можна знайти тези, що приєднавшись до НАТО, Україна не тільки отримає доступ до цих технологій, але й зможе зробити внесок у справу оборони євроатлантичних націй. Варто зазначити, що Україна вже отримує доступ до різних технологій у військово-технічній сфері країн НАТО та у зв'язку з російсько-українською війною робить значний внесок у справу оборони всієї Європи. Де-факто, Україна як країна з євроатлантичним вектором, що закріплений у Конституції, та її Збройні сили стали членами НАТО, але не де-юре, тому потрібно продовжувати вести діалог на всіх рівнях у цьому ключі. В сучасній науці міжнародного права існує принцип співмірності, згідно з яким: обсяг заходів самооборони повинен бути співмірним тяжкості нападу, що виправдовує самооборону. Тому допомога Україні з боку країн НАТО є цілком виправданою відповідно до російської загрози, допомога значною мірою є результатом багатьох років дипломатичних зустрічей, консультацій і форумів всіх рівнів, до яких приєднувалась наша держава протягом усієї незалежності. Підкреслимо, що взаємовідносини з НАТО у військово-політичній та військово-технічній сферах розпочалися після здобуття незалежності та відновлення Україною державності, вони переважно зосереджувалися на проведенні спільних щорічних військових навчань та створенні консультативних робочих груп, що займалися реформуванням ЗСУ.

Військово-технічне практичне співробітництво між Україною та НАТО також передбачає обмін досвідом та технологіями, зокрема у галузі військової техніки та обладнання. Це допомагає підвищити рівень підготовки українських військових, забезпечувати їх ефективну бойову готовність та здатність до взаємодії з військами інших країн у разі необхідності. У контексті євроатлантичної інтеграції України важливим є впровадження стандартів НАТО в нашій країні, органічної компоненти національної безпеки та оборони, особливо в умовах повномасштабної війни з Росією. Отже, вступ України до НАТО є велінням часу, має глибоке коріння європейського та євроатлантичного покликання.

Ключові слова: Україна, зовнішня політика, Організація Північноатлантичного договору, євроатлантична інтеграція, безпека, співпраця.

ANNOTATION

Znak V. Evolution of Ukraine – NATO relations in 1991–2019: historical and security aspect. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 032 History and Archeology. – Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, 2023.

The dissertation work is devoted to a comprehensive study of the evolutionary processes of Ukraine – NATO relations in a historical and security aspect from 1991 to 2019, the patterns, main trends and specifics of the complex transition from cooperation to strategic partnership by determining and analyzing the subjective milestones and optimizing interaction parameters and prospects with regard to the establishment of a new world order system. It is shown that Ukraine's accession to the Alliance is an inevitable option in the context of the modern international and regional situation, and it will mark a new historical stage in the dynamic development of cooperation between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization in the interests of national and regional security, stability in Europe and the world. It becomes apparent that under the conditions of the temporary occupation of Crimea by Russia, the war in Donbas, and subsequently the resolution of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, the proposed scientific topic becomes especially relevant.

The scientific and methodological principles of the dissertation consist of objectivity and historicism, as well as general and special historical methods and interdisciplinary, systemic approaches to the discourse of Ukrainian – NATO relations in the historical-security sphere based on the comprehensive use of various domestic and foreign sources on the given issue. The author's historiographical concept of the topic comprises two stages: the first – the beginning of the 1990s – the late 1990s, and the second – the beginning of the 2000s to the present day. It should be noted that the issue raised has not yet been the subject of a comprehensive separate study. The work emphasizes that it has found partial consideration in historical science, and it is from these considerations that the role and place of Ukraine-NATO interaction, especially in light of the Russian-Ukrainian war, will require further study in the near future.

As a result of the study of the specified topic, it has been shown that the process of the formation and development of Ukrainian – NATO relations has been progressive in nature, and their evolution has been determined by historical and political factors in accordance with the development of the modern world order and the creation of mechanisms for constant modernization taking into account internal and external political conditions. The current relations between Ukraine and NATO are based on institutional and legal foundations, which have gone through a difficult path within the framework of the Partnership for Peace program, the Charter on a Distinctive Partnership, and other formats of cooperation, up to the legalization of the Euro-Atlantic course in the Constitution of Ukraine. It has been established that the Alliance's relations with Ukraine gained intensity after the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, and especially the Russian-Ukrainian war. The scientific novelty of the work lies in the fact that Ukrainian historiography has proposed its own author's periodization of Ukraine's relations with NATO in the present day. The main components of the development of Ukrainian-NATO relations consist of six stages, namely: the first: 1991–1997; the second: 1998–2000; the third: 2001–2004; the fourth: 2004–2009; the fifth: 2010–2019; the sixth: 2019–2021. It should be noted that the chronologically defined periods are outlined schematically, as the historical and political events of the evolution of Ukraine – NATO relations during the studied period occur several years earlier or later. Throughout the entire history of the development of relations between Ukraine and NATO, there has been an evolution of their content and forms, normative and legal support for activities in accordance with the requirements and demands of the time.

It should be noted that Ukraine is active in international politics and has long been involved in practical NATO projects aimed at enhancing its defense capabilities, national security, regional security, as well as participating in various NATO programs and initiatives that promote closer ties with the Alliance. Key to this is military-political dialogue and military-technical cooperation. Ukraine is involved in initiatives to improve military education and training, standardization in the field of security and defense, cybersecurity, medical cooperation, and more. Ukraine is also engaged in NATO projects aimed at enhancing defense capabilities and regional security, including the NATO

Partnership for Peace program, programs in science and technology, military reform, logistics, and many other initiatives.

The study of the process of Ukraine – NATO relations in the historical and security context during the period of 1991–2019, conducted on modern scientific-methodological and source-study principles, convincingly states that cooperation has intensified. The author substantiates their own vision of the topic based on sufficient historical materials. The problem of Ukraine – NATO relations, the evolution of cooperation, and security issues are comprehensively studied in the historical and security aspects. It is proven that in this context, the interaction between them is primarily subordinate to the needs of maximum strengthening of the defense capability of the Ukrainian state, reforming its Armed Forces and other military and defense structures of the country, compliance with the organization's standards, searching for more effective guarantees of national security and restoring the territorial integrity of the state.

According to the author, the interaction between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in the military-security sphere has the following main components: military-political dialogue and military-technical practical cooperation. The first is ensured through bilateral contacts at all levels and is a key element of Ukraine's relations with NATO. The second is carried out in accordance with the Annual National Cooperation Programs developed each year, aimed primarily at improving the strategic and defense sectors, increasing the interoperability of the Armed Forces of Ukraine with the Alliance, and addressing issues related to defense reform. Discussions on security and defense issues are an important stage that allows for the exchange of experience and knowledge, and more effective measures can be developed to ensure security in the region, and priority areas for cooperation can be identified, resulting in joint strategic plans and measures for their implementation in the future. Research and source analysis allow us to conclude that NATO's consultative mechanism is primarily designed to preserve European security and also works to address crises outside the Alliance. Given that NATO countries are world leaders in high defense and overall technology, recent Ukrainian historical discourse includes the thesis that by joining NATO, Ukraine will not only gain access to these technologies but also be able to contribute to the cause of

defending Euro-Atlantic nations. It is worth noting that Ukraine already has access to various military-technical technologies of NATO countries and, in connection with the Russian-Ukrainian war, is making a significant contribution to the defense of all of Europe. In fact, Ukraine, as a country with a Euro-Atlantic vector enshrined in the Constitution, and its Armed Forces have become de facto members of NATO, but not de jure, so it is necessary to continue the dialogue at all levels in this regard. In modern international law, there is a principle of proportionality, according to which the extent of self-defense measures must be proportionate to the severity of the attack that justifies self-defense. Therefore, assistance to Ukraine from NATO countries is entirely justified in response to the Russian threat, and such assistance is largely the result of many years of diplomatic meetings, consultations, and forums at all levels, to which our state has joined throughout its independence. It should be noted that relations with NATO in the military-political and military-technical spheres began after Ukraine gained independence and restored statehood. They mainly focused on conducting joint annual military exercises and creating advisory working groups that dealt with reforming the Armed Forces of Ukraine.

Military-technical practical cooperation between Ukraine and NATO also involves the exchange of experience and technologies, particularly in the field of military equipment and hardware. This helps to improve the level of training of Ukrainian soldiers, ensure their effective combat readiness and ability to interact with the forces of other countries if necessary. In the context of Ukraine's Euro-Atlantic integration, the implementation of NATO standards in our country is important as an organic component of national security and defense, especially in the conditions of full-scale war with Russia. Therefore, Ukraine's accession to NATO is a matter of time, rooted in its European and Euro-Atlantic aspirations and foreign policy.

Key words: Ukraine, foreign policy, North Atlantic Treaty Organization, Euro-Atlantic integration, security, cooperation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Знак, В. Пріоритети співпраці України з НАТО 1991–2019 рр. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2019. Вип. 2. С. 89-96.
2. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166-175.
3. Знак, В. Свобода і рівність України в НАТО. Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2020. Вип. 24. С. 118-133.
4. Знак, В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. Вип. 1 (03). С. 64-88.
5. Алексієвець, М. & Алексієвець, Л. & Знак, В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). Київ: Сторінки історії. 2022. №55. С. 315-337.
6. Знак, В. Співробітництво України з НАТО. Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії» (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 56-57.
7. Знак, В. Україна – НАТО: основні етапи і проблеми співпраці. Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи» (18 березня 2021 р.) // Збірник матеріалів. Тернопіль, 2021. С. 101-103.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	10
ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	17
1.1. Історіографія проблеми.....	17
1.2. Джерельна база праці.....	23
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	29
РОЗДІЛ II. ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО	
КУРСУ УКРАЇНИ.....	55
2.1. Історичні передумови розбудови відносин України з НАТО в системі євроатлантичної інтеграції.....	55
2.2. Інституційно-правові основи формування українсько-натівських відносин.....	111
2.3. Етапи співпраці Україна – НАТО: виклики та перспективи розвитку.....	122
РОЗДІЛ III. УКРАЇНСЬКО-НАТОВСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ:	
ОСНОВНІ ПОДІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	151
3.1. Стратегічні концепції НАТО: перетин ролей оборонного альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності.....	151
3.2. Україна в миротворчих операціях під егідою Організації Північноатлантичного договору.....	159
3.3. Вплив взаємодії Україна – НАТО на забезпечення національної та регіональної безпеки.....	205
3.4. Особливості матеріально-технічного забезпечення Збройних сил України за стандартами НАТО.....	263
ВИСНОВКИ.....	296
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	302

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній історіографії посилюється інтерес до дослідження українсько-натовських відносин у новітній геополітичній системі. Означена наукова проблема набуває все більшої ваги як у теоретично-пізнавальному, так і, особливо, в практичному аспектах. Історико-політичний дискурс відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), трансформаційних тенденцій складного переходу від співпраці до стратегічного партнерства й узаконення євроатлантичного курсу між нашою державою і НАТО в Конституції України, динаміки основних параметрів нинішньої взаємодії та перспектив у контексті новітнього облаштування світоустрою посилює значення вивчення указаної проблематики.

Зауважимо, розбудова Української держави, позначена боротьбою за збереження територіальної цілісності, самостійності і суверенітету, пошуком свого місця в новітній системі геополітичних координат, здійсненням стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, на взаємодію з Північноатлантичним альянсом. Російсько-українська війна зумовлює необхідність пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, безпеки і територіальної цілісності держави. За таких умов, співпраця України з НАТО підпорядковується насамперед потребам перемоги у війні з Росією, максимального зміцнення обороноздатності та реформування Збройних сил України, наближенню до стандартів організації, що дасть можливість відповідати критеріям для інтеграції до Альянсу, пріоритетних національним інтересам. У сфері зовнішньополітичної діяльності незалежної України стало формування і збереження стабільних відносин, співпраці й стратегічного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору, що залишається найпотужнішою світовою системою колективної безпеки як основи миру й гарантування стабільності у регіоні. Особливе партнерство України та НАТО є надважливою складовою нової архітектури загальноєвропейської безпеки, сформувалося в багатоаспектний комплекс практичного співробітництва в усіх сферах, поглиблюючи взаємну умотивованість з кожним новим етапом його розширення. Непослідовність НАТО

щодо України, відсутність закріплення нормативної перспективи членства спонукає до пошуків подолання перешкод та продовження співпраці відповідно до викликів сьогодення, оскільки в умовах повномасштабного вторгнення РФ є неприйнятним участь України у будь-яких інших альтернативних інтеграційних проектах, окрім НАТО та ЄС. Наукова актуальність теми зумовлюється і тим фактом, що в запропонованому контексті вона розроблена ще недостатньо. Вивчення еволюції відносин Україна–НАТО стане науково-теоретичною базою, що сприятиме розкриттю їх потенціалу, інтеграції України до НАТО. Все це актуалізує запропоноване дослідження, актуальність якого є очевидною і не викликає жодних заперечень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Метою дисертаційного дослідження є: на основі широкої джерелознавчої бази та наявних у сучасній історичній науці теоретико-методологічних засад здійснити комплексний аналіз еволюційних процесів у відносинах України та Організації Північноатлантичного договору на шляху переходу від простих форм співпраці до стратегічного партнерства, встановити основні тенденції та закономірності шляхом аналізу змісту й характеру із виявленням найзначущіших напрямків, здобутків і перспектив у їх поглибленні та підвищенні ефективності у сучасних глобалізаційних і євроатлантичних процесах.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних науково-дослідницьких завдань:

- визначити стан вивчення проблеми, джерельні основи та охарактеризувати основні параметри теоретико-методологічних засад дослідження;
- висвітлити геополітичні та регіональні передумови становлення й розвитку співпраці України і НАТО, її нормативно-правові та інституційні забезпечення;
- розглянути тенденції та напрямки співробітництва між НАТО та Україною;

- розкрити вплив різних чинників у формуванні відносин Україна–НАТО, виявити та проаналізувати їх етапи відповідно до викликів сучасності;
- обґрунтувати і проаналізувати особливості створення сучасних відносин Україна–НАТО у військово-безпековій сфері;
- виявити глобальні виклики проблеми національної безпеки в умовах євроатлантичної інтеграції;
- окреслити проблеми та перспективи подальшого співробітництва України і НАТО у світлі сучасних проблем збереження миру й стабільності у регіоні.

Об'єкт праці: відносини Україна–НАТО у досліджуваний період.

Предмет дослідження становлять основні тенденції та особливості історичного процесу формування й реалізації українсько-натовських відносин у 1991–2019 рр. в історико-безпековій сфері діяльність інституційних установ у цьому напрямку.

Хронологічні рамки роботи охоплюють майже три десятиліття – 1991–2019 рр. Нижня межа обумовлена здобуттям Україною незалежності та початком налагодження відносин із НАТО, а верхня – переходом до співпраці на новому рівні й узаконення євроатлантичного курсу в Конституції України.

Територіальні межі охоплюють територію України та Північноатлантичного альянсу в сучасних державних кордонах.

Науково-методологічні основи дослідження складають принципи історизму та об'єктивності, загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, порівняння, конкретизація, ін.), спеціально-історичні (синхронний, метод періодизації; історико-хронологічний, системно-структурний, історико-типологічний, ретроспективний, статистичний) та деякі інші наукові методи суміжних гуманітарних наук, а також системно-дисциплінарний і плюралістичний підходи до вивчення трансформаційних відносин Україна – НАТО у досліджуваний період на основі цілісного застосування сукупності джерел з теми, що мають спільну просторово-часову локалізацію та предметні площинні параметри.

Наукова новизна одержаних конструктивних результатів полягає у теоретико-концептуальному обґрунтуванні запропонованої проблеми, комплексному дослідженні відносин Україна – НАТО упродовж 1991–2019 рр., а також визначенні та аналізові підходів, сукупність яких сприятиме успішній реалізації політики українсько-натовських взаємовідносин, шляхом модернізації механізмів їх здійснення.

У дисертаційному дослідженні уперше:

- здійснено цілісний аналіз здобутків української історіографії й наукової думки з означеної наукової проблеми;
- подано власний погляд на розвиток українсько-натовських відносин сучасності;
- запропоновано авторську концепцію періодизації відносин Україна–НАТО;
- введено до наукового обігу документи відділу державного архіву Міністерства оборони України.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження основних геополітичних передумов становлення й розвитку відносин Україна–НАТО;
- зміст модернізаційних процесів у становленні українсько-натовських взаємозв'язків в сучасних умовах;
- простежено складний перехід від найпростіших форм співпраці між Україною і НАТО до стратегічного партнерства.

Уточнено:

- зміст і характер терміну «євроатлантична інтеграція», «Організація Північноатлантичного договору», «міжнародні відносини».
- значення: роль співпраці Україна–НАТО у забезпеченні миру і безпеки у євроатлантичному просторі;
- суть та основні етапи співпраці Україна–НАТО;
- теза про українсько-натовську безпеко-оборонну співпрацю як невід'ємну частину загальноісторичного процесу євроатлантичної інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання науково-теоретичних висновків і конкретно-фактичного матеріалу

для підготовки навчально-методичних посібників, інших освітньо-учбових матеріалів, які сприятимуть успішному опануванню навчальними програмами з означеної проблематики, а також науково-дослідницькі та просвітньо-пропагандистської діяльності в загальноосвітніх школах і серед широкої громадськості. Наукові висновки праці можуть бути корисними для міжнародників, дипломатів, відповідних відомств та установ.

Апробація результатів праці. Основні положення дисертації обговорені на засіданні науково-методологічного семінару кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства ТНПУ ім. В. Гнатюка й апробовані на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії» (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.), Міжнародній міждисциплінарній науковій конференції «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи» (Тернопіль, 18 березня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено в 5 наукових публікаціях:

1. Знак, В. Пріоритети співпраці України з НАТО 1991-2019 рр. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2019. Вип. 2. С. 89-96.
2. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166-175.
3. Знак, В. Свобода і рівність України в НАТО. Україна–Європа–Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини», 2020. Вип. 24. С. 118-133.
4. Знак, В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. Вип. 1 (03). С. 64-88.
5. Алексієвець, М. & Алексієвець, Л. & Знак, В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). Київ: Сторінки історії. 2022. №55. С. 315-337.

Структура дисертації. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження складає 325 сторінок, з них 261 основного тексту.

РОЗДІЛ І.

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Сьогодні міжнародна обстановка значно ускладнилась. Російсько-українська війна, яка почалась 2014 р., та подальше повномасштабне російське вторгнення у 2022 р. ще більше спонукають вітчизняних науковців цікавитись даною проблемою – співпрацею України з НАТО. Спеціальні наукові дослідження відносин Україна – НАТО 1991 – 2023 рр. дають змогу простежити тенденції, закономірності та специфічні особливості їх розвитку, це важливо, щоб визначити місце нашої держави у контексті зовнішньополітичної діяльності на світовій арені в сучасних умовах.

Умовно можна визначити два етапи: перший – початок 1990-х – кінець 1990-х рр., другий – початок 2000-х-років – до наших днів. На першому етапі науковці здебільшого розглядали загальні проблеми зовнішньої політики нашої країни та міжнародних відносин у нових геополітичних умовах, а також намагалися неупереджено обґрунтувати інтеграцію України в євроатлантичний простір. Хронологічно указані періоди виокремлено схематично, оскільки історико-політичні події співробітництва України з НАТО упродовж окресленого часу виступають пізніше або раніше на кілька років.

Із здобуттям незалежності України вітчизняні науковці, звісно, прагнули дослідити її місце в геополітичному просторі, проблеми зовнішньополітичної діяльності у новітній системі міжнародних координат, євроатлантичні прагнення громадян нашої держави, особливості співробітництва з міжнародними структурами тощо. Зі значного масиву публікацій означеної теми можна окремо виділити публікації таких учених, як: О. Івченко [1], С. Василенко [2], Л. Гайдуков [3], А. Гальчинський [4], С. Андрущенко (Гринько) [5], Ю. Щербак [6], А. Кудряченко, Ф. Рудич, В. Храмов [7], І. Артьомов [8], І. Тодоров [9], С. Віднянський [10], Л. Чекаленко [11]. Серед узагальнюючих праць із дослідження

трансформації зовнішньої політики України в євроатлантичному контексті вирізняються також наукові роботи В. Горбуліна [12], Д. Базіва [13], В. Зленка [14], О. Ковальової [15], Ю. Макара [16], Б. Гунського [17], С. Жильцова [18], Л. Алексієвець, С. Прийдуна [19], М. Алексієвця, Я. Сека [20] та ін.

Вивченню питань щодо ролі внеску України та її становлення у новітню систему міжнародних відносин, осмисленню зовнішньополітичних завдань, з'ясуванню пріоритетів, виявленню зв'язків між внутрішнім і зовнішнім поступом нашої країни, її всесвітньому контексту тощо присвячено наукові праці Л. Алексієвець, М. Алексієвця [21], Л. Алексієвець [22], Л. Алексієвець, М. Алексієвця, І. Дацківа [23]. У вказаних працях автори подають авторський погляд на європейсько-атлантичний контекст української історії.

У загальному контексті важливими є праці А. Киридон [24], С. Віднянського [25], М. Алексієвця і Я. Сека [26], О. Удода [27], Н. Левицької [28], С. Плохія [29], В. Галика [30], Я. Грицака [31] та ін. Праці указаних авторів відзначаються широким аналізом геополітичних аспектів України у всесвітньо-історичному контексті, показом основних складових історичного дискурсу європейсько-атлантичної інтеграції України до міжнародних структур, прагнень українців до взаємодії із світовою спільнотою.

Починаючи з 2000-х років, а згодом після анексії РФ Криму і російської агресії на сході України, тема НАТО для України набуває винятково важливого значення в контексті національної безпеки, захисту територіальної цілісності й суверенітету нашої країни, адже розбудова України відзначається боротьбою за збереження територіальної цілісності, самостійності і суверенітету, пошуком свого місця в новітній системі міжнародних відносин, здійсненні стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, на взаємодію із Північноатлантичним альянсом.

Щодо пріоритетів євроатлантичного вибору зовнішньої політики України та розвитку відносин особливо із НАТО присвячено праці В. Горбуліна [12], Г. Перепелиці [32], С. Грицяя [33], С. Єременка [34], О. Зарубінського [35], О. Черноусенка [36], Я. Малика [37], О. Палія [38], М. Кордона [39]. У контексті аналізу проблеми важливими є наукові публікації та колективні студії українських

науковців за редакцією О. Гончаренка [40], С. Віднянського [41], Л. Шангіна [42], В. Горбуліна (в 2-х ч.) [43]. Там йдеться про зовнішньополітичні аспекти України у системі євроатлантичної інтеграції, проаналізовані питання об'єктивності й прагматизму відносин з НАТО, переваги та ризики інтеграції у євроатлантичні структури, ставлення українців щодо її вступу до Альянсу. А щодо колективних праць, то можна згадати монографічне дослідження за редакцією О. Соскіна «Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива?» [44], в основі статті та виступи інтерактивних семінарів і круглих столів, які організував та провів у регіонах України Інститут трансформації суспільства (ІТС) упродовж 2000–2007 рр. за тематикою євроатлантичної інтеграції нашої країни. Другою колективною працею під керівництвом О. Соскіна є «Вступ до НАТО – стратегічний вибір України» [45], в якій фахово й предметно досліджено історичний процес трансформації Альянсу, його інституційних структур, а також євроатлантичні прагнення України щодо співпраці з блоком у сучасних умовах.

Важливим є також колективне дослідження «Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства» за редакцією Г. Перепелиці [46], в якому висвітлено цілісний спектр проблем, пов'язаних з формуванням та реалізацією одного з ключових пріоритетів зовнішньої політики України – стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, окреслено нову роль Альянсу в умовах формування постбіполярної системи міжнародних відносин, викладено концептуальні підходи до створення стратегії дій з набуття Україною членства в НАТО.

Працю за редакцією О. Власюка [47] слід згадати окремо, оскільки вона посідає важливе місце для загального розуміння справ у цьому питанні, мова йде про книгу «Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку».

Із фундаментальних досліджень налагодження взаємовідносин України з Північноатлантичним договором, питань євроінтеграції цінними є праці: І. Тодорова [9], Л. Полякова [48], В. Хандогія [49], С. Джерджа [50], В. Горбуліна [51], М. Кордона [52], Л. Каденюка [53], О. Власюка, О. Бодрука, Б. Парахонського

[54], В. Богдановича [55], ін. Довершеним зразком розгляду запропонованої проблеми в історіософському вимірі є збірка Є. Марчука [56].

Питання трансформації відносин Україна – НАТО знаходимо у таких працях українських науковців, зокрема: Л. Чаповської [57], Л. Гайдукова, С. Терешка [58], Т. Боєцького [59], О. Зуйка [60], О. Кокошинського [61], В. Собка [62], О. Соскіна [63], В. Джиджори [64], Н. Мельник [65].

Окремої уваги заслуговують наукові роботи В. Смолянюка [66], В. Белашова [67], Л. Голопатюка [68], П. Демчука [97], В. Шамка [69], В. Піскунова [70], В. Бадрака [71], В. Борохвостова [72], О. Шутова [73], Н. Стевенс [74], В. Фаніна [75], М. Павлюка [76], А. Соболева [77], Б. Парахонського і Г. Яворської [78] та ін. Глибоким аналізом проблеми військово-технічного співробітництва України та НАТО характеризуються роботи Т. Брежнєвої, О. Їжака, А. Шевцова [79], В. Богдановича [55], О. Полторацького [80], О. Манчинського, А. Соболева [81].

В галузі економіки, або економічного питання євроінтеграції України, варто відзначити колективні монографії за редакцією О. Соскіна [82] та Б. Лессера [83]. Автори праць проаналізували специфіку співробітництва України та НАТО в економічній сфері, у них є свої пропозиції та рекомендації щодо її оптимізації в контексті інтеграції економіки до Альянсу і відповідності стратегічного партнерства між ними запитам глобальної економіки. Політико-економічна складова взаємин Україна – НАТО знайшла відображення у працях А. Березного [84], Н. Невідомої [85], В. Бадрака [71], В. Вагапова [86], І. Андросенка [87].

Періодизацію українсько-натовських стосунків у працях презентували Л. Білоус [88], В. Хандогій [49], Л. Алексієвець, М. Алексієвець [89]. В. Хандогій відокремлює у них кілька етапів: перший – до підписання Хартії про особливе партнерство (1997 р.); наступний охоплює рубежі ХХ – ХХІ ст.; третій та четвертий автор розділяє на активізацію контактів за часів президенства В. Ющенка і до сучасності. Л. Білоус наголошує на трьох етапах: 1) 1992–2004 рр., 2) 2005–2010 рр., 3) 2010 – теперішній час. Л. Алексієвець і М. Алексієвець говорять про п'ять етапів: від підготовчо-початкового до посилення співпраці у

сфері оборони. На їхню думку, особливо важливим є здійснення заходів із підтримки України у протистоянні російській агресії та «гібридній війні».

Історія та політика відносин України з НАТО є достатньо популярною серед дослідників та широкого загалу, проте кількість монографій та статей, що зосереджується на аспектах військово-технічного співробітництва України з НАТО та переході на євроатлантичні стандарти та норми, відносно невелика. У фахівців в цілому існує спільне уявлення про структуру відносин між Україною та НАТО, яке може бути розділене на три важливі напрями. Перший напрям включає в себе реформування, другий торкається двосторонніх відносин, а третій – військово-технічне забезпечення. Ці напрями часто взаємодіють між собою та переплітаються в документах та програмах, тому роботи дослідників зосереджують на більш широкій тематиці, яка включає і військово-технічне забезпечення. Умовно їх можна розділити на: геополітику та військово-політичний аналіз, до них слід віднести В. Горбуліна [90] та його аналіз проблем та можливих шляхів вирішення національних викликів; С. Пирожкова, І. Кресіної, А. Кудряченка та Ю. Шемшученка [91], їхня національна доповідь про напрямки євроатлантичної інтеграції містить параграфи про стратегію забезпечення євроатлантичного співробітництва України у військовій сфері; та захищена дисертація у 2023 р. П. Пороховника [92] «Міжнародне військово-технічне співробітництво Збройних сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.)», де міститься розділ про міжнародне військово-технічне співробітництво держав з Україною. Реформування військових структур та стандартизація: Б. Демідов, С. Герасимов, В. Борисенко [93], це дослідження щодо пропозицій вдосконалення системи постачання для ЗСУ; збірка документів і коментарів під загальною редакцією С. Петкова [94], зібрані документи є важливими для дослідження адаптації стандартів НАТО під час воєнного стану. Також важливими для розуміння питання військово-технічного співробітництва є основоположні нормативно-правові акти військової стандартизації, нормативна база для впровадження стандартів, офіційні документи та програми НАТО в загальному доступі, а також Програми та заходи НАТО для співробітництва з Україною. Окремо слід виділити важливі праці з

історії та аналізу відносин України з НАТО: І. Тодорова [95; 96] навчальний посібник містить навчальний матеріал для вивчення інтеграційного шляху України, а також є окремий параграф про військово-технічне співробітництво. Із спеціальних досліджень військово-технічного співробітництва варта уваги праця В. Шемаєва, В. Бегми та С. Сидоренка [145], це дослідження пріоритетів співпраці з іноземними державами у військово-технічній сфері. У більш широкому контексті розглянуто інституційно-правові засади та нормативну базу відносин України й НАТО у працях Л. Алексієвець, М. Алексієвця [146; 147; 148; 149], В. Знака [148; 150] про історію військових відносин між Україною та НАТО, та ін.

Різні аспекти співпраці України з НАТО і євроатлантичним співтовариством в цілому досліджує ряд зарубіжних авторів. Одні зосереджуються на питаннях безпеки, включаючи кібербезпеку та кризове управління. Інші досліджують історико-політичні фактори, які сприяють співпраці України з НАТО у контексті російської агресії. Із широкого масиву публікацій такі автори, як Дж. Шерр [98], М. Боте [99], М. Маршалек [100], Дж. Бертон [101], Е. Тухі [102], М. Шнайдер [103], Р. Мур, Д. Колетта [104], та ін.

Таким чином, інтерес та актуальність євроатлантичних прагнень України відчутно зростає, відповідно до цього, дослідження тривають від проголошення незалежності до повномасштабної російської агресії, посилюється й інтерес науковців до вивчення шляху України до скорішого і бажаного вступу в Організацію Північноатлантичного договору. Безумовно, їхні праці містять як узагальнення, так і конкретні рекомендації для посилення нашої дипломатичної місії на міжнародній арені. Фахівці розкривають різні аспекти взаємодії України з НАТО, досліджують загрози і виклики, міжнародні та правові аспекти воєнних загроз, беручи до уваги російсько-українську війну, зрозуміло, що роль НАТО у забезпеченні міжнародної безпеки посилюється, як і посилюються зовнішні загрози для членів Альянсу. Важливо аналізувати ті чи інші правові інструменти, які використовує Альянс для вирішення конфліктів та розробки стратегій для підтримки миру і безпеки у світі.

1.2. Джерельна база праці

Об'єктивне дослідження історичного процесу розбудови співпраці України і Північноатлантичного альянсу, як одного з пріоритетних напрямків зовнішньополітичної діяльності нашої держави є можливим у разі широкого залучення комплексу джерел як вітчизняного, так і зарубіжного походження. Цілісне вивчення означеної наукової проблеми вимагало пошуку відповідних історичних джерел для сучасного бачення складних й багатоаспектних питань взаємовідносин України і НАТО у військово-безпековій сфері, об'єктивного тлумачення фактів і подій у досліджуваній період.

Варто зауважити, що аналіз джерелознавчих засад цієї теми свідчить, що з поглибленням відносин між Україною та Альянсом значно прискорився процес накопичення археографічних джерел для їх висвітлення. Наукове осмислення джерельного комплексу дослідження стверджує, що характер усього масиву історичних джерел із запропонованої проблеми та їх спрямованість репрезентують багаточисельні документи й матеріали, аналітичні праці українських і зарубіжних авторів, Інтернет-ресурси тощо, які відображають основні етапи та особливості трансформації військово-політичних і технічних відносин України і НАТО. Зазначимо, що археографічна база розглядуваної нами проблеми достатньо нагромаджена для об'єктивного дослідження зазначеної теми у нових геополітичних умовах, основним завданням автор вбачав збір, систематизацію та інтерпретацію й використання різножанрових історичних матеріалів у світлі поставленої теми і з їх творчим використанням запропонувати власне авторське бачення становлення українсько-натовських відносин на сучасній науково-методологічній основі, при цьому підкреслимо, що джерелознавча база продовжує нагромаджуватися і поповнюватися новими оригінальними джерелами, стає доступнішою для вивчення указаної проблеми.

Зазначимо, що оптимальне використання різноманітних історичних джерел потребує їх класифікації, для чого автор застосував загальновизнаний генетичний принцип розподілу їх за походженням. Відповідно до цього принципу джерелознавчі матеріали запропонованої праці можна виокремити такі групи, як:

законодавчо-правові акти України та міжнародно-правові акти, зокрема: Державна Програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 р. Відносини України – НАТО: економічні аспекти [105], Закон України №964-IV «Про основи національної безпеки» (19 червня 2003 р.) [106], План дій Україна-НАТО (21 листопада 2002 р.) [107], Хартія про Особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (9 липня 1997р.) [108] та ін; документи й матеріали Історико-архівного управління Галузей по архіву Міністерства закордонних справ України [109], Міністерства оборони України [110; 111; 112; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120]; Постанови Верховної Ради України [ВРУ], Кабінету Міністрів України (КМУ), Укази Президента України [121]; міжнародні дво- і багатосторонні угоди й протоколи [122]; документи та заяви різноманітних інституцій НАТО, мемуарна література, заяви, промови та тлумачення українських та зарубіжних лідерів, політичних і державних діячів й дипломатів [123]; матеріали міжнародних наукових зібрань, наукові збірники [124]; сучасні інформаційні наукові видання, зокрема Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України і Відділу громадської дипломатії штаб-квартири Альянсу [125]; періодичні видання Відділу інформації та преси НАТО в Брюсселі, Міністерства оборони України [126] та, нарешті, Електронні ресурси Всесвітньої інформаційної мережі Інтернет [127]. Особливо актуальними для дослідження розвитку українсько-натовських відносин є спільні заяви за підсумками самітів Україна – НАТО. Виключно важливе значення для нашої держави в контексті її євроатлантичних прагнень мають, зокрема: Празька декларація (2002 р.) [128], Уельська декларація (2004 р.) [129], Бухарестська декларація (2008 р.) [130], ін. Вивчення документів Північноатлантичного договору, його інституцій сприяє простеженню основних етапів еволюції взаємовідносин України та Альянсу в досліджуваний період.

Безпосередньо джерельну базу цієї кандидатської роботи становить сукупність документальних матеріалів, які зберігаються у відповідних архівосховищах. Так, автором вивчено й систематизовано матеріали фонду Галузевого державного архіву Міністерства оборони України, зокрема Головного

штабу Збройних сил України (з 1992 р. Генерального штабу Збройних сил України), що зберігається в Галузевому державному архіві Міністерства оборони України (Ф. 3657). З матеріалів указанного фонду МОУ автором почерпнуто оптимальну інформацію щодо листування з посольствами та апаратними військових аташе та з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва Збройних сил України [110; 111; 112; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120]. Автор уперше ввів до наукового обігу деякі документи із справ архівного фонду секретаріату Головного (Генерального) штабу Збройних сил України (Ф. 3657). У названому архівному фонді зберігаються проекти законодавчих актів з питань військово-політичного і військово-технічного співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору, які за своєю сутністю, склали основні засади для формування нормативно-правової бази в цій сфері. Окремі справи фонду стосуються діяльності Збройних сил України та їх взаємодії з іншими військовими структурами та державами. Доповіді Головного штабу ЗСУ стосуються запровадження нової системи бойової підготовки та переходу на стандарти НАТО [117; 118; 119; 120]. Документи містять інформацію про результати аналізу стану бойової підготовки Збройних сил та рекомендації щодо їхнього поліпшення. Листування з Міністерством закордонних справ та іншими державними структурами стосуються питань роззброєння, забезпечення безпеки та оборони держави [111; 112]. Документи також містять інформацію про проведення спільних навчань та інших військових заходів. Деякі справи містять листування Секретаріату Генерального штабу з Кабінетом Міністрів України. Загалом документи стосуються питань бойової підготовки, планування та розвитку військових сил, в тому числі спільні заходи із НАТО та участь українських військовослужбовців у миротворчих операціях [114].

У дослідженні теми нами використано опубліковані інформаційні матеріали документального й статистичного призначення, які знаходяться в аналітичних публікаціях науковців Національної академії оборони України (до 1999 р. – Академія Збройних сил України), розміщених у наукових збірниках праці «Труди

академії», «Збірники наукових праць Військового гуманітарного інституту НАОУ», інших виданнях кафедр та в засобах масової інформації в досліджуваний нами період.

Історичні факти щодо характеру та основних напрямів становлення й розвитку відносин України і НАТО взято з військової преси, з поданої офіційної інформації. На сторінках можна простежити загальну картину міжнародного військового співробітництва України, зокрема з Євроатлантичною Організацією, еволюцію поглядів її державного та військового керівництва на напрями розбудови відносин нашої країни з НАТО. Зауважимо, що публікації військових журналістів мають точнішу й різнобічнішу інформацію, ніж цивільних. Такий підхід уможливив предметніше розглянути окремі аспекти співпраці у військово-технічній сфері. Певне значення у вивченні аналогічних питань взаємодії України – НАТО мала інформація, що подавалась в друкованих органах Міністерства оборони України «Народна армія» (сайт: <http://namedia.visti.net/army>). Періодична преса МО України до того містила більш швидке інформування з нагальних питань українсько-натовського співробітництва. Вона розкривала різноманітні події про формування відносин України і НАТО, перспективи їх розвитку, висвітлювала різноманітні заходи щодо створення системи міжнародної співпраці у військовій сфері та забезпечення безпеки в регіоні. Ці питання та інші проблеми міжнародного співробітництва, матеріали з коментарями оперативно публікувалися у журналах Міністерства оборони України «Наука і оборона», «Військо України», а також у науково-практичному щоквартальнику «Стратегічна панорама» (<https://niss.gov.ua/publikacii>) та в центральних органах української виконавчої влади «Урядовий кур'єр» і «Голос України», ін.

Важливий конкретно-історичний матеріал автор використав у дослідженні трансформаційних процесів в становленні взаємодії України – НАТО з мемуарної літератури, що є вагомим джерелом одержання відповідної інформації. Незважаючи, що наративні джерела мають значний суб'єктивний відтінок у висвітленні деяких аспектів в українсько-натовському співробітництві, матеріали такого характеру сприяли більш предметному відтворенню перебігу історичних

подій і робили можливим зрозуміти окремі мотиваційні чинники важливих рішень відомих державних і політичних діячів. Зокрема, для дослідження європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України, еволюції відносин України і НАТО, як ключового її напрямку мали праці Міністра закордонних справ України А. Зленка [131], Президентів України Л. Кравчука [132; 133], Л. Кучми [134], В. Ющенка [135]. Специфіка наукової проблеми зумовлювала потребу аналізу звернень, заяв і коментарів українських і зарубіжних державних й політичних лідерів щодо того чи іншого аспекту питань українсько-натовського співробітництва та європейсько-атлантичного контексту зовнішньої політики України. Деяку цінність становлять офіційні виступи та промови повноважних представників НАТО, інших міжнародних організацій.

Для більш об'єктивного дослідження становлення відносин України і НАТО виняткове значення мають спеціальні аналітичні дослідження українських і зарубіжних авторів, матеріали офіційної статистики України і НАТО, інших міжнародних організацій, аналітичні довідкові й енциклопедичні видання, загальнодержавні та міжнародні інформаційні бюлетені, матеріали наукових та науково-практичних конференцій, тематичних семінарів, «круглих столів», наукові здобутки інших соціально-гуманітарних наук. У запропонованому дослідженні широко використано Інтернет-ресурси, в яких почерпнуто різноманітну інформацію про становлення й розвиток сучасних українсько-натовських відносин, специфіки їх еволюції та зміцнення й інтеграції України до НАТО і реального об'єктивного створення цілісної картини бачення складних процесів, які було обрано для історичного аналізу.

Таким чином, джерелознавчий аналіз свідчить, що в умовах євроатлантичних викликів і формування новітньої системи співпраці України і Північноатлантичного альянсу та певні активізації історичних досліджень виокремленого значення набувають проблеми їх джерельної бази, її вияву, аналізу та уточнення й розширення видової структури, удосконалення наукових методів вивчення історичних документальних матеріалів, утворення масиву українсько-натовських відносин у континуумі сучасних геополітичних змін і російсько-

української війни. Позитивним у нагромадженні документальних основ праці є те, що нині накопичено достатню кількість теоретичного й фактологічного матеріалу із запропонованої наукової проблеми, на основі чого можна реконструювати складні процеси розвитку взаємодії України і НАТО у досліджуваний період. Використання національних і міжнародних документів й матеріалів, інших різноманітних жанрових джерел створило достатню джерельну базу нашої праці, яка і обумовила достовірність її результатів.

Репрезентативність і достатня забезпеченість історичними джерелами та створення належної джерелознавчої основи уможливили виконання поставлених мети й науково-дослідницьких завдань.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Вивчення історичного процесу розвитку відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору упродовж останнього тридцятиріччя, різноманітних аспектів у їх поглибленні до сучасних викликів і запитів новітнього облаштування світоустрою й системи міжнародних відносин, впливу НАТО на забезпечення обороноздатності й реформування Збройних сил України за натівськими стандартами, зміцнення безпеки та збереження миру й стабільності в Європейському просторі потребує наукового обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, з'ясування основних принципів і методів, підходів і способів історичного пізнання, теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених соціогуманітарного спрямування із запропонованої наукової проблематики цієї праці.

Зауважимо, дослідження українсько–натовських відносин сучасності ускладнюється тим, що значна частина невід'ємних процесів та явищ зовнішньополітичної діяльності України ще не завершилися й тривають, зокрема її курсу на євроатлантичну інтеграцію. В Україні є ще чимало ретроградних, незрілих сил, які тягнуть її в колоніальне минуле. Є очевидним, що частина суспільства не сприймає тезу про те, що в основі України, як європейської держави переважає євроатлантичний геном, а, отже реалізацію курсу на європейсько – атлантичну інтеграцію. Звичайно, деякі активні учасники предмета дослідження, політики, міжнародники можуть заперечити, або спростувати висновки науковця щодо подій чи явищ, які не здійснились. Об'єктивний розгляд відносин Україна – НАТО ускладнюють особисті політичні симпатії чи антипатії дослідника, суспільно–політична боротьба, настрої і відповідні симпатії. З огляду на це автор поділяє думку українського ученого Г. Касьянова, що зазначає, що самі дослідники які вивчають сучасну історію, деякою мірою є об'єктами історичного пізнання [136, с. 4-5]. Варто також зауважити, що вивчення зовнішньої політики України, її курсу на входження до євроатлантичних структур, у т.ч. до Північноатлантичного альянсу ускладнюється тривалим часом політичних маніпуляцій й інсинуацій, важливим мобілізаційним фактором електоральних кампаній не лише українських,

а і зарубіжних політичних об'єднань, товариств, партій. Нерідко суспільні процеси та діяльність політичних діячів розглядається суб'єктивно, без зв'язку з іншими явищами, відповідно до політичних поглядів окремих дослідників, інтерпретацій ті чи інші історичні факти або події суто із власних суб'єктивних уподобань, маючи на меті знищення політичних опонентів. Тому вважають, що історія має безпосередньо працювати на сьогоднішній день і заради цієї «благородної» мети можна абстрагуватися від фактів, що не вписуються в загальне бачення [137, с. 66]. Ці помилки не випадкові, адже вони випливають із нерозуміння теоретико – методологічних засад історичного незнання.

З огляду на це підкреслимо, що наукове вивчення і дослідження історичного процесу становлення й розвитку відносин України – НАТО базується на методології як цілісної системи теоретичних основ, наукових принципів, методів, підходів і способів історичного аналізу. Для нашого дослідження особливої уваги набуває врахування змісту й значення методологічні функції теорії науки, оскільки, зокрема у праці, йдеться про створення синергетичного інструментарію історичної й інших галузей соціогуманітарних наук, що розкривають багатоаспектний історичний процес становлення і розвитку двосторонньої співпраці України та Організації Північноатлантичного договору від простих її форм (поч. 90-х рр. ХХ століття) і до стратегічного партнерства у сучасних умовах національного державотворення (ХХІ століття) в політичній, економічній, військовій, інформаційно–інноваційній та в інших сферах суспільного буття та безпеки й збереження миру і стабільності на Європейському континенті. У контексті вивчення процесів взаємин Україна – НАТО автор усвідомлює нерозривний зв'язок історичної науки з розвитком національних суспільств, які є цілісною інтегральною системою. Спроби ігнорування цієї комплексності призводять до штучного та згубного збереження застарілих і у край небезпечних для дослідження стереотипів, штампів чи заангажованості. Саме генеза взаємин розвитку науки і суспільства складає теоретико-концептуальні основи дослідження. Такий методологічний підхід сприяє системно-комплексному використанню усіх складових теоретико-концептуальних основ дослідження, розкриттю основних тенденцій історичного

процесу налагодження відносин України і НАТО та їх пізнання й осмислення, вивчення змісту і способів дедалі ширшого та більш динамічного нагромадження наукових знань із запропонованої проблематики, всебічного аналізу головних здобутків, яких досягла історична наука на сьогодні. У цьому зв'язку підкреслимо, що під методологічним інструментарієм, наукового історичного пізнання розуміємо усю сукупність сформованих на підставі загальної наукової практики, а також особливостей предмета праці, теоретико-методологічних засад, принципів, методів, способів і підходів, що використовуються для розгляду навколишньої дійсності [138, с. 26]. Комплексне використання дослідницького інструментарію уможливорює ґрунтовно підійти до вивчення відносин між Україною і НАТО у досліджуваній період із врахуванням на них всіх взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх факторів й конкретних обставин, встановити основні напрямки, етапи й перспективи розвитку у сучасних умовах формування новітньої системи міжнародних відносин.

Варто наголосити, що одним із найважливіших пріоритетів сучасної історичної науки є врахування теоретико-концептуальних засад вивчення поставленої проблеми, з'ясування понятійно-термінологічного апарату та його використання в контексті розв'язання поставлених мети й науково-дослідницьких завдань з порушеної проблематики, незаангажовано та об'єктивно з'ясувати основні тенденції й закономірності історичного процесу формування конструктивних відносин України з НАТО, їх впливу на посилення обороноздатності й здійснення реформ у нашій країні в усіх сферах суспільно-політичного життя. Тож, на думку автора, важливим аспектом вивчення досліджуваної теми є, передусім, з'ясування її поняттєво-категоріального апарату термінології. У цьому зв'язку доречно розглянути деякі термінологічні дефініції та виявити характеристичні ознаки проблеми, що й дасть можливість зробити усебічний аналіз основних тенденцій налагодження відносин між Україною та Альянсом їх трансформації відповідно до викликів міжнародного життя у сучасну добу. З огляду на це буде своєчасним розкрити суть ключових понять й категорій із запропонованої проблеми, якими, на наш погляд, є: «Організація Північноатлантичного договору», «зовнішня

політика», «євроатлантична інтеграція», «євроатлантичний вибір», «національні інтереси», «євроазійство», «глобалізація» та деякі інші. Відповідно до поставлених у роботі мети й дослідницьких завдань, у першу чергу, уточнимо таке базове слово, як «Організація Північноатлантичного договору», до речі яку по-різному осмислюють і трактують у соціумі. Автор цієї праці дотримується визначення «Організації Північноатлантичного договору», що дає відомий український історик-міжнародник Б. Гуменюк в «Українській дипломатичній енциклопедії»: «Організація Північноатлантичного договору (North Treaty Organisation), НАТО (NATO) – міжнародна військово-політична організація, заснована за *Вашингтонським договором 1949* згідно з правом держав на *колективну оборону* (ст. 5) *Статуту ООН*. Згідно зі ст. 10 Вашингтонського договору Альянс є відкритим для вступу європейських держав, які готові дотримуватись його принципів та сприяти безпеці Північноатлантичного регіону [139, с. 226]. Нині сприйняття НАТО, що панувало в радянські часи, відходить в небуття. Північноатлантичний альянс є об'єднанням держав, які дотримуються спільних гуманних цінностей: демократію, захист прав людини, верховенство права свободу засобів масової інформації, які є надважливі для сучасної України у її добу Незалежності. Знаний український вчений О. Соскін зазначає, що НАТО на противагу Варшавського договору «не тільки збереглося, а й зуміло трансформувати свій статус із суто військового блоку на політико-науково-військову організацію. Сьогодні вона, по-перше, забезпечує безпеку кожної країни-члена Альянсу, по-друге, формує систему колективної безпеки, по-третє, створює партнерства з країнами- не членами НАТО, по-четверте, налагоджує та дедалі активніше застосовує механізми несилового подолання криз і конфліктів, по-п'яте, виконує гуманітарну, наукову, освітню функції, які свідчать, що НАТО існує не лише заради реалізації військових цілей» [44, с.110]. Отже, інтеграція України до Альянсу сприятиме зміцненню безпеки, стабільності та демократичних основ розвитку України, а її майбутнє членство в НАТО уможливить розбудову механізмів для її демократизації, утворення громадянського та відкритого суспільства. Таке бачення ролі й значення НАТО спонукає українських науковців

до подальшого дослідження означеної проблеми, відповідає потребам історичної науки та сприятиме модернізації відносин між Україною та Альянсом, об'єктивному їх вивченню й виходу на якісно новий рівень.

Також зауважимо, що в контексті дослідження запропонованої проблеми з'ясувати суть таких понять, як:

- «зовнішня політика» – це складна дипломатична система з власною інтегральною структурою взаємодії внутрішньо-зовнішньополітичного курсу України, система дій на забезпечення впливу на поведінку суб'єктів міжнародних відносин й пристосування до наслідків міжнародної системи [140, с. 529]. Г. Удовенко, Д. Кавка, О. Черниш зазначають, що «зовнішня політика – загальний курс держав у міжнародних справах, який регулює взаємовідносини з іншими державами та інститутами відповідно до потреб, принципів і цілей її внутрішньої політики» [141, с. 22]. Однак зазначимо, що, незважаючи на зростання останнім часом кількості праць із проблеми, у сучасній українській історіографії немає єдиної дефініції феномена зовнішньої політики. На думку автора, зовнішня політика – це також діяльність держави, її інституцій на міжнародній арені, їх дії на встановлення й підтримку взаємин зі світовою спільнотою, захист національних інтересів та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин.

- «міжнародні відносини» – специфічна форма соціальних відносин, участь в яких відтворює міжнародну суб'єктивність індивідуального чи колективного автора й головне функціонування, призначення якої полягає в реалізації цивілізаційної та антропологічної єдності людства» [142, с. 453]. Міжнародна діяльність країни в різних сферах спрямовується на забезпечення найсприятливіших умов для розвитку, для досягнення загальної безпеки, розв'язання глобальних проблем сучасності та сприяння зміцненню й прогресу світового співтовариства.

- «євроатлантична інтеграція» – це складова зовнішньополітичної діяльності України як сукупності різних форм і засобів її співпраці у всіх сферах суспільно-політичного життя, багатоаспектний процес політичного,

економічного, військового, соціально-гуманітарного зближення держав з метою протидії деструктивним фактором прогресу світового цивілізаційного розвитку, й інтеграції до євроатлантичних структур, зокрема з НАТО.

- «євроатлантичний вибір» – це стратегічний курс України, що визначив пріоритетні напрямки її сучасної зовнішньої та внутрішньої політики, інтегрування в євроатлантичні об'єднання, зокрема до НАТО, що є основним пріоритетом сучасної зовнішньої політики нашої держави.

- «національні інтереси» – це реальна причина дій нації й держави, спрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток, або, іншими словами, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії й тактиці в галузі національної політики [143, с. 116], забезпечення оптимальних умов існування держави, до яких належать: внутрішня стабільність, що характеризується стійкістю державних інститутів збалансованістю інтересів усіх груп населення; національна злагода; економічне процвітання, задоволення матеріальних потреб населення; національна безпека, убезпечення від будь-якої загрози особи, суспільства й держави, позитивне доброзичливе сприйняття держави світовим суспільством [143, с. 116].

- «євразійство» – впливова політична доктрина в Росії, яка впливає на внутрішньо- та зовнішньополітичну стратегії держави, відстоює євразійську модель демократії, базованої на визначенні нацією власної долі на засадах національно-політичної свідомості та самостійного вибору історичного шляху в контексті особливостей національної історії, ідентичності та культури. Заперечує визначальну роль взаємозалежності в розвитку світової системи, пріоритетний характер атлантичної цивілізації [144, с. 448].

Зазначимо, що лише системне бачення і використання науково-теоретичних основ в органічному поєднанні з методологією має предметно й об'єктивно дослідити поставлені у роботі мету й завдання. Теоретико-концептуальним підґрунтям запропонованого наукового дослідження значною мірою стали аналітичні праці таких вітчизняних учених, як О. Івченко [1], С. Василенко [2],

Л. Гайдуков [3], А. Гальчинський [4], С. Андрущенко (Гринько) [5], Ю. Щербак [6], І. Тодоров [9], С. Віднянський [41], Л. Чекаленко [11], С. Плохій [29], Я. Грицак [31] та ін. Їхні думки й теоретичні концепти сприяли розумінню конкретної дійсності міжнародного життя, змісту взаємовідносин народів і держав у сучасній геополітичній архітектурі у Європі та світі, обумовили еволюцію історичного пізнання налагоджених взаємовідносин Україна – НАТО, надали теоретичної стрункості загальній схемі історичного процесу здійснення євроатлантичного стратегічного курсу України у сучасних умовах облаштування світового порядку.

Важливою складовою методологічних засад історичного дослідження порушеної проблеми стали певні правила, які визначили як підхід до неї, так і збір відповідних фактів та їх аналіз. Ці правила відображені у низці наукових принципів й методів, що випливають із теоретичних положень діалектики пізнання. Будь-яка теоретична система знань базується на взаємопов'язаних принципах, основоположними, на наш погляд, є принципи історизму та об'єктивності в наукових історичних дослідженнях.

Послідовне використання принципу історизму у дослідженні стало основною передумовою узагальнення найважливіших різноманітних аспектів змісту, сутності та тенденцій історичного процесу становлення й розвитку українсько-натовських відносин у контексті новітнього облаштування світосферою. Історизм слугував цілісному висвітленню генези історичного пізнання формування співпраці України і НАТО в різних секторальних аспектах (політика, економіка, військова справа, екологія, наука, освіта, тощо), виявленню проблем, які їх ускладнювали, а також визначальних чинників зумовлення процесу й модернізації. Принцип історизму уможливив розгляд подій і явищ у зв'язку з іншими, тобто в русі, у процесі їхнього виникнення, становлення і розвитку із властивими їм детермінантами й тенденціями, які досягалися науковими прийомами в межах історичної парадигми поставленої проблеми. Зауважимо, що використання у цій праці методологічного принципу історизму дало змогу вивчити досвід складних проблем співпраці між Україною та НАТО та визначити алгоритм прогнозу розвитку у майбутньому.

Загальним та обов'язковим правилом історичного дослідження є принцип об'єктивності, який у зв'язку зі значним впливом суб'єктивних чинників на хід історичного процесу є виключно вагомим елементом методології наукових досліджень. Насичену подіями розмаїтість українських міжнародних стосунків в умовах геополітичних змін у світі на рубежі ХХ–ХХІ ст. неможливо комплексно дослідити, не застосовуючи принцип об'єктивності. Саме використання принципу об'єктивності забезпечило неупереджений, достовірно-об'єктивний науковий підхід до оцінки співробітництва між Україною та Організацією Північноатлантичного договору упродовж зазначеного періоду, його пізнання у діалектичній сукупності суперечливих та багатоаспектних, позитивних і негативних фактів і подій з урахуванням усієї системи різноманітних чинників й конкретних обставин, що, відповідно, впливали на його зміст і динаміку. Дотримання принципу об'єктивності спонукало враховувати усі внутрішні і зовнішні фактори об'єктивного оцінювання набутого досвіду відносин між Україною та Альянсом сучасності й найдостовірніше прогнозувати перспективу розвитку. Під час відбору історичних джерел їх аналізу в контексті поставлених науково-дослідницьких завдань автор прагнув максимально перевірити факти, події й явища, уточнити фактичний матеріал з теми, установити особливості й специфіку в інтерпретації історичного процесу налагодження взаємовідносин між Україною і НАТО в усьому комплексі секторального їх реалізації в нових історичних умовах утворення системи геополітичних координат сучасності. На думку автора, лише за умови правильного використання діалектичного принципу об'єктивності можна отримати повноцінний результат, зробити наукові узагальнення й висновки. Такий підхід уможливорює цілісне висвітлення розвитку українсько-натовських відносин в сучасній геополітичній конфігурації в динаміці об'єктивного історичного процесу, виокремлення пріоритетів, тенденцій та проблем у ході їх передбачення на перспективу. Осмислення різноманітних аспектів співпраці України з НАТО дозволяє визначити пріоритети зовнішньополітичного стратегічного курсу в контексті її євроатлантичної реалізації.

Зауважимо, що неодмінною умовою для підготовки історичних праць є умісне застосування широкого спектру науково-дослідницьких методів, комплексне дотримання яких сприяє досягненню зазначених мети і завдань у праці та отримання необхідних теоретичних узагальнень й висновків із порушеної наукової проблеми. Під час дослідження зазначеної проблематики у роботі шляхом комплексного застосування і поєднання загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія, спеціально-історичних методів-діахронний, хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний, системно-структурний, статистичний, метод систематизації та класифікації) розкрито основні тенденції й закономірності розвитку досліджуваного об'єкта, сформульовано нові знання про нього, осмислено специфіку його функціонування й висвітлено шляхи та відповідні форми використання отриманих знань з теми в інтересах українського суспільства. Тож є очевидним, що історичне наукове дослідження можна провести лише на основі цілком конкретних методів, що набувають прикмети найважливішого засобу досягнення його мети і поставлених завдань.

Зазначимо, що у контексті запропонованої проблеми дослідження, насамперед, з'ясуємо використання таких конкретно-історичних методів, як:

- *хронологічний*, який забезпечив розгляд явищ і подій в царині історичного процесу становлення взаємовідносин України – НАТО, їх трансформації відповідно до викликів сьогодення, тобто в динаміці їхнього розвитку та змін у часовій послідовності;
- *діахронний* (метод періодизації) сприяв відобразити специфіку дослідження, виокремити якісні зрушення в ході досліджуваного історичного процесу реалізації стосунків між Україною та Альянсом, розкрити його внутрішній зміст на певних етапах історичного розвитку, що послужило в якості основного критерію їх періодизації та дослідити події в усій конкретній своєрідності з урахуванням їх модернізації, загальних та специфічних закономірностей, виявлених у цьому історичному процесі співпраці між обома сторонами;

- *порівняльно-історичний (компаративний)* метод допоміг виявити суть відмінностей, у формально тотожних процесах, які характерні для інших зарубіжних країн на шляху інтеграції до НАТО (наприклад Республіки Польща), що співвідносилися з конкретною історичною обстановкою у нашій країні. Цей метод дав змогу більш чіткіше окреслити мету дослідження в цьому, його об'єкта та предмета у світлі подій і явищ трансформації відносин Україна – НАТО,
- *історико-генетичний*, застосування цього методу сприяло послідовному розглядові та осмисленню процесу формування українсько-натовських стосунків у контексті глобалізаційних та євроатлантичних процесів, простежити поступовий розвиток і трансформаційні зміни у двосторонньому співробітництві у різних сферах суспільно-політичного життя упродовж досліджуваного періоду;
- *системно-структурний* метод сприяв виокремленню основних ознак вивчення еволюції відносин між Україною та НАТО й нормативно-правового їх забезпечення, осмислення ролі наукової інституції двосторонньої співпраці між ними у новітній системі міжнародних відносин та в контексті європейської і євроатлантичної інтеграції;
- *статистичний* – використання цього методу уможливив деякі студії українсько-натовських зв'язків у економічному секторі, встановленню особливостей і проблем у сфері інвестиційного співробітництва, визначенню трансформацій у динаміці секторальних сюжетів двосторонніх зв'язків Україна – НАТО у їх відповідності задекларованим цілям стратегічного партнерства;
- *метод систематизації та класифікації* використано під час відбору та аналізу документальних матеріалів й актуалізації при визначенні періодизації відносин Україна – НАТО, визначення та осмислення їх багатогранності у світі здійснення процесів євроатлантичної інтеграції у просторі і часі.

Підкреслимо, що серед багатьох загально- і спеціально-наукових, власне історичних, розглянуто лише ті, до яких автор найчастіше звертався у процесі дослідження порушеної проблеми, цілісне застосування уможливило розв'язання окресленої у праці наукової теми. Звичайно, контекст із зазначених вище методів у рамках даної роботи виконує специфічну роль, а їх поєднання забезпечило розв'язання намічених завдань та найповніше розкрити архітектуру проблеми українсько-натовських відносин» початку 90-х рр. ХХ ст. – 2023 р. Цілісне застосування означених наукових методів уможливило дослідження системноутворюючих аспектів співробітництва України і НАТО, що відображають сутність українсько-натовських відносин, реалії їх геополітичного потенціалу, та осмислення місця й значення у новоствореній системі євроатлантичних координат, у забезпеченні безпеки і миру в Європейському регіоні.

Методологію нашого дослідження також складають наступні наукові підходи:

- *міждисциплінарний* підхід дозволив у висвітленні даної проблеми використати студії інших наук, насамперед, гуманітарних, оскільки сам процес дослідження відзначається синтетичною специфікою, вивченням якого займається не лише історична, а й інші науки, використовується уся система методів наукового пізнання, що отримала розвиток у новітніх історичних умовах. Особливо це помітно тоді, коли у світлі поставлених мети і завдань постають не тільки окремі події та факти, а уся інтегрально-секторальна система співробітництва України з НАТО, її складові: політика, економіка, військова співпраця, екологія, культурно-освітня сфера тощо. Дотримання міждисциплінарного підходу уможливило умісне вивчення магістральних напрямів відносин України – НАТО щодо забезпечення безпеки, збереження миру і стабільності в Європейському регіоні, здійснення комплексного аналізу різноманітних аспектів еволюції українсько-натовських взаємовідносин у контексті сучасних геополітичних викликів,
- *системно-структурний* підхід, використання якого дало змогу, не тільки окреслити постановку науково-дослідницької проблеми, але забезпечити

шляхи й засоби намічених мети і завдань, логічно-послідовному викладу фактологічного матеріалу, практично розкриттю алгоритму і технології досягнення конструктивного результату у вивченні даної теми. Прикметно, що цей науковий підхід передбачає виділення певної властивості, яка поєднує елементи системи в єдине ціле, враховуючи при цьому взаємопов'язаність й взаємообумовленість її структурних елементів. Послуговуючись системно-структурним підходом, автору вдалося досягти всебічного вивчення трансформації відносин Україна–НАТО у розглядуваний період в динаміці їх розвитку в часі й просторі.

Таким чином, теоретико-методологічні засади дослідження становлять аналітичні праці українських і зарубіжних учених, діалектичні принципи історизму та об'єктивності, цілий спектр загальнонаукових і спеціально-конкретних методів і підходів, що забезпечило основні підґрунтя розгляду історичного процесу відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору на початку 90-х рр. ХХ ст. – 2023 р. У праці автор намагався системно використати означені концепти українських учених в науковій проблемі цілісно поєднати наукові принципи, методи й підходи, загалом поняттєво-категоріальний арсенал для досягнення зазначеної мети й виконання намічених науково-дослідницьких завдань та прийняття теоретичних узагальнень й висновків з досліджуваної наукової проблеми. На думку автора, саме такий методологічний підхід забезпечив дослідження основних етапів у становленні й розвитку відносин України і НАТО, визначив об'єктивність їх історичного поступу, виявив специфіку й пріоритетні напрямки у процесі налагодження, модернізацію динаміки й виходу на якісно новий рівень, перспективи.

Висновки до Розділу I

Проведений аналіз української і зарубіжної історіографії дозволяє зробити висновок, що питання взаємодії України і НАТО викликають посилений інтерес у науковців і громадськості. Означена проблематика набуває ще більшої ваги сьогодні як у науково-теоретичному аспекті, так і в практичній площині. В умовах глобальної трансформації сучасності, російсько-української війни курс України до Північноатлантичного альянсу, їх співпраця стає найдієвішим засобом у євроатлантичній інтеграції з погляду перемоги над Росією і вияву можливостей забезпечення миру і стабільності й новітнього облаштування світоустрою. Узагальнення історіографічного доробку вітчизняних даних, особливо 1991–2013 рр., вимагають вивчення, стає актуальним завданням української вітчизняної науки.

Вивчення джерельної бази праці свідчить про репрезентативність і достатнє забезпечення матеріалами й документами для використання необхідного джерелознавчого комплексу дослідження історичного процесу розвитку українсько-натовських відносин у контексті євроатлантичної інтеграції України та забезпечення стабільності на континенті й світі, розв'язання поставлених науково-дослідницьких завдань.

Вияв та осмислення різноманіття складних міжнародних взаємин України і НАТО базується на новітній методології як системи наукових принципів, методів й підходів аналізу запропонованої проблеми і понятійно-термінологічного інструментарію. Теоретико-методологічні засади даної дисертації обумовлені метою і науковими завданнями відповідно до сучасної універсальної системи колективної й національної безпеки. Цілісне застосування наукових засад уможливило об'єктивно дослідити порушені мету й завдання і забезпечити достовірність отриманих результатів.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Івченко, О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
2. Василенко, С. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000. 206 с.
3. Гайдуков, Л. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.). Київ, 2001. 622 с.
4. Гальчинський, А. Україна на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
5. Андрущенко (Гринько). С. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К.: Логос, 2005. 288 с.
6. Щербак, Ю. Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі XXI ст. Київ, 2003. 578 с.
7. Кудряченко, А. & Рудич, Ф. & Храмов, В. Геополітика. К. : МАУП, 2004. 293 с.
8. Артёмов, І. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції. Ужгород, 2008. 336 с.
9. Тодоров, І. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Донецьк, 2006. 268 с.
10. Віднянський, С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць.: серія: «Історія, міжнародні відносини», 2011. Вип. 6/7. С. 24-38.
11. Чекаленко, Л. Зовнішня політика України. Київ, 2011. 290 с.
12. Горбулін, В. Національна безпека України та міжнародна безпека. Політична думка, 1997. N1. С. 76-88.
13. Базив, Д. Геополитическая стратегия Украины. Киев, 2000. 192 с.
14. Зленко, В. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті. Київ, 2001. 370 с.
15. Ковальова, О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ, 2003. 622 с.

16. Макар, Ю. Зовнішня політика України: наміри та реалії. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип.1. С. 189-198.
17. Гунський, Б. Євроатлантична інтеграція України. К.: Логос, 2003. 328 с.
18. Жильцов, С. Еволюция внешней политики Украины: современный этап (1991 – 2013). Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2013. Вип. 20 (2). С.13 – 23.
19. Алексієвець, Л. & Прийдун, С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991 – 2011). Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 10. С. 179-183.
20. Алексієвець, М. & Секо, Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2016. Вип. 17. С.34-49.
21. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Історія України – органічна частина всесвітньої історії. Україна – Європа – Світ: Міжн.зб.наук.праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 9. С. 13-22.
22. Алексієвець, Л. Україна – Європа – Світ: «єдність у різноманітті» як відповідь на виклики ХХІ ст. (есей). Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 10. С. 173-177.
23. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. & Дацків, І. Україна – Європа – Світ: цивілізаційно – історичний дискурс. Український історичний журнал, 2020. Вип. 5. С. 204-220.
24. Киридон, А. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору. Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип. 1. С. 270-277.
25. Віднянський, С. Спроба осмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип. 1. С. 257-269.

26. Алексієвець, М. & Секо, Я. Цивілізаційні аспекти еволюції української зовнішньої політики в період незалежності. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2009. Вип. 3. С. 11-23.
27. Удод, О. & Юрій М. Цивілізаційний вимір України між Сходом і Заходом. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2011. Вип. 5. Част. 2. С. 12-29.
28. Левицька, Н. Історія України. Україна в світі: історія і сучасність. Київ, 2011. 418 с.
29. Плохій, С. Брама Європи. Харків, 2016. 496 с.
30. Галик, В. Україна в Європі і світі. Київ, 2013. 364 с.
31. Грицак, Я. Подолати минуле. Глобальна історія України. К.: Портал, 2021. 432 с.
32. Перепелиця, І. 1998. Без'ядерний статус і національна безпека України. НІСД. Київ. 108 с.
33. Грицай, С. НАТО вчора, сьогодні, завтра. Нова політика, 1999. №2. С. 24-25.
34. Єременко, С. Україна та євроатлантична спільнота. Молодь України. 19 листопада 2002.
35. Зарубінський, О. Україна і НАТО: від співробітництва до інтеграції. Голос України. 27 березня 2003.
36. Черноусенко, О. Партнерство Україна – НАТО: еволюція розвитку. Політика і час, 2003. №10. С. 18-27.
37. Малик, Я. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності. Львів: ПАІС, 2006. 90 с.
38. Палій, О. Навіщо Україні НАТО? Київ, 2006. 144 с.
39. Кордон, М. 2008. Україна – НАТО: історія та сьогодення. Житомир: Полісся, 2008. 148 с.
40. Гончаренко, О. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. Ред. авт. кол. О.М. Гончаренко. К.: НІСД, 1999. 384 с.

41. Віднянський, С. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). Відп. ред. С. В. Віднянський. К.: Генеза, 2004. 616 с.
42. Шангін, А. Україна – НАТО: майбутнє в руках минулого. За ред. А. Шангіна. К.: Заповіт, 2004. 176 с.
43. Горбулін, В. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу. За ред. В. П. Горбуліна. Київ, 2005. 208 с.
44. Соскін, О. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива? За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2007. 336 с.
45. Соскін, О. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2008. 192 с.
46. Перепелиця, Г. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. За заг. ред. Г. М. Перепелиці. К.: ВД: «Стилос», 2004. 400с.
47. Власюк, О. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. За заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 352 с.
48. Поляков, Л. 2007. Україна – НАТО 10 років співробітництва в ім'я безпеки та миру. Військо України. №7. С. 6-9.
49. Хандогій, В. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. Україна – НАТО. 2007. №1–2. С. 45-51.
50. Джердж, С. Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки. Київ, 2007. 96 с.
51. Горбулін, В. План дій Україна – НАТО: досягнення і проблеми. Україна – НАТО. 2009. №1. С. 5-17.
52. Кордон, М. Європейська та євроатлантична інтеграція. Київ: Центр. учб. літ, 2010. 171 с.
53. Каденюк, Л. Україна і НАТО: зобов'язання та ризики на тлі "позитивів" і стандартів. Київ: Бізнесполіграф, 2014. 32 с.
54. Власюк, О. & Бодрук, О. & Парахонський, Б. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспективи розвитку. Київ.: ПЦД. «Фоліант», 2015. 352 с.

55. Богданович, В. Воєнна безпека України: методологія та шляхи забезпечення. К.: Тираж, 2013. 322 с.
56. Марчук, Є. На шляху до НАТО. К.: Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.
57. Чаповська, Л. Взаємовідносини Україна – НАТО: проблеми та перспективи. Політика і час, 2004. №6. С. 23-29.
58. Гайдуков, Л. & Терешко, С. НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва. Політика і час, 2005. №7. С. 14-28.
59. Боєцький, Т. Доцільність вступу України до НАТО. Економічний часопис XXI, 2006. Вип. 9-10. С. 8-9.
60. Зуйко, О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. Економічний часопис – XXI, 2006. №9 – 10. С. 10-11.
61. Кокошинський, О. Деякі актуальні питання дискусії щодо НАТО: подолати стереотипи. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 16-17.
62. Собко, В. Україна на шляху до євроатлантичної спільноти. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 10 – 12.
63. Соскін, О. Україна – органічна складова євроатлантичної цивілізації. Економічний часопис – XXI, 2006. №9 – 10. С. 12-14.
64. Джиджора, В. Подолання стереотипів та спростування міфів про НАТО в українському суспільстві. Економічний часопис – XXI, 2007. №3 – 4. С. 20-21.
65. Мельник, Н. Безпековий вимір цивілізаційного вибору України. НАТО, Росія, нейтралітет. Економічний часопис – XXI, 2007. №3 – 4. С. 28-30.
66. Смолянчук, В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. Людина і політика, 2000. №3. С. 24-33.
67. Белашов, В. Три роки особливого партнерства: Про партнерство між Україною і НАТО. Голос України. 25 липня 2000.
68. Голопатюк, Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. Національна безпека і сторона. 2004. №8. С. 31-33.
69. Шамко, В. Рекомендації щодо побудови системи ППО в умовах переходу на сумісну з НАТО систему управління військами (силами) відповідно до концепції

розвитку Повітряних Сил ЗСУ. Зб. наук. праць при Харк. ун-ту повітр. сил. 2006. Вип. 1. С. 16-19.

70. Піскунов, В. Механізми адаптації переліку, змісту і структури оборонних програм процесу оборонного планування МО України до стандартів НАТО. Вісник Національного технічного університету України "КПІ", 2006. Вип. 44. С. 127-133.

71. Бадрак, В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. День. 16 березня 2006.

72. Борохвостов, В. Деякі аспекти реалізації політики України у сфері військово-технічного співробітництва за умови євроатлантичної інтеграції. Стратегічна панорама. 2006. №1. С. 131-138.

73. Шутов, О. Поступ України до НАТО: крок вперед чи рух на місці? Військо України. 2007. №2. С. 4-7.

74. Стевенс, Н. Становлення і розширення нормативно-правової бази у взаєминах між збройними силами України і НАТО. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика, 2008. С. 265-287.

75. Фанін, В. Військово-технічне співробітництво України з країнами пострадянського простору та перспективи його розвитку. Стратегічна панорама. 2009. №3. С. 182-191.

76. Павлюк, М. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод. Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 626-632.

77. Соболев, А. Міжнародна обстановка та виклики безпеки для України. Воєнна безпека України на межі тисячоліть. Київ. Стилос, 2012. С. 7-57.

78. Парахонський, Б. & Яворська, Г. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища: аналітична доповідь. Київ: НСІД. Серія «Національна безпека». Вип. 10. 2015. 100 с.

79. Брежнева, Т. & Їжак, О. & Шевцов, А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 160 с.

80. Полторацький, О. НАТО в сучасних євроатлантичних відносинах. Київ, 2015. 226 с.

81. Манчинський, О. & Соболев, А. Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів. Київ. НІСД, 2016. 155 с.
82. Соскін, О. Відносини Україна НАТО: економічний аспект. За ред. О.І. Соскіна. К.: ІТС, 2003. 119 с.
83. Лессер, Б. Економічні аспекти розширення НАТО. За ред. Б. Лессера. К.: К.І.С, 2002. 82 с.
84. Березний, Л. Економічні наслідки розширення НАТО для України. Економічний часопис – XXI, 2004. №11 – 12. С. 14-17.
85. Невідома, Н. Економічні аспекти євроатлантичної інтеграції України. Євроатлантикінформ. Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України. 2005. №1. С. 21-22.
86. Вагапов, В. Про деякі економічні реформування НАТО. Економічний часопис – XXI, 2007. №3 – 4. С. 21-25.
87. Андросенко, І. Авторитет НАТО і пріоритети нашого співробітництва з ними. Військо України. 2008. №4. С. 16-19.
88. Білоус, Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. Прикарпатський вісник НТШ. Думка, 2014. №3(27). С. 108-121.
89. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. Український історичний журнал, 2020. Вип. 1. С. 126-142.
90. Горбулін, В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с..
91. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. К.: НАН України, 2019. 328 с.
92. Доступно: https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokhovnyk_Pavlo/Mizhнародne_viiskove_spivrobotnytstvo_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_roky_rosiiskoi_ahresii_2014__2021_rr_i.pdf?

93. Демідов, Б. & Герасимов, С. & Борисенко, В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних сил України. Харків: Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2015. С. 163-166.
94. Петков С. & Копотун І. & Коропатнік І. & Кривенко О. & Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.
95. Тодоров, І. & Тодорова, Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. Геополітика України: історія і сучасність. 2018. Вип. 2 (21). С. 42-55.
96. Тодоров, І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
97. Демчук, П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. К.: «ППП», 2004. 264 с.
98. Sherr, James. After Yugoslavia: Whither Ukraine? // Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine / Ed.by K. Spillmann, A. Wenger and D. Miller. Berlin: Peter Lang Verlag, 1999. P. 123-144. URL. file:///C:/Users/User/Downloads/The_NATO_Ukraine_Partnership_Problems_Ac.pdf
99. Боте, М. Обеспечение международного мира и безопасности и право вооруженных конфликтов. Международное право. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. С. 832.
100. Marszalek, M. NATO Crisis Management System. Bezpecnostne Forum 2013. Security Forum 2013. Banska Bystrica: Fakulta polityckych vied a medzinarodnych vzt'ahov. P. 87-100.
101. Burton, Joe. NATO's cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation, Defence Studies. Volume 15, Number 4, 2 October. 2015. P. 297-319.
102. Tuohy, E. NATO and its Conflict Management Toolbox // International Crisis Management: NATO, EU, OSCE and Civil Society. Collected Essays on Best Practices and Lessons Learned / Ed. by S. Goda, O. Tytarchuk, M. Khylyko. Amsterdam: IOS Press, 2016. P. 62.

103. Schneider, Mark B. Russian Nuclear Weapons Policy and Programs, the European Security Crisis, and the Threat to NATO. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2017. P. 305-339. URL: https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep20098.13.pdf?refreqid=excelsior%3A92659b6cf811d060e40ab37e2a8d0e95&ab_segments=0%2Fbasic_phrase_search%2Fcontrol&origin=&initiator=&acceptTC=1
104. Moore, R., & Coletta, D. NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2017. 290 p.
105. Державна Програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001-2004рр. Відносини України – НАТО: економічні аспекти [за ред. О. І. Соскіна]. К., 2003. С. 115-119.
106. Закон України №964-IV «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. Вибрані основоположні документи НАТО та України - НАТО. 12., 2006. С. 62-73.
107. План дій Україна – НАТО від 21 листопада 2002р. Розвиток відносин України з НАТО у документах. К., 2008. С. 22-41.
108. Хартія про Особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997р. Розвиток відносин України з НАТО у документах .К., 2008-С. 12-21.
109. Співробітництво з НАТО. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України. Історико-архівне управління МЗС України. Ф.1. Оп. 4. Спр. 9944. Арк. 18.
110. Доповіді Головного штабу ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 7. Кор. 4650. Арк. 110-111.
111. Листування з Міністерством закордонних справ, спеціальним комітетом України з питань роззброєння, посольствами та апаратними військових аташе. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 4. Кор. 4454. Арк. 16-17; 26; 34-40; 42-43; 46-48; 49-50, 54; 72-78; 81-82, 151-153; 159; 169-171.

112. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Листування Кабінетом Міністрів України. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 1. Кор. 4454. Арк. 5-9, 28-34, 59-61.

113. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування міністерствами та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 9. Кор. 4650. Арк. 7-8, 17-18, 51, 53, 69-78, 114, 118-119, 132, 134, 183-184, 205-209.

114. Генеральний штаб ЗСУ. Справа N36. Листування по Сараєві. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 20593. Спр. 11. Кор. 46556. Арк. 6-8, 9-10, 11-14, 18-21, 38-43, 50.

115. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування з міністерством та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 5. Кор. 4650. Арк. 32-33, 95-97, 153-158, 189-196.

116. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальнику Головного Штабу ЗСУ та його заступникам, том 1. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 1. Кор. 4636. Арк. 11, 26-27, 121.

117. Секретаріат Головного штабу ЗСУ з 30.04.1994. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного (Генерального) штабу Збройних сил України і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 1. Кор. 2122. Арк. 55-58, 66-73, 129-133.

118. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 3. Кор. 2122. Арк. 58-61, 62-66.

119. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення

військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657 Оп. 23906. Спр. 7. Кор. 2122. Арк. 73-74.

120. Секретаріат генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 8. Кор. 2122. Арк. 87-88.

121. Концепція національної безпеки і воєнна доктрина України. Офіційні документи і заяви з питань забезпечення національної безпеки, воєнної політики України та роззброєння / ВДА МЗС України. Ф.1 („Документи з основної діяльності“). Оп. 4. Спр. 7045. 63 арк.

122. Україна-НАТО: Хронологія відносин [Електронний ресурс]: <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua>

123. Співробітництво з НАТО. Том 4 // ВДА МЗУ України („Документи з основної діяльності“). Оп.5. Спр. 185. 129 арк.

124. Вступ України до НАТО: реалії та перспективи: матер. міжнар. конф. (Київ, 27 лютого 2003 р.). За ред. А.І. Шевцова. Дніпропетровськ, 2006. 183 с.

125. НАТО і Україна. К., 2007. 24 с.

126. Новини НАТО: [інформ.вид.]-відділ громадської дипломатії штаб-квартири НАТО. Бельгія, Брюссель, 2007. №1. 15 с.

127. Співробітництво України з НАТО. [Електронний ресурс]: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication / content//6560.htm>

128. Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Czech Republic. URZ: http://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_19552.htm

129. Wales Summit Declaration... URL:
https://www.nato.int/cps/ic/nato/official_texts_112964.htm

130. Bucharest Summit Declaration...URL:
https://www.nato.int/cps/natohg/official_texts_8443.htm

131. Зленко, А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
132. Кравчук, Л. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. К., 2002. 392 с.
133. Кравчук, Л. Останні дні імперії... Перші роки нації: К., 2012. 512 с.
134. Кучма, Л. Україна – не Росія. М.: Время, 2004. 560 с.
135. Ющенко, В. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. 511 с.
136. Касьянов, Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. Український історичний журнал. 2006. №4. С. 4-15.
137. Терещук, Г. & Алексієвець Л. М., Алексієвець М.М. Наукові дослідження: теорія та організація. Тернопіль: Вектор. 2013. 369 с.
138. Калакура, Я. Українська історіографія. Київ: Генеза. 2004. 496 с.
139. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-ХІ. Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України. 2004. Т.2. 812 с.
140. Суботін, А. Зовнішня політика України. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. (редкол.: Л. Губерський (голова) та ін.).Т. 1. Київ: Знання України, 2004. 760 с.
141. Удовенко, Г. & Кавка, Д. & Черниш, О. Зовнішня політика. Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза, 2004. 736 с.
142. Суботін А. Міжнародні відносини. Політична енциклопедія. К.: Предметне вид-во, 2011. 453 с.
143. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Генеза; Довіра, 1996. 942 с.
144. Камінський, Є. Євразійство. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. К.: Знання України, 2004. Т.1. 760 с.
145. Шемаєв, В. & Бегма, В. & Сидоренко, С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. Наука і оборона, №4. 2018. С. 49-52.
146. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. East European Historical Bulletin. 2020. 14. S. 175-189.

147. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019: історичний аспект. Український історичний журнал. 2020. Вип. 1. С. 126–142.
148. Алексієвець, М. & Алексієвець, Л. & Знак, В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). Київ: Сторінки історії. 2022. №55. С. 315–337.
149. Алексієвець, М. & Секо, Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини». 2016. Вип. 17. С.34–49.
150. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166–175.

РОЗДІЛ II

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

2.1. Історичні передумови розбудови відносин України з НАТО в системі євроатлантичної інтеграції

Для України співпраця з НАТО є історичною необхідністю, а кількість спільних військових навчань, участь нашої держави в миротворчих операціях та сумісні із натівськими стандартами реформи в Україні, означають не лише покращення якості цих відносин у майбутньому, вони ще й узаконюють та легітимізують дійсний прозахідний політичний вектор нашої держави. Це – історична закономірність, яку ми не можемо оминати, це шлях України до інтеграції в Організацію Північноатлантичного договору та євроінтеграцію.

XX століття відзначилось різними епохальними подіями в геополітиці. В тому числі після світових війн важливим з таких історичних подій було заснування міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй (ООН) в 1945 р. (однією з членів-засновників була Українська РСР) та Організації Північноатлантичного договору в 1949 р. Відбувалась зміна світового та міжнародного порядку. Припинили існування колоніальні Імперії, відбувся їхній перехід у грандіозну форму – з'явилося понад 100 нових незалежних держав, для означення багатьох з яких у 1957 р. було запропоновано термін «третій світ». Попри їхню військову та економічну відсталість ці країни згодом здобувають переважну більшість в ООН та набувають дедалі більшого впливу на політику всієї організації, тому вони згодом стають більш впливовими, ніж були раніше, та активними суб'єктами світової політики, незважаючи на те, що початкові етапи їхнього становлення були складними та з відсутністю державної самостійності. Вони спершу були абсолютно підвладні, потім вони стали маріонетками у боротьбі між двома «таборами», але згодом цим державам вдалося окремо відзначитись та здобути вагомий вплив, і багатьом їм пізніше вдалося стати демократіями. Кожна з них була окремим «табором», щодо якого біполярний світ був змушений й сам

підлаштовуватися, що призвело до природної диференціації геополітичної системи світу – тобто подальшого роздроблення політичних режимів на користь «усамітнення» країн. Відповідно й Організація Північноатлантичного договору працювала за таким принципом, що не слід зосереджуватися виключно на внутрішній роботі рад, комітетів і військових командувань НАТО, а варто обмірковувати «масштабне сплетіння міжнародних справ». Як зазначають дослідники: «Демократичний характер союзницьких урядів або певний демократичний стиль самого альянсу тривалий час уважали клеєм, який скріплює НАТО» [1, с. 10]. Звісно, не однією тільки демократією обмежувались союзники, адже демократія має небезпеку мінливих настроїв електорату, що може створювати передумови для війни, а НАТО пропонував найкраще страхування від небезпек.

Україна здобула свою незалежність лише згодом – 1991 р. – уже успадковуючи ці етапи та автоматично ставши «державою, що розвивається», а її стратегічний паритет у порівнянні з іншими державами було сформовано досить швидко, хоча і зі своїми особливостями. Україна на правах одного з засновників міжнародної організації ООН заявляє світу про себе, вона також без сумніву повинна рухатися і до спільної колективної безпеки НАТО – безальтернативної системи, що дійсно бере на себе роль «політичного центриста» держав та не заважає національному розвитку держав. Не буде перебільшенням сказати, що відродження України нерозривно пов'язане з відновленням повоєнної Європи, вірніше, остаточна формація Європейського континенту після подій Другої світової війни остаточно затверджується разом із дещо запізним економічним, політичним і соціальним становленням Української держави та її інтеграцією до ЄС, разом із надважливим приєднанням до транснаціональної системи колективної безпеки. Об'єднання нашої держави з Європою та її системою колективної безпеки без сумніву було б остаточною перемогою над тінню жахливої війни, яка в свій час сколихнула континент. У загальному історичному аспекті підґрунтя, на якому живиться історія незалежної України, збігається зі становленням та перетворенням повоєнного континенту. Деякі західні історики сходяться на думці, що «ця нова Європа точно не була заздалегідь продуманим спільним проєктом: ніхто не

збирався її створювати» [2, с. 27]. Тому називати історію незалежної України «проектом», як про це інколи мова заходить в ЗМІ чи публіцистиці, також доволі спірне питання, оскільки відродження такої держави як Україна було історичною закономірністю.

Наша держава, постійно розвиваючись, вливається в загальну для всієї Західної цивілізації систему колективної безпеки і, безумовно, події в Україні також впливають на події у світі – цілком ймовірно, що впливають дещо більше через те, що Україна ще досі не є повноцінним членом Альянсу. НАТО та російське середовище – два умовні геополітичні табори, але Україна, на авторську думку, не стоїть посередині між ними, як «сіра зона» чи «буферна», як це прийнято вважати згідно з парадигмою деяких вітчизняних науковців. Вона є справжньою частиною геополітичного «трикутника» (Брюссель – Київ – Москва) зі складними міжнародними стосунками та етапами формування, важливо, що наша держава є окремим і вагомим політичним гравцем. Інакше з таким підходом багато держав до натівського розширення також можна було би умовно назвати так званою «буферною зоною».

Іноді Альянс порівнюють з Антантою для того, щоб спрогнозувати його діяльність в майбутньому, спробувати дати відповідь на питання щодо наявності майбутнього в організації в цілому, якщо її не очікує фактичне припинення діяльності, оскільки попередник і наступник побудовані завдяки військовим зіткненням між європейськими державами в ХХ ст. Іноді союзники зазнавали політичної поразки, коли здійснювали політику підтримки когось з воюючих сторін на війнах чи революціях, але в цьому і полягає суть еволюції стратегічної концепції військових і політичних союзів Антанти, Ліги Націй, ООН і в кінцевому рахунку НАТО, її практичного застосування, оскільки сто років тому у 1920-х рр. жодна політична підтримка когось з воюючих сторін не виправдовувала себе краще як певні успіхи при визначенні радянських кордонів, воно й не дивно, бо це призводило до здобуття фактичної незалежності для цілої низки Балтійських держав. Незважаючи на це тодішні члени Антанти не змогли досягти консенсусу, як і не змогли дійти до миру воюючі європейські країни. Хоча Франція хотіла

створити блок проти Росії, де б входили Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва і Польща, але в 1920 р. Конференція скликана щодо цього питання провалилася, Литва і Польща були тоді в поганих відносинах; прагнучи негайного миру для себе Естонія підписала з Росією мирний договір і таким чином отримала для себе незалежність, але і для Росії відкрилося так зване «вікно» в Європу.

Польща – сьогодні один з найближчих союзників України, – але століття тому проповідуючи так звану особливу історичну «місію» тодішньої Польщі серед «слов'янських народів», начебто задля оборони Європи перед східними ордами, для начебто насаджування їм західної культури, в ті часи завдала удар в спину українській визвольній боротьбі, незважаючи на те, що тодішній український народ вже вів свою боротьбу з російською окупацією. Поляки виступили своїми силами проти утворення української державності, а головне, вони доповнили свої сили присланою державами Антанти з Франції добре вишколену і озброєну армію, яка була призначена першочергово для боротьби в російсько-польській війні, проти росіян, але вони перенаправили ці сили для боротьби з українцями, тому Україна програла у тій війні, оскільки вона вела свою боротьбу без всілякої матеріальної допомоги і моральної підтримки, і українське питання для країн Європи тоді було суто внутрішньо російським. Паризька конференція тоді відреагувала, бо закликала Польщу припинити окупаційну війну і пригрозила припинити постачання Польщі зброї, обмежила її чисто польськими землями. Але Польща відкинула не тільки радянські мирні пропозиції, а головне, відкинула запропонований Антантою кордон, згодом вона програла війну і сама просила перемир'я. Україна хоч тоді і програла війну, але воюючи на трьох фронтах, проти Польщі, яка завдала удар в спину в тому числі, значно ослабила радянську окупаційну армію, тим самим врятувала Польщу від поневолення.

Це – історичний урок, і нам варто його прийняти, бо Північноатлантичний альянс згодом стане ефективнішим в цьому питанні, як ще жоден військовий союз не був. В 1948 р. після підписання Брюссельського договору¹ стали зрозумілими

---

¹ Між п'ятьма державами – Бельгії, Франції, Люксембургу, Нідерландів та Великої Британії.

наміри держав Західної Європи, бо довелось замислитись над своєю безпекою і дати ствердну відповідь на чергову кризу після протиправної блокади Берліна, розпочатої того ж року, оскільки комуністичний режим дав знати, що всі заклики до поваги Статуту ООН та міжнародних домовленостей не гарантували суверенітету та безпеки. Організація Північноатлантичного договору була краще розвинена, на цей раз не просто як військова машина, яка надає допомогу, але при цьому нездатна контролювати напрямок виділеної зброї.

Північноатлантичний договір був підписаний 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні представниками урядів ряду країн Європи, а саме Бельгії, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португальської республіки, США та Франції. 18 травня 1950 р. у Лондоні Радою міністрів закордонних справ дванадцяти країн було ухвалено постанову, яка передбачала заснування Постійної Ради. Рада міністрів в подальшому збирала Комітет економічного та фінансового захисту, Комітет з питань оборони і Комітет з військових питань. У 1952 р. Північноатлантична Рада призначила Генерального Секретаря, посаду зайняв Лорд Ісмей, колишній британський офіцер. На той час Альянс став – Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), він був підтриманий політичними і військовими структурами держав-засновників. Перше розширення НАТО відбулось того року за рахунок вступу Греції та Туреччини, що підсилило південний фланг Альянсу. Враховуючи досвід світових війн та найближчого десятиліття після подій Другої світової війни, було створено унікальну Організацію Північноатлантичного договору для закріплення демократичних цінностей в першу чергу, як найцінніший винахід людства у секторі безпеки, щоб більше не повторювати старих помилок. Вдалося зберегти Європу від краху – Європу на основі колективної інтегрованої воєнної системи із загальною доктриною, «стандартизованою системою управління, скоординованими правилами ведення бойових дій, уніфіковане командування та систему підготовки багатонаціональних сил оборони та розгалуженої інфраструктури в усіх державах-учасницях Північноатлантичного договору» [3, с. 189-196]. Там також була сформульована основна ідея, згідно з якою безпека Західної Європи неможлива без

стабільності та безпеки у Східній Європі. Внесок НАТО неоціненний в плані безпеки як для західноєвропейських країн, так і для їхніх сусідів, оскільки Трансатлантичний союз вклав багато зусиль задля створення нової і безпечної Європи, над створенням якої досі працюють ці народи колективно, і процес неможливо остаточно завершити без України, яку раніше європейські держави попри всі їхні заяви дуже недооцінювали.

Деякі сучасні країни-члени організації тоді ще не були суверенними державами, деякі не були незалежними політично, а знаходились в сфері впливу Радянського Союзу.

СРСР як завжди у прагненні іншої держави розвиватись на демократичний лад бачив ворожість до свого ладу, у воєнно-стратегічному масштабі Москва вбачала свою місію збереження Варшавського договору. Організація Варшавського договору була створена 1955 р., на протипагу Північноатлантичному договору, у Варшавському Москва формально встановила свої відносини зі своїми східноєвропейськими союзниками, або державами, які були під її впливом, згідно з документом вони зазначались як «рівноправні». Міцнішим і на демократичних засадах була Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Після берлінської кризи 1948–1949 рр.² Москву бентежило так зване угорське «свавілля» в 1956 р. Для Радянського Союзу це вважалось образою для радянського престижу, коли інша держава зі сфери його впливу бажає розвиватись політично та економічно окремо. Тому негайно було запущено так званий механізм для силового вирішення угорської так званої «кризи». Комуністи ще й пишалися тим, що їм вдалося завчасно прийняти міри. Радянський Союз тоді, так само як і Росія після його розвалу, проводить політику на забезпечення названої ним «стабільності», хоча і воєнним шляхом всередині тодішнього соціалістичного блоку. Все, що СРСР вважає в тих чи інших місцях свого впливу появою ворожої «п'ятої колони», «троянським конем» тощо, негайно усувається будь-якою ціною, самі умови для появи ворожих агентів повністю знищуються тодішньою радянською військовою

---

² Та її продовження у 1953 р.

машиною. Москва відтоді дуже пишається, що на будь-яку спробу відходу за межі її політико-ідеологічних рамок вона відповідає максимально жорстким ударом і до того ж негайно. Видатні угорські політичні діячі, які вважалися опозицією до правлячого соціалістичного ладу та мітингарі, що їх підтримували задля звільнення своєї держави від радянського гніту, незважаючи на їхню прихильність до демократії і корінного оновлення державного ладу, вже частіше в міру назрівання так званої «кризи» були звинувачені офіційною пресою у контрреволюційній діяльності, їхня політика піддавалася сумнівами в лукавстві і в подвійних стандартах, радянські дипломати традиційно називали всіх «фашистами».

Так, в 1956 р. угорське суспільство прагнуло демократії, але вони захоплювалися подіями в Польщі, завдяки польському народу Радянський Союз вже тоді буквально тріщав по швам, тоді в цій країні досягла апогею боротьба «за демократизацію соціалізму». В Польщі відбувалися масові мітинги, які загрожували перетворитися у збройні зіткнення, а Радянський Союз звинувачував у всьому так звані ідеологічні кампанії Заходу. Варшавський договір став регламентувати військову присутність радянської армії в Угорщині, але частина Угорської армії підтримала мітингарів, тому з часом повстання за демократію переросло у військовий конфлікт між регулярними арміями, а угорська влада, яка спочатку не заперечувала про необхідність радянської присутності стала виправдовувати повстання та перейшла на його сторону, у них навіть була розроблена програма демократичного оновлення суспільства. В Польщі у відповідь на повстання Радянський Союз не міг відповісти, радянська так звана «воєнна операція» щодо Польщі була невідготовлена, і радянське керівництво було змушене ганебно відступити, тому деякий час біля кордонів Польщі СРСР намагався демонструвати військову силу, але згодом відступив.

Щодо Угорщини, то було військове втручання у цю державу, але був сильний опір угорської нації, першу фазу війни угорський народ виграв і влада домовилась з СРСР, що ті відведуть війська за межі кордонів. Частково так було зроблено і угорський народ радів перемозі, відновлював знищені будівлі в Будапешті, яких було чимало, загалом все поверталось до нормального життя, демонстрація сили за

допомогою танків, на що розраховувало керівництво Москви, не спрацювало. Радянська пропаганда наполягала на тому, що якщо СРСР не надасть так званої військової «допомоги», то Угорщина начебто стане жертвою контрреволюційного перевороту і агресії зі сторони НАТО. А, по суті, це була втрата Угорщини. Тому поки угорці святкували перемогу і повертались до звичайного життя, Радянський Союз накопичував всі сили «в один кулак» і здійснював останні приготування. В Кремлі, звісно, вже розуміли, що повстання носило масовий характер, але було взято до уваги швидкість, з якою повалилась вся система органів влади в столиці і на містах. Було здійснено повторне вторгнення на столицю і прилеглі міста, це було у вигідний для СРСР геополітичний час, коли розпочалась Синайська війна на Близькому Сході, що відвернуло увагу західних держав, це їх відволікло від угорців і збройні сили Великобританії, Франції та Ізраїлю були втягнуті у ту війну.

У новому наступі на угорські міста в якості доповнення були задіяні 38-ма армія і 8-ма механізована армія з Прикарпатського воєнного округу. В листопаді приказом командуючого військами Одеського воєнного округу генерал-полковника А. Гетьмана була піднята по бойовій тривозі 35-та гвардійська механізована дивізія. А також командуючим військами Прикарпатського воєнного округу 31-ша танкова дивізія, в неї в ночі 1 листопада було розпорядження зосередитись в місті Берегово. Ці масовані переміщення радянських військ були незаміченими угорською владою [4]. У своєму виборі боротися за демократію угорський народ був єдиним як ніколи, і, звісно, угорська влада закликала сусідні і дальні країни для підтримки, але згодом угорці програли у війні, революцію було придушено радянською військовою силою.

В протистоянні доказуючи всьому світу свою прихильність до свободи і демократії угорці об'єдналися, але реакція Ради Безпеки ООН на війну була запізнюю. Жертви серед місцевого населення довели, що угорські відносини з Радянським Союзом і його сателітами, всіма поневоленими ним народами, які брали участь у війні зі своєї території, більше ніколи не будуть на колишньому рівні. Східна Європа була справжньою «Ахіллесовою п'ятою» для колишнього соціалістичного табору, згодом Угорщина знову виявилась винятком, реформувати

соціалістичні економіки країн Варшавського договору було неможливим в панівному устрої колишнього комуністичного режиму, а СРСР поволі ставав чимось схожим на колонію-енерговиробника для розвиненіших індустріальних економік, вірніше для своїх західних сателітів, які спиралися на невимогливий ринок Радянського Союзу. Нафтова криза у світі приносила найбільшому нафтовиробнику в Європі – Росії – великі гроші без якихось особливих зусиль, що постійно відкладало на потім потребу в економічних реформах.

В подальших військових операціях СРСР буде використовувати схожу тактику. Через Польщу і Чехословаччину проходили важливі комунікації, які зв'язували Кремль з групою радянських військ в Німеччині, відтак вони повинні були прийняти удар першими у випадку військового конфлікту з НАТО. Після придушення «Празької весни»³ 1968 р., становище СРСР на міжнародній арені значно погіршувалось, оскільки більше ніхто із країн НАТО та Заходу в цілому не хотів мати справу з такою агресивною державою, все вело поступово до краху Радянського Союзу, його економічна система піддавалася все більше санкціям та була ізольованою.

За весь час існування НАТО відбувались важливі події великого значення для всього європейського континенту та у галузі міжнародних відносин у цілому, особливо в 1980-х рр., і тільки наприкінці 1989 р. та на початку 1990 р. вдалося досягти значного прогресу в реформуванні політичної та економічної системи Польщі, Угорщини, НДР, Болгарії, Чехословаччини, Румунії, а здійснені Альянсом кроки до свободи та демократії перевершили всі сподівання [5]. Відтоді Європа прагнула більше не бути розділеною, а Польща пройшла тривалий шлях реформування свого державного устрою, управління, економіки і соціального життя, в тому числі вона була зобов'язана переглянути напрямок своєї політики та забути про безглузді територіальні претензії, а без НАТО вона би не змогла здійснити такий крок, оскільки це було умовою для її власної безпеки, для вступу

---

³ А Чехословаччина на перший погляд видавалась найбільш благополучною державою соціалістичного табору. Вторгнення у цю країну, доти вірну соціалізму, планувалось як короткочасна «хірургічна» операція.

до НАТО. У покращеній версії Альянсу така вимога – це не просто букви на папері, адже в подальшому політика прозорості буде вдосконалювати союз. В листопаді 1990 р. країни-учасниці НБСЄ підкріпили свої наміри покласти край політиці ворожості, погрози силою та використання сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої з держав, вони підписали в Парижі Договір про звичайні озброєння в Європі, усі країни-учасниці опублікували Паризьку хартію нової Європи та підписали спільну декларацію та домовленість про ненапад; розпочато принцип більшої інституціоналізованості з метою перетворення його на форум для широкомасштабного політичного діалогу в більш об'єднаній Європі [5].

Значні зміни в системі європейської безпеки відбулися в Європі після об'єднання Німеччини в березні 1991 р. коли організацію Варшавського договору було розпущено, а після війни в Перській затоці настала криза в північному Іраку, де «коаліція доброї волі» допомагала жителям гірських районів і врятувала життя мільйонів курдів. НАТО зробив більше, ніж інші міжнародні організації для змін в системі колективної безпеки. Безумовно, жодна подія не перевершила своїми масштабами такий вплив на Альянс, як розпад СРСР, багато людей тоді думали, що разом з цим зникла сама причина, за якою був створений північноатлантичний союз.

Тоді настрої народів республік та українського народу змінювалися протягом місяців. Ще в листопаді Єльцин та інші лідери республік говорили перед телекамерами про існування СРСР в майбутньому в іншій формі, але з приближенням українського референдуму, призначеного на 1 грудня 1991 р., головна зміна відбулася в настрої народу та політиків. Впродовж наступних декількох днів «український фактор різко змінював баланс сил між республіками» [6] і у світі. Українське керівництво ставало непоступливішим, Горбачов на це наражався і противився, коли залякував можливістю етнічного конфлікту між росіянами і українцями. Напруга зростала, але після путчу українська еліта згуртувалася навколо Кравчука, а зі зростанням народної підтримки український лідер ставав дедалі сміливішим. Російське керівництво вирішило не наполягати на територіальних претензіях до України.

Україна здобувала свою незалежність завдяки доволі мінливій народній підтримці і в колишнього Союзу вже не було політичних сил, які могли би зупинити цей процес, сам Горбачов вже не мав достатньо ресурсів для запуску політичної кампанії проти незалежності в Криму у складі України, вже не мав змоги відправляти тури по Україні із численними знаменитостями для просування тез проти незалежності України, чи створювати чергові фіктивні політичні партії задля власних інтересів – цим інструментарієм вже володів не він, але в промовах та інтерв'ю розказував позицію Росії, що такі регіони як Крим, Донбас та Південь України, за його словами, начебто є історичними частинами Росії і вона не має наміру відмовлятися від них, якщо Україна перестане бути частиною Союзу. Проте ця позиція не відповідає міжнародному праву та нормам, які передбачають дотримуватися поваги до територіальної цілісності суверенних держав [6].

Радянський Союз розвалився через багато причин, але основну виокремимо як моральну та ідеологічну застарілість, Союз більше не відповідав критеріям часу і не вливався в нові історичні вимоги, криза державної влади змусила керманців цієї географічно масштабної держави поступитися амбітним республікам у їх прагненні відокремитись, таким чином центральна влада поступово втратила легітимність. Але реваншисти нікуди не зникали, від самого краху СРСР вони намагаються балансувати між соціальною свідомістю свого народу, яка за типом своєї орієнтації відстає від нової дійсності.

На нашу думку, ще однією умовою, яка посприяла Україні на початковому етапі менш болісно отримати свою незалежність, була відмова від ядерної зброї, а робота над цим питанням проводилась ще до референдуму. По суті це стало основним критерієм на втілення незалежності і на деякий час це була одна з перших найважливіших програм нової держави та інших республік, де відбувалися протести з націоналістичними гаслами, що і було ознакою зростання міжетнічного напруження всередині Союзу. Подекуди ці протести були спровокованими республіканськими партійними та культурними елітами, особливо в Казахстані, оскільки жоден з них не збирався поступатися своїм місцем кремлівським догматикам, які хотіли єдиного союзу із центральною владою, тому місцеві

прерогативи були вагомою причиною не віддавати знову свою владу Кремлю, але однією з умов перед Західним світом було – відмовитись від ядерного озброєння.

Україна погодилась на без'ядерний статус, незважаючи на те, що вона входила в трійку найбільш потужних держав з ядерним потенціалом, була державою з розвинутими ядерними технологіями, державою, з якою рахуються в такому статусі.

Відтак на Заході почали вірити, що глобальна війна більше не є можливою на європейському континенті, оскільки навіть зі Східною Європою вдалось домовитись. Західноєвропейські лідери та США та представники вищого керівництва НАТО в двосторонніх зустрічах з українськими представникам говорили про серйозні загрози радше в контексті ймовірного, на їхню думку, пожвавлення «націоналістичних рухів», які могли би завадити нашій державі в подальшому інтегруватися в євроатлантичні установи. Наприклад, на конференції «Система європейської безпеки: від конфронтації між Сходом і Заходом до сьогодишньої нестабільності в регіоні», яка відбулась в Римі 23 жовтня 1992 р., генерал Шалікашвілі заявив, що тоді у Римі, вперше, не СРСР був «винуватцем» даного скликання, а вперше увагу світу було зосереджено на маловідомі райони, назви яких тоді мало ще знали, а саме: Нагірний Карабах, Абхазія, Боснія-Герцеговина, Таджикистан [3, с. 189-196].

Тоді думали, що сам термін «глобальної війни» зник з натівського воєнного лексикону, бо вперше на конференції тодішні держави НАТО не були занепокоєні війною. Ще за рік до цього Альянс «спочивав на лаврах» заслуженої слави, але в тому році під час конференції питання необхідності існування НАТО знову набуло чинності, хоча найбільшого занепокоєння в той час для трансатлантичного союзу завдавали проблеми щодо наявності засобів і коштів, а на порядку денному стояло питання, чи достатньо політичної волі і консенсусу для того, щоб протистояти затяжним і часто кривавим конфліктам, націоналізму та економічної дезінтеграції тощо.

РФ фактично успадкувала політику СРСР у стані суперництва зі Сполученими Штатами, водночас між ними іноді були наявні деякі аспекти

співробітництва. Після краху СРСР Росія заявляла, що для неї начебто достатньо, якщо Альянс не буде проявляти інтерес до східно-європейських держав, що межують з РФ, та якщо вони залишатимуться нейтральними, Москва була готовою торгуватися заради поставленої мети, а Брюссель та Вашингтон зобов'язувалися дотримуватися політики не дратувати Москву. Рейган і Горбачов запустили «перезавантаження» у стосунках з СРСР ближче до кінця Холодної війни, але ніколи насправді це перезавантаження не дотримувалося.

Щодо України, то вона також намагалася вести перемовини зі США у такому ключі. «Україна намагалася запобігти негативним наслідкам розширення НАТО» [7, с. 95]. Наприкінці 1992 р. йшли перемовини щодо небажаної в цілому на той час для України активності Альянсу в Чорноморському регіоні, у звіті йшлося про те, що під час перемовин заступника начальника штабу по оперативним питанням ОВС НАТО в Європі генерал-лейтенанта К. Штайнкопфа з українським генерал-лейтенантом Г. Живицею було проінформовано українську сторону в тому, що «Північноатлантичний альянс буде намагатися не проявляти особливої активності в Чорноморському регіоні і на кордонах з Україною», а 17 листопада 1992 р. натівська делегація на чолі з генералом Д. Шалікашвілі провела зустріч з президентом України Л. Кравчуком, головою Верховної Ради І. Плющом, прем'єр-міністром Л. Кучмою, а згодом вони провели спільну прес-конференцію. Група генералів супроводжувала голову делегації в навчальний центр Гончаровськ, де їм було показано БТУ, проведене у взаємодії з авіацією. Повідомляється, що «гості високо оцінили організацію і підготовку навчання, високий рівень бойової злагодженості бойових частин і організацію взаємодії різних родів військ та підготовленість солдатів, професіоналізм українських генералів і офіцерів» [8, с. 69-78]. Загалом у плані безпеки українське вище керівництво, Міністерство оборони та генерали, що представляли українську сторону змогли пристосуватися до нових викликів, в середовищі яких опинилася держава Україна, та, незважаючи на початкові негаразди у геополітичному кліматі, налагодили комунікації з вищими представниками НАТО, світовою громадськістю та сформували початковий план інформування своїх громадян.

Склалися умови, що наростаюча військова міць вже Російської Федерації в поєднанні з політичною недалекоглядністю та великодержавними амбіціями весь час спонукали Росію до повернення пройденого етапу політики про права так званої «правонаступниці», вона використовувала локальні заворушення як і раніше задля просування своїх інтересів, особливо впливаючи на події в «третьому світі» та в «країнах, що розвиваються» для залякування Західного світу. Її метою було геополітичне «врівноваження» і в кінцевому рахунку спроби здійснити омріяну росіянами геополітичну гегемонію. РФ розуміє гегемонію за старими зразками імперіалістичної стратегії, що підтримується військовою силою. Ближче до ХХІ ст. навіть це поняття, – «геополітична гегемонія», – було змінено, раніше вона складалася з таких компонентів як домінування світокреативної і потужної внутрішньої економіки, що відповідають потребам національної та світової економіки, а також домінування на світовому ринку, військова сила та об'єднання союзників. Натомість стратегія гегемонії навіть в РФ потребує відповідної тривалої мобілізації населення не тільки власної держави, але й країн-союзників, а також готовність і здатність втручатися у військові та політичні справи інших країн, що в грошовому еквіваленті обходиться дорого [9, с. 260-261]. З іншої позиції підґрунтям для гегемонії в ХХІ ст. є примноження владних елементів, деякі ознаки гегемонії проявляють союзники США такі як Німеччина і Франція, які в союзі між собою і в альянсі з країнами Центральної та Східної Європи відіграють роль посередництва в Європейському Союзі, а також завдяки новим можливостям розвитку, у них є високорозвиненою експортна і внутрішня економіка.

Північна Америка уособлює в собі «центр» Західної цивілізації, не дарма Р. Каган, колишній радник з питань зовнішньої політики Дж. Маккейна (у 2008 р.), зазначив, що після катастрофи світових війн в ХХ ст. США у своєму зовнішньополітичному мисленні «європеїзувались», а західноєвропейські країни в цьому плані – «американізувались». Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер у свою чергу писав у своїй мемуарній праці, що без трансатлантичних відносин не існувало би уже Заходу, і тому світ був би дійсно іншим [10].

Трансатлантичний альянс дійсно значно більше, ніж просто економічні інтереси та стратегічні питання безпеки, бо незважаючи на те, що ці пріоритети є першорядними, але тримається союз тривалий час не лише на цих «стовпах», оскільки саме Північноатлантичний альянс уособлює в собі відносини Північної Америки із Західною Європою, а отже, Західну цивілізацію. Тому триває цей союз значно довше, ніж це притаманно для військових блоків, адже згідно з основним принципом військових союзів: нові обставини шукають нових альянсів. Радянський Союз завжди ніс військову загрозу для Західної Європи, це пояснює специфічну форму НАТО, але ховаючись за економічними та військово-стратегічними інтересами, які являлися суттю Альянсу, протягом десятиліть Холодної війни він закріпив за собою геополітичний статус військового домінування у світі, він чудово доповнює «масштабне сплетіння міжнародних справ» своєю військовою силою. Відтак Альянс за своєю суттю не змінився, він тримається на постійній основі.

В подальшому НАТО не був лише інструментом для залякування і об'єднуючою ланкою між Північною Америкою і Західною Європою, натомість Альянс багато вкладав у нову світову культуру на основі західної демократії, гарантував процвітання демократичних інститутів і економіки Заходу. Були певні побоювання того, що з розширенням на більшу кількість європейських держав всередині військового союзу, який безперервно буде балансувати між інтересами держав і військовими можливостями світової держави США, призведе до того, що, мовляв, між ними можуть бути певні непорозуміння та недовіра, що призведе до ослаблення НАТО зсередини, оскільки європейці начебто сумніваються в добротності США, які буцімто розуміють НАТО як так зване «знаряддя», яке за потреби можуть використати в політичних цілях, а часом – ні⁴. При цьому партнерство під загрозою перетворитися на «вірність» [10], що ставить під сумнів аспект солідарності в рамках військового союзу. Як відомо, це не справдилося, оскільки Європа знайшла своє місце в багатополлярному світі, незважаючи на

---

⁴ Тобто його використовують вибірково і часто з політичною метою.

виклики, які їй постійно загрожують. Організація Північноатлантичного договору стала не знаряддям залякування своїх ворогів, а необхідною ланкою для зв'язку між США і всією Європою.

Трансатлантичний союз, звісно, збільшував ставку на інституційний розвиток політичних і цивільно-культурних елементів у трансатлантичних відносинах, не забуваючи при цьому про свою військову сутність. Таким чином, в більшій мірі завдяки саме НАТО стало можливим відродження Європи [3, с. 189-196]. В 1990-х рр., і на даний момент не існує надійної заміни для Альянсу, оскільки тоді необхідність існування трансатлантичного союзу диктувалась не лише комуністичною загрозою, так і згодом потреба в НАТО очевидна не лише завдяки існуванню російської загрози. Авжеж, після Холодної війни необхідність в Альянсі не зникла, оскільки історичні уроки нам кажуть, що як тільки Америка і держави Європи залишались осторонь один від одного, то починалася війна всередині Європи, або існувала загроза зовнішня, з якою сама Європа не могла би впоратись без об'єднання.

Безпека Західної Європи безпосередньо має зв'язок з безпекою і стабільністю з боку Східної Європи, без цього неможливе створення нової безпечної Європи. НАТО значно послаблюється, якщо не вирішує європейських проблем, така його сутність, оскільки існують певні логічні закономірності всередині союзів – чим більше американці віддаляються від вирішення проблем в Європі, то більш наполегливо європейці шукатимуть можливостей створення альтернативних до НАТО військових структур, якими вони хочуть керувати самостійно, а останнє посилює ідею про виведення з Європи американських військ. Таке вже було, коли викрився неприємний факт під час трагедії в Югославії, оскільки без активної участі США на перших порах всі європейські країни-члени НАТО були неспроможними протистояти югославському конфлікту, інші європейські країни не члени Альянсу тоді були переконаними також, що НАТО потрібен тільки у випадку загальної ядерної війни. «Найбільшою загрозою для Європи виявилась не Росія, Сербія чи Ірак, а найбільша загроза полягала у тому, що потужна відпрацьована система для забезпечення безпеки – система колективної безпеки

Північноатлантичний альянс могла припинити своє існування і замінена новою більш слабкою системою» (The Wall Street Journal). Відтак Альянс продовжив удосконалюватись: «Орган колективної оборони НАТО, призначений для ведення особливої масштабної ядерної війни з недовготривалим часом для попередження про початок бойових дій, повинен був бути реорганізований так, щоб діяти в різноманітних конфліктних ситуаціях в широкому спектрі переходу від кризи до миру, і бути готовим захистити територіальну цілісність держав-членів НАТО» [3, с. 189-196].

Відомо, що вимоги Північноатлантичного альянсу до кандидатів на вступ у членство сприяють розвитку демократії і західних цінностей, їхнього захисту та безпеки, а також гарантується суверенітет для розвитку цих держав. А саме: встановлення демократичного контролю над збройними силами, їхнього міжнародного об'єднання, відсутності територіальних претензій до своїх сусідів, відсутності міжетнічних протиріч усередині країн, верховенство права тощо.

На нашу думку, ці вимоги сприятливо впливають на державну безпеку України, оскільки територіальні суперечки з Румунією та Польщею вдалося уладнати, реалізувати інтереси безпеки українських кордонів. В результаті вирішення цих проблем було укладено Договір про дружбу з Румунією та Декларації між Польщею й Україною про примирення [5]. Відсутність територіальних претензій до своїх сусідів має ключове значення у всій еволюції військово-політичних союзів, кульмінацією яких втілює створення Організації Північноатлантичного договору, оскільки ця вимога рівнозначна відомій «5 статті» концепції, хоча про цю ідею значно менше розголосу.

Сам Альянс трансформував свою політику в ідею про Партнерство – наголошувалось на тому, що НАТО: «розвиває широкомасштабне партнерство, співробітництво й діалог з іншими країнами євроатлантичного регіону з метою посилення прозорості, взаємної довіри та здатності до спільних дій з Північноатлантичним альянсом» [5]. Стверджувалось, що організація зосереджувалась на співпраці з начебто колишніми супротивниками на протипагу конфронтації, але деформації у зв'язку з прийняттям нової Стратегічної концепції

1991 р. як такої не сталося, хоча нова концепція і була протилежною попереднім. Фактично досі зберігалася політика і стратегія гнучкого реагування, яка наприкінці 1960-х рр. замінила масований контрудар. Гнучке реагування було покликаним в більш реальній потребі переваги в гнучкості, такий підхід надавав НАТО перевагу, бо викликав невпевненість у потенційного агресора щодо реакції НАТО на загрозу суверенітету або незалежності будь-якої з країн-членів Альянсу. Коли в Росії виникала значна політична, воєнна чи економічна криза, то Північноатлантичний альянс розширювався на Схід, а РФ намагалася добиватися свого, загрожуючи загальним цінностям Заходу та ідеям демократії.

В якийсь момент «холодна війна» переходить в етап «гібридної війни». Це пов'язано з тим, що Радянський Союз розвалився, але її наступниця, РФ, – як вона себе називає, – навіює своєму населенню завдяки пропаганді відверто реваншистські настрої. В цілому концепція так званої «Дивної» війни не змінюється – оскільки Росія не може нанести удар по містам Сполучених Штатів, але вона здатна напасти на котрогось зі своїх найближчих сусідів, щоб підсилити своє геополітичне становище, або відверто шантажувати терористичними методами Західні демократії.

Щодо традиційних військових конфліктів, то завжди є побоювання, що завершення бойових дій після настання миру призводить до того, що сума коштів, виділена з централізованих чи децентралізованих джерел фінансування на військові потреби, скорочується або припиняється фінансування на військові цілі. Але війна, яка ведеться без справжніх боїв, не таїть у собі «небезпеки» того, що боротьба припиниться. Змагання по нарощуванню військової потуги між державами теоретично ніколи не припиняється. Ключовою формулою безпеки є те, що держава без війни втрачає свій можливий військовий потенціал, тому застарілість в технічній сфері в умовах військового суперництва означає практично те саме, що виснаження ресурсів на полі бою. Отже, безпека потребує нововведень в техніці на високому рівні, але Росія не може собі дозволити найвищий із всіх можливих рівнів військової потуги, а Україна «вийшла» з Холодної війни, сподіваючись, що назавжди, від цього й виникла політика так званого

«нейтралітету». Варто зазначити той факт, що офіційного договору про припинення «змагання» не може бути внаслідок переконання, що воно більш небезпечно, ніж саме змагання, тобто «гонка озброєнь».

Цей період був важливий у взаємовідносинах України з іншими країнами. В 1992 р. основна увага у ході міждержавних зустрічей приділялась питанню процесу поділу Федеративної Чехословацької армії на дві армії, чеську і словацьку, тому в листопаді до України прибув начальник генерального штабу Чехословацької армії за запрошенням українського начальника Головного штабу ЗСУ спецрейсом на воєнну площадку аеропорту Бориспіль. В країні, яка розділялась, було 8,5 тис. генералів і офіцерів словацької національності в Чехії, і 2,8 тис. – чеської національності в Словаччині. Вони збирались переводитись у відповідні військові формування на основі вільного політичного вибору кожного з них.

Український регіон відігравав для них важливу роль в політичному житті Європи, оскільки вони були переконані, що в Україні недопустима дестабілізація. Після розподілу чехів і словаків українські дипломати вважали такий приклад позитивним для України, оскільки вони розділились на основі будівництва сусідських взаємовідносин і дружніх стосунків, на основі взаєморозуміння та виконання усіх взятих зобов'язань по відношенню один до одного, а в Україні відносини з Росією погіршувались від самого початку після краху СРСР. На той час в ЧСФР було 1435 танків, 2050 бронемашин, 345 бойових літаків, це майно підлягало розподілу між новоутвореними країнами, а соціальний захист військовослужбовців гарантувався старими законами поки не було нових. Уповноважений представництва Словацької Республіки по будівництву армії повідомив українській стороні про певні труднощі в ремонті авіаційної та іншої військової техніки, у зв'язку з відсутністю запчастин, тому вважалось, що необхідно розвивати співпрацю збройних сил цих країн в цій проблемі, пропонував організувати торгівлю технікою за валюту. Також було обговорено питання доставки в Україну акумуляторів.

Такий розділ країни був для них необхідним, щоб таким чином уникнути проблем, а самі воєнні структури, які розділялись, готувались до біполяризації

світу. У них вже не було штабів фронту та армії, було розформоване міністерство оборони, але управління військами взяв на себе генеральний штаб. Були проблеми із ВПС та ППО, оскільки не існувало ще відповідної структури для їх укріплення всередині країн. А от з розділом сухопутних військ проблем не було. Обидві новоутворені держави збирались співпрацювати з ООН та брати участь в нових європейських структурах, а також з однаковим підходом діяти у політичному плані, розбудовувати відносини з воєнними союзами. Тому в процесі зустрічі за круглим столом іноземну делегацію цікавили питання: відносин України з РФ, Польщею та Угорщиною, ставлення України до НАТО тощо [3, с. 153-158]. Чехія точно мала намір вступити до НАТО, оскільки трансатлантичне співробітництво було необхідним, а досягти скорішої стабільності можна було, якщо швидко підтвердити асоціацію відносин з європейськими і міжнародними договорами.

Офіційна позиція України на різноманітних зустрічах того часу полягала в тому, що Україна будує відносини з НАТО «на основі заходів довіри» та здійснює миротворчу діяльність. Українська сторона часто наполягала на тому, що відносини з Росією «останнім часом покращуються, хоча залишаються складними». А відносини з Польщею, Угорщиною та ЧСФР – це «не прагнення створити міні-блок, а лише питання двостороннього, тристороннього чи багатостороннього співробітництва, що пришвидшує процес створення вільної економічної зони» [3, с. 158].

Для України такі пропозиції є звичними, оскільки протягом часу в 1990-х рр. задля піднесення свого міжнародного престижу і було запроваджено підготовку військового контингенту для проведення миротворчих операцій. Україна вже самостійно шукала шляхи для взаємозв'язку та налагодження двосторонніх військових контактів з іншими державами, особливо в пріоритеті було встановити двосторонню співпрацю з державами-членами НАТО. Так, в 1996 р. в питаннях надання допомоги країнам Балтії в оснащенні миротворчого батальйону – Балтбат – було активним розроблення плану взаємодії між військовими відомствами Данії і України, тобто українсько-датське військово-співробітництво та участь в миротворчих операціях. В цьому плані тимчасово повірений у справах України в

Королівстві Данія О. Рибак проводив бесіду з постійним заступником держсекретаря з питань оборони Міністерства оборони Данії П. Карлсенем. Український представник діяв на перспективу у першу чергу національним інтересам України з точки зору розширення її участі в миротворчих операціях та налагодженням двосторонніх відносин з країнами-членами НАТО [11, с. 54]. І це була ініціатива української сторони заради власних інтересів, оскільки Данія являється однією з держав-засновниць Організації Північноатлантичного договору, ця країна зіграла важливу роль в інтеграції до НАТО Естонії, Литви, Латвії та підтримувала і підтримує інтеграцію України. Співпраця з країнами-членами Альянсу в двосторонньому форматі, як і співпраця з самим Альянсом в цілому означає певну демонстрацію, що з Україною можна мати справу.

Регіональні культурні відмінності чи спільні історичні етапи демократизації та розвитку мають велике значення, але економічні розбіжності важать ще більше. В певному розумінні Європа це не просто спосіб життя, адже економічні зони там різняться, наприклад, спільною привілейованою зоною Європи в економічному плані можна вважати Швейцарію, Люксембург, частини бельгійської Фландрії, Південну Німеччину, Австрію, деякі французькі регіони та регіони Італії, Баварію. А серед постсоціалістичних держав за зростанням ВВП Польща в 1990-х рр. поступалась лише Китаю та В'єтнаму, а під час кризи в 2008 р. динаміка її економіки зберігалась на позитивному рівні, що робило її однією із небагатьох країн пристосованою до кризи, тому Польща – це визнаний лідер Центральної Європи. Для «Польщі з перших років від запровадження її перших ринкових реформ було відведено роль «вітрини» трансформаційних процесів⁵, здійснюваних на постсоціалістичній арені за мірками західних реформ» [12, с. 162].

---

⁵ Так і у вересні 2022 р. Єврокомісія рекомендувала покарати Угорщину на суму 7,5 млрд. євро, тобто не виділяти Угорщині 65% коштів з ключового фонду ЄС в якості покарання за проблеми з верховенством права в країні. До цього угорський прем'єр-міністр Орбан робив гучні заяви про начебто «крах Європейського Союзу», угорський прем'єр вважає, що й Україна до 2030 р. начебто може втратити «третину або й половину своєї території», він звинувачував Захід у тому, що той втрутився у війну в Україні та начебто є винуватим у тому, що російсько-українська війна з локальної переросла у глобальну, тому угорський прем'єр планує докласти зусиль, щоб не допустити продовження пакету санкцій проти Росії. Але польський прем'єр М. Моравецький заявив, що Варшава буде проти планів Брюсселя покарати Угорщину на 7,5 млрд. євро, тобто наступного санкційного механізму, який було запущено проти

Отже, є ще й велика різниця в здійсненні політики економічних реформ, оскільки близькість країн за своїми людськими та матеріальними ресурсами, географічним та геополітичним розташуванням, природними ресурсами мають різні стартові можливості, тому їх недоцільно порівнювати. Що спільного між Польщею, Угорщиною та Україною і які чинники впливають чи перешкоджають для об'єднання заради своєї «привілейованої зони» в Європі? Це питання, очевидно, задавали політики та фахівці наших країн, серед спільного в наших країнах було те, що ці держави воювали з Росією за свою свободу, відбувалися революції, але не знайшлося чіткої відповіді щодо спільних економічних пріоритетів і союзів. В Європі щодо України в 1990-х рр. була своя політика, європейці на початку української незалежності не дуже вірили, що економіка України може вціліти, що в цілому держава може встояти та буде незалежною, тому в МВФ того часу була своя позиція, ця міжнародна організація здійснювала свою політику в якості найавторитетнішої фінансової інституції, переконуючи Київ у недоречності виходу України з «рубльової» зони, бо просто не вірили у виживання незалежності нашої держави. «Директор-розпорядник Фонду Мішель Камдессю особисто з усією відвертістю розповідав про це Л. Кучмі, з яким мав дуже хороші стосунки» [12].

Польська Республіка навіть за комунізму була очевидно вільніша й багатша за більшість колишніх радянських регіонів, а Балтійські республіки Радянського Союзу – Естонія, Латвія та Литва – були близькі до Польщі історично та географічно, а всі разом були в цілому ближчими до Заходу, ніж Україна, відповідно до НАТО вони вступили в тому числі завдяки своїй відкритості перед Заходом. Україна давніше була менш вільною і більше контрольована колись Радянським Союзом, бо як і раніше, вже після розвалу комунізму була найважливішою з потенційних суверенних республік. Росія змиритися не може, що Україна навіть після здобуття незалежності постійно заявляла претензії на свою самобутність, адже Україна розташована безпосередньо на шляху РФ до Чорного

Угорщини в квітні того ж року, оскільки Польща пропонує Раді ЄС компроміс задля збереження Угорщині грошей.

моря та Центральної Європи. Україна була основою радянської економіки, бо виробляла близько 17% ВВП всього Союзу, незважаючи на те, що за територією становила лише 2,7% та 18% від населення. Відтак Україна залишилася наодинці зі своєю економікою вже під час незалежності, відповідно і з РФ була загроза протистояти самостійно, оскільки підтримка НАТО хоч і була значною, але вона мало впливала на геополітичну складову країни, перш за все Україна самостійно проходила певну стадію безпекової еволюції.

У воєнному питанні Польща також починала з жвавого старту, який був фактичною боротьбою за владу і за вплив в армії. Представництво України в Республіці Польщі уважно стежило за подіями тодішнього війська польського і за політичними процесами в Республіці Польщі. В 1989–1990 рр. влада перейшла до колишньої опозиції і ситуація в армії почала поступово мінятися. Спочатку військо польське не чіпали і не поспішали з реформами, оскільки намагались не викликати негативну реакцію, фактично намагались не допускати армію в поле політичної боротьби. В боротьбі з соціалістичним минулим від армії було виведено вплив Польської об'єднаної робітничої партії, відтак сателіт Радянського Союзу було виведено з управління. Для ідеологічної боротьби і звільнення від неї армії в організаційний простір було введено інститут польових капеланів. В подальшому все змінилось з настанням 1991–1992 рр., оскільки в Польщі велась політична боротьба не так за генеральські посади, як велась боротьба за вплив на збройні сили Республіки Польщі. В документі ця відкрита боротьба між різними угрупованнями «Солідарності» за реальні важелі влади була також зазначена як «боротьба за генералів» [3, с. 95-97].

Колишній міністр оборони Ян Парис залишився в згоді українського представництва в Республіці Польщі завдяки своєму відомому, як зазначено, порівнянню в 1992 р., де він говорив: «Військо, як кавун. Зверху зелене, а всередині – червоне». Малось на увазі, що поляки довго не могли дійти згоди щодо затвердження нової військової доктрини актуальної для викликів нового часу – розпаду СРСР та Варшавського договору – по причині неможливості досягнення жодного консенсусу міністерства оборони і канцелярії президента, а також військо

й надалі знаходилось в комуністичних пов'язаннях. Весь офіцерський корпус все ще залишався «партійним», як за словами колишнього міністра, «всі командири частин від полку і вище – були випускниками радянських військових академій, тому структурні реформи задля «декомунізації» залишалися неможливими у своїй реалізації». Сам колишній міністр Ян Парис проводив значні кадрові зміни, але міняв вищих офіцерів не стільки через приналежність до ПОРП, скільки усував своїх політичних опонентів з свого табору «Солідарності». Зрештою кабінет міністрів Я. Ольшевського було усунуто, а новим міністром національної оборони став ліберального спрямування Я. Онишкевич⁶, «який негайно припинив «процес декомунізації», а декого зі звільнених повернув на службу» [3, с. 96]. За цього міністра Польщі вдалось переконати західних партнерів, що для НАТО Польща є надійним союзником, а не просто ще одна країна-учасник, вдалось переконати Альянс, що його найближча перспектива полягає у розширенні на Схід.

І дійсно, перспективи Польщі вступити до Альянсу стали переконливішими після 1993 р. Москва одразу виступала проти розширення НАТО, попри розвал Варшавського договору та СРСР в Польщі до 1993 р. дислокувалися російські військові, а сама країна розглядалася Кремлем як важливий регіон російського впливу. В цей час Польща вже прийняла тези до тоді нової концепції воєнної доктрини, згідно з якою контроль над військом було передано шефу Генштабу – генеральному інспектору збройних сил; парламент призначав головнокомандувача у випадку війни, а якщо він не матиме змоги зібратись, такі функції мав виконувати президент; було визначено, що для Польщі на той час найбільшу загрозу становили граничні конфлікти в центральній-східній частині Європи, тому було затверджено перенесення цілих гарнізонів із західних і північних регіонів на південний схід держави, де загроза безпеці держави; була загроза можливої хвилі міграції зі сходу, а також зривання торгівельно-економічних зв'язків, викликаних військовими діями

---

⁶ В цілому це був дружній до України міністр, в 2018 р. будучи виконавчим директором Євроатлантичного товариства у Варшаві экс-міністр національної оборони Польщі Януш Онишкевич в одному зі своїх інтерв'ю, якщо вірити одному з українських ЗМІ з власним кореспондентом у Варшаві, заявив, що «країни Заходу повинні надати Україні військову допомогу на зразок «ленд-лізу», тобто значну матеріальну підтримку у сфері економіки та у військовій сфері, оскільки це мало б зміцнити Збройні сили України, посилити оборонний потенціал нашої держави».

поза територією Польщі. Але перспективною метою Польщі було входження до військових структур НАТО. Відбулася структурна реформа польської армії, яка передбачала, що по кількості має бути 1 – 0,5% від загальної кількості населення. Повинна була збільшитись кількість військових на 60 – 70%, а до 2000 р. планувалось, що кількість військовослужбовців повинна нараховувати 250 тис. чоловік, половина з них – професійні контрактники. В 1993 р. кількість генеральних посад у війську польському згідно з реформою поступово повинна зменшуватись з 450 до 150.

Спочатку Північноатлантичний альянс прохолодно сприйняв польську пропозицію про негайний вступ до пакту, тому тверезо мисляча частина політиків, як зазначалось в документі, спокійно це сприйняла і «запропонувала оцінювати ситуацію без зайвого драматизму», а донести позицію Заходу в свою військову доктрину: «немає безпосередньої військової небезпеки для Польщі, членство в НАТО – це недалека перспектива, а не драматична необхідність» [3, с. 97].

Російські спецслужби робили цілий ряд провокацій з метою дискредитувати Польщу в очах Заходу, як надійного партнера та країну зі сталими демократичними цінностями. Перед вступом Польщі до НАТО в березні 1999 р. РФ роками перед цією подією намагалась знизити шанси Польщі на швидкий прийом до Альянсу шляхом дестабілізації «шпигуноманією» [7, с. 83]. В лютому 1997 р. польський міністр-координатор З. Сіміонтковський заявив, що російські спецслужби намагалися скомпрометувати нові уряди країн Центральної та Східної Європи шляхом поширення чуток про їхні начебто зв'язки з КДБ. Уряди Чехії, Румунії, Литви та Естонії також натрапили на підступні російські сценарії, але Захід таким чином лише об'єднався і ці країни ні в якому разі не припинили свої відносини з Північноатлантичним альянсом, який був солідарним з ними та досі залишається таким.

Один із польських публіцистів, М. Машкевич, називає польську зовнішню політику 1990-х рр. «втечею» зі Сходу на Захід [13, с. 282]. Польща однією з перших країн підтримала Незалежність України, однак, на думку автора, польська влада мала підстави побоюватися, що підтримка українців роздратує Росію і це

може загальмувати вступ Польщі до НАТО, такою була польська політика у середовищі польських владних і політичних еліт з 1993–1994 рр. [14, с. 51]. Польськими авторами стверджувалось, зокрема, що тогочасні польсько-українські відносини перестають окреслюватись як «стратегічні», а набувають форми «стислого партнерства». Варто зазначити, що на початку 1990-х рр. в Україні був період загострення відносин з Росією, і Київ намагався знайти підтримку у Польщі. «Але Варшава вкрай обережно трактувала прохання України про допомогу, і зокрема, виступила проти її вступу до Вишеградської групи» [13, с. 247]. Польща прагнула вступити до НАТО, тому уникала втягування у ймовірні російсько-українські конфлікти. Вважалось, що у сфері надання гарантій безпеки відносини з Україною у такому ключі були загрозливими для Польщі.

З часом Польщі, яка з моменту падіння комунізму у Східній Європі має максимальну орієнтацію на Захід, вдалося переконати Північноатлантичний альянс у неминучості цієї події, коли країна вступає до його структури, оскільки цей курс постійно підживлювала загроза з боку РФ, а вступ до Організації Північноатлантичного договору отримав широку підтримку серед польського населення. Варшава продовжувала ретельно здійснювати перебудову своїх збройних сил за стандартами НАТО. Польща здобула собі репутацію взірцевого члена Альянсу, вона брала участь в багатьох закордонних місіях, наприклад, в 2003 р. Польща разом з Великобританією та Іспанією була однією з небагатьох європейських держав, які відрядили свої контингенти до Іраку⁷, а в 2019 р. близько 350 польських військових бали участь у миротворчій місії НАТО в Афганістані «Рішуча підтримка».

Як і Україна в 1990-х рр. у Польщі було значно більше приязні саме до США, цей союзник вважався значно вагомим, ніж сам блок, тому навіть коли Варшава відзначала 20-тиріччя членства в НАТО (з 1999 р.), то вона все рівно шукала зближення з Вашингтоном навіть в обхід Альянсу у зв'язку і більшою загрозою від

---

⁷ Україна також там була, наша держава була задіяна в усіх основних миротворчих операціях під егідою НАТО, а до цього майже в усіх важливих миротворчих операціях ООН після 1991 р.

Росії. Відповідно у першій половині 1990-х рр. до вступу в НАТО Варшава шукала свою альтернативу на зразок Організації Північноатлантичного договору.

Керівництво НАТО, його офіційні представники та делегації регулярно здійснювали візити до України на переговори. 22 травня 1992 р. до Києва прибули високопоставлені і відомі в Європі адмірали представники Альянсу – командувач ВМС НАТО Джеймс Еберлі та колишній голова Комітету об'єднаного командування НАТО Уільям Крау, але метою були переговори не стільки про майбутнє військово-політичне співробітництво України з Північноатлантичним альянсом, скільки про ядерну зброю, українсько-російські відносини та ситуацію в Криму. Очевидно, що натовські представники, одні з багатьох, мали на меті зміцнити впевненість українського народу і їхню владу у тому, що у разі кризи НАТО не залишить Україну, але Альянс не міг замість України розбудувати її економіку, на це покладались сподівання на українських президентів та на уряд. Економічні труднощі були однією з причин цього мінімального впливу, який європейці і натовські військові здійснювали на нашу державу.

3 травня 1992 р. Україна проводила політику за планом «заходів по підготовці Збройних сил України до реалізації Договорів про скорочення озброєнь і укріплення мір довіри в Європі» [15, с. 121]. А Центр оперативно-стратегічних досліджень Головного штабу Збройних сил України до серпня 1992 р. не міг розробити достатньо наукову методичку і підхід, щоб належним чином оцінити якість Збройних сил в плані «ефективності» і «вартості», бо матеріали звіту «Про якісні параметри Збройних сил України», наданими на розгляд начальнику Головного штабу України, зі своїми оцінками були «далеким від істини», про що і зазначалось в звітах. Кількісна вартість, яку можна визначити, не співпадала з показниками ефективності, не були запропоновані послідовність і способи розрахунку. В Генеральному штабі розкритикували звіт про ефективність Збройних сил з показниками грошової вартості, оскільки автор звіту запевняв, що «зменшуючи вартість Збройних сил», буцімто можна добитись «підвищення їхньої якості» – Генеральний штаб не затвердив цю формулу, назвав її «ненауковою і не об'єктивною» [16, с. 110-111]. В подальшому проблеми в оцінці ефективності

наявних засобів у Збройних силах, а особливо застарілої зброї, десятиліттями не вирішувалось, навіть коли вже була сформована Стратегія національної безпеки, через десятиліття утилізація застарілої і вже небезпечної для експлуатації зброї на військових складах і скорочення персоналу Збройних сил буде коштувати більше, ніж реформування деяких галузей оборони, тому українська влада до початку 2000-х рр. ігнорувала проблему.

Генеральний штаб 1992 р. усвідомлював, що необхідно розробляти заходи заради безпеки країни, якій скрізь загрожувала небезпека. Лише якісні параметри Збройних сил повинні характеризуватися високим рівнем бойової готовності та боєздатністю військових частин, щоб забезпечити Збройні сили всім необхідним задля організованого реагування, щоб у встановлені терміни перейти з мирного стану на військовий стан, почати військові дії та успішно виконати поставлені задачі у разі ворожих дій противника. У зв'язку зі скороченнями і певною відсталістю у реформуванні економіки українською владою до Головного штабу Збройних сил України із Центру оперативно-стратегічних досліджень намагалися «підсунути» свій план, згідно з яким «зменшуючи вартість Збройних сил України, можна добитись збільшення їхньої якості». Але Головний штаб в 1992 р. відхилив такий план – вірогідно, їх було більше, – розуміючи, що зараз в них наявне сучасне озброєння, але якщо перестати його модернізувати, таким чином здійснивши формулу скорочення «вартості», то через 5–10 років зброя застаріє, близько чверть чи половину доведеться списати або замінити, що неминуче призведе до зниження показника «ефективності» Збройних сил, тому в майбутньому через декілька років різко зросте «вартість», оскільки доведеться оновлювати та модернізувати значно більше. «Таким чином, дана методика неприйнятна для розрахунку якісних параметрів Збройних сил» [16, с. 110-111]. Цікаво, що Генеральному штабу доводилось «воювати» з власними науковими співробітниками заради досягнення такої елементарної істини.

В цілому постійне скорочення військових витрат і бюджетів на оборону не було чимось новим і дивним як для країн Європи, так і для США і НАТО в цілому, оскільки кожна західноєвропейська країна урізала свій оборонний бюджет, і це

пов'язано із замороженням Кореїської війни та швидким занепадом імперіалізму в цілому після Другої світової війни, а коли комунізм почав розпадатися, то в 1980–90-х рр. військові витрати країн НАТО ще більше скоротилися, члени Альянсу в середньому зменшили оборонний бюджет до 3,4% ВВП, Італія виділяла станом на 2003 р. взагалі – 1,5%. Тільки після 2014 р. витрати більшості держав-членів Північноатлантичного альянсу почали зростати, в 2014 р. вони на Уельському саміті НАТО зобов'язалися дотримуватися витрат на оборону в межах 2% від ВВП [17]⁸. Заяви про необхідність спинити скорочення військового бюджету НАТО було зроблено на зустрічі начальників штабів збройних сил країн НАТО та партнерів в 1994 р., коли розглядалися проблемні питання програми «Партнерство заради миру» і розгорнуто операцію по підтримці миру, тому вирішення проблеми скорочення фінансування було свідомим актом країн-членів без узгодження з Росією, який вирішувався всі подальші 20 років, до 2014 р.

В 1992 р. делегація представників НАТО під час свого відрядження до Києва мала на меті повідомити про зміни в структурі і політиці організації. Відтак блок країн-членів Організації Північноатлантичного договору перетворювався з воєнної організації на політичну, акцент зміщувався у проблематику виконання миротворчої діяльності, оскільки НАТО володів необхідною структурою і механізмами, які давали йому змогу замінити ООН в тих питаннях, які Рада Безпеки не могла вирішити, тобто в уникненні кризових ситуацій у світі. «Так, Збройні сили НАТО в 1992 р. скорочувались на 50%, а Збройні сили країн-учасниць – на 30%, зі зміною пріоритетів організації в цілому» [8, с. 69-78]. Генерал-лейтенант В. Гречанінов, начальник тилу ЗС України, провів з віце-маршалом авіації, представником натовської делегації, роз'яснювальну бесіду, в ході якої запевнив віце-маршала, що «Україна не може бути ядерною державою, оскільки не виробляє ядерної зброї та не в змозі її обслуговувати, навіть самостійно знищити, тому

---

⁸ Саміт НАТО 2014 р. відбувався в Південному Уельсі міста Ньюпорт у Великій Британії, сама країна в той час, коли інші країни значно скорочували, витратила на оборону суттєво більше інших європейських держав, але витрати не перевищували 5% ВВП, а російська делегація вперше після Холодної війни була відсутня, що було реакцією на російсько-українську війну, яка розпочалася після вторгнення Росії в Україну у 2014 р. Тоді держави-члени Альянсу схвалили так званий мирний план президента Порошенка і «закликали сторони виконувати свої зобов'язання».

Україні необхідні гарантії ядерних держав». Загалом необхідність позбутися ядерної зброї підкріплювалися українською стороною також економічними причинами, мовляв, Україна не мала матеріальної основи утримувати ядерну зброю, для цього була потреба підтримувати бойову готовність ракетних ядерних носіїв, періодична модернізація та оновлення окремих компонентів. Очевидно, Україна поступово почала долучатися до спільної європейської тенденції, формула останньої полягала до 2000-х рр. у тому, що збройні сили Європи не були «під європейським контролем».

Але в Генеральному штабі, незважаючи на всі формальні заяви представникам делегацій від НАТО, які приїжджали до Києва в 1992 р., усвідомлювали матеріальний зв'язок між економікою держави і бойовою готовністю українських збройних сил, бо чим більші економічні параметри, а, відповідно, виділення коштів, то якіснішими і більшими є параметри Збройних сил України на прикладі досвіду тодішньої війни в Перській затоці. Про це йшлося в звітах на початковому етапі незалежності України. Головний штаб не міг чинити спротиву тим скороченням, що відбулись тенденційно із загальними скороченнями у світі в питаннях виділення коштів на оборону, однак не міг погодитись на ті скорочення, котрі були на шкоду обороноздатності держави. В 1992 р. гостро стояло питання щодо підтримки Збройних сил в готовності, яка забезпечувала би відбиття несподіваної військової агресії противника, а «реформування і скорочення Збройних сил України, значні зміни в організаційно-штатних структурах, військових частин, орієнтація виключно на оборонні дії», дії у відповідь з початком війни, ставлять питання «про готовність Збройних сил України відбити агресію противника» [16, с. 110-111].

В першій українській владі на той час методи вирішення економічних проблем щодо обороноздатності країни були дуже схожими по відношенню до всіх економічних проблем, оскільки Л. Кравчук обрав пріоритетність державотворення, який тоді переважав, радше в символічному та законодавчому значенні, а не в якості економічних пріоритетів, він це виправдовував «загальною метою української незалежності та глобалізації». В цілому у Л. Кравчука було хибне

уявлення щодо функціонування Євросоюзу та інтеграції України до нього. Для прикладу, за тодішньою своєю заявою, перший президент не розпочинав активного зближення з Європейським Союзом, ставлячи питання про надання Україні повного членства та спочатку домагаючись угоди про асоціацію, а пояснив він це тим, що «Євросоюз не запросив Україну так само, як Євросоюз запросив країни Центральної Європи». Виявилось, що ЄС жодної з тих країн не запрошував, бо вони самі в своєму демократичному виборі проявили таку ініціативу, «наполегливо, гучно і часто грюкаючи у двері Брюсселя» [18, с. 256]. Отже, це відбилося на обороноздатності країни.

В жовтні 1992 р. в Генерального штабу було досить скрутне становище у фінансовому плані, практично скасовувались робочі візити делегацій Міністерства оборони України в Канаду, Бельгію, Італію та в інші країни, а також були заморожені участь представників Збройних сил України в конференціях і семінарах під егідою НАТО. Як наслідок втрачалися ті позиції і авторитетність, які до цього Україні вдалося завоювати на міжнародній арені, а також був ризик до значного зниження міжнародного воєнного співробітництва, фактично в процесі інтеграції міжнародного воєнного співробітництва в Україні вже були дуже обмежені можливості через відсутність достатнього фінансування. Навіть представника Міністерства оборони України при ООН не було в Нью-Йорку, тому в Сараєво недостатньо оперативно вирішувалось життєзабезпечення 240-го українського батальйону.

Генеральний штаб включно з Міністерством оборони звернулись до президента Л. Кравчука «з проханням про фінансування зовнішньополітичних аспектів діяльності МОУ розміром в 65 тисяч доларів США на фінансовий рік» [19, с. 7]. Начальник Капітального будівництва Міністерства оборони України доповів міністру оборони К. Морозову 13 жовтня того ж року про майже завершену роботу отримання кредиту компанією «Whitney Trading Enterprises» (США), ця компанія повинна була отримати від уряду США кредит для вирішення соціальних задач Міністерства оборони України в сумі 200 млн. доларів. Для цього кредиту за вказівкою представників США були підготовлений документ «Основні положення

I етапу програми забезпечення житлом військовослужбовців Міністерства оборони України». Україна для вирішення своїх військових питань у соціальній сфері хотіла взяти кредит у США, але це виявилось не такою легкою справою. Україна відносилась до програми «Про скорочення Збройних сил України» і для цього були закликані військові експерти США. А для реалізації прийнятої Програми реорганізації Збройних сил України та для американської допомоги Генеральний штаб повинен був надати військовим експертам США допуск до певної інформації. Виконуючий обов'язки начальника Генерального штабу Г. Живиця звітував Міністру оборони, що американці вирішують проблемні питання по реорганізації українських збройних сил і демонструють «американський підхід», тобто чинять жорстку політику по відношенню до представників України, «нав'язують свою думку по всім питанням і у формі ультиматуму добиваються рішень» [8, с. 69-71]. За словами виконувача обов'язків американська сторона добивалась вигідних їм рішень, тому «деякі прийняті раніше рішення за їхньою вказівкою могли бути переглянуті та змінені». На IV сесії Спільної комісії по дотриманню та інспекціям 14 жовтня 1992 р. С. Стайнер, один з представників Сполучених Штатів, також в ультимативній формі щодо цієї комісії підтвердив намір своєї країни направити своїх експертів для безперервного контролю ПМЗ міста Павлограда одразу через 30 днів після набрання чинності Договору по стратегічній наступальній зброї. За аналізом підходу по вирішенню проблемних питань, які мають відношення до будівництва, підготовки і реформування Збройних сил України американською стороною Генеральний штаб України дійшов висновку, що «з одного боку простежується жорсткий, непоступливий підхід до української сторони, а з іншого боку – простежується збір розвідувальної інформації» [8, с. 69-71]. Такий підхід зі сторони Америки був зафіксований і в сфері роззброєння ядерного арсеналу України, оскільки США та їхні представники і військові експерти навіть в рамках інших служб та інспекцій чинили шалений тиск на українську сторону. Такий підхід існує в рамках запропонованого США проєкті «Угоди між Міністерством оборони України і Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки щодо контролю, обліком і фізичним захистом ядерних матеріалів з метою сприяння запобіганню

розповсюдження ядерної зброї». Тобто в документі йшлося, що Україна передає технічному персоналу США та іншим їхнім представникам доступ до всіх установок, до всіх даних, включно зі схемами і кресленнями, картами, технологічними схемами, інвентарними даними по ядерним матеріалам, де входять дані про плани дій на випадок надзвичайних ситуацій, до всіх схем, що відносяться до проектування та обліку, а також фактичний фізичний контроль і захист ядерних матеріалів.

Виконуючий обов'язки начальника Головного штабу Г. Живиця у висновку в звіті заявив про недоцільність присутності військових експертів США у зв'язку з надзвичайним тиском США та на основі власного досвіду в проведенні інспекцій згідно Договору про звичайні збройні сили в Європі: «Считаю необхідним виразити в даному докладі согласованную позицію начальників управлений о нецелесообразности привлечения военных экспертов США для работы в аппарате Министерства обороны» [8, с. 71].

Україні вдалося стабілізувати свій дещо розхитаний на початках баланс на міжнародній арені. В демократичному суспільстві важливо – налагодити обмін інформацією, важливе інформування громадськості та комунікація з міжнародною спільнотою. Під час візиту делегації НАТО в Україну, який відбувся 18 листопада 1992 р. за запрошенням міністра оборони України серед питань обговорювалось питання подальшого розширення двостороннього співробітництва та обмін інформацією. Один із членів іноземної делегації полковник В. Мулвей, начальник управління інформації ВГК ОВС НАТО в Європі, провів бесіду з начальником прес-служби МО України майором А. Клубанем щодо штатної структури і завданнях їхніх служб. Зі слів полковника йшлося про те, що «у зв'язку зі скороченням в штабі ОВС НАТО в штабі їхнього управління було 32 людини з 7 країн, але скоротили до 23 людей». В самому управлінні наявні чотири відділи: новин та аналізу інформації, зв'язку з пресою, зв'язку з громадськими організаціями та політики і планування. Під час переговорів сторони погодилися в необхідності обміну інформацією між управлінням на чолі з полковником В. Мулвейем та прес-службою міністерства оборони України. На основі вивчення

матеріалів десятків періодичних видань новин, радіо і телебачення передбачалось, що «управління буде готувати інформаційні зведення ВГК ОВС НАТО в Європі для української аудиторії двічі на добу в районі 6:00 і до 17:00 годин, а також один раз на місяць готувались аналіз воєнно-політичних подій та прогнози». Про це йшлося в звіті про візит делегації ВГК ОВС НАТО в Європі генерала Д. Шалікашвілі на чолі делегації в Україну в 1992 р. [8, с. 69-78]. Цей звіт доводить, що фактична співпраця України з Північноатлантичним альянсом на серйозному рівні розпочалась досить рано після здобуття нашою державою незалежності.

Реваншистські сили в РФ з підозрою ставилися до поживлення відносин України і НАТО. В своїй пропаганді вони з самого початку приписували свою спорідненість з українським народом, в деяких російських закидів можна було почути, що Росії необхідно «омолодитися», але так зване відновлення «історичної справедливості», «руській мір», «відродження СРСР» тощо, використовується російською пропагандою для прикриття справжніх намірів. Фактично безпека України та її обороноздатність підлягала серйозним сумнівам з самого початку. «Стрижневі країни» – у число яких С. Гантінгтон включив Україну в своїй гіпотезі про моделі конфліктів у період після Холодної війни оприлюднену у 1992 р., – формують свій особливий геополітичний регіон, що означає те, що в глобальній політиці «стрижнева» держава, Україна, поряд з іншими такого ж ґатунку знаходилась між двома державами так званих головних цивілізацій, – чим є Західна цивілізація, укріплена безпековою Організацією Північноатлантичного договору, та Східна, – таким чином Україна, Білорусь і Молдова стали основними полюсами «притягнення і відштовхування для інших країн», на думку Гантінгтона.

Україна на референдумі 1991 р. проголосувала за незалежність від Радянського Союзу, кримська громадськість також проголосувала за незалежність всієї України, незважаючи на те, що на той час населення Криму налічувало 70% росіян, а от в 1992 р. Кримський парламент вже проголосував за проголошення незалежності Криму. Лише згодом під тиском України вдалося скасувати це рішення, проте російський парламент проголосував за скасування передачі Криму Україні 1954 р., жителі Криму обрали так званого «президента» в 1994 р., який

незважаючи на передвиборну кампанію під гаслом «єдинства с Россией» все ж відмовився від сепарації півострова і домовився з президентом України, яким на той час був проросійськи налаштований Л. Кучма, це дало змогу відтягнути конфлікт на невизначений термін та погасити настрої кримчан відділитися.

Період з липня 1992 р. залишався досить напруженим між Росією та Україною, Л. Кравчук відвідував вже восьмий саміт СНД, де підписували договори щодо спадку СРСР, боргів, активів, питань військового співробітництва. Офіційно, як було зазначено в «Основних напрямках зовнішньої політики», Україна вважає себе правонаступницею СРСР нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, яка не визнає бідь-яких переваг і винятків по відношенню до жодної з держав- правонаступниць. Тоді були заклики до солдат повернутися до своїх казарм до повного вирішення спірних питань, але «хвиля присяг продовжувалася, а з нею – залишалося напруження» [20]. Це одне з питань, яке не було вирішеним тоді, а ще не було вирішеним питання подвійного громадянства, в грудні 1992 р. Росія та Україна вперше серйозно обговорили ці розбіжності, які були між державами. Україна була категорично проти запровадження інституту подвійного громадянства, оскільки тоді неможливо було б запобігти прямого втручання РФ в справи України. Але РФ під час перших переговорів не наполягала, а через кілька місяців на черговий раунд зустрічей факт дипломатичних і політичних розбіжностей продовжував накопичуватися. На цей раз неможливість виконувати Ялтинські домовленості, оскільки у сторін були різні погляди та тлумачення більшості домовленостей. Росія вирішувала цю проблему своїм методом, вона робила різні перешкоди в діяльності МВС України, всіляко заважала офіцерам, що присягнули Україні нести службу, були розбіжності в питанні власності флоту.

Багато в чому українсько-російські відносини залежали від відносин США із РФ. Коли відносини останніх погіршуються, то в світі відбуваються геополітичні «катаклізми», очевидно, що в напрямку зовнішньої політики росіяни досі після Радянського Союзу намагаються створити таку геополітичну обстановку, яка дозволила би нанести удар військового характеру, без ризику викликати удар у відповідь від переважаючих сил коаліції, чим власне і є Альянс. В 1990-х рр.

Україна не входила у плани розширення НАТО, проте «офіційна позиція України щодо розширення НАТО завжди залишалася позитивною. Київ вітав як першу, так і другу хвилю розширення НАТО як збільшення зони стабільності й безпеки» [21, с. 62]. Від України здебільшого вимагалось: відданість ідеалам західної демократії та більш чіткі заяви з цього приводу.

В цілому політика Альянсу щодо України була сформована вже на початку незалежності України. 31 жовтня 1992 р. по запрошенню керівництва НАТО відбувся робочий візит в штаб-квартиру Альянсу і штаб Верховного головнокомандувача ОЗС (Об'єднані збройні сили) НАТО групи офіцерів і генералів Міністерства оборони України під керівництвом в.о. начальника Головного штабу генерал-лейтенанта Г. Живиці. Там відзначили, що «Україні приділяється особлива увага, оскільки це одна з небагатьох держав СНД, де зберігається стабільність обстановки» [8, с. 118-119]. Командування Альянсу високо оцінило гнучку політику керівництва України по відношенню до етнічних меншин, це з одного боку закріплювало позиції України на міжнародній арені серед демократичних держав, проте в тих же оцінках НАТО, які отримала українська військова делегація, були зазначені й потенційні загрози, насамперед: проблема прийняття українського громадянства для російського населення на території України, а також погіршення відносин з РФ і як результат дестабілізація обстановки в Україні; серед потенційних загроз згадувалось про кордони з Придністров'ям, оскільки поряд з Україною біля кордонів межувала 14 російська армія; ну і, звісно, проблема розділення Чорноморського флоту і вирішення Кримської проблеми; окремим пунктом йшлося про загрозу у тому випадку, якщо в Україні підніметься хвиля «націоналізму», це призвело би до погіршення міжнаціональних і регіональних відносин. Але Альянс наголошував, що буде працювати з Україною надалі, якщо та буде неухильно дотримуватись міжнародних договорів. В цілому НАТО підтримали Україну і запевнили в розумінні її кроків щодо скорочення збройних сил і озброєнь, виводу з її територій ядерної зброї та миротворчу діяльність під егідою ООН.

Судячи з усього українське військове керівництво очікувало від Альянсу більшого і результат від поїздки та зустріч з натовським керівництвом розчарував. 5 листопада генерал-лейтенант Г. Живиця доповів письмово про цю поїздку тодішньому міністру оборони України генерал-полковнику К. Морозову, після чого на звіті ручкою було дописано: «Это общие фразы, неужели за этим ездил делегация? Доложите в каких мероприятиях НАТО должна быть готова принимать участие Украина на уровне международных отношений??» [8, с. 118-119].

Тривожні сигнали можна було почути в грудні 1992 р. в Стокгольмі під час засідання НБСЄ під час виступу російського міністра закордонних справ А. Козирєва, який прямо під час свого виступу заявляв утопічні реваншистські ідеї, як: ностальгічні сили взяли гору в Москві, відновили протистояння з країнами Заходу, загрожують введенням військ в країни Балтії тощо. Тобто Козирєв все це проголошував, щоб залякати присутніх в НБСЄ, організація тоді починала набирати важливішої ролі в регіональному вимірі, тобто залякати на випадок, якщо НАТО наполягатиме на своєму розширенні на Схід.

Згодом в січні 1993 р. відбулася фактично російсько-українська військова конфронтація, опівночі 21 січня група піхотинців берегової служби ЧФ обстріляла холостими патронами і закидала вибуховими пакетами зенітно-ракетний дивізіон Збройних сил України. Україна не відреагувала на цю провокацію збройними силами, щоб уникнути ескалації конфлікту з РФ. Пізніше російське керівництво заявило про «прикру помилку», начебто їхні матроси просто переплутали цілі і атакували «не ту будівлю» [20]. В цілому було важко вести перемовини з російським міністерством оборони, через схильність Грачова⁹ нав'язувати свої проімперські наративи та загалом він був людиною подвійних стандартів¹⁰.

---

⁹ Кадровий військовий, перший російський генерал армії П. Грачов, міністр оборони РФ, якого призначили в 1992 р.

¹⁰ В листопаді 1994 р. він заявляв, що російські військові «не брали участі» в невдалому штурмі Грозного, а вже 11 грудня почалась Перша чеченська війна. Влітку 1996 р., коли відбувалася перестановка влади і переобрання Єльцина, Грачов подав у відставку і повинен був отримати посаду посла Росії при НАТО, але не склалося, хоча він в своєму інтерв'ю говорив про те, що «на всіх щаблях керівництва, починаючи від полку», перебували його люди, що усі начальники п'яти родів військ підтвердили, що готові піти разом з ним.

Існує думка, що Україна розпочала більш серйозний процес розвороту військово-політичного вектору у бік Північноатлантичного альянсу тільки в 2005 р., коли після першого протистояння на Майдані революційним шляхом було обрано президентом прозахідного політика В. Ющенка. Тоді було прийнято нову військову доктрину і Генеральний штаб Збройних сил України вперше розробив план реагування зі сценарієм можливого військового конфлікту Росії з Україною, де географічні локації театру бойових дій були схожими до реальних подій в 2014 р. [22, с. 9]. Але Міністерство закордонних справ України, тісно співпрацюючи з Міністерством оборони, продовжувало моніторинг ситуації в РФ значно раніше, ще протягом перших років незалежності – особливо було помітним на дипломатичному рівні те, що російська влада у себе ставить на посаду міністра закордонних справ чи оборони «проміжні» політичні фігури з відверто антизахідними поглядами.

Наприклад, в 1996 р. під час передвиборної президентської кампанії в Росії було призначено Б. Єльциним на посаду міністра закордонних справ РФ консерватора, прихильника жорстких схем на переговорах – так його характеризував український дипломат А. Зленко – та прихильника старих партнерських прив'язок Є. Примакова (нар. в Києві), який щодо України дотримувався орієнтації на старі моделі відносин споріднених «країн-сестер», і свою політику так званих «братерських» стосунків він систематично підкріплював економічним тиском, який не спрацював [23]. «Завдання Примакова полягало в проведенні такого зовнішньополітичного курсу, який користувався б підтримкою більшості політично активного електорату» [11, с. 81-82]. Сам Примаков робив чимало заяв антизахідного змісту, в нього були різкі заяви щодо розширення НАТО на Схід на той час. Він виступав за необхідність максимально дотримуватися національних інтересів Росії, і хоча він втратив президентський шанс, після перемоги Б. Єльцин підтвердив його на посаді, оскільки Примаков підходив до виконання тих завдань, які виникли після виборів. До виборів він вважався найбільш підготовленою особою в питаннях зовнішньополітичної пропаганди, оскільки у внутрішньому протистоянні Єльцин мав певні мотиви, щоб заблокувати

проведення виборів або перенести їх на іншу дату, тому призначення Примакова як виконавця політичних вимог тодішньої влади мало свою мету: напруження ситуації в Чечні, а також ускладнення стосунків з Україною. А. Козирєва тоді критикували в Росії як відвертого «прозахідника», а от призначення Примакова для Заходу мало бути більш незручним із його способом мислення [11, с. 81-82]. В РФ ще тоді можна було простежити, що демократії у західноєвропейському сенсі в ній немає. «Навіть справжніх демократів, варто їм лише прийти до влади, шалено швидко поглинає чиновницький етос», – за словами російського військовика генерала П. Грачова, для тижневика «Огоньок» у 1996 р.

В цілому А. Зленко зазначав, що в 1996 рік Україна та Росія вступили із суттєвим поліпшенням відносин, і це на фоні того, що за кілька місяців перед цим, коли глави зовнішньополітичних відомств, – тоді міністром закордонних справ України був Г. Удовенко, – зосередилися на контактах на рівні МЗС, оскільки в цей час Кучма і Єльцин домовлялися і підписували документи про долю Чорноморського флоту в Севастополі, тому питання флоту було віддано в компетенцію глав урядів. Відбувся витік інформації про закритий лист Удовенка до президента України Кучми, в якому йшлося про його скептичну оцінку діяльності російської дипломатії [20, с. 475], в боротьбі за посаду МЗС РФ Козирєв міг мати від цього зиск, але судячи з заяв Удовенка до ЗМІ це не мало вплинути на призначення. Через рік був ще один витік, іншого закритого листа на цей раз заступника міністра закордонних справ РФ до помічника президента, в якому були заклики запустити масштабну кампанію пропаганди із дискредитацією українського президента через його «антиросійську політику» [20, с. 475]. Росія це, звісно, спростовувала, але відносини з Україною в цілому погіршувалися, на дипломатичному рівні це напруження було більш видно. Невдовзі в кінці січня Примаков прибув з дводенним візитом до Києва, серед пріоритетних питань для обговорення було питання розширення НАТО напередодні Мадридського саміту 1997 р., тоді декілька держав із Східної Європи мали бути запрошені до Північноатлантичного альянсу. Український дипломат А. Зленко бачив у дипломатичному середовищі на той час певне напруження, оскільки призначення

Примакова означало більш жорсткий курс у відносинах Російської Федерації із Заходом¹¹. Проте його оцінка про «суттєве потепління» відносин України з Росією суперечить тодішнім настроям, оскільки очікувалась також більш жорстка позиція РФ у її взаєминах з Україною. «Можлива навіть певна ескалація напруження з метою продемонструвати відданість ідеї т.з. «великої Росії», що може бути використано в пропагандистських цілях» [11, с. 81-82].

По суті Є. Примаков був реваншистом, мотивація його поведінки пояснювалася його бажанням «виправити помилки, допущені Горбачовим», до команди якого він входив, а головною з цих «помилкок», як відомо, росіяни вважали крах Радянського Союзу. Управління інформації МЗС України в січні 1996 р. склало оцінку про це призначення, там напряду йшлося про те, що хоча Примаков і народився в Києві, але він ніколи не підтримував незалежність і суверенітет України, він був прихильником «возз'єднання» України та Білорусі з Росією.

Якщо зважати на те, що міністрів закордонних справ в РФ за перше тридцятиріччя було менше, ніж в Україні президентів – і дещо більше, ніж російських президентів, – і що їх назначають в найбільш кризові для РФ зміни геополітичних полюсів, а ці призначення співпадають з періодами зміни російської риторики на ще гіршу по відношенню до США, то на цю посаду приходять як правило люди з ще більш антизахідними поглядами, ніж попередники.

Об'єднані збройні сили НАТО в першій половині 1990-х рр. адаптувалися до нових умов та змогли втілити військову концепцію, яка й отримала назву Багатонаціональні об'єднані оперативно-тактичні сили – в січні 1994 р. на саміті НАТО уряди держав схвалили цю концепцію. Концепція передбачає можливість Альянсу терміново розгортати відповідні багатонаціональні сили усіх родів військ, пристосовані під вимоги і спеціальні воєнні операції, також забезпечувався гнучкими засобами реагування, та головне – сприятиме залученню воєнних сил країн, що не є членами НАТО, їхнє залучення до миротворчих операцій під проводом НАТО [5]. Звісно, ці структури та процедури були вироблені протягом

---

¹¹ Але в своїх оцінках Зленко заявляв про повагу до колеги.

багатьох років, що дозволило країнам-членам користуватися максимальною ефективністю військових і політичних переваг, а також аспектів колективних дій та колективної оборони, це ключові питання безпеки. При цьому роль об'єднаних сил по суті не змінилася, як це часто стверджують в спеціалізованих працях, але це значно посилює і розвинуло Європейську систему безпеки та оборони при НАТО. В подальшому Європейський Союз буде це розвивати, що співпадало з кризовим періодом в Росії і доставляло їй додаткових незручностей в геополітиці.

В січні 1994 р. на Брюссельському саміті цілком очевидно, що після підтвердження Альянсом політики розширення організації і прийняття нових членів до лав спільноти паралельно розвивалась і тенденція напруження у відносинах між НАТО і Росією [24], деякі фахівці писали, що до цього причетне наростання в РФ реваншистських настроїв і їхній прихід до влади, хоча вони вже там були, просто на нарощування необхідної кількості військової потуги для війни в Чечні знадобилось кілька років, хоча значні кадрові перестановки дійсно були трохи згодом, в основному попередників критикували за недостатньо антизахідну політику. Після парламентських виборів у Росії в грудні 1993 р. наростання напруженості між РФ і НАТО тільки наростало. Згодом новий президент України Л. Кучма скептично віднісся до розширення НАТО, він боявся перетворення України в «буферну зону», на території якої здійснювалось би можливе військове протистояння між Заходом (країнами НАТО) і РФ, принаймні в такому ключі деякі дослідники визначають відхід України від НАТО. Тодішній заступник закордонних справ України Б. Тарасюк зробив заяву, що начебто «чим пізніше відбудеться розширення, тим краще для України» [25]. В Україні тоді були значні проблеми з економікою, які послаблювали підтримку Заходу і це давало можливість для РФ чинити тиск на Україну, економічний хаос 1990-х, дефіцит державного бюджету – все це впливало на можливість підтримувати державі свій оборонний комплекс і збройні сили на належному рівні, що призводило до скорочень бюджету на армію.

В липні 1993 р. Верховна Рада України затвердила зовнішньополітичну доктрину, в якій пріоритетною метою урядової політики оголошувалось встановлення тісних економічних зв'язків із Західною Європою. Таким чином

Л. Кравчук та Л. Кучма здійснювали двосторонню зовнішню політику, прагнучи зав'язати якомога тісніші взаємовідносини з європейськими країнами [26, с. 95].

Більшість новоутворених з колишніх посткомуністичних держав обирали антикомуністичну риторику – хтось швидше, а хтось пізніше, – такі зміни старих режимів були викликані за принципом ланцюгової реакції у світі після повалення СРСР. Україна обрала модель ринкових відносин як більшість з тих країн, бо до таких дій новоутворені національні рухи спонукали свої нові посткомуністичні уряди. Ринкову економіку Кравчук майже повністю провалив. Новий Уряд, який очолював особисто Кравчук після звільнення Кучми з посади прем'єр-міністра (але передав свої обов'язки корупціонеру Звягільському, який згодом втече з країни і уникне розслідування), посилював регуляції і податки, зробив неможливою нормальну економічну активність країни, Кравчук не проявляв активності щодо економічного реформування країни і залишив на ту саму «комуністичну еліту» розчленовувати її.

Україна під час правління Кравчука перебувала деякий час в міжнародній ізоляції через зволікання виконувати всі вимоги ядерного роззброєння України, смислом укладання яких було одержання гарантій. В 1993 р. під час внутрішньополітичної кризи, яку посилив страйк донбаських шахтарів, які висунули вимогу про проведення загальнонаціонального референдуму про довіру президентові й Верховній Раді, Кравчук висловився за проведення дострокових виборів. Там народ забрав владу у Кравчука, але інституція передачі влади так і не була реформована до кінця, що дало змогу його наступнику Кучмі згодом створювати в Україні свою модель управління і належало тепер боротися з новими викликами.

Поступово американська Адміністрація почала розчаровуватися у співробітництві з Україною, а це позначилося на скороченні обсягу фінансової допомоги. «Українські олігархи створювали несприятливі умови для американських бізнес-партнерів, часто лунали сигнали про нецільове використання фінансової допомоги українським Урядом» [26]. Це вчергове вдарило по економіці нашої країни, оскільки уряди країн Заходу надавали Україні кредити, до цього

процесу були залучені Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку. Без них неможливо було б розплатитися з Російською Федерацією за нафту і газ. Такий новий рівень відносин України та Заходу був можливий частково завдяки відмові від ядерної зброї. Через кілька днів після приєднання України до ДНЯЗ Л. Кучма прибув до Вашингтону та підписав Хартію українсько-американського партнерства [27]. Але через масштаби корупції¹² в Україні та справа П. Лазаренка, якою зайнялись правоохоронні органи США, поставили ці стосунки між країнами під сумнів, але співпраця не припинялась. В Україні масштаби поширення корупції, її проникнення в усі сфери державного управління та економічних відносин від самого початку залишаються внутрішньо найбільшою загрозою як для соціально-економічного розвитку, так і для безпеки і суверенітету України.

Відбуватися подальші регулярні візити до країн-партнерів¹³ з метою ознайомлення з їхньою структурою військової підготовки, а також ціллю було інтегрувати деякий їхній досвід в українську систему. «В цьому контексті особливе значення для України мають відносини зі Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій» [28].

Українська делегація на чолі з начальником Генерального штабу ЗСУ на запрошення голови ОКНШ ЗС США в рамках зустрічі з представниками Альянсу, коли прибула до Нью-Йорка 18 квітня 1994 р., згідно з програмою візиту відвідала військову академію Уест Пойнт. Під час зустрічі з начальником академії генерал-лейтенантом Говардом Грейвсом була розмова про системи військової підготовки збройних сил України та США, американського генерала проінформували про реформування військової освіти в Україні, що було серед пріоритетних завдань того періоду, український представник звернув увагу на ті труднощі, що були в

---

¹² Боротьба з корупцією в Україні також має тривалу історію, розпочнеться вона на більш серйозному рівні лише в квітні 1997 р. Указом Президента України «Про Національну програму боротьби з корупцією», у липні того року Л. Кучмою було підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)» [23].

¹³ Які не є членами НАТО.

українській системі. Українському представнику докладно описали процес військової підготовки у США, він побудований на чотирьохрівневій базі освіти: базова військова підготовка; система «шкіл» підготовки офіцерів ротної ланки; штабні коледжі для підготовки офіцерів оперативного рівня; учбові заклади для підготовки офіцерів бригадного рівня. Але американський генерал наголосив на тому, що «головною метою їхньої академії є формування лідерів ЗС США, найбільше акцентують на морально-етичному формуванні офіцера¹⁴» [29, с. 129-133].

19 квітня українські представники, де до складу делегації входили офіцери Генерального штабу підполковник Л. Голопатюк, заступник начальника секретаріату Генерального штабу та майор О. Андрієвський, офіцер УЗЗ ГШ, в США, були прийняті шефом Стратегічного командування адміралом Чайзом. Було обговорення питання ядерного роззброєння України та розподілу Чорноморського флоту, а адмірал Чайз натякнув, що «США не хотіли б повторення югославського варіанту подій», тому особисті стосунки між військовим керівництвом України і військовим керівництвом США сприяють «більш повному усвідомленню позиції України і потреб її Збройних сил».

Цього, звісно, замало для успішної геополітики, оскільки потрібно демонструвати ще й картину майбутнього нашої держави, а партнери повинні бачити чітку етапність та послідовність в політиці і розвитку країни рівно настільки, наскільки це можливо, ресурси внутрішнього зростання повинні бути задіяні. Україна в період з 1994 по 1996 р. значно «скоротила темпи падіння ВВП від 22,9% у 1994 р. до 10% у 1996 р., а згодом у 1998 р. – 0,3%» [12]. В цілому падіння ВВП можна було зупинити, але завадила економічна криза з 1997 р¹⁵. В цей період активної «промислової політики» та «поетапної інтеграції української економіки у світовий економічний простір», загалом програми «радикальних

---

¹⁴ В «Положеннях про Міністерство оборони України» від 1993 р. в пункті щодо центрального апарату МОУ ще навіть не була сформована управлінська структура, бо в чернетковій версії документу, окрім Генерального штабу ЗСУ, були додані два пункти: «Озброєння Збройних сил України» та «Тил Збройних сил України», але ці пункти апарату підкреслено та ручкою уточнено, що «це від голки, патрона до корабля...» [29, с. 66-73].

¹⁵ Ця криза, наприклад, не значно відбилася на економіці Угорщини, на відміну від України.

економічних реформ» з жовтня 1994 р. і до наступної кризи Україні було що продемонструвати Заходу в плані картини майбутнього нашої держави. Відтак на третьому Американсько-Українському дорадчому Комітеті у м. Нью-Йорку, протягом 17–18 листопада 1995 р., за висновками якої Центр Стратегічних і Міжнародних досліджень Вашингтону, округ Колумбії, «підтвердив свою тверду переконаність, що життєздатна Україна є у інтересах європейської стабільності і таким чином безпеки США» [11, с. 72-78]. Тобто США оцінили українські економічні реформи того часу і цього було достатньо для визнання успіхів нашої держави на геополітичній арені. Важливим розділом тоді був по відношенню до питання безпеки, а найважливішою в ньому була можливість вплинути на американську сторону, було зазначено в одному з пунктів: «сприяти Адміністрації США продовжити надання підтримки територіальній цілісності України і непорушності її державних кордонів, і наполягати на тому, щоб сусідні держави з Україною утримувались від висування територіальних претензій» [11, с. 72-78]. Очевидно, що результати третього засідання Українсько-Американського Консультативного Комітету задовільнили українську сторону і цілі було досягнуто. Окремим листом було відзначено першим заступником міністра закордонних справ А. Бутейко до міністра оборони В. Шмарова, що саме рекомендації в розділі «Питання безпеки» були вироблені на основі пропозицій української сторони, і що особливе значення серед них має саме звернення до Адміністрації США «закликати сусідні з Україною держави утримуватись від висування до неї територіальних претензій».

Зважаючи на «русоцентризм» Альянсу по відношенню до країн Східної Європи, який передбачав роззброєння країн, що межують поряд з РФ, перевезення більшої частини їхнього озброєння на територію Росії, в тому числі повну денуклеаризацію Білорусі й України, таким чином зменшуючи кількість потенційно «ворожих» до НАТО країн, централізуючи в цьому плані Росію як потенційного і єдиного противника, в самому Альянсі паралельно між країнами-членами і потенційними кандидатами почалися політичні процеси, що мали небагато спільного з допомогою і гарантіями безпеки для аутсайдерів. Україна також мала своє уявлення щодо розширення Альянсу, в її інтерпретації малось на увазі не

створення протилежних воєнних блоків, які ворогують між собою, а процес інтеграції в Європу, процес злиття системи безпеки Східної і Центральної Європи із Західною, замість створення розділових ліній. Навіть в Концепції зовнішньої політики і в Декларації про державний суверенітет України інтеграція в Європу визначалась як основна стратегічна мета. «Україна виступала за перетворення Північноатлантичного альянсу з організації колективної оборони на організацію колективної безпеки, до якої входили би Україна, Білорусь і Росія разом з іншими європейськими країнами» [24].

В 1996 р. колишній генеральний секретар НАТО Віллі Клас найбільш точно охарактеризував ті політичні процеси, заявивши, що Альянсу «не потрібні споживачі безпеки», а тим більше якщо ці країни «не здатні нести повну відповідальність, що випливає з членства» [30, с. 63]. Чи була Україна лише споживачем безпеки, то, безперечно, – ні, але в період Холодної війни склався дисбаланс сил у Європі, винуватцем був СРСР і зброя на територіях Білорусі, України, Казахстану, отже співпраця з Україною робила регіон безпечним на той час за уявленням уряду США.

Щоб бути не лише споживачем безпеки, але й контрибутором європейської та глобальної безпеки українські підрозділи згодом брали участь в основних операціях та місіях НАТО, а саме: «Багатонаціональні сили» (Косово), IFOR, SFOR, «Рішуча підтримка» (Афганістан), тренувальні місії ТМН-І в Іраку, «Активні зусилля» (Середземномор'я), «Морський охоронець».

Удаваний спокій природи Холодної війни приховує масові вбивства, вони не менш значущі, ніж на Другій світовій війні. Хоча Україна ніколи не становила безпосередньої військової загрози для країн НАТО, але країни НАТО мали певні розбіжності щодо питання безпеки з Україною в Альянсі в довгостроковій перспективі. 13 травня 1994 р. сторони затвердили «Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо передачі ракетного обладнання й технологій», тобто обмеження на виробництво і продаж чи передачу ракетної зброї Україною не були спрямовані на створення перешкод для розвитку національних космічних програм [31], а лише

ліцензували їхній розвиток, проте в своєму розпорядженні Україна володіла одним з найбільших у світі ракетним потенціалом. В мирних ідеологіях та цілях українського суспільства ніколи не було ворожості щодо інших держав чи культу зброї як такої, але загроза полягала в тому, що цей ракетний потенціал, звичайної неядерної зброї, на думку США того часу, міг незаконними способами дістатися потенційно ворожим до Альянсу держав, так вважав Захід, цього й намагались запобігти США, але інтереси України були враховані, вклад робився на розвиток демократії в Україні, але вона могла пройти його самостійно. Окрім цього у зовсім невоєвничої Української держави було найбільше в Європі після РФ військове угруповання, яке поступалося лише американському військовому контингенту в Європі, воно налічувало понад 6 тис. танків, 8 тис. бойових броньованих машин, понад 3,8 тис. артилерійських гармат, 1494 бойових літаків і 229 ударних вертольотів. Лише виконання Україною вимог договорів відновило баланс сил в Європі, до цього часу Україна самостійно могла створювати значний дисбаланс, але це не входило в бажання і політику нової держави. Цілком очевидно, що й в плани Альянсу не входило створювати нового геополітичного гравця з військовим домінуванням у регіоні, лише для того, щоб побачити як еволюціонує держава, оскільки політика будь-якого нового виду політичного керівництва країн, що розвиваються є вкрай непередбачуваною і залежить від випадковостей та щасливого збігу обставин. В нашому розумінні більша кількість зброї це краще, утім на той час, це не означало, що держава була найкраще до цього пристосована, щоб жити і створювати військовий дисбаланс у світі.

В подальшому Україна поглиблювала багатостороннє співробітництво з країнами-членами НАТО, з США, з країнами Північної Європи та з країнами Центральної та Східної Європи на базі спільних інтересів та віднаходити свою нішу в таких форматах. Зростала тенденція до активізації існуючих форматів регіонального співробітництва та створення нових об'єднань.

Україна була стурбована планами розширення НАТО за рахунок включення Румунії, Польщі, ЧСФР, Угорщини ще з часів візиту до Києва делегації Верховного головнокомандування Об'єднаних воєнних сил Північноатлантичного альянсу в

Європі на чолі з генералом Д. Шалікашвілі в Україну (з 15 по 18.11.1992 р.), на якому обговорювались питання: потреби в забезпеченні гарантій безпеки для України; практична допомога в демонтажі ракет; матеріальна компенсація тощо. Також було сформовано інші питання з української сторони, а саме: прохання зменшити в межах Чорноморського регіону воєнну діяльність НАТО (присутність воєнних кораблів у м. Варні); небажаність постачання воєнного озброєння у східно-європейські країни та про необхідність збільшення координації ГШ ЗС України з ВГК ОВС НАТО в Європі в аспектах проведення великомасштабних військових навчань НАТО з участю України. На що німецький генерал-лейтенант К. Штайнкопф, заступник начальника штабу по оперативним питанням, відповів генерал-майору А. Коришко, мовляв, що у Північноатлантичного альянсу не було на той час планів розширення на схід в найближчий час, а також не планувалось постачання зброї та використання воєнної інфраструктури в країнах східно-європейського регіону в найближчому майбутньому – за виключенням Угорщини, де на той час проводилося обмежене співробітництво в рамках ООН, там відбувалося дотримання режиму військово-повітряної блокади територій колишньої Югославії [8, с. 72-78].

Питання щодо еволюції угорської демократії та їхнього входження в Організацію Північноатлантичного договору та про особливості поведінки цієї держави щодо України також є важливими питаннями, адже боротьба Угорщини за вступ до НАТО також можна сказати витісняла Україну з європейської сім'ї, це додавало нових перешкод в геополітиці України зі всіма наслідками. Боротьба України за демократію і боротьба Угорщини за демократію не були об'єднаними, хоча в плані загальноєвропейської безпеки їхні інтереси сходились. З 14 по 17 грудня 1993 р. в Будапешті відбулася консультація представників воєнно-наукового управління ГОУ ГШ ЗС України з співробітниками Інституту стратегічних і оборонних досліджень міністерства оборони Угорської Республіки з проблем безпеки Центральної та Східної Європи, метою візиту було з'ясування поглядів, підходів та базових принципів воєнної політики Угорської Республіки з проблем безпеки вказаних регіонів Європи, якими спеціалізувалось їхнє

міністерство. Під час консультацій угорська сторона розказала своє бачення, а саме: «В Угорщини є прагнення з'єднатися з Західною Європою, ввійти до складу західноєвропейських інститутів безпеки, перш за все стати членом НАТО. Виходячи з цієї стратегічної лінії, угорська сторона не вважає своїм стратегічним союзником Україну, або іншу східноєвропейську державу колишнього СРСР» [32, с. 58-61]. Більше того, це була зустріч високого рівня, оскільки під час роботи в Будапешті українська делегація познайомилась з співробітниками та керівним складом Інституту стратегічних досліджень міністерства оборони Угорської Республіки, українська делегація зустрілась тоді з начальником Відділу оборонної політики міністерства оборони Угорської Республіки. Сама ж українська делегація була від воєнно-наукового управління ГОУ ГШ ЗС України, до якої входили начальник воєнно-наукового управління полковник Р. Факадей та начальник групи воєнно-наукового управління капітан 2 рангу Г. Перепелиця. Це ще не весь зміст питань, які обговорювалися, оскільки угорська сторона далі продовжила: «Більш того, приєднання України до Вишеградської групи, або створення іншої суто регіональної системи за участю в ній країн Східної Європи не є для Угорщини бажаною перспективою, тому що така перспектива, на думку угорських фахівців, буде ускладнювати входження Угорщини до складу НАТО» [32, с. 58-61].

Накопичений міністерством оборони Угорської Республіки досвід практичного вирішення проблем воєнної безпеки та досвід наукової розробки в інших пріоритетах тоді розглядався в оперативному управлінні Головного штабу ЗСУ в цілому як позитивний, такий, що заслуговує того, щоб застосувати його при реформуванні апарату Міністерства оборони та Збройних сил України. А саме для наукової розробки питань оборони та обґрунтованого прийняття рішень при міністерстві оборони Угорської Республіки був створений інститут стратегічних та оборонних досліджень, штат якого склали 10 висококваліфікованих і досвідчених наукових фахівців у відповідних галузях науки. Інститут мав право і можливості залучати зарубіжних та вітчизняних фахівців до розробки воєнно-політичного сектору державної політики. Сам інститут безпосередньо підпорядковувався державному секретарю міністра оборони з питань оборонної

політики та безпеки, а державний секретар відповідальний в міністерстві оборони за вирішення питань взаємин з НАТО та іншими міжнародними військовими організаціями, підготовки миротворчих сил і проведення миротворчих операцій тощо.

Якщо розглядати в історичному аспекті, то Угорщина також шматками здобувала свою свободу, давно намагалася впроваджувати та реанімувати демократичні принципи у свою внутрішню політику, а також вводила в економіку держави ринкові елементи. В 1950-х рр. це не подобалось колишньому радянському керівництву, оскільки угорське керівництво робило такі спроби «модернізувати» і демократизувати соціалістичний устрій, тому в 1956 р. почалась так звана «криза» – тоді це було найбільше випробовування НАТО та ворожого табору – соціалістичної системи – з часів Другої світової війни.

Якщо провести історичні паралелі, то можна, звісно, простежити деякі подібності у війнах, але, на жаль, українська боротьба за свою свободу значно віддаляється від Угорського періоду, тому в стратегічному плані Україна і Угорщина не довіряли одна одній навіть після розпаду СРСР. Тому у своїх поглядах міністерство оборони Угорської Республіки надавало досить велику увагу проблемам безпеки. У 1993 р. в цей пакет безпеки входили, окрім аспектів європейського процесу військової інтеграції в політиці безпеки та аналізу ризиків щодо загроз безпеці центрально-європейському регіону і Угорщині, ще й «оборонна політика сусідніх держав, перш за все України та РФ, їх вплив на зміну безпеки у Центральній Європі». Угорські фахівці після краху Радянського Союзу мали свій погляд щодо місця України в системі регіональної та європейської безпеки, вони хотіли бачити нашу державу «в складі системи воєнної безпеки СНД, принаймні на правах спостерігача», та заявляли про це українській делегації [32, с. 58-61].

Загалом українська визвольна боротьба від Росії сто років тому і в 2014 р. та згодом в 2022 р. відрізняється від угорської в 1959 р., але не механічним перебігом подій, бо в загальних подіях війни мають свої подібні елементи, можливо, навіть закономірності. Між цими державами ніколи не було якогось спільного

знаменника, як і консенсусу між народами, тому вони розійшлися зовсім різними шляхами, хоча мали одного і того самого ворога та мали спільну мету – демократизацію суспільного устрою та досягнення ідеалів ринкової економіки, від цього в подальшому буде залежати підтримка цієї держави на вступ України до НАТО.

Незадовго до краху СРСР Угорщина відрізнялася від інших соціалістичних республік з їхніми громіздкими економіками тим, що у неї не було браку харчів і промислових товарів, тобто горезвісного дефіциту, але вона постійно грузла в зовнішніх боргах, така економіка у неї продовжилась і після краху Союзу, а також її громадянам було відведено більше матеріальних умов і відносної свободи, на відміну від інших республік, які перебували у стані загрози російського вторгнення і в разі непідкоренню державному примусу. Згідно зі статистикою ООН, між 1981–1995 рр. Угорщина втратила значно менше ВВП, тільки 14% ВВП, в той час як падіння виробництва в РФ було – 40%, а в Україні – 54%. Незважаючи на те, що країна наприкінці 1994 р. була на межі дефолту і довелось проводити політику повномасштабної стабілізації, але в 1998 р. важливою ознакою Угорської економіки було те, що вона не сильно постраждала від композиційної російської кризи 1998–1999 рр. [18].

По суті угорські політики були не зобов'язаними міняти курс, а ще однією рисою вже спільною з Україною було те, що Угорщині вдалося уникнути революцій, політичних заворушень чи військового конфлікту, коли розвалилася радянська однопартійна система. «Економіка Угорщини також була найвідкритіша та найбільш ринково орієнтована з-поміж усіх країн-членів Варшавського договору і половина її зовнішньої торгівлі припадала на країни Заходу вже з 1980-х рр.» [18]. Все це дало Угорщині змогу певним чином відокремитись від України, від'єднати її від європейської сім'ї, та ніколи не вважати, що з Україною в Європі буде безпечніше. Угорщина стала однією зі значних перешкод Україні на дорозі в Європу та до вступу в НАТО, оскільки Угорська Республіка розпочала політику «виживання» в геополітичному середовищі самостійно.

Угорщина свого часу також приєднавшись до натівської програми «Партнерство заради миру», але вирішила, що ця програма для країн Центральної Європи відкладає вступ до НАТО на невизначений термін, тому Угорська Республіка тоді стала приділяти більше зусиль на створення регіональної системи колективної безпеки. Угорська Республіка була схильна себе вважати «серцем Європи», це приваблива ідея. Але єдність європейської спільноти ця країна бачила не в спільній меті, і в кінцевому рахунку Угорщина прагнула вступити до НАТО, але не заради спільної справи.

Свою систему регіональної безпеки вона мала намір розвивати в рамках Вишеградської групи, «спираючись на те, що їй Захід приділяє більшу увагу, ніж кожній країні цієї групи окремо» [29, с. 55-58]. Перш за все Угорщина мала на меті стати повноцінним членом НАТО, але її фахівці вважали програму «Партнерство заради миру» лише «тим максимумом, на який міг піти Захід для країн Центральної та Східної Європи», тобто він був катастрофічно обмеженим, на думку угорських фахівців, і в стратегічному напрямку своєї воєнної політики недостатнім для з'єднання із Західною Європою, оскільки Угорська Республіка вважала себе саме західноєвропейською республікою, і не «в рамках тих поступок, які робив Захід», відкриваючи рамки співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи. В Угорщини були більш амбітними плани увійти до складу західноєвропейських інститутів безпеки. Про ці плани угорської сторони український Генштаб мав змогу довідатись з 26 по 28 квітня 1994 р. під час візиту угорської військової делегації до Києва, відповідно до річного плану співробітництва між міністерствами оборони України та Угорської Республіки. Це була консультація представників воєнно-наукового управління ГОУ ГШ ЗС України з представниками Інституту стратегічних і оборонних досліджень міністерства оборони Угорської Республіки з проблем безпеки Центральної та Східної Європи та правового забезпечення будівництва збройних сил.

Угорська сторона явно не бачила входження України до Вишеградської групи в своїй політиці і на зустрічі 1994 р. вони приїхали відверто про це сказати українській стороні, тобто Угорська Республіка «не вважає таку участь за

доцільну» [29, с. 55-58]. Але угорська делегація робила заяви про те, що бажає мати з Україною двосторонні відносини, а особливе значення, на їхню думку, в цих двосторонніх відносинах мало військове співробітництво. Таке військове співробітництво набуло «політичного забарвлення», тобто «танки – на житло». Цікаво, що угорська сторона називала такі стосунки «прикладом для країн Центрально-Східної Європи, прикладом партнерства партнерів» [11, с. 46-48]. По суті в ті часи це було однією з перших спроб для України в економічній сфері для вирішення питання будівництва житла для військовослужбовців Збройних сил України, оскільки від закупівлі української техніки капітал з механізму відшкодування коштів при розрахунках за постачання бронетанкової техніки з України в Угорщину, запропонований міністерством оборони Угорської Республіки, пропонувалось вкладати для капітального будівництва, тому посольство України в Угорській Республіці було зацікавленим у цій пропозиції і вона була запропонована на розгляд Міністерству оборони України під керівництвом В. Шмарова. Крім вкладення під кредит на капітальне будівництво в обмін на бронетанкову техніку, було також запропоновано угорською стороною постачання запасних частин до військової техніки в обмін на медичне обладнання для ЗС України. В цілому на початковому етапі співпраця України і Угорщини була радше у військовому аспекті, а також досить політично заангажованою, угорська сторона відносилась до України з обережністю і пересторогою. Угорська сторона під час візиту в Київ у квітні 1994 р. пропонувала Україні і створення змішаних українсько-угорських підрозділів миротворчих сил в рамках «Партнерства заради миру» для підготовки і участі в миротворчих операціях.

Окремі британські історики¹⁶ наголошували на тому, що не варто обмежувати європейську ідентичність лише національно-державними кордонами та національними принципами. Вважається, що поняття європейської культури має більш широке значення, ніж просто національні кордони. Для більшості країн між ЄС та Радянським Союзом ідея Європи співпадає з ідеєю спільноти культур.

---

¹⁶ Наприклад, Х'ю Сетон-Ватсон.

Наголошувалось, що не варто обмежувати ці кордони лише для тих, хто «сподівався побудувати європейську єдність на основі лише інтересів безпеки (в рамках НАТО) чи економічних інтересах (в рамках ЄЕС)» [33, с. 31]. Адже держави на європейському континенті поза Німеччиною та Італією, які теж стосуються європейської культури, не завжди можуть належати до загальноєвропейської економічної чи політичної спільноти по своїм можливостям, проте країни, що лежать між ЄЕС та Радянським Союзом також відзначають важливість європейського культурного простору. Для цих народів ідея Європи збігається з ідеєю спільноти культур. Нові реалії 1990-х рр. дещо відрізнялись від ідеологічних висловів політологів та ще не було істотно сформульовано концепцію «нової Європи», але в угорських фахівців, які очевидно мали вагомий вплив на угорську політику, здебільшого зосереджувалися на своєму угорському уявленні «нової Європи».

Таким чином, відносини України із стратегічними партнерами, відносини з РФ та іншими сусідами вибудовуються протягом багатьох років, вони, безперечно, впливають на історичні етапи розвитку нашої держави і формування її зовнішньої політики. Тому, на нашу думку, ці відносини слід розглядати в такому ключі: 1) Організація Північноатлантичного договору – її головною метою є захист свободи та безпеки всіх її членів політичними та військовими засобами відповідно до Статуту ООН [5], ще її називають «трансатлантичною ланкою для зв'язування безпеки Північної Америки з безпекою Європи¹⁷»; 2) Сполучені Штати Америки – дотримуються стратегічної політики, спрямованої на формування розгалуженої і багатовимірної системи міжнародного партнерства, через співробітництво з ключовими країнами, а також у форматі НАТО [34], цей стратегічний партнер відіграє для України ключову роль, оскільки наша держава сподівається на надання статусу стратегічного союзника США поза межами НАТО, та на отримання всебічної військової допомоги (до стратегічних партнерів України належать також

---

¹⁷ Є доволі схематична так звана «трансатлантична вісь сили» всередині самого НАТО, традиційно протягом «холодної війни» та після її завершення європейські країни поступалися у військовому плані США, вісь «провисала» із Західної Європи на користь Америки, яка в усьому її переважала, відповідно східноєвропейська вісь – ще слабша.

Канада, Велика Британія, Литва, Латвія, Естонія, принципово важливе значення мають Фінляндія, Норвегія, Швеція, Данія, вірним союзником залишається Японія, Франція, Німеччина та інші, але в рамках дослідження ми не розглядаємо їх окремо, окрім сусідньої з Україною Польщі – її стратегічного союзника); 3) Російська Федерація – проводить агресивну політику, яка в кінцевому рахунку призводить до військової агресії по відношенню до України; 4) Угорська Республіка – є важливим регіональним партнером України, але Угорщина має міцні економічні зв'язки з РФ, демонструє стриманість у двосторонніх відносинах з нашою державою, але вважається, що не буде перешкоджати подальшому європейському вибору українців; 5) Польська Республіка – один з двох¹⁸ найбільших контрибуторів Спеціальної місії ОБСЄ під час російської агресії на Україну; 6) Чеська і Словацька республіки – замикають структуру Вишеградської групи, але через співпрацю з цими країнами Україна має долучитися до розбудови потенціалу цієї групи, вважається, що структура перетворюється із суспільно-культурного інструменту субрегіонального співробітництва на військово-політичний альянс з міжнаціональною Вишеградською бойовою тактичною групою з ініціативою у секторі енергетичної безпеки [34], проте двосторонні відносини України з ними співвідносяться з розбудовою їхніх збройних сил і мають тривалу історію.

Оскільки у сучасному світі безпека стає більш комплексним поняттям, до якого включаються не лише військові аспекти, але й економічні, соціальні та інформаційні, то збільшується взаємозалежність держав та регіонів. В 1990-х рр. від фахівців і політиків можна було почути, що стара концепція безпеки «Від кого й від чого?», яка передбачає використання військової потужності та засобів збройної оборони для захисту території та національних інтересів держави, поступово витісняється формулою безпеки для всіх, де враховують більш глобальні проблеми, пов'язані як з екологією, так і з неправильним використанням ядерних відходів. Уряди країн Західного світу сподівалися відкинути на задній план ідеологічну ворожнечу і залишити позаду еру військових конфліктів. Україна

---

¹⁸ Разом з союзником України Великою Британією.

погодились на Будапештський меморандум, в якому гарантії безпеки надавалися Україні у зв'язку з підписанням нею «Договору про нерозповсюдження ядерної зброї», спроектованого Радою Безпеки ООН. Цей договір відрізнявся від американсько-японського¹⁹ договору безпеки 1960-х рр., оскільки в економічному плані у випадку негайної загрози національній безпеці Україна не могла би миттєво забезпечити себе заходами оборони через економічну відсталість, західні партнери взагалі сумнівалися, що українська економіка буде розвиватися, тому договір не враховував реальної збройної конфронтації і можливого розгортання ядерної зброї від України через її економічні проблеми, пізніше під час російсько-української війни західні експерти лише констатували, що це Росія порушила договір, бо напала на Україну, але інші підписанти меморандуму не порушили договір, хоча не змогли убезпечити її від збройної агресії, оскільки сподівалися на епоху взаємозалежності, співпраці та добросусідства.

Таким чином, становлення й розвиток відносин України з НАТО відбувались відповідно до викликів створення сучасної системи міжнародного облаштування новітнього світоустрою та створення відповідних механізмів щодо їх постійної модернізації з урахуванням зовнішньополітичних умов й новітніх геополітичних координат.

---

¹⁹ Згідно з договором, США зобов'язується захищати Японію від зовнішньої агресії, а Японія зобов'язується не допускати на своїй території розгортання ядерної зброї, окрім випадків негайної загрози її національній безпеці.

2.2. Інституційно-правові основи формування українсько-натовських взаємовідносин

Про початок фактичної співпраці України з НАТО на найвищому рівні думки багатьох дослідників розходяться. Деякі посилаються на Декларацію про державний суверенітет України (тоді ще УРСР) для підтвердження її перших євроатлантичних прагнень, де зазначено: «Українська РСР як суб'єкт міжнародного права [...] бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки [...]» [35]. Повніше зовнішню політику України було сформульовано в «Основних напрямках зовнішньої політики» від 2 липня 1993 р., там вказувалось: «Україна нарощуватиме рівень своєї участі в Раді Північноатлантичного співробітництва та Північноатлантичній асамблеї. Україна сприятиме розвиткові тенденцій поступового трансформування цих інститутів в елементи нової системи загальноєвропейської безпеки у поєднанні з Хельсінкським процесом» [28]. Зовнішня політика України за своєю структурою вибудовується на основі добросусідських відносин до сусідніх держав та з урахуванням позицій та інтересів її стратегічних партнерів та союзників. «Одночасно з пошуками міжнародних гарантій своєї безпеки Україна дбає про розбудову власних Збройних Сил відповідно до принципу необхідної оборонної достатності. Військова доктрина України має оборонний характер і передбачає створення мобільної модерної армії, озброєної сучасними видами високоточної зброї, та налагодження військово-політичного співробітництва з іншими, насамперед, сусідніми державами та міжнародними організаціями, зокрема НАТО та ЗЄС» [28].

Вказувалось, що Україна не є ворогом для жодної держави, а в своїй зовнішній політиці вона діє з підходом «безпека для себе – через безпеку для всіх», тобто міжнародна безпека є нероздільною, а «кожна прикордонна держава є стратегічним партнером України»²⁰. В цьому ключі, враховуючи географічне

---

²⁰ Звісно, від 2014 р. така стратегія потерпає через суттєві зміни у зв'язку з російською агресією, але на перших етапах формування української державності потрібно враховувати контекст того часу. На той час мало хто із Західних партнерів вірив у те, що Україні вдасться зберегти незалежність.

положення, особливості історичного розвитку та специфіку геоекономічного положення домінантними у двосторонніх відносинах в «Основних напрямках» були визначені двосторонні українсько-російські відносини. Україна сподівалась стати «мостом» між Російською Федерацією і країнами Центрально-Східної Європи, намагаючись спрямувати свою політику виключно в русло «добросусідських» відносин. Але варто зазначити, що це питання було складним, перш за все Україна переживала постійну трансформацію відносин як з Росією, так з Північноатлантичним альянсом, що було «значною мірою зумовлено виникненням нових викликів безпеці та потребою адекватної відповіді» [36].

У цей період навіть географічно НАТО для України був в далекій перспективі. Але Україна могла втілювати відносини з Організацією Північноатлантичного договору не лише через миротворчі операції, а в тому числі через взаємодію і встановлення двосторонніх відносин з іншими країнами-кандидатами на членство в Організації, які географічно були ближчими або мали спільні кордони з країнами-членами Північноатлантичного альянсу.

Після здобуття незалежності в Україні виникла необхідність створення нормативно-правової бази для поглиблення співпраці між Збройними силами України та Організацією Північноатлантичного договору (та збереження можливості військової співпраці з іншими європейськими та євроатлантичними структурами безпеки як ОБСЄ, ЄС, ЗЄС, Рада Європи, та ін.), достатньо гнучкої, щоб уникнути неправомірного втягування нашої країни у сумнівні військово-політичні блоки на теренах Співдружності Незалежних Держав (СНД) та її дочірніх організацій як Ташкентський договір (ОДКБ). Україна прагнула долучитися до загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, ЗЄС та НАТО. «Безпосереднє та повне членство України в такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки» [28]. У 1992 р. після встановлення незалежності Україна приєдналася до Ради

північноатлантичного співробітництва²¹, офіційне запрошення було від генерального секретаря НАТО М. Вернера під час його візиту до Києва. Згодом у 1997 р. наша держава стала співзасновницею і учасницею її наступниці – Ради євроатлантичного партнерства, що досі об'єднує держави-члени НАТО з державами-партнерами [36, с. 130]. Для України одним з проблемних завдань було визначити свої пріоритети зовнішньої політики, оскільки наша держава рухалась на шляху до демократії, але водночас була необхідність в забезпеченні оборони від зовнішніх загроз. В 1990-х рр. Північноатлантичний альянс прораховував політичні сценарії, це був ряд проблем, що могли втягнути Україну у війну з її північним сусідом, тому Альянс намагався контролювати ситуацію, та по можливості впливати на неї. Завдяки численним і регулярним візитам представників та керівництва організації до Києва, та запрошеннями до штаб-квартири НАТО української делегації на найвищому рівні, європейські лідери намагалися створити сприятливу політичну обстановку, запевняли, що в разі кризи Європа не покине Україну. У Верховній Раді України точилася боротьба політичних сил за «Основні напрями», хоча для широкої громадськості вона залишалася завжди менш помітною. Україна потребувала чіткої визначеності свого політичного напрямку, це необхідно було засвідчити для формування нормативно-правових основ зовнішньої політики нашої держави.

Одними з найбільш запеклих суперечностей були саме дебати щодо «позаблоковості» та «нейтрального» статусу України, який було проголошено в Декларації про державний суверенітет УРСР. Там було чітко визначення: «Україна урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках». Відомий український дипломат А. Зленко, та багато вітчизняних дослідників, запевняли, що політично цей статус, висловлений в даній тезі, намагалися інтегрувати в нові реалії законодавства незалежної України. В «Основних напрямках зовнішньої політики України» 1993 р.

---

²¹ Пізніше було перейменовано на Раду євроатлантичного партнерства (РПАС), в межах цієї структури НАТО розвиваються відносини між Альянсом та окремими країнами-партнерами, що беруть участь в ПЗМ.

було зазначено про необхідність адаптації проголошеного нею свого часу «наміру стати в майбутньому нейтральною та позаблоковою державою», як такого, що не може вважатися перешкодою повномасштабної участі держави у загальноєвропейських структурах безпеки. Юридично намір не має політичної ваги, хоча окремі політики неодноразово робили цю тезу гаслом своєї передвиборної політики. «Формально це була заява УРСР, тобто республіки, яка припинила своє існування в серпні 1991 р., тому її не можна розглядати окремо від тогочасного політичного контексту» [20, с. 27]. Контекст такої тези того часу полягав у тому, що колись у майбутньому держава мріє стати постійно нейтральною, а юридично це формулювання не означало законодавчого закріплення за Україною статусу постійного нейтралітету. В Декларації йшлося лише про намір стати нейтральною державою, а не фактичний статус. В будь-якому разі цей статус можна адаптувати згідно до вимог національної безпеки, зовнішніх загроз і реалій іншого часу, оскільки історично – все мінливе. Для того часу в СРСР «прийняття подібної заяви фактично ставило під сумнів можливість продовження з боку союзного центру здійснення єдиної зовнішньої політики і було одним із засобів утвердження на національному законодавчому рівні засад майбутньої державної незалежності України» [20, с. 27]. Вільна країна готувала законодавчий фундамент для своєї незалежності, хоча ще на базі старих законів, але вільна країна сама має право обирати свій державний статус та змінювати його у випадку зміни обставин на геополітичній арені. Нові виклики завжди потребують рішучих дій.

Україна однією з перших увійшла до натовської програми співпраці в 1994 р. «Партнерство заради миру», відкидаючи особливі відносини, щоб не дозволити розвиток амбіцій Росії на своє домінування заради поглиблення України в економічний союз. Білорусь, наприклад, однією з перших вступила в СНД, створила валютний союз з РФ та першою виконала умови з роззброєння, віддавши ядерну зброю РФ дозволила військову присутність на території Білорусі. Для України присутність іноземних військ на території суверенної держави було абсолютно неприпустимим: «Україна виступає проти присутності збройних сил

інших держав на українській території» [28]. Для нашої держави найбільшою проблемою було те, що Росія не бажала йти з Криму.

Питання встановлення відносин особливого партнерства між Україною та НАТО, враховуючи заяви для преси, порушувалось неодноразово, деякі дослідники заявляють, що Україна начебто наполягала перед НАТО на особливих відносинах з Альянсом і «порушила перед НАТО це питання ще в 1994 р.», щоб ті відносини відрізнялись від відносин інших країн, які долучилися до «Партнерства заради миру», тобто «відносини Україна – НАТО мають розглядатися як особливий, відмінний від відносин НАТО-інші країни ЦСЄ випадок, і мають регулюватися іншими, ніж існуючі в рамках Ради Північноатлантичного Співробітництва і ПЗМ документами» [7, с. 97].

Не все, що делегації заявляють на прес-конференціях точно відображає геополітичний вектор та настрої політиків. В звіті міністру оборони України «Про візит начальника Генерального штабу Збройних сил України на запрошення голови ОКНШ ЗС США до штаб-квартири НАТО в Брюсселі» в 1994 р. інформація дещо відрізняється. В рамках візиту найважливішим було обговорення участі України в «Партнерстві заради миру», структуру та процедуру взаємодії збройних сил різних країн при спільних діях, загалом питання, на які США мали свою позицію, яка полягала в тому, що ООН з цим не впорались. Українська сторона на тій зустрічі роз'яснила, що «Україна вважає недоцільним надавати особливий статус будь-якому з членів Партнерства» [29, с. 129-133]. Пояснювалось це тим, що українська влада, яка першою серед країн СНД підписала рамочну Угоду з ПЗМ, таким чином вирішила проблему впливу на Україну позиції РФ щодо ступені участі нашої держави в програмі «Партнерство заради миру». Це давало змогу Україні «виступати проти надання Росії особливих повноважень по «підтримці миру» на території країн СНД». Тому в закритих кабінетах йшлося не про надання Україні якогось особливого статусу в рамках ПЗМ, – бо кожна держава і так завжди має свої особливі умови, кожна країна займає своє унікальне географічне та особливе економічне становище, чи може належати до спільної економічної зони в Європі зі своїми союзами тощо, – а мова йшла про те, що «з підключенням колишніх країн

Варшавського договору до ПЗМ, мусять змінитися і задачі блоку НАТО» [29, с. 129-133]. Самі НАТО негативно відносились до самого поняття «зони інтересів Російської Федерації», і вже в штаб-квартирі Альянсу чітко про це заявили на зустрічі начальників штабів збройних сил країн-членів НАТО та представників країн-партнерів, де, зокрема, і українська делегація була присутня.

Українське керівництво – перед тим добровільно відмовившись від свого ядерного озброєння – через деякий час почало сумніватись у своєму рішенні, беручи до уваги деякі обставини, пов'язані з національною безпекою. Це мало і стратегічне значення, тому всередині країни інші політичні сили чинили тиск на владу з приводу роззброєння, а міжнародні події змінювалися так швидко, що в певний період часу українське керівництво сумнівалося в доцільності своїх рішень щодо ядерного роззброєння. Це призводило в 1992–1994 рр. до погроз країнами НАТО та Росією ввести санкції, що могло призвести до міжнародної ізоляції через затримку виконання умов, самий сумнів в українській владі також викликав негайні реакції світових політиків, насамперед, Україну могли вважати «непередбачуваною» державою, що залишало помітний слід на її міжнародному іміджі, а для щойно відродженої держави це було безсумнівно поганим початком. Держава може претендувати бути в «ядерному клубі», але для цього державі довелось би порушити «неписані закони» ядерної епохи та кинути виклик всій світовій громадськості, оскільки світові лідери не зацікавлені у збільшенні ядерних «кнопок». Наполягаючи на збереженні ядерної зброї Україна була би змушена жертвувати не тільки іміджом мирної держави, бо в «ядерному клубі», окрім світових держав колишньої біполярної геополітичної системи, також включаються держави, які визнані світовою спільнотою як «терористичні», тому зараз вже немає сенсу розмірковувати, який статус отримала би Україна в якості такої держави з ядерним потенціалом. Українська влада тоді відкинула модель тоталітарних систем, тобто лицемірно виступати від імені народу, фактично ігноруючи його бажання, а обрала – демократію. Український народ мав запит на економічне благополуччя без війн та геополітичних змагань. У листопаді 1994 р. Верховна Рада України прийняла рішення про приєднання до Договору про нерозповсюдження

ядерної зброї. В кінцевому рахунку українське керівництво одночасно, проводячи кампанію одностороннього ядерного роззброєння, проводило роз'яснювальні акції, які доказували широкій міжнародній громадськості світу мирні наміри України і її бажання долучитися до міжнародної спільноти, це дало змогу Україні долучитися до програми «Партнерство заради миру», вийти на новий рівень співпраці з Північноатлантичним альянсом з більш поглибленим і розширеним співробітництвом. Адже непослідовність також розцінюється як виклик світовій громадськості.

У червні 1995 р. у відповідних листах між Міністерством закордонних справ України та НАТО було визначено завдання першої індивідуальної програми партнерства між Києвом та Брюсселем [36, с. 131]. Надалі відбувалася формалізація особливого партнерства між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, а 20 березня 1997 р. почались проведення офіційних двосторонніх консультацій.

16 січня 1997 р. було затверджено Верховною Радою «Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України, де було вказано, що серед загроз національній безпеці є зниження рівня Воєнної організації держави, політизація силових структур держави, посягання на державний суверенітет України та ін. А серед основних напрямів державної політики є: «входження в існуючі та створювані системи універсальної та регіональної безпеки; запобігання спробам та усунення порушень державного кордону і територіальної цілісності України; забезпечення демократичного цивільного контролю за Воєнною організацією держави» [37].

9 липня 1997 р. було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО, яка стала основою нового характеру відносин, де були прописані додаткові напрями розвитку співробітництва нашої держави з Організацією Північноатлантичного договору, там були визначені принципи та механізми його реалізації. Хартія досі залишається основоположним документом, який регламентує відносини Україна – НАТО.

Протягом часу політика України щодо НАТО формувалася згідно з формулюваннями «Державної програми співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)», яка вперше затверджена Указом Президента України Л. Кучмою від 4 листопада 1998 р., в якій зазначалось, що: «Ставлення України до НАТО як найбільш ефективної структури колективної безпеки в Європі залишається незмінним» [38]. Того ж року в квітні у Києві було відкрито Офіс зв'язку НАТО, він забезпечував тісніше налагодження контактів і співпраці українських державних установ, міністерств та відомств з відповідними структурами НАТО.

В Програмі на 2001–2004 рр. було сказано, що Україна має на меті забезпечити свою незалежність, демократичний розвиток, територіальну цілісність тощо, розвиваючи співробітництво з Північноатлантичним альянсом. Україна прагне зміцнити національну безпеку та запобігти виникненню нових загроз стабільності і безпеці на європейському континенті. Досвід держав-членів Альянсу та їхня допомога стане основою в реформуванні оборонної та інших пов'язаних з нею сфер [38]. По суті, це була перша урядова програма дій у співпраці України й НАТО та важливим доповненням двосторонніх угод з Альянсом за 1990-ті рр. на основі поставлених завдань, визначених Хартією.

Україна встановила безпосередні контакти своїх галузевих міністерств, відомств та установ з відповідними структурними підрозділами НАТО. Центральні органи виконавчої влади України, що беруть участь у реалізації Хартії, в рамках Державної програми співробітництва з НАТО зобов'язувались забезпечити поглиблення зв'язків з відповідними структурами НАТО, та сприяти ефективному використанню результатів співробітництва з НАТО. Відбувалася інституціоналізація зв'язків між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій і Директоратом Північноатлантичного альянсу з планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру. Україна була задіяна в програмі «Партнерство заради миру», відповідно, Директорат НАТО партнерства і співпраці

в галузі оборони²² допомагає іншим органам організації в тій роботі, що стосується відносин між НАТО й Росією, НАТО й Україною, цей Директорат підтримує тісні стосунки з усіма країнами-партнерами та надає їм допомогу у розробці Індивідуальних програм партнерства.

До основних форм співробітництва належать консультації з Генеральним секретарем і Політичним директором НАТО, Комітетом оборонного планування, Директоратом з питань науки, Офісом інформації та преси. Створення спільних робочих груп, координація дій окремих напрямів, проведення конференцій і семінарів, вивчення досвіду НАТО та країн-партнерів [39, с. 55-56]. Відбуваються постійні дипломатичні місії при штаб-квартирі Альянсу, Україна відкрила своє посольство у Брюсселі ще 1992 р., а 7 травня 1997 р. відбулося відкриття українського представництва²³ в НАТО, паралельно того ж року в Києві відбулося відкриття Центру інформації та документації Північноатлантичного договору. Зовнішню політику організації визначають основні комітети НАТО та інститути співпраці, партнерства і діалогу. Серед таких Комісія НАТО – Україна (КУН), яка ухвалює рішення стосовно розвитку відносин між організацією і нашою державою, її підписали глави держав-членів Альянсу та України 9 липня 1997 р., завданням якої є забезпечення належного виконання положень Хартії [40].

В рамках співпраці України з НАТО особливе значення мали відносини з США, оскільки ця країна здатна найбільше впливати на геополітичне становище і безпеку у світі, США – це визнаний лідер інформаційного суспільства. В 2002 р. Є. Марчук, тодішній секретар Ради національної безпеки і оборони України, виступаючи у Конгресі США як учасник відкритих слухань перед Комісією з питань безпеки та співробітництва у Європі та в пріоритетах українсько-американських відносин, сказав: «США могли б надати суттєву допомогу Україні в галузі розвитку ЗМІ, оскільки Україна на боці створення системи поширення правдивої інформації про Україну у світі» [21, с. 54].

---

²² Заснований у 1997 р., він відповідає за розробку політики та втілення заходів ПЗМ.

²³ Ряд країн-партнерів відкрили свої представництва зі зв'язків після 1994 р., а з 1997 р. відбуваються постійні дипломатичні місії цих країн при штаб-квартирі НАТО, але Україна залучилася раніше.

В 2008 р. Кабінетом Міністрів України постановою було затверджено «Державну цільову програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 рр.», метою якої було сприяння виконанню завдань для інтеграції, «створення умов свідомого самовизначення громадян щодо приєднання України до НАТО, забезпечення підтримки державної політики євроатлантичної інтеграції» [41].

Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО розроблялися з 2009 р., вони важливі у взаємодії між Україною й Організацією Північноатлантичного договору, зважаючи на те, що це системний механізм та інструмент для здійснення реформ в Україні згідно зі стандартами Плану дій щодо членства в НАТО.

Для поглиблення співпраці між ЗСУ і НАТО була необхідність визначення її основних напрямів, такими напрямами стали: сприяння реформуванню Збройних сил України та досягнення взаємосумісності із збройними силами країн-членів НАТО для спільних дій в операціях з підтримання миру [39, с. 49]. Відповідно Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних сил України, органи військового управління, інші утворені відповідно до законів України військові формування, органи військового управління безпосередньо їм підпорядковані, центральні та інші органи виконавчої влади тощо в якості органів військової стандартизації стають суб'єктами військової стандартизації [42] Організації Північноатлантичного договору в тому числі.

Україна розробляла на основі «Державної програми співробітництва України з НАТО» повну та якісну реалізацію Хартії 1997 р. В подальшому розроблявся щорічний Робочий план імплементації Хартії, ПЗМ та Індивідуальної програми партнерства. Пріоритетним залишалась розбудова співробітництва з Альянсом у військово-технічному і науково-технічному сферах, цивільного планування надзвичайних ситуацій, спільна боротьба з розповсюдженням ядерних технологій та хімічної зброї, боротьба за тероризмом, стандартизація, інформаційні технології, кібербезпека, спільне використання космічного простору тощо.

Отже, можна стверджувати, що нормативно-правове та інституційне забезпечення відносин України з НАТО відбувалось під впливом сформованих інституційних механізмів, які надавали історичному процесові євроатлантичної інтеграції чіткості та структурованості, уможливили їх вихід на якісно новий рівень після ухвалення Хартії про особливе партнерство між Україною й НАТО, інших документів що регламентували співпрацю між ними, вимагали стратегічні цілі залежно від специфіки конкретного етапу співробітництва аж до узаконення євроатлантичного курсу в Конституції України. Актуальність запропонованої наукової проблеми потребує подальшого дослідження інституційно-правового забезпечення розвитку взаємовідносин Української держави з Організацією Північноатлантичного договору.

2.3. Етапи співпраці Україна – НАТО: виклики та перспективи розвитку

Співпраця між Україною та НАТО набуває особливого значення, забезпечуючи підтримку безпекових можливостей України. Законодавцями розробляються різноманітні програми та ініціативи, в які НАТО включає Україну для розбудови її потенціалу в сфері безпеки та оборони. Важливою є підтримка громадською думкою можливої інтеграції України в НАТО, хоча слід зазначити, що ставлення населення до цього питання протягом років змінювалось. Особливий акцент на необхідності розвитку концепції відносин з НАТО, яка б дозволила Україні чітко визначити шлях переходу до набуття членства в Альянсі. Існують різні виклики, з якими стикається взаємодія України з НАТО, але нам слід зосередитись й на перспективах подальшого розвитку цього стратегічного партнерства.

Історичні етапи співпраці між Україною та НАТО походять від найпростіших форм до поглибленої євроатлантичної інтеграції [36, с. 129]. Дослідниками у небагатьох працях було виявлено основні етапи трансформації і розвитку відносин між Україною та НАТО. Серед таких дослідників є праці В. Хандогія [43, с. 45-51], Л. Білоус [44, с. 108-121], Л. Алексієвець, М. Алексієвця [36, с. 127-142; 45, с. 175-189].

У Хандогія акцентується на кількох етапах: перший – до підписання Хартії 1997 р.; другий – охоплює період кінця ХХ – початку ХХІ ст.; третій – від президенства В. Ющенка та четвертий період про сучасність. У світі відбуваються складні геополітичні процеси, тому це слід враховувати науковцям у своїх подальших працях, адже це питання геополітики, а вона за своїм потенціалом є динамічною та потребує гнучкості від політиків, радників президентів, міністрів та наукової спільноти. Північноатлантичний альянс також потребує посилення інституційної спроможності на усіх етапах як у політичній, так і у військових сферах, щоб бути готовим ефективно діяти у локальних, малих і середніх конфліктах та війнах, до яких іноді залучається миротворча діяльність

міжнародних організацій. Автор наголошував, що більш розробленою є сфера військової трансформації.

У Л. Білоус зосереджено на декількох етапах: 1992–2004 рр.; 2005–2010 рр.; 2010 – сучасність. На перших порах зазначається про деякі прогалини щодо цілеспрямованої політики або й відсутність такої у президентів Л. Кравчука та Л. Кучми щодо курсу на європейську інтеграцію, на думку авторки, заяви тодішньої влади були більш декларативного характеру, а заклики Північноатлантичного альянсу реформувати систему державної влади скоріше ігнорувалися, ніж були на порядку денному [44, с. 110]. Наступні етапи після Помаранчевої революції були також суперечливими у відносинах між Україною та НАТО, а у 2010 р. наша держава взагалі набувала статусу саме позаблокової держави, на відміну від наміру нейтральності, та чітка заява влади В. Януковича про неучасть України в Північноатлантичному альянсі. Але у 2014 р. після повалення режиму Януковича ця співпраця відновлюється і посилюється.

Є своя концепція етупавання відносин Альянсу з Україною на інституційно-правовій основі у Л. Алексієвець і М. Алексієвця [36, с. 127-142; 45, с. 175-189], які запропонували власну періодизацію. Авторами було виділено п'ять етапів: «I – 1991–1997 рр., як підготовчо-початковий: розбудова нормативно-правових та інституційних осередків, здійснення візитів, проведення консультацій щодо теоретично-концептуальних основ, програмних завдань; II – 1998–2000 рр. – продовження політичного діалогу, пошук нових форм та шляхів співпраці України з НАТО у різних сферах; III – 2001–2004 рр. – змінна інтенсивність військово-політичних контактів, прагматичність наповнення конкретним змістом у рамках Хартії про особливе партнерство між Україною й Альянсом, динаміка за вихідним шляхом до середини 2004 р., коли поступ до НАТО було згорнуто; IV – 2004–2009 рр. – українсько-натовські відносини після Помаранчевої революції та за часів президенства В. Ющенка набули якісно нового формату, значної активізації посилення і прискорення інтеграції України до НАТО; V – 2010–2019 рр. – послаблення політичного діалогу України з Альянсом за президенства

В. Януковича і значне пожвавлення після обрання 2014 р. президентом України П. Порошенка» [36, с. 127-142; 45, с. 175-189].

Навіть якщо науковці в цілому мають різне бачення періодизації, в цілому вони поділяють думку, що еволюція у співпраці відбувається, навіть попри змінну інтенсивність подій на міжнародній арені, та ще більше посилилось співробітництво на фоні війни, яку розв'язала Росія в європейському континенті. На авторську думку, останню концепцію можна покращити, бо пройшло достатньо часу з її виходу і у міжнародному становищі відбулися зміни, в тому числі почалася повномасштабна війна у 2022 р. спричинена Російською Федерацією, тому до п'яти пунктів уже слід додати наступний етап, а концепція повинна включати військовий та дипломатичні аспекти, це в першу чергу контакти Міністерства оборони України і Генерального штабу із вищим військовим та політичним керівництвом НАТО. Для прикладу, фактично з 27 квітня 1994 р. у штаб-квартирі НАТО почали відбуватися зустрічі начальників штабів збройних сил країн НАТО та нових країн-партнерів Альянсу, зокрема й України, яка першою приєдналась до Партнерства заради миру, та іншими партнерами, що стали учасниками ПЗМ, з метою розглядати проблемні питання ПЗМ та проведення операцій по підтримці миру, розпочавши із кризи у колишній Югославії. Пропонуємо авторське бачення основних етапів співпраці Україна – НАТО:

«1) 1991–1997 рр. – початок конструктивного діалогу, дипломатична розвідка натовцями щодо поглядів відродженої держави; 2) 1998–2000 рр. – відбуваються консультації, семінари, робочі групи та інші спільні програми, що торкаються питань безпеки, економіки та військових навчань; 3) 2001–2004 рр. – дійсно змінювалась інтенсивність політичних контактів та динаміка партнерства між Україною та Альянсом, проте Україна висловила свою чітку мету – повне членство в НАТО; 4) 2004–2009 рр. – постреволуційні відносини України з НАТО після Помаранчевої революції перестали набувати очевидної послідовності; 5) 2010–2019 рр. – послаблення українсько-натовських відносин за президенства В. Януковича, та пожвавлення після російської агресії проти України, тоді український народ почав реорганізовувати Збройні сили; 6) 2019–2021 рр. –

посилення співпраці з Північноатлантичним альянсом у сфері оборони відповідно до натовських стандартів, здійснення заходів із підтримки України у протистоянні агресії з боку РФ. Продовжується і розвивається діалог на безпрецедентному рівні підтримки України державами-членами Альянсу» [47].

Усвідомлюючи необхідність співпраці з НАТО, Україна відчула необхідність у власних збройних силах, які б забезпечили загальну безпеку. У 1991 році було створено механізми управління, які дозволяли перевести область із мирного стану в режим воєнного стану у разі агресії проти неї, і були створені передумови для мобілізації. Також на цьому етапі була розпочата робота воєнних комісарів у співпраці з місцевими органами влади. На початкових етапах в Генеральному штабі України ще не було чіткої системи в розробці документів та їхнього уточнення.

В українській владі та суспільстві на певний час посилювалось бажання дистанціюватися від Москви, влада була переконаною, що вливаючись у наступний союз з Росією на чолі з Єльциним, СНД був абсолютно провальним і небезпечним проектом для України від Москви, яка вже тоді намагалася втягнути нашу державу під свій вплив. Тому створення власних збройних сил саме те, що було важливим для захисту й оборони держави і національної безпеки, це також було необхідністю для подальшої співпраці з Північноатлантичним Альянсом. Основним завданням у мирний час було реалізувати державну політику з питань оборони та військового будівництва. У 1991 р. Україна проводить успішні заходи: 1) було встановлено пункт керівництва, який забезпечував можливість переведення області із мирного стану на можливий воєнний стан у випадку агресивних дій сусідньої держави; 2) були створені передумови для проведення мобілізації, і була налагоджена співпраця воєнних комісарів із місцевими органами влади.

У 1992 р., ще не існувало чіткої системи розробки та уточнення документів, особливо щодо реорганізації ЗСУ, проте щодо мобілізації людських ресурсів та техніки вже було визнано завданням цілком реалізовним і практично придатним для виконання протягом цього періоду [15, с. 26-27]. США підтримали Україну в будівництві оборони та поважали її самостійність. Посольство США офіційно налагодило контакт з Міністерством оборони України. Вже 28–29 квітня 1992 р.

Київ відвідала делегація представництва США у діяльності НАТО, «з питань зростання участі країн СНД у діяльності НАТО, включаючи участь у роботі Ради Співробітництва НАТО, включаючи політичні та військові зв'язки країн НАТО з членами СНД та наданні гуманітарної допомоги СНД» [3, с. 32-33]. Україна офіційно здійснювала від самого початку політику по укріпленню відносин і довіри з Європою, США та НАТО, про це свідчать документи [47]. В Брюсселі в межах штаб-квартири НАТО в Україні від Генерального штабу був свій постійний представник. Україна активно допрацьовувала встановлення тісних зв'язків між своїм вищим військовим керівництвом і політичним та військовим керівництвом НАТО. Відбувалися обговорення важливих питань як для НАТО, так і для України. Наприклад, під час візиту генерала Шалікашвілі до Києва в листопаді 1992 р. обговорювались питання щодо обміну візитами й інформацією про військові навчання, а також співпраці в навчанні та підготовці миротворчих сил. У цей час також була запропонована можливість візиту кораблів ВМС НАТО в Україну в зручний для обох сторін час. Були зустрічі представників Альянсу з тодішнім міністром оборони А. Зленко, метою їхньої поїздки було зустрітися з керівництвом України, дати йому можливість ближче познайомитись з воєнним керівництвом Північноатлантичного альянсу, проте прийняття до складу НАТО нових членів тоді було ще недоцільним. Хоча тодішній Генеральний секретар НАТО Манфред Вернер обіцяв, що Захід «подвоїть» зусилля і надаватиме допомогу нашій державі, в обмін на здачу Україною ядерної зброї. У відповідь А. Зленко зреагував та висловив зацікавленість України в розвитку співпраці з НАТО та активній участі в Раді співробітництва НАТО. Він зазначив, що Україна має неядерний статус і шукає гарантії безпеки у змінюваному світі. Україна також підтримує розвиток контактів на всіх рівнях для досягнення взаєморозуміння та вирішення європейських проблем в рамках ОБСЄ [47]. Йшлося також про розробку проекту «Плану воєнної співпраці» між Україною і Росією на 1994 р. Обговорювались питання вивезення ядерних боєприпасів і передачі бомбардувальників ТУ-160 і ТУ-95МС з боєкомплектom ракет класу Х-55 та іншого озброєння, обговорювалось про умову часткового погашення боргу України перед Росією за рахунок остаточної

вартості літаків і можливість закупівлі озброєнь і воєнної техніки для Збройних сил України [32, с. 62-66].

На зустрічі між полковником Герхартом Шейпом, офіцером відділу воєнних контактів штабу ОВС НАТО в Європі, і капітаном II рангу Ю. Лагно, начальником відділу воєнної контррозвідки СБУ, обговорювались питання структури служби воєнного співробітництва Північноатлантичного альянсу, річного бюджету, умов служби офіцерів з різних країн у штабі організації, а також організації спільних пошуково-рятувальних операцій у районі Чорного моря.

Було укладено договори про скорочення зброї. У цьому аспекті Україна таки йшла попереду інших держав. Але й була встановлена Концепція відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору: «для забезпечення безпеки економіки України, територіальної цілісності та для укріплення її політичної стабільності в нових умовах стратегічного балансу в Європі, перспектива України пов'язується з політичною та економічною інтеграцією в Європу» [15, с. 11].

6–8 жовтня 1992 р. в Києві в МО ЗСУ було проведено робочу зустріч з начальником відділу роззброєння Північного крила Командування НАТО полковником Кабанісом (США) та підполковником Клепфеном (ВМФ Великобританії). Метою зустрічі з представниками НАТО було обговорити питання встановлення контактів між МО України і Командуванням НАТО. З 27 по 31 жовтня того ж року відбувся робочий візит в штаб-квартиру НАТО і в штаб ВГК ОВС НАТО в Європі групи офіцерів і генералів МО ЗС України. Представники НАТО розглянули проект воєнної доктрини України і були задоволені її змістом [8, с. 114]. В рамках візиту в Бельгію відбувались двосторонні зустрічі начальника Головного штабу з послами Франції і Англії в НАТО. Посол Франції в НАТО тоді заявив про високу оцінку України в розвитку дружніх відносин з європейськими країнами і в тому числі з Північноатлантичним альянсом, а посол Англії, який також позитивно оцінив роль України, зазначив, що роль України полягає як «стабілізаційний фактор в розвитку відносин в Східній Європі». Україна тоді отримала вигідну пропозицію від однієї з німецьких фірм щодо використання

воєнно-транспортної авіації ЗСУ для доставки гуманітарної допомоги в різні регіони світу [8, с. 118-119].

У 1994 р. відзначалася напруженість у відносинах між НАТО і Росією. У січні на Брюссельському саміті НАТО була оголошена нова стратегічна лінія Альянсу, що передбачала його подальше розширення на Схід. Це відкрило можливість членства посткомуністичних і пострадянських країн у НАТО як в економічному, так і в оборонному аспектах. Президент Л. Кучма активно використовував цю ситуацію на геополітичній арені, підтримуючи ідею визнання Росією існуючого російсько-українського кордону. Росія ж була здивована цією думкою та можливістю вступу України до НАТО [47].

З 1994 р. була ініційована програма «Партнерство заради миру» як інструмент співпраці з країнами-партнерами НАТО. Це давало можливість: 1) проводити спільні військові навчання і подальша участь в миротворчих операціях нашої країни; 2) розробка індивідуальних відносин²⁴.

28 квітня 1994 р. була церемонія відкриття офісу офіцерів зв'язку країн-учасників Програми заради миру. НАТО негативно відносився до самих понять «зони інтересів» Росії, а також було зазначено, що члени НАТО надалі прийматимуть рішення у сфері своєї компетенції без узгодження з Росією. Проте були і проблеми, пов'язані зі скороченням бюджету НАТО [29, с. 129-133].

16 грудня 1997 р. між Україною і Північноатлантичним альянсом було підписано Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф [46]. Далі у 1997 р. Альянс відкрив у Києві Центр інформації та документації, що підкріпило інституції співпраці нашої держави з союзниками, а Україна натомість представила своє представництво у Штаб-квартирі Альянсу. У 1997 р. у Мадриді була також підписана Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, що стало зовсім новим етапом у відносинах.

Прийняття Росією нової Концепції національної безпеки та Воєнної доктрини, розширення НАТО на Схід без України, а також Чеченські війни

---

²⁴ Україна однією з перших у лютому того року приєдналася до цієї програми.

спричиняли загострення на міжнародній арені у Європі й світі, це були нові загрози на рубежах нового століття. В 1999 р. змінився Генсек Альянсу на Дж. Робертсона, а в НАТО досі наголошували на необхідності допомоги Україні.

Україна приєдналася до трьох спільних багатонаціональних навчань у 1999 р. в рамках розвитку відносин Партнерства заради миру. У 2000 році Комісія НАТО–Україна, яка відповідала за оцінку виконання Хартії і надавала рекомендації щодо подальшого вдосконалення співпраці, провела своє перше засідання в Києві.

На сьогодні існує декілька передумов інтеграції України до НАТО, по-перше, відновлення незалежності України у 1991 р. Це був перший крок у формуванні сучасної зовнішньої політики України і її бажання бути активним учасником міжнародного співтовариства. Політична воля, безумовно, виражає бажання нашої держави «вести свій край до ладу, до творчої роботи» та встановлення демократичного устрою і миру в регіоні. Перші основні документи, які виражають історичний зміст зовнішньої політики незалежної України з цими принципами та визначають якість співпраці України з НАТО, можна виділити такі як: «Декларація про державний суверенітет України» (1990); «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993); Конституція України (1996); «Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО» (1997).

Декларація про державний суверенітет була важливим кроком на шляху до отримання повної державної незалежності України, вона заклала основу для відокремлення України від Радянського Союзу. Наступною передумовою на шляху до євроінтеграції було затвердження відповідної нормативної бази, а саме: Основних напрямів зовнішньої політики України в 1993 р., де були визначені основні принципи зовнішньої політики нашої держави, серед яких були демократизація суспільства, відкритість для міжнародного співробітництва та прагнення до вступу в структури колективної безпеки. У Конституції в статті 18 зазначається: «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства» [48].

Геополітичне співвідношення сил у світі достатньо динамічне, і, відповідно, завжди будуть нові виклики для держави. В 2005 р. було підписано Указ, за яким набув чинності документ «Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)». Згодом у 2009 р. було затверджено Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною. Документи мали на меті визначити конкретні дії та заходи, а також уточнення, які сприятимуть подальшому зближенню України з НАТО та зміцненню співпраці між сторонами.

Міжнародні організації в цілому створюються державами для реалізації спільних цілей, що діють відповідно до статутних документів. Деякі науковці виділяють в Європі школи класичного політичного реалізму²⁵ в сфері міжнародних відносин, згідно з їхнім тлумаченням, держави розглядаються як класичні або політичні супротивники, а військові союзи мають здатність «втягувати» держави всупереч їх волі до збройної боротьби або, навпаки, їхньої пацифікації [49, с. 8].

Це школи: «балансу сил», де співвідношення сил між державами визначає політику регулювання та управління; політичної географії та геополітики, де вивчають вплив географії на політику та міжнародні відносини, а також розглядають контроль над геополітичними регіонами як ключовий фактор успіху держав; системи міжнародної безпеки, де наполягають на створенні умов, необхідних для існування та функціонування держав; тощо. В Україні науковцями також простежуються ці критерії класичного політичного реалізму у вітчизняних наукових працях. Наприклад, в сфері норм права також наголошується на регіональності²⁶ організацій, таких як ЄС, ОБСЄ та субрегіональної організації НАТО, на основі цього вибудовується правова норма та тлумачення механізмів ухвалення рішення взаємодії їх між собою та з кожною державою окремо, планування операцій, їх забезпечення та діяльність спеціальних місій у кризових

---

²⁵ В реалістів держави є головними дійовими особами в системі міжнародних відносин, немає наднаціональної міжнародної влади, держави діють у власних інтересах.

²⁶ Тобто вони об'єднують країни певного регіону на основі договорів з метою вирішення спільних проблем відповідно до національних інтересів держав-членів та держав-партнерів.

країнах. Заявлено також і про взаємовпливи на забезпечення міжнародної безпеки. Українські автори часто-густо також виокремлюють міжнародні організації, з позицій політичного реалізму, звертаючи увагу, що міжнародні організації є «похідним суб'єктом» в системі координат міжнародної політики, оскільки вони «створюються державами й тому покликані забезпечувати виконання їхньої волі» [5, с. 4]. З позицій вітчизняних дослідників, повноправне членство в Альянсі є безальтернативним та відповідає національним інтересам України. «Політична вага і військова міць НАТО можуть забезпечити її незалежність і територіальну цілісність краще, ніж непевний статус так званої «позаблокової» держави» [50, с. 81]. Загалом, членство в НАТО забезпечило би нашій країні більші можливості для захисту своєї незалежності та територіальної цілісності. Будучи країною-партнером НАТО, Україна в цьому статусі здобуває підтримку у галузі безпеки та оборони, а також політичну і дипломатичну підтримку на міжнародному рівні, продовжуючи здійснювати демократичні реформи, включаючи реформу оборонної та безпекової сфер, щоб відповідати стандартам НАТО.

Цими принципами класичного політичного реалізму також регулюються концепції «позаблоковості» і «нейтралітету», які так чи інакше проголошують «рівновіддаленість» або «неприєднання» до впливових суб'єктів міжнародних відносин, таких як регіональні та субрегіональні міжнародні організації, та впливають на зовнішньополітичну стратегію самої України [49, с. 15]. В часи позаблоковості чи нейтралітету України вважалось, що це не заважає для зближення з ЄС, та робить нашу державу не менш ефективною в миротворчих місіях, що також зближує країну з НАТО, водночас це дозволяло не ігнорувати і вектор відносин з РФ, який початково також вважався стратегічним у зовнішньополітичній стратегічній документації України.

Позаблоковість чи статус постійного нейтралітету – це безперечно помилка для нашої країни. В Європі є країни, які не входять ні в блок НАТО, ні в інші: Швейцарія, Австрія, Ірландія. Але співпрацюють в рамках Ради євроатлантичного партнерства як партнери НАТО на такому рівні співпраці, який майже відповідає членству. Вони безперечно є складовою архітектури колективної безпеки у Європі.

До цього «клубу» також належали Швеція і Фінляндія, але в 2023 р. у зв'язку з війною в Україні Фінляндія вступила в НАТО, а Швеція на шляху до цього.

Україна заклала основну базу для співробітництва з Північноатлантичним альянсом, але сьогодні час вимагає нових підходів. Він потребує концепції відносин, яка би вказувала чіткий шлях переходу від поглибленого співробітництва до набуття членства в Альянсі. Варто зазначити, що це питання знову актуалізувалось з початком нового тисячоліття.

3 жовтня 2000 р. досвідчений дипломат А. Зленко став міністром закордонних справ і почав відновлювати зв'язки з Альянсом та з Генсеком НАТО Джорджем Робертсоном. Фактично Україна відмовилась від принципів нейтральності та позаблоковості, сам міністр називав це «еволюційним явищем», за його словами: «Ми сказали вголос те, що давно крутилося на язиці більшості українських дипломатів: наша мета – членство в НАТО» [20, с. 262]. В Україні також була і хвиля критично налаштованих у зв'язку з подіями в Югославії, бо начебто після залучення Сил ООН, щоб мирно владнати ситуацію у Косово, сам НАТО втратив підтримку у нашого населення. Але, за словами А. Зленка, тільки незначна частина населення продовжувала вважати Альянс агресивним блоком. 23 травня 2002 р. РНБОУ ухвалила рішення щодо щільнішої інтеграції України в НАТО, а 30 травня у Москві на засіданні Ради глав урядів та міністрів закордонних справ СНД А. Зленко заявив на своєму вступному виступі, що «Україна починає процес, кінцевою метою якого є вступ до НАТО» [20, с. 562]. Це була безумовно смілива заява. Екс-міністр оборони Є. Марчук, наприклад, засумнівався, чи не варто було попередньо попередити Москву про євроатлантичні наміри України, хоча журналістів він виправляв у формулюваннях «повідомити про прийняття рішення», а таку політику називав «пом'якшувальною технологією», це, до речі, стосувалося і щодо надання Україні ПДЧ у 2008 р. [21, с. 246]. Кінцеву мету – євроатлантичну інтеграцію – було юридично оформлено 8 липня Указом Президента ввести в дію рішення РНБОУ за 23 травня «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)», а Генеральний секретар НАТО найближчим часом приїхав до Києва, відвідав Донецьк. У 2003 р.

за сприяння Є. Марчука на посаді секретаря Ради національної безпеки і оборони України було прийнято Закон «Про основи національної безпеки України», що зробив можливим приєднання України до військових блоків, та відповідний пункт у Воєнній доктрині. Але після візиту до Москви Л. Кучма розпорядився прибрати з документів цю формулу.

З 2008 р. Україна повторно зробила свій вибір стати членом НАТО, а Північноатлантичний альянс заявив у Бухарестській декларації 2008 р., що Україна стане членом НАТО. Тоді 12 країн Центрально-Східної Європи підтримали ідею надати Україні ПДЧ, а президент США Дж. Буш здійснив візит до Києва напередодні саміту. Хоча Україна не отримала ПДЧ того разу, але у травні 2008 р. була прийнята Постанова Уряду України «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки». Ця програма була спрямована на активізацію інформаційних заходів та популяризацію процесу європейської та євроатлантичної інтеграції України серед населення, яке мало дізнатися про «зміст і шляхи реалізації національних інтересів» [51], передбачалось також забезпечення доступності та прозорості інформації про діяльність Уряду та інших органів державної влади у цьому напрямку. Проте дослідники вважають, що внаслідок внутрішньополітичної ситуації в Україні, 2005–2009 рр. відзначалися «прагненням Києва до членства без наявності для цього необхідних передумов» [49, с. 446].

Варто зауважити, що підтримка вступу України до НАТО зросла з 20.9 (2008 р.) до 24% (2010–2011 рр.) [52]. На жаль, тоді для західноєвропейських країн-членів НАТО пріоритетнішим було налагодження відносин з Москвою, а співпраця з Україною – на другому місці [50, с. 113]. А через діяльність проросійських сил і партій в Україні подання заявки на отримання ПДЧ призвело до тривалої парламентської кризи [50, с. 68]. 18 січня 2008 р. міністр закордонних справ України В. Огризко передав Генеральному секретарю НАТО Яапу де Хооп Шефферу листа, який був підписаний президентом, головою Верховної Ради та прем'єр-міністром України. У цьому листі висловлювалася спільна позиція України

щодо необхідності та готовності приєднатися до Плану дій щодо членства у НАТО (ПДЧ) під час саміту організації в Бухаресті, але це зумовило супротив опозиції.

Політична воля є передумовою для співпраці України та НАТО. Україна повинна виразити своє бажання розвивати співпрацю з Альянсом, а члени НАТО мають підтримати цю ініціативу. Підтримка українцями ідеї вступу України до НАТО мала неоднорідний характер у різні періоди історії. Могло бути 5–7% в 2006 р., а от в 2002 р. підтримка була 25–30% [21].

Ніхто не прийме ніяку країну до НАТО, якщо в неї немає підтримки більше 60%. В 2007 р. було проведено анкетування в часописі «Політика і час» про думку виключно фахівців, 63% з них обрали стосунки з НАТО найбільш пріоритетними для України.

Після анексії Криму та початку війни на сході України підтримка членства в НАТО серед українського населення значно зросла, майже в 2.5 рази. У вересні 2014 р. 47,8% українців були за вступ до НАТО. Згодом, підтримка трохи знизилася до рівня 40–43%, але влітку 2021 р. знову зросла до 47,8% на тлі зростання російської загрози. На жовтень 2022 р. підтримка членства України в НАТО серед населення досягла рекордного рівня – 83% [52], і в 2023 р. – 86%.

Інформування населення України про переваги євроатлантичної інтеграції деякий час мали успіх, коли рейтинг зростав. Але в подальшому дослідники у національній доповіді 2019 р. зазначають, що «стихійна комерціалізація ЗМІ» та «слабкість законодавства» у сфері інформаційної безпеки призвело до відсторонення держави від участі у формуванні інформаційного простору щодо вигоди євроатлантичної інтеграції. Україна не має також мережі закордонних кореспондентських пунктів [53, с. 260].

Досі лягти в основу такої концепції повинна розробка та здійснення переходу на одні з НАТО стандарти й систему в сфері контролю. А також здійснення економічних і політичних реформ, спроможних забезпечити добробут і стабільність, без яких Україна не виглядатиме в очах лідерів і населення країн-членів НАТО повноцінним членом, що заслуговує на довіру.

Збройні сили України помалу стали вводити стандарти НАТО з часів президенства Віктора Ющенка. З 2010 р. у зв'язку з обранням президентом В. Януковича співпраця з НАТО загальмувала, було припинено деякі види практичних військових навчань, наприклад, військово-морські навчання, і стосунки з організацією пішли на спад. Але навіть тоді в 2012 р. ЗСУ приєднались до Ініціативи поєднаних сил, метою яких було покращення взаємосумісності. Зрештою співпраця з НАТО поновила у 2014 р.

Щодо економічних і політичних реформ, то навіть президент Латвії Науседа якось заявив: «Вже недостатньо говорити про те, що двері в НАТО відкриті, як це говориться 15 років. Ми повинні мати конкретну дорожню карту, як Україна зможе приєднатися до НАТО» [54].

Відповідно, в час повномасштабного вторгнення в Україну, три країни НАТО виступили за гарантії безпеки для України ще до членства в Альянсі. Це були Польща, Чехія та Словаччина, вони заявили, що підтримують таку ідею, оскільки в Україні не буде інвестицій та стійкого відновлення, якщо країна не зможе себе захистити.

Україна у короткостроковій перспективі, тобто з 2014 р., продемонструвала спроможність робити реальний внесок у колективну оборону та безпеку, вона заохочує світ до підтримки миру на європейському континенті. Короткотермінова перспектива пов'язана переважно з військово-технічною та політично-дипломатичною. Проте середньотермінова перспектива передбачає набір завдань, які би дали можливість Україні успішно пройти юридичний етап набуття членства в НАТО. Вона передбачає трансформацію соціально-політичної та економічної сфер суспільства і країни в цілому. Деякі дослідники додають ще один важливий аспект, а саме набуття спільного колективного мислення та спільної стратегічної культури, несумісної з радянським стереотипом.

Можна сказати, що, дійсно, «Україна вже фактично в НАТО, але не де-юре», не було й чітких концепцій вступу.

У віддаленій перспективі можна краще проаналізувати деякі результати і недоліки, за якими формується мета, характер та концепція співпраці України й

НАТО. Отже в оцінці європейської безпеки незалежність України постала визначальним елементом, це стало важливим ще з 1991 р., коли міжнародний світоустрій перестав бути двополюсним, оскільки холодна війна завершилась, а в США почали проявлятися ознаки ізоляціонізму, проте наступним етапом холодної війни стала «гібридна війна», яка включає в собі як традиційні війни, так і валютні, інформаційні, гібридні війни та ін. Географічно наша держава не може бути не втягнутою у таке протистояння між Сходом і Заходом. У 2016 р. американські експерти, об'єднані в Центрі нової американської безпеки [55], висловили свої погляди і рекомендації тоді новій президентській адміністрації, в статті був розділ присвячений Україні, де задекларовано: «Стабілізувати Україну и закріпити її у Європі» [56]. Про зброю там не йшлося, лише про забезпечення ЗСУ підготовкою та обладнанням. Вже українські фахівці називають такі поради адміністрації Д. Трампа «вбивчими», адже США начебто прагнули відгородитися від російської агресії та захистити країни-члени НАТО від подальшої російської експансії, але при цьому Україні начебто було відмовлено у зброї [49, с. 453]. Дійсно, ще на Уельському саміті НАТО 2014 р. на прохання України надати військово-технічну допомогу була відповідь, що окремі члени НАТО вже надають нашій державі додаткову підтримку на двосторонній основі.

Безпрецедентно було також і те, що у 2018 р. тодішній президент України П. Порошенко звернувся з офіційним листом до штаб-квартири НАТО з проханням надати Україні ПДЧ, але лише невдовзі після того, як в лютому заступник генсека заявила, що Київ офіційно не заявляв про прагнення отримати ПДЧ. На жаль, Україна не відповідала критеріям, і це питання невдовзі зняли з порядку денного, поки в 2019 р. не відбулася нова заява, що ПДЧ для України стає необов'язковим для вступу. В 2021 р. для Грузії і України ПДЧ знову відновили, але на Вільнюському саміті 2023 р. офіційно остаточно скасували лише для України.

Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО, яка діяла з 1997 р. аж до заміни Комісії на Раду Україна – НАТО у 2023 р., також були неодноразово піддані критиці в експертному середовищі протягом тривалого часу, оскільки програми вважаються лише внутрішніми документами, які визначають

цілі й форми адаптації до критеріїв НАТО, а при цьому в двосторонніх документах між Україною та НАТО «відсутня ясність щодо стратегічної мети співробітництва» [49, с. 449].

РНП були прямим продовженням поглиблення діяльності під егідою Комісії і покликані спрямовувати зусилля України у реформуванні, дійсно, як внутрішніх документів, завданням РНП було забезпечення належного виконання положень Хартії та планування майбутніх заходів і формулювання пропозицій щодо вдосконалення або подальшого розвитку співробітництва [57]. Рада Україна – НАТО стає наступним етапом, або як дано у визначенні, «вищий ступінь інтеграції України з НАТО».

Досить емоційними у критиці Північноатлантичного альянсу є автори книги «Геополітика проти безпеки» (2023), оскільки зазначають, що через «брак політичної волі» керівництва держав НАТО «немає достатніх підстав вважати, що в 2014–2020 роках розпочався принципово новий етап у відносинах Україна – НАТО» [49, с. 449]. На нашу думку, таке формулювання є дещо несправедливим. Міжнародне військове партнерство для України набуло принципового значення, особливо важливою була зовнішня допомога для захисту національного суверенітету. Під час «особливого періоду», на відміну від «мирного часу», підтримка України була послідовною. На Уельському саміті НАТО 2014 р. військову агресію Росії було засуджено. В межах Особливого партнерства між Україною та НАТО було надано колективну підтримку, вона включала посилення стратегічних консультацій, набуло принципового значення зміцнення оборонного потенціалу держави. Роль Річних національних програм також зросла після початку війни, оскільки в секторі безпеки і оборони саме вони сприяли розвитку спроможності й сталих можливостей в Україні задля розвитку оперативної сумісності між збройними силами України та НАТО. По суті, Річні національні програми – це програми підготовки до членства [50, с. 122]. У 2016 р. було затверджено нове Положення про розроблення РНП, згідно з цим положенням були встановлені чіткі та детальні норми і вимоги щодо змісту, порядку підготовки та оцінювання виконання РНП в рамках співпраці України з НАТО. Це дозволило

більш системно підходити до процесу співпраці з НАТО та забезпечувати більш ефективне планування і виконання спільних програм та заходів. Можна вважати, що ця подія стала новим етапом у відносинах України та Північноатлантичного альянсу, адже Україна продовжила регулярну участь у спільних військових навчаннях та відбувалось посилення консультацій. РНП включала нові суттєві програми, зосередженні на управлінні та командуванні, логістиці, стандартизації, кіберзахисті [53, с. 246], військовій освіті та ін. Був і План оборони України, згідно з його змістом, уряд України в рамках євроатлантичної інтеграції передбачав поетапне нарощування кількості підрозділів та впровадження управлінських принципів Альянсу, що дозволяло би державі бути спроможною до виконання спільних завдань із підрозділами країн-членів НАТО [53, с. 245]. Також з 2016 р. вже діяло сорок напрямів допомоги Україні в рамках трастових фондів.

Протягом 2019–2021 рр. відбувалось посилення співпраці між Україною та Альянсом у сфері оборони відповідно до натовських стандартів, здійснення заходів із підтримки України у протистоянні агресії з боку РФ. З 2019 р. співпраця між Україною та НАТО продовжується і розвивається, незважаючи на деякі суперечності, які виникли особливо на тлі зустрічі [58] лідерів країн НАТО у Лондоні того року. Цю співпрацю визначено ширшим співробітництвом, починаючи з 2014 р. на тлі активізації співпраці між Україною й НАТО у критично важливих галузях у зв'язку з незаконною анексією Криму Росією, війною на Донбасі, а потім у 2022 р. розв'язання РФ повномасштабного вторгнення в Україну. Співпраця України і НАТО набуває сьогодні особливого значення, метою цієї співпраці є посилення підтримки з боку Альянсу безпекових можливостей України. Для цього НАТО забезпечує практичну підтримку за допомогою різноманітних програм, наприклад, Комплексна програма допомоги з 2014 р., й ініціатив у галузі розбудови потенціалу. Завдяки цим програмам й індивідуально розробленим рекомендаціям Північноатлантичний альянс істотно сприяє вдосконаленню потенціалу й підвищенню стійкості структур безпеки і оборони України. На офіційному рівні зазначається, що: «НАТО і держави–члени Альянсу забезпечують безпрецедентний рівень підтримки України» [59]. Тому особливо цей етап, звісно,

виходить за свої хронологічні рамки. Втім практичне співробітництво Україна–НАТО не переривалося з 1990-х рр., воно підкріплювалося створенням у 1997 р. Комісії України – НАТО, а в 1998 р. під егідою КУН започатковано Спільну робочу групу Україна – НАТО з оборонної реформи (СРГОР). На сьогодні створено та діють п'ять спільних робочих груп: з питань воєнної реформи; оборонно-технічного співробітництва; економічної безпеки; планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру; та з питань науки і довкілля [60]. Основним напрямком співпраці є підтримка реформ у сфері безпеки та оборони в Україні, забезпечення стабільності та безпеки в регіоні, загалом охоплює «широке коло заходів, починаючи від розбудови спроможностей України й розвитку оперативної сумісності зі збройними силами Альянсу до просування реформ українських оборонних і пов'язаних з безпекою структур» [59]. Деякі дослідники, зокрема І. Тодоров, також окремо виділяють цей етап з 2019 р., враховуючи конституційне закріплення євроатлантичного вибору [61, с. 181], адже 7 лютого того року за ініціативою тодішнього президента П. Порошенка ВРУ ухвалила 335 голосами законопроект закріплення у Конституції України курсу на членство в ЄС та НАТО з відповідними доповненнями.

Україна зробила значний внесок в міжнародну безпеку, це було результатом її багаторічної роботи в місіях під проводом НАТО, Силах реагування НАТО, спільних навчаннях та тренуваннях. В результаті в жовтні 2019 р. відбулася зустріч Комісії Україна–НАТО в Києві за присутності президента В. Зеленського та Кабінету Міністрів України для обговорення безпекової ситуації в Україні і навколо неї, процесу реформ у країні, а також прогресу у партнерстві України з Організацією Північноатлантичного договору [62]. Комісія вкотре зробила заяву і підтвердила, що рішуче засуджує і не визнає незаконну та нелегітимну анексію Криму Росією, оскільки Крим є територією України, та закликали РФ повернути Україні контроль над півостровом. Тоді особливо набуло розголосу відведення військ навколо Станиці Луганської, КУН також підтримала таку ініціативу.

На жаль, дієвих механізмів врегулювання такої війни досі не існує, проте у контексті відновлення територіальної цілісності України розробляються нові

міжнародно-правові засади міжнародних регіональних організацій. На порядку денному, окрім співробітництва України та Північноатлантичного альянсу, важливими є миротворча діяльність Європейського Союзу, механізми та інструменти діяльності ОБСЄ на користь миру та досвід інших країн проведення миротворчих операцій під егідою НАТО [63].

Проте ключовою є військова підтримка України Альянсом. Деякі дослідники підкреслюють, що під час проведення операцій НАТО зі стримування та оборони, зокрема, для захисту повітряного простору Туреччини «Anchor Guard» (1990–1991 рр.) та «Ace Guard» (1991 р.), під час яких запустився процес «виходу» за межі Альянсу, які не були операціями колективної оборони, але було здійснено демонстрацією колективної солідарності та рішучості, що також відповідає цілям сприяння стримуванню та оборони. В результаті воєнних операцій «Desert Shield» та «Desert Storm» суверенітет та територіальна цілісність Кувейту були відновлені, хоча метою операцій захистити Саудівську Аравію від можливою іракської агресії та звільнення Кувейту, але при цьому НАТО взяла участь у цій операції шляхом надання підтримки США, але не була головною організацією, яка керувала операцією. Сили Альянсу фізично не виходили за межі кордонів держав-членів, проте дослідники вважають, що врегулювання кризи на Перській затоці не вдалось би здійснити без військової підтримки з боку союзників по НАТО, особливо важливим було матеріально-технічне забезпечення, включаючи транспортування, право на посадку, передання боєприпасів між союзниками, запасні частини, дозаправка, наземні переміщення тощо. Все це стало результатом безперервних та детальних консультацій в НАТО, які привели до екстраординарної матеріально-технічної двосторонньої підтримки з боку сил Альянсу [63, с. 145-146]. Російська загроза Україні та погрози росіянами ядерною зброєю є загрозою безпеці не лише для нашої держави, але й для НАТО, можна простежити, що певною мірою історія повторюється, але механізми протистояння загрозам в Альянсу вже є.

12 червня 2020 р. Україна приєдналася до Програми розширених можливостей НАТО (NATO's Enhanced Opportunities Program – EOP), що передбачає розширення взаємодії з Альянсом, та визнанням з боку НАТО значного

внеску нашої держави у міжнародну безпеку [61, с. 182]. Україна стала в один ряд з іншими партнерами НАТО з програми розширених можливостей – Австралією, Фінляндією, Грузією, а також Йорданією і Швецією.

Підкреслимо важливу заяву вітчизняних науковців, що «Україна є не тільки споживачем, а й контрибутором європейської та глобальної безпеки» [34, с. 230]. В цілому це співпадає з місцем України в Європі на геополітичній карті, оскільки цілком зрозуміло, що Західний світ має справу з Росією – ядерною державою з непередбачуваним керівництвом, – тому Альянсу доводиться займати досить обережну позицію, розуміючи, з ким має справу. Україна за технічними характеристиками своїх Збройних сил постійно відставала і була не готовою до негайного вступу до Альянсу, тому вітчизняні фахівці закликали акцентувати увагу в набутті Україною статусу головного союзника США поза межами НАТО. Дослідники зазначають, що «роль НАТО обмежується виключно оборонними заходами, що надають допомогу США та спеціальним коаліціям, а також постконфліктним місіям, які непрямим чином сприяють боротьбі з тероризмом» [63, с. 144].

11 серпня 2021 р. було затверджено президентом В. Зеленським Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції на період до 2025 р., що значно сприяє зміцненню стратегічного курсу України на євроатлантичну інтеграцію, оскільки її метою є комунікація з суспільством в питаннях євроатлантичної інтеграції [64]. Від 26 серпня того року було введено у дію Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, в якій зазначено, що: «В основі зовнішньополітичної діяльності України – стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (НАТО), закріплений у Конституції України» [65]. В період 2018–2021 рр. були ухвалені й інші основні нормативні акти щодо впровадження стандартів НАТО в сектор безпеки України, зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.), Наказ МОУ «Про забезпечення функціонування системи військової стандартизації» (2019 р.), «Про питання

військової стандартизації» (2020 р.), Стратегію національної безпеки України (2021 р.), Стратегію воєнної безпеки України (2021 р.), та ін.

Питання можливості вступу України до НАТО набуло широкого розголосу, інтерес до цього питання далеко перейшов за межі кордонів нашої держави. На тлі повномасштабної війни 2022 р. це питання неодноразово піднімалося президентом України В. Зеленським під час його виступів і звернень. Іноземні ЗМІ також емоційно висвітлюють це питання. Після Вільнюського саміту 2023 р., хоча він в цілому пройшов добре, але, на жаль, деякі іноземні видання, в тому числі The Washington Post, висловились про цю подію неоднозначно, заявляючи, що «дипломатія Зеленського, – на думку автора однієї з статей, – спирається на почутті провини» [66]. Слід пригадати, що у 2022 р. генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг, хоч і заявив, що НАТО не є частиною цієї війни, але все ж висловив основну позицію Альянсу – надавати підтримку своєму близькому партнеру Україні, щоб вона могла відстоювати своє право на самооборону, закріплене в Статуті ООН. Згідно зі Статутом, усі держави мають право на індивідуальну та колективну самооборону в разі збройної агресії, але без новітньої зброї Україні було би це важче робити, а, отже, загроза є реальною для безпеки всього європейського континенту.

Таким чином, міжнародне військове партнерство стало важливим фактором в забезпеченні національного суверенітету України в умовах з 2014 р. тимчасової анексії Криму Російською Федерацією, війни на Донбасі та з 2022 р. розгортання повномасштабної збройної агресії Росією проти України. Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО, пізніше Рада Україна – НАТО, спрямовували зусилля країни на реформування та підготовку до можливого членства в Альянсі. Зв'язки між Україною та НАТО набувають особливого значення, спрямованого на зміцнення підтримки безпекових можливостей України. НАТО надає практичну підтримку через різні програми, що сприяють розвитку оборонного потенціалу України та її стійкості.

Висновки до Розділу 2

Таким чином, у світі питання безпеки трансформується до ширшого поняття, до якого включаються не лише військові аспекти, але й економічні, енергетичні, соціальні, інформаційні тощо, збільшується взаємозалежність держав та регіонів. Уряди країн Заходу сподівалися вийти з епохи ідеологічної ворожнечі та військових конфліктів, шукаючи механізми забезпечення миру та стабільності на міжнародній арені. Одним з таких механізмів є підписання договорів та меморандумів, що гарантують безпеку, проте вони повинні враховувати реальні загрози, зокрема, ті, які можуть виникнути через економічні проблеми держави.

На різних етапах бачимо, що становлення й розвиток відносин України й НАТО відбувались відповідно до викликів створення сучасної системи міжнародного облаштування новітнього світоустрою та створення відповідних механізмів щодо їх постійної модернізації з урахуванням зовнішньополітичних умов й новітніх геополітичних координат. Україна в 1990-х роках розглядала можливість вступу до НАТО, який вимагав від країн-кандидатів впровадження певних стандартів, включаючи стандарти військової техніки, військових навчань і вимоги до освіти військовослужбовців, а також інфраструктури, також Україна зверталася до Альянсу з проханням про допомогу в забезпеченні своєї безпеки та здійснювала різні кроки для підтримки цієї співпраці. Але у той час Україна не мала достатнього рівня розвитку цих аспектів, щоб відповідати вимогам НАТО. Крім того, в цей період в Україні відбувалися важливі зміни в політичній, економічній та соціальній сферах, які потребували уваги і ресурсів. Вважається, що серед багатьох викликів і проблемам були відсутність чіткого напрямку в зовнішній політиці та складні відносини зі своїми сусідами, проте зовнішня політика України відзначалась стійкістю у своєму виборі до євроінтеграції та серед важливих пріоритетів була і залишалась співпраця з Організацією Північноатлантичного договору.

Від початку своєї незалежності Україна була віддалена від НАТО, навіть географічно євроінтеграція залишалася у далекій перспективі. Але Україна могла втілювати відносини з Організацією Північноатлантичного договору не лише через

миротворчі операції, а в тому числі через взаємодію і встановлення двосторонніх відносин з державами-членами НАТО та країнами-партнерами, які географічно були ближчими або мали спільні кордони з країнами-членами Північноатлантичного альянсу, згодом деякі з країн-партнерів вступили до НАТО, наблизивши організацію до нашої держави. На початку 1990-х років відносини України з Росією були складними. Росія висувала претензії до українських територій, зокрема до Криму, а також прагнула зберегти свої сильні впливи на Україну. У різних країн була своя роль у підтримці безпеки України та її бажанні налагодити стратегічні партнерства з ключовими державами. Для України співпраця з США та країнами Європейського Союзу, та, незважаючи на складні відносини, з країнами Вишеградської групи має велике значення для забезпечення своєї безпеки. В цілому, Україна зосереджує зусилля на налагодженні партнерства з країнами, які можуть допомогти їй у забезпеченні своєї безпеки та враховують її національні інтереси.

Ключову роль у реалізації міжнародної політики відіграє нормативно-правове та інституційне забезпечення відносин України з НАТО, що відбувалось під впливом сформованих інституційних механізмів, ці механізми та нормативно-правові акти надавали історичному процесу євроатлантичної інтеграції чіткості та структурованості, що сприяло досягненню якісно нового рівня співпраці після ухвалення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, інших документів що регламентували співпрацю між ними, вимагали стратегічні цілі залежно від специфіки конкретного етапу співробітництва аж до узаконення євроатлантичного курсу в Конституції України. Актуальність запропонованої наукової проблеми потребує подальшого дослідження інституційно-правового забезпечення розвитку взаємовідносин Української держави з Організацією Північноатлантичного договору.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Сейл, Тімоті Ендрюс. Міцний Альянс: історія НАТО й глобального післявоєнного порядку. Х.: «Фабула», 2023. 368 с.
2. Джадт, Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К.: Наш Формат, 2021. 928 с.
3. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування з міністерством та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 5. Кор. 4650. Арк. 32-33, 95-97, 153-158, 189-196.
4. Лавренов, С, & Попов, И. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. М.: АСТ, 2003. 778 с.
5. Макар, Ю. & Гдичинський, Б. & Макар, В. & Попик, С. & Ротар, Н. Україна в міжнародних організаціях. Чернівці: Прут, 2008. 880 с.
6. Плохій, С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: КСД, 2019. 512 с.
7. Біла, К. Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки. Київ. 2002. 197 с.
8. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування міністерствами та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 9. Кор. 4650. Арк. 7-8, 17-18, 51, 53, 69-78, 114, 118-119, 132, 134, 183-184, 205-209.
9. Бек, Ульрих. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія. К: Ніка–Центр, 2015. 404 с.
10. Фішер, Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу. Київ: Темпора, 2013. 536 с.
11. Листування з Міністерством закордонних справ, спеціальним комітетом України з питань роззброєння, посольствами та апаратними військових аташе. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 4. Кор. 4454. Арк. 16-17; 26; 34-40; 42-43; 46-48; 49-50, 54; 72-78; 81-82, 151-153; 159; 169-171.
12. Гальчинський, А. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. К.: Либідь, 2013. 584 с.

13. Машкевич, М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації. К.: Ніка–Центр, 2015. 312 с.
14. Gibas-Krzak, Danuta *Ukraina między Rosją a Polską*. Toruń: «Adam Marszałek», 2004. 143 str. с. 51
15. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальнику Головного Штабу ЗСУ та його заступникам, том 1. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 1. Кор. 4636. Арк. 11, 26-27, 121.
16. Доповіді Головного штабу ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 7. Кор. 4650. Арк. 110-111.
17. Wales Summit... URL: <https://www.gov.uk/government/publications/our-5-priorities-for-the-nato-summit-wales-2014/our-5-priorities-for-the-nato-summit-wales-2014>
18. Аслунд, А. & Дянков, С. Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом. Львів: ВСЛ, 2015. 440 с.
19. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування міністерствами та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 9. Кор. 4650. Арк. 7-8, 17-18, 51, 53, 69-78, 114, 118-119, 132, 134, 183-184, 205-209.
20. Зленко, А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
21. Марчук, Є. На шляху до НАТО. К.: Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.
22. Сурков, О. Незавершена війна. Історія протистояння України з Росією в 2014 – 2015 роках. К.: КМБУКС, 2021. 480 с.
23. Хартія про Особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. Розвиток відносин України з НАТО у документах. К., 2008. С. 12-21.
24. Перепелиця, Г. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. 400 с.
25. Tarasyuk, B. *New Concept of European Security. Transition*. Vol. 1, №13. 1995. P. 19.

26. Кульчицький, С. & Міщенко, М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
27. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text
28. Про основні напрями зовнішньої політики
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/ed19930702#Text>
29. Секретаріат Головного штабу ЗСУ з 30.04.1994. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного (Генерального) штабу Збройних сил України і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 1. Кор. 2122. Арк. 55-58, 66-73, 129-133.
30. Україна – НАТО: стратегічне партнерство. За ред. Бугая, Ю. Стеценка. Вип. 5. Г. Луцьк: Надстир'я, 2001. 360 с.
31. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо передачі ракетного обладнання й технологій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_072#Text
32. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 3. Кор. 2122. Арк. 58-61, 62-66.
33. Дейвіс, Н. Європа: історія. К.: Основи, 2000. 1464 с.
34. Горбулін, В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
35. Декларація про державний суверенітет
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
36. Алексієвець Л., & Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. Український історичний журнал. 2020. №1. С. 127 – 142.

37. Основи державної політики

https://ips.ligazakon.net/document/view/f970003?an=139&ed=2000_12_21

38. Державна програма співробітництва України з НАТО

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001#Text>

39. Стевенс, Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (Історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.

40. Комісія Україна – НАТО (КУН)

https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm

41. Державна цільова програма інформування населення

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2008-%D0%BF#Text>

42. Петков С. & Копотун І. & Коропатнік І. & Кривенко О., Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.

43. Хандогій, В. 2007. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. Україна – НАТО. №1 – 2. С. 45-51.

44. Білоус, Л. 2014. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. Прикарпатський вісник НТШ. Думка. №3 (27). С. 108-121.

45. Alexiyevets, L. & Alexiyevets, M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. Skhidnoievpropeiskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin], 14. 2020. 175-189.

46. Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text

47. Знак, В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. Вип. 1 (03). С. 64–88.

48. Конституція України. Доступно:

<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

49. Потехін, О & Клименко, Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. К.: Дух і літера, 2023. 552 с.

50. Тодоров, І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
51. Державна цільова програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2008–2011 роки. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2008-%D0%BF#Text>
52. Як змінювалося ставлення українців до членства в НАТО. Доступно: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/03/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-stavlennya-ukrayincziv-chlenstva-nato>
53. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. К.: НАН України, 2019. 328 с.
54. Доступно: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3719252-povtoren-providkriti-dveri-nato-dla-ukraini-vze-nedostatno-nauseda.html>
55. Extending American Power. Доступно: <https://www.cnas.org/publications/reports/extending-american-power-strategies-to-expand-u-s-engagement-in-a-competitive-world-order>
56. Доступно: <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNASReport-EAP-FINAL-1.pdf?mtime=20160915105340&focal=none>
57. Як утворено Раду Україна – НАТО. Доступно: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_217652.htm
58. Без України, але із Грузією... URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/28/7103581/>
59. Відносини з Україною. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
60. Практичне співробітництво Україна–НАТО. URL: https://i-lug.gov.ua/external_relations/euro-atl-nato-integration-element/osoblive-partnerstvo-ukraina----nato
61. Артёмов, І. & Віднянський, С. & Тодоров, І. & Токар, П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.): монографія. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.

62. Заява Комісії Україна – НАТО.
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_170408.htm?selectedLocale=uk
63. Кресін, О. & Проценко, І. & Савчук, К. Міжнародно-правові засади миротворчої діяльності міжнародних регіональних організацій у контексті відновлення територіальної цілісності України. Київ: Норма права, 2019. 212 с.
64. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348/2021#Text>
65. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України 2021.
<https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
66. Доступно: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/07/13/zelensky-diplomacy-twitter-nato-summit-ukraine-russia/>

РОЗДІЛ III.

УКРАЇНСЬКО–НАТОВСЬКА ВІЙСЬКОВА СПІВПРАЦЯ: ОСНОВНІ ПОДІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

3.1. Стратегічні концепції НАТО: перетин ролей оборонного альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності

Ідентифікація викликів та перспектив розвитку. В останній Стратегічній концепції НАТО в 2022 р., що є основою для розвитку та функціонування цієї міжнародної військово-політичної організації, іншими словами – військового союзу чи блоку, було визначено та підтверджено три основоположних завдання Альянсу суто оборонного характеру, а саме: стримування і оборона; запобігання і врегулювання криз; безпека шляхом співпраці [1, с. 144]. Згідно зі статтею 5 Атлантичного договору сторони, що є членами організації, зобов'язуються захищати один одного від зовнішньої атаки, напад на одного розцінюється як напад на всіх членів НАТО, що є суто оборонним підходом. Його основна мета – захищати мільярд громадян Альянсу. Через це у багатьох виникає хибне уявлення, що Північноатлантичний альянс є суто оборонною організацією. Україна не зверталась би по допомогу до Альянсу, якби він був лише оборонною закритою структурою. Адже суто оборонні організації зазвичай спрямовані на захист своїх членів від прямої воєнної агресії та фокусуються на розвитку військових потужностей, оборонних стратегій та взаємодії між членами для підвищення власної обороноздатності та є закритими для сторонніх спостерігачів.

Однак НАТО провадить політику відкритості для нових членів та співпрацює з іншими міжнародними організаціями. Політика «відкритих дверей» ґрунтується на статті 10 засновницького документу, інтеграція можлива для європейських держав, які здатні просувати принципи Договору 1949 р. та мають зробити внесок для підтримання безпеки у своєму регіоні й в усьому євроатлантичному просторі, а необхідність примірною переліку вимог до країн-претендентів обумовлений різним рівнем політичного, економічного та військового розвитку держав. Але це дещо суперечить суто оборонному аспекту, адже історія нам демонструє більшу

активність в плані безпеки саме за межами НАТО, особливо вимогливою організація є для держав-претендентів, що бажають приєднатися до цих лав оборони та безпеки.

Отже принципи розширюються за межі Альянсу, що не робить його суто оборонною структурою. НАТО можна охарактеризувати як комбінацію оборонного альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності, чим організація себе рекомендує. Основною метою НАТО є забезпечення безпеки та оборони своїх членів, але Альянс також відіграє важливу роль у підтриманні стабільності на міжнародній арені. Це дозволяє організації забезпечувати як обороноздатність своїх членів, так і реагувати на потенційні загрози. Північноатлантичний альянс не тільки захищає своїх членів, але й допомагає підтримувати глобальну стабільність через співпрацю та партнерство з іншими країнами.

Перші чотири Стратегічні концепції НАТО були такі: 1949 р. – принцип стримування агресії; 1952 р. – оборона в регіоні Північної Атлантики; 1957 р. – принципи застосування ядерної зброї та стратегія передового базування; 1968 р. – принцип гнучкості та ескалації. Вони були секретними документами, але з 1991, 1999, 2010 та 2022 рр. видавалися як несекретні стратегічні концепції з секретними військовими документами, які їх доповнювали. Зважаючи на динамічні зміни подій у світі, майже одразу виникала необхідність перегляду концепцій та їхнього доповнення [2]. Іноді ухвалення нових стратегій співпадало з «хвилями» розширення організації, в 1952 р. ухвалення нової Стратегії було зумовлене структурними змінами, Корейською війною та вступом Греції та Туреччини до Альянсу, проте, наприклад, в 1999 р. у Концепції не згадувались Чеська Республіка, Угорщина чи Польща, хоча остання була дуже зразковою державою в усіх питаннях при вступі у тому ж році. В ній згадувалась Росія та Україна одразу в декількох абзацах тексту – передбачено концепцію розбудови з цими країнами партнерства, співпраці та діалогу в межах Основоположного акту НАТО–Росія та в межах особливого партнерства з Україною на засадах Хартії НАТО–Україна, яка розроблялася на виконання Рамкового документа «Програми заради миру» (ПЗМ).

На її принципі для нашої держави передбачені консультації з питань, які становлять спільний інтерес, а практичні заходи спрямовані на участь у заходах зміцнення довіри, посилення прозорості та покращення комунікації. За цей час змінилося багато. В Стратегічній концепції НАТО 2022 р. Альянс все ще називає себе незамінним форумом для проведення консультацій і координації дій з усіх питань безпеки [3]. Незаконне повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну для загарбницької і злочинної війни похитнуло мир і значно погіршило міжнародне становище в плані безпеки. На жаль, в Хартії 1997 р. не було передбачено можливості вжиття Альянсом відповідних дій, які б зупинили порушення територіальної цілісності та суверенітету України [4, с. 145].

Характеристика ролей оборонного альянсу та інституту підтримання глобальної стабільності. Інститути підтримання глобальної стабільності включають більш широкий спектр функцій, що виходять за межі суто оборонних завдань. Вони можуть включати дипломатичну діяльність, миротворчі місії, співпрацю з іншими країнами та організаціями для вирішення конфліктів, боротьби з тероризмом, пропаганди демократії та прав людини тощо.

В Стратегічній концепції 1991 р., оприлюдненій на Римському саміті в листопаді, зазначалось про глибокі політичні зміни, які відбувались у Центральній та Східній Європі протягом 1989–1991 рр., вважалось, що ці зміни радикально покращили середовище безпеки [5], оскільки колишні сателіти Радянського Союзу повністю відновили свою незалежність. Три Балтійські республіки відновили незалежність, а радянські війська залишили територію Угорської Республіки, Чехословаччину та завершували вихід із Польської Республіки та Німеччини протягом цього часу до 1994 р. Однак була і заява, яка виходила за рамки суто оборони. В концепції підтвердили, що застосування статті 5 Варшавського договору може бути зумовлене від будь-якого збройного нападу на одного із союзників, «проте безпека Альянсу також повинна враховувати глобальний контекст» [5]. Різні небезпеки слід розглядати по-різному, все більше покладаючись на багатонаціональні сили, де у кожної є національні зобов'язання перед Організацією Північноатлантичного договору. Те, що ідеологічна ворожість

із Заходом «була відкинута у минуле», заявлено передчасно, очевидно, що на це щиро сподівались країни Альянсу.

Дебати про те, що Альянс повинен перебудуватись на інструмент радше для сприяння миру, ніж запобігання війні тривали ще в другій половині 1960-х рр., це вважалось можливим лише після закінчення холодної війни, тоді європейські лідери більше не розглядали холодну війну як ідеологічну битву, проте хотіли зберегти НАТО й американське зобов'язання, європейці також хотіли менше платити за оборону, але певна кількість військ для стримування завжди повинна була залишатися, хоча суспільства європейських країн сперечалися, скільки саме має бути військ [6, с. 177-178]. На Лондонському саміті у липні 1990 р. відбувалась трансформація НАТО. Було змінено підходи до забезпечення безпеки та обороноздатності: змінено акцент розташування та взаємодії оборонних сил країн-членів Альянсу – з підступів своїх кордонів, що передбачає передова оборона, було скорочено передову присутність, по суті, в Стратегічній концепції це описано як перехід з передової оборони до скороченої передової присутності, що передбачає більш гнучке та мобільне розміщення сил з можливістю швидкого реагування на загрози, та спосіб «змінити принцип гнучкого реагування, щоб відобразити меншу залежність від ядерної зброї» [5].

Отже, стримування за допомогою погроз ядерною зброєю більше не було перевагою в геополітичній стратегії, але вироблення нових інструментів потребувало значного ресурсу. Можна сказати, що в НАТО на той час не було репутації, яка б надавала переконливості своїм погрозам, або набутої репутації оновленого НАТО було ще недостатньо. Практично одразу Північноатлантичний альянс брав участь спочатку у війнах між ФРГ та Словенією влітку 1991 р., а також у 1991–1992 рр. у війні між Хорватією та ФРГ, загалом участь НАТО у війні на теренах колишньої СФРГ була вибірковою, і не завжди у НАТО виголошували офіційні заяви [7, с. 420]. Принагідно, наприкінці 1960-х рр. американські дипломати вважали, що «сила НАТО є причиною радянської пасивності», а в 1990-х рр. вони не могли примусити навіть С. Мілошевича до поступок.

Деякі дослідники зазначають, що завдяки операціям в Боснії та Герцеговині Альянсу вдалось набути практичного досвіду, який був необхідний для втілення у життя одного зі знаменитих принципів Г. Вільсона «Для чого ми озброїлися, як не для переговорів?» Особливо значущим було друге використання військової сили НАТО в 1999 р. під назвою операції «Союзна сила», перша в історії організації велика бойова операція проти держави, яка вчинила терор у межах власних кордонів. Нові держави-члени НАТО Угорщина, Польща та Чеська Республіка не брали в ній участі. Надалі Північноатлантичному альянсу вдавалось стримувати та врегулювати конфлікти дипломатичним шляхом в Сербії (долина Прешево, 2000–2001 рр., включав напруженість між етнічними албанцями та сербськими властями), Македонії (березень–жовтень 2001 р., виник через напруженість між етнічними албанцями та македонськими властями) та між Сербією і Чорногорією (1999–2002 рр., після розпаду колишньої Федерації Югославії виникли деякі напруженості) [7, с. 423].

Загострення відносин між Югославією і НАТО призвело до прямого втручання Альянсу, спровокованого кризою в Косово. Цей етап є ключовим у розвитку сучасного НАТО і встановив його як головну міжнародну організацію для вирішення подібних конфліктів. Росія, до речі, використала своє право вето в ООН, що за визначенням Річарда Хааса, призвело до того, що НАТО влаштувало маніпуляції з легітимізації вирішення конфлікту в Сербії за допомогою підтримки обмеженого кола країн [13, с. 231].

В 1999 р. у Стратегічній концепції, яка була затверджена на засіданні Північноатлантичної Ради у Вашингтоні, зазначено, що напад на когось з членів Альянсу є малоімовірним. Проте на тому ж Вашингтонському саміті, що був 15-тою зустріччю на вищому рівні, було також запроваджено програму План дій щодо членства в НАТО, його покликання – «надати допомогу країнам-претендентам підготуватися до можливого членства в Альянсі» [8]. До цього суміжні функції виконує програма Партнерство заради миру з 1994 р. Просування на схід стало основною політикою зміцнення союзу, навіть можливі протиріччя між державами всередині Договору не стали на заваді.

Адаптуючись до нових викликів стратегічної обстановки було втілено концепцію Багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил (БООТС) та створення системи швидкого розгортання сил, була проголошена розбудова Європейської системи безпеки і оборони (ЄСБО) в рамках НАТО – все це було в рамках внутрішньої реформи, покликаної для більш ефективного сприяння зміцненню миру і стабільності в євроатлантичному регіоні. На Вашингтонському саміті 24 квітня 1999 р. також були розроблені спеціальні розгорнуті вимоги до потенційних держав-претендентів на вступ на основі досвіду приєднання до Альянсу Польщі, Угорщини та Чехії [4, с. 148].

Частина тексту Стратегічної концепції 1999 р. присвячена характеристиці ядерних сил та звичайних сил, останнім надано певну мету, а саме посилити їхню спроможність діяти поза межами статті 5. Альянс повинен мати силові структури, які здатні втручатися та реагувати на кризові ситуації негайно, якщо це потрібно. Це стосується як стратегії колективної оборони захищатись в разі нападу на одного з членів, так і втручання у кризові ситуації поза межами статті 5. Відповідно знадобилась підготовка до тривалих дій, а метою є досягнення оптимального балансу між силами на високому рівні готовності [9]. Із загальної характеристики знаємо, що перші п'ять Стратегій Північноатлантичного альянсу 1949–1991 рр. ґрунтувались на принципі оборони і стримування, з 1991 р. вони доповнюються принципами співробітництва, безпеки та політичного діалогу [10]. В 1999 р. акцентується на розвитку сил і засобів європейських країн-членів в рамках концепції НАТО, а також залучення багатонаціональних формувань та інших форм залучення країн-партнерів, а також визнається важливість політичних, економічних, соціальних та екологічних аспектів, поряд з оборонним виміром. Отож, «головним призначенням ядерних сил Альянсу є політичне: збереження миру і попередження примусу та будь-яких воєн» [9], – зазначається у документі. Гарантом безпеки країн-членів НАТО знову вказують ядерне озброєння США, а ядерні сили Великобританії та Франції виступають окремими гравцями, які також зміцнюють безпеку країн НАТО. Водночас характеристика ядерних сил в Стратегічній концепції-99 можна назвати вкрай суперечливим, адже застосування

ядерної зброї названо «надзвичайно гіпотетичним». Сили Альянсу з 1991 р. більше не направляють боєголовки на жодну країну, а ряд кроків по кількісному скороченню тактичних (суб-стратегічних) ядерних сил – повна ліквідація ядерної артилерії та ядерних ракет короткого радіусу дії наземного базування – все ж зумовили Альянс надавати перевагу розв'язуванню криз дипломатичним шляхом. В разі необхідності успішну оборону можна було би забезпечити звичайними засобами, проте звичайні збройні сили у Європі скорочувались та збільшився час реагування. Застосування такої зброї, відповідно, вважалось далекою та малоймовірною подією, яка не розглядалась як реальна альтернатива для вирішення поточних викликів у сфері безпеки. Складно сказати, що саме Альянс називає «мирними часами», але відбувалось також і припинення дії так званих ядерних планів на випадок надзвичайних ситуацій за мирних часів.

В цілому в НАТО вирішили розглядати широку мережу партнерських відносин через консультації та співробітництво як найкращий спосіб зміцнення євроатлантичної безпеки, прийнятний для всіх сторін [4, с. 145]. Це й було закріплено у наступній Стратегічній концепції, прийнятій у Лісабоні 19 листопада 2010 р. Проголошується, що доки існує ядерна зброя – доти НАТО буде ядерним альянсом. Особливо важливим є п. 23: «Якщо політика запобігання конфлікту не досягне успіху, НАТО буде готова і спроможна владнати його» [11]. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що НАТО мають бути готовими забезпечити безпеку світу, пристосовуючись до сучасних викликів із більшим акцентом на технологічні аспекти. В рамках цієї концепції НАТО обіцяє здійснювати тренування, навчання, планування та обмін інформацією для забезпечення захисту від різних сучасних загроз безпеки. Для України ця концепція означала співпрацю з НАТО у сфері військових навчань й після початку російсько-української війни 2014 р.

Зі зміною Стратегічних концепцій (1991, 1999, 2010 рр.), НАТО трансформується на надійну військову систему, яка внесла ідеологію неоліберального інституціоналізму. Ця ідеологія визначила організаційний підхід до миротворчої діяльності, включаючи дії поза своєю зоною відповідальності, та співпрацю з країнами Східного блоку. Перехід від біполярного геополітичного

устрою, який існував до 1991 р., спричинив трансформацію Альянсу: «він перетворився з допоміжного інструменту для миротворчих операцій інших країн-членів ООН в головного ініціатора таких операцій» [12].

В цілях і принципах політичного документу НАТО найвищого рівня – Стратегічній концепції 2022 р., затвердженій на саміті у Мадриді, – зацентовано, що на євроатлантичній арені зараз немає миру. НАТО залишається оборонним альянсом. Концепція проходила певну еволюцію та базується на попередніх узгодженнях, зокрема формулюваннях Лондонської декларації 2019 р., зазначено, що Альянс виділятиме більше сил на місії та операції у світі, члени НАТО збільшуватимуть інвестиції на оборону, вони вже зміцнили партнерські відносини зі своїм безпосереднім оточенням, поглиблюючи політичний діалог. На саміті у Бухаресті 2021 р. політику РФ було визнано основною загрозою для України та Європи. Відтак у Стратегічній концепції 2022 р. передбачається певне повернення до початкового мандату стримування за рахунок посилення європейських можливостей, а також визнано, що не слід применшувати вірогідність нападу РФ на когось з держав-членів НАТО. Відтак особливий інтерес представляє пункт 20: «Попри те, що НАТО є оборонним альянсом, ні в кого не має бути сумнівів щодо нашої сили і рішучості захищати кожний дюйм території Альянсу» [3]. Відповідно до підходу «на 360 градусів» Альянс запевняє про намір розширити зону охоплення НАТО задля стримування та оборони, зміцнити цю позицію шляхом забезпечення стримування і передової оборони із застосуванням потужних, стаціонарних і боєздатних збройних сил в усіх галузях військових операцій.

Таким чином, середовище безпеки зазнало змін через окупацію Криму Росією та війну на Донбасі. Ці обставини також призвели до повномасштабної війни Росії проти України у 2022 р. і вимагали від НАТО розробки нової стратегічної концепції на основі всебічного підходу, з'явилась необхідність в самому документі розширити спектр загроз. В стратегічних концепціях можна простежити еволюцію в напрямі стримування і оборони, які позбавляють потенційних ворогів шансів виграти у випадку війни.

3.2. Україна в миротворчих операціях під егідою Організації Північноатлантичного договору

Тривалий час українським політичним діячам, президентам України, дипломатам, прем'єр-міністрам вдавалося уникати перетворення держави на суто проросійський чи суто проамериканський протекторат в Європі, захищались в першу чергу власні державні інтереси. Так, українські лідери вели політику балансування сил, бо незважаючи на встановлення важливих двосторонніх відносин між державами, Америка неодноразово давала перевагу покращенню відносин з Росією, тому Хартія Україна – США про стратегічне партнерство завжди була менш глибокою, ніж Хартія Росія – США. Це якщо зважати на те, що Сполучені Штати від початку незалежності України були основним стратегічним союзником для нашої держави. Україна жодним чином не намагалася применшити свої амбіції бути не лише активним гравцем євразійського простору, але й геополітичним центром, впливаючи на трансформаційні процеси в Росії в тому числі, тільки Україна взяла на себе зобов'язання про подолання «імперського» статусу Росії, хоча це не було основною метою державної політики, так лише намагалася вижити наша нація. Тому на початку 1990-х рр. така політика була достатньо свідомою і виваженою, але для широкого загалу наміри вищого керівництва могли залишатися недостатньо відомими, хоча виборці довіряли їм свої голоси, – мова йде про двох перших президентів України та їх радників. Такою політикою, що могла задовольнити потреби нашої нації в ті часи була – політика багатовекторності. «Українське керівництво намагалася використати протилежну сторону для забезпечення балансу сил» [27], в цьому полягала безпека нашої держави та захист її національних інтересів.

Єдиним можливим чинником, що змінює балансування сил, може бути тільки військова потуга та економіка, а в мирний час Україна була від самого початку на «війні», тобто брала участь в миротворчих операціях, і боролась за існування своєї економіки одночасно. Навіть в роки югославських війн основна державна позиція полягала в балансуванні, коли Україна згідно з постановою Верховної Ради від 3 липня 1992 р. брала участь в миротворчій діяльності, сформувала свій контингент

в Боснії та Герцеговині у складі 240-го батальйону особливого призначення, групи штабних офіцерів та групи військової поліції, в цілому на жовтень 1993 р. чисельність українського контингенту складала 434 особи. Тоді командування миротворчих сил ООН в Югославії дало високу оцінку ролі українського контингенту, вони зазначили, що український батальйон покладався на можливість «діяти з позиції нейтралітету», тобто в українських миротворців не було жодної упередженості до жодної з протиборчих сторін, межа і відстань між ними усіма завжди залишалася однаковою для наших людей, а саме таку позицію командування миротворчих Сил вважало «однією з головних умов успіху в операціях по підтримці миру» [28, с. 38-43]. В подальшому здійснювалась політика розширення участі України в миротворчих операціях, Франція, наприклад, збільшувала свою військову присутність в Югославії в п'ять разів, тому в подальшому наша країна зобов'язувалася не відставати, це вважалось вигідним і відповідало національним інтересам, оскільки була можливість для налагодження безпосередньо двосторонніх військових контактів з іншими країнами Європи, особливо з державами-членами НАТО. Найбільше критикують тодішню владу, вже виходячи з сучасних подій десятиліттями пізніше, саме за той період політичної адаптації, тобто за так званий «нейтралітет», який прийняла Україна в свою стратегію геополітики. Здебільшого фахівці та ЗМІ просто виокремлюють саме слово в негативному плані, не добираючись до суті, а по суті Україна офіційно, судячи по різноманітним документам до Генштабу і Міністерства оборони, з їхнього листування між собою, від самого початку тримала курс на інтеграцію в Північноатлантичний альянс. Ззовні для ЗМІ на цьому не наголошували настільки часто, такою була виважена і розсудлива політика поглиблених відносин України з НАТО, бо доки Україна не була готова до повноцінного членства, під заявами «нейтральності» юридично існували механізми швидкої трансформації статусу у статус входження до блоку країн НАТО, будь-який вигідний момент не був проблемою для виходу з нейтрального статусу і представники Альянсу, їхнє вище керівництво з розумінням ставились до такої політики та підтримували нашу державу, враховуючи особливі обставини в нашій ситуації. Проблеми здебільшого

були в економічному плані, для них був відведений час, очікувалось українське «економічне диво», яке могло би дати змогу оснащувати нашу армію зброєю, її модернізацію та утилізацію боєприпасів, в яких вже вийшов термін придатності. Навіть станом на 2002 р. утримування української армії другою за величиною в Європі, поступаючись лише Німеччині, обходилося дуже дорого і за рахунок платників податків, але при цьому це зовсім не означало, що Україна була більш захищеною, ніж менші за кількістю людей армії інших країн НАТО, бо протягом всіх 1990-х рр. основною проблемою були реформи в галузі економіки, а успіхи в реформуванні економіки потребували також негайного втілення серйозного реформування Збройних сил України. Станом на «червень 2003 р. Україна за чисельністю Збройних сил займала 13-те місце у світі, а за обсягом оборонного бюджету – 126-те» [14, с. 184].

Вважалось, що на вступ України до НАТО значною мірою впливала еволюція самого блоку на користь зміцнення політичного аспекту, зі зменшенням військової складової, на користь загальноєвропейської системи безпеки, що теоретично могло спростити процес інтеграції. Але, як відомо, з часом можливості Альянсу виокремились і вийшли за межі своїх кордонів, почалось це особливо із загострення югославської кризи.

В Югославії була своя війна, розпад тієї держави ледь не нагадував дезінтеграцію інших комуністичних країн, що призвело до їхнього краху, краху комуністичної системи у світі в цілому. Крім того, що та держава давно страждала від кривавих громадянських війн, незважаючи на комуністичний міф про «братерську єдність», деякі історики виділяють й інші причини тієї війни, зокрема, винними вважаються так звані зовнішні сили, які на геополітичному фоні після подій Другої світової війни тільки посилили протиріччя. Наприклад, німецький міністр закордонних справ передчасно наполягав на визнанні деяких югославських регіонів – Словенії та Хорватії, а боснійці вирішили чинити за їхнім прикладом, за що був напад на Белград, – тому це вважалось досить безвідповідальними імперськими маніпуляціями з боку світових політиків, а не лише міжетнічне протистояння і злочинні дії багатьох народів Югославії по відношенню один до

одного. Хай там як, але українська миротворча діяльність, або участь України у складних військових геополітичних процесах, починалась виключно з політичних мотивів. Насамперед, прагнення «доказати своїми діями причетність до європейських проблем», якщо це надавало можливість стати повноцінним членом інтегрованої Європи [28, с. 38-43], що начальник Головного управління військової розвідки генерал-майор О. Скіпальський рекомендував начальнику Генерального штабу Збройних сил України генерал-полковнику А. Лопаті у звіті. В Пропозиції головного управління військової розвідки щодо доцільності збільшення чисельності українського контингенту миротворчих сил ООН в Югославії дійсно було вказано з 22 липня 1993 р. збільшити український контингент військ близько до 1200 чоловік. Тодішній Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі та командуючий Сил ООН в Югославії генерал Кот зробили заяву, що «ставлення до України в Європейському Товаристві буде формуватися в залежності від її ставлення до участі в операціях військ ООН в колишній Югославії» [28, с. 38-43].

В значній мірі події в світі мали вплив на Україну. В 1993 р. економіка України перебувала у складному становищі, в структурі якої домінували високоенергоємні галузі, такі як металургія і хімічна промисловість, тому катастрофічним було нав'язування нашій державі з боку Росії схеми галопуючого зростання цін на нафту й газ, упродовж 1992 р. ціни на природний газ, імпортований з Росії, та на нафту зросли в декілька разів, а в 1993 р. – вони вже були в десятки разів більшими. У пік фінансової кризи держава була на порозі радикальних економічних реформ, вироблялась стратегія макроекономічної стабілізації і в цілому в країні проводилось суттєве поглиблення цінової лібералізації. За оцінками Світового банку, пік лібералізації економічних процесів припав на перше півріччя 1993 р., а до 1994 р. уряд намагався відновити керованість економікою з боку держави адміністративними заходами, від цього були свої наслідки, а саме: спостерігався спад виробництва, підвищення цін, зростання чорного ринку і тінізація української економіки, загальне погіршення фінансового благополуччя українських громадян.

В політичному аспекті значною мірою Німеччина для України також була державою-центром міжнародної політики і визначальною в питанні інтеграції. В 1993 р. уряд Німеччини започаткував консультативну програму «Трансформ» (консультативна група з питань економіки), це – найвагоміший інструмент політики в рамках гасла «назустріч Україні» [27, с. 411]. Проте цього було замало, а сама Німеччина не квапилась йти назустріч Україні, навіть на державний візит українського президента не наважувалася, знадобився майже рік на роздуми про зближення Німеччини з Україною, очевидно, що перевага надавалася німецько-російському вектору співпраці, бо тодішній новообраний президент Л. Кучма свій перший офіційний візит здійснив у Канаду та США в період жовтня-листопада 1994 р., а перший офіційний візит до Федеративної Республіки Німеччини лише у липні 1995 р., тому співпраця з нашою державою відбувалася з огляду радше на російський вплив. А вже після трагічних подій вересня 2001 р. навіть США впровадили хоч і тимчасову, але тоді значущу для української політики так звану «переорієнтацію американської дипломатії на пріоритетність відносин США – Росія» [27, с. 413], тимчасову тому, що через деякий час таке возз'єднання американців і росіян буде розірвано на черговий невизначений термін кризь створення нових геополітичних та економічних криз.

Отже, відновлення, або практично створення української економіки, не кажучи про українське «економічне диво» у віддаленій перспективі, припадало саме на кризу, а українські миротворці в той час перебували в найбільш напруженій ділянці в м. Сараєво, тобто в одній з найбільш напружених ділянок Югославського конфлікту. Україна в складі миротворчих сил в районі бойових дій використовувала свої підрозділи, озброєння та техніку Збройних сил України, це в певній мірі давало можливість схематично розробити майбутню організаційну структуру українських частин та підрозділів та їх бойового обладнання для оборони України. Тисячі українських військовослужбовців, особливо офіцери штабної групи під час участі в миротворчих операціях ООН на території Югославії здобували перший досвід на війні у якості незалежної держави в реальних бойових діях «у сучасних умовах при участі коаліційних сил країн НАТО». Звісно, це була

можливість для тих військовослужбовців підвищити свій матеріальний стан, оскільки за кожного українського військовослужбовця ООН на той час виплачували 998 доларів США в місяць, та близько 600 тис. доларів США за рік на амортизацію техніки і постачання запчастин [28, с. 38-43], і така виплата була станом на той час, коли український батальйон налічував 434 людини, а планувалось саме в перспективі виплат збільшувати український контингент в декілька разів. В геополітичному аспекті український уряд мав змогу показати, що він відрізняється від звичних за оцінкою європейцями політичних режимів країн пострадянської доби, оскільки Україна та українські політики в більшій мірі, як і Словаччина на посткомуністичному етапі свого розвитку, йшли до виключної державної незалежності як спосіб абсолютного віддалення від Росії і комуністичного минулого. Європейські політики мали знати, що вони мають справу не з комуністами; що будувалась незалежна держава, а не чергова колонія Російської Федерації, та не під її протекторатом, а будувалась нова демократія – без Росії і без націоналізму як такого. А для Мілошевича в той час націоналізм був інструментом утримувати Сербію під контролем, а для того щоб зміцнити вплив Сербії на всю Югославію, він змінював всю федеративну систему. Там було і економічне протистояння, зокрема, серби і албанці відчували загрозу і ворожість по відношенню один до одного, найпівнічніша частина Югославії мала велику неприязнь до бідніших і менш працьовитих, на їхній погляд, громадян з півдня, тому антипатія розвивалася на економічному підґрунті. Слободан Мілошевич належав до невеликої групи Ліги комуністів у його рідній Сербії та спробував захопити владу в політичному вакуумі, а його противники хорвати, словенці, а серед них комуністи та не-комуністи, вважали, що стануть багатшими, якщо стануть керувати самі своєю економікою, загалом криза переростала на югославські війни.

6-8 Жовтня 1992 р. в Києві перебували начальник відділу роззброєння Південного крила НАТО полковник Кабаніс (США) та підполковник Клепфен (ВМФ Великобританії), ці представники НАТО мали намір обговорити з Міністерством оборони України питання встановлення контактів між українською

стороною і Командуванням НАТО, досягнути домовленості щодо обміну візитами кораблів ВМС України та Південного крила НАТО тощо [29, с. 51, 53]. Керівництво НАТО згодом запросили українську делегацію до штаб-квартири НАТО, в кінці того ж місяця такий робочий візит відбувся. Ще через кілька днів в листопаді того ж року на високому державному рівні в Київ прибула делегація ВГК ОВС НАТО в Європі на чолі з генералом Д. Шалікашвілі, яких зустріли в Україні з почесною вартою і відбулася зустріч з президентом України, прем'єр-міністром, головою Верховної Ради, міністром оборони та міністром закордонних справ. Загалом можна зробити висновок, що на протязі жовтня – листопада 1992 р. досить посилилось співробітництво України з вищим керівництвом Альянсу, досить інтенсивно проводились зустрічі від меншого рівня до найвищого, і все протягом кількох тижнів. Це було, звісно, не даремно, оскільки було досить тривожним становище України в питаннях безпеки і обороноздатності. Це підтвердилося того ж року, бо окрім візитів з вищими представниками влади і їхні таємні домовленості, проводилися наукові конференції і семінари на такому ж високому рівні між міністерствами оборони, генеральними штабами і вищим воєнним керівництвом. На таких зустрічах була можливість між державами і міжнародними організаціями більш чітко сформулювати основну позицію держав включаючи історичні передумови на шляху до демократизації. Зокрема 3–5-го грудня проводився міжнародний науковий семінар по євразійській безпеці на тему: «Роль системи воєнної освіти в перестройці збройних сил», на який Головний штаб України отримав запрошення від начальника Воєнного училища НАТО в Римі, в листі було запрошення направити українського воєнного або цивільного спеціаліста для участі у тому семінарі, він мав відбуватися разом з делегацією натівського воєнного училища разом з московським Інститутом світової економіки і міжнародних відносин, повністю за рахунок Воєнного училища НАТО. Такі семінари було започатковано для країн перехідного періоду у зв'язку з початком для багатьох нових країн незалежності, щоб ці країни і їхні керівники та військове керівництво після розпаду комуністичної системи мали змогу довідатися про розбудову країни та різницю між національним і державним будівництвом, про успіхи та труднощі

перехідних країн на шляху до демократії, базуючись на концепції демократичних орієнтирів. В 2009 р. для такої подальшої педагогічної мети була розроблена програма і курс під назвою «Базова навчальна програма – НАТО» [30], але в 1992 р. геополітичні, культурні, політичні зміни, які відбулися після Холодної війни, всі формулювання державної політики, які відбувалися на цих наукових семінарах, були такими ж історичними, як зустрічі і договори між вищим керівництвом держав і міжнародних організацій, бо вони буквально впливали на перехідні процеси та формували нову архітектуру безпеки у світі. Це були основні історичні сили і події, що формували процес демократизації країн перехідного періоду.

5 Листопада, тобто за кілька тижнів до запрошення в Рим на натівський науковий семінар, в Москві Головним командуванням ОВС СНД було проведено свою науково-практичну конференцію, Україна в ній брала участь в статусі співдружності з державами Співдружності в тій категорії держав, що не підписали Договір про колективну безпеку від 15 травня 1992 р., тому її статус був без чіткого визначення основних напрямів співпраці з СНД в галузі безпеки, військово-промислового комплексу, космічних програм та інших можливих інтересів [29, с. 183-184]. Результати конференції були неприйнятними для української сторони і тривожними з огляду на жорсткі домовленості з питань оборони, оскільки вони суперечили Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України. В Москві 5 листопада були розглянуті питання національної і колективної безпеки, з якими не погодилась українська сторона та визначила як неприйнятні, проблемні. В своїх основних доповідях ГК ОЗС СНД маршал авіації Є. Шапошніков і начальник штабу ОЗС СНД генерал-полковник В. Самсонов проголошували ідеї, що начебто «жодна держава-учасник СНД неспроможна забезпечити свою безпеку самостійно», тому основним етапом проголошувалась ідея «негайного і швидкого створення ОЗС СНД (Об'єднані збройні сили Співдружності Незалежних Держав) для здійснення колективної оборони». Сама Україна заявила Раді глав держав Співдружності про своє бачення на пропозицію Ради утвердити загальну воєнно-політичну Декларацію в якості основної політичної концепції для створення в подальшому на її базі воєнних доктрин

держав Співдружності, а саме для України підписання такої декларації було неприйнятним, оскільки Україна – незалежна держава, яка проводить самостійну воєнну політику і виробляє свою власну воєнну доктрину, тому дана пропозиція була відхилена Україною. Україна заявила про створення своєї власної національної системи ППО, на противагу запропонованого ГК ОЗС СНД створення єдиного командування силами ПРО та ППО, для України ідеї начальників російської співдружності були оголошені неприйнятними, оскільки Україна могла дати згоду лише на двосторонні і безпосередні домовленості з вибірковими державами про взаємосумісність державних програм ППО. Україна відмовилась орієнтувати свої сили ППО на «Захід», оскільки вважала, що така провокація призведе до відповідних мір у відповідь тими державами, для України це означало би величезні і нічим не обґрунтовані фінансові витрати, а відповідно і послаблення держави і ще більша залежність економіки від Росії, оскільки вже згодом через рік ОЗС СНД буде повністю замінене тотальним російським контролем. Україна не планувала залишатися аутсайдером на геополітичній арені та піддаватися неконтрольованому впливові з Москви, а самі ОЗС СНД по суті усвідомлювали свою нездатність контролювати Стратегічними ядерними силами від початку свого створення, тому ці сили все інтенсивніше централізувалися у бік Москви, до того ж Росія таким чином, тобто створенням ОЗС СНД з начебто підпорядкуванням Стратегічних ядерних сил її Раді голів держав, почала порушувати свої ж двосторонні договори з такою ж концепцією у двосторонніх відносинах з Казахстаном, Білоруссю та Україною, бо вже закладені договори просто суперечили двостороннім домовленостям, а також міжнародним домовленостям і політикою роззброєння ядерних арсеналів нових незалежних країн, що розвиваються. Оскільки Росія намагалася все більше зтягнути владу у свої руки, то Україна не стала учасником «Договору про колективну безпеку СНД», тому і на запропоноване ГК ОЗС СНД створення Колективних сил для підтримки миру Україна також не пішла, аргументуючи, що вона не була повноцінним учасником СНД. В рамках домовленостей, які прийняла Україна, було підписано президентом України лише Угоду «Про Групи військових спостерігачів і Колективні сили з

підтримання миру», і тільки тому, що ця угода була тимчасовою. Загалом Україна не брала участі в Угоді про колективну безпеку, позаблоковість була її відповіддю на пропозиції Росії, тому Росія на чолі штабу ОЗС СНД немає ніякого права займатися координацією розробки українського оперативного планування, ОЗС СНД не може бути допущеним до державних справ України [29, с. 205-207]. Росія чинила значний тиск на командування створеного ОЗС СНД, а особливо на представників міністерств оборони країн Співдружності, та нав'язувала прийняття саме російської позиції в обговорюваних питаннях. Будучи незалежною Україна отримувала багато пропозицій щодо двосторонніх відносин у військовій сфері, тільки так Україна віддалялася від Москви та вирішувала, які угоди вигідні її національним інтересам, а не інтересам сусідньої держави, цим вона позиційно відрізнялася від Білорусі, тоді вже основного союзника Російської Федерації.

Західноєвропейські держави і партнери України тоді вважали СНД чимось на кшталт ліберальної версії СРСР, з підходом до Співдружності як до «модернізованого конфедеративного угруповання», але Л. Кравчук у своєму виступі на круглому столі 2 лютого 1992 р. закликав не перебільшувати політичне значення цієї структури [31, с. 81]. Як не дивно, але Україна в 1990-х рр. проводила цілком ліберальну політику, а її ідеалами виступав ліберальний плюралізм, який не мав нічого спільного з різновидами «сектантської» комуністичної доктрини, з якою вона вже мала негативний досвід, тому перспектива до співдружності під головуванням Росії була зовсім непривабливим інструментом політики для нашої держави, а виключно гнучкість постулатів і форм та відсутність стандартизованих Російською Федерацією матриць, бо лише лібералізм не розглядає як основу своєї політики монополію окремих політичних партій чи якогось єдиного монопольного угруповання. Очевидно, що Західна Європа після розвалу Радянського Союзу ще не була готовою до того, що Україна стане ліберальною демократією з основами плюралізму.

Тривалий час із самого початку після розвалу СРСР та утворення нових незалежних держав, коли Росія вже начебто не вважалася основною проблемою і загрозою для людства, а відповідно для Альянсу, Росія намагалася підірвати

єдність всередині НАТО, вона дискредитувала готовність Альянсу захистити себе та користувалася відносним послабленням оборони держав-членів НАТО, коли вони скорочували чисельність військ і фінансування обороноздатності, фактично вона могла приховати свої наміри, оскільки трансатлантичний союз випробовувався в інших викликах, а саме на югославських війнах, а Центральна та Східна Європа фактично утворили вакуум у питаннях безпеки свого регіону.

Країни НАТО фактично скорочували витрати на оборону після закінчення Холодної війни, а в Європі та Америці вже змінювалося уявлення про застосування засобів традиційних війн, тепер вони ставили під сумнів вірогідність якоїсь повномасштабної чи глобальної війни на Європейському континенті. Проблемними здебільшого вважались революції всередині країн на початковому етапі їхнього розвитку, громадянські війни та кризи державної влади, а особливо авторитарні режими і поглинання економік менших держав більш авторитарними і могутнішими державами. Сама роль «жорстких загроз» була відчутно зменшена, а скорочення військових витрат здебільшого стосувалося на випадок традиційної війни, головну ж роль на себе брали МВФ та різноманітні фінансові організації. Проте після Холодної війни країни НАТО значно зосередилися на кризовому врегулюванні та миротворчих операціях, розвивалася ідея «розумної оборони» по відношенню до так званих «сірих зон». На певний час свідомо «зменшувалася спроможність країн-членів Альянсу вести повномасштабну конвенційну війну з високою інтенсивністю бойових дій», – це вже за оцінками редакційної колегії Національного інституту стратегічних досліджень директора Горбуліна, заступника директора Власюка та ученого секретаря Ляшенка у 2017 р. [32]. Але слід уточнити, що вірогідніше це було більш характерно для країн Західної та Центральної Європи, США ж розвивали свою військову промисловість і вкладали в Північноатлантичний альянс значно більше грошей, навіть попри значні скорочення.

Була ситуація, А. Зленко ненароком «злякав» главу французької дипломатії Алена Жюпе, – за словами Зленка, – коли під час зустрічі з дипломатом у вересні 1993 р. сформулював думку за своєю термінологією схожу на ту, яку в питанні

розширення НАТО використовували росіяни, сказавши, що в разі, якщо Угорщина, Польща, Чехія стануть членами НАТО, то українське керівництво робитиме «серйозні висновки і вживатиме відповідних заходів» [31, с. 550]. На що у французького дипломата була реакція і він перепитав українського колегу щодо його дивного висловлювання. Звісно, що український дипломат не мав на увазі те, що заявляли росіяни, просто в цьому епізоді простежується неготовність обговорювати французьким дипломатом про подальші стосунки Альянсу з Україною, адже це був важкий період вироблення завершеної концепції європейської безпеки в нових умовах, а у разі вступу Польщі, Чехії і Угорщини до Альянсу геополітична ситуація на континенті змінювалася до якісно нової, не кажучи вже про питання вступу України до Альянсу, тому так багато політиків і дипломатів Західного світу виявлялися неготовими до настільки значних змін у геополітичному вимірі. Простежується й те, що ліберальні підходи, тобто домовитись про компроміс, якщо ствердно наполягати на ньому, також працюють і є загальними історичними закономірностями, не дарма один із значних ідеологів лібералізму американський вчений Р. Дворкін визначив концепцію сучасної світобудови, а саме: «Я визначаю ліберала як такого, – говорив він, – хто вимагає рівності» [33].

Стосовно питання розширення НАТО традиційно не було цілковитої згоди між високими посадовцями урядів країн-членів Альянсу, навіть в одній країні, так, наприклад, тодішній федеральний канцлер Німеччини Гельмут Коль не підтримував негайне розширення НАТО, а от німецький міністр оборони Фолькер Рюе активно відстоював цю ідею. Тобто високопосадовці політичного, соціального та економічного спрямування розділялися за своїми поглядами від представників оборонного відомства. Щоправда Рюе згодом вже в якості колишнього глави оборонного відомства ФРН, колишній міністр оборони, закликав і Росію зробити повноправним членом Північноатлантичного альянсу, він Росію за своїм значенням порівнював до Сполучених Штатів у НАТО.

Українське військово-керівництво та керівники держави першого десятиліття незалежності не намагалися відволікти Альянс від України позаблоковим статусом,

як це видається на перший погляд і висвітлено в ЗМІ та деяких наукових працях, це досить мало ймовірно, бо якщо вглибитись в це питання, стає зрозуміло, що в кінцевому рахунку Росія напала на Україну не лише через позаблоковий статус в якості основної причини, оскільки в разі потреби на користь вступу до НАТО його можна було юридично обійти або скасувати відносно швидко, питання полягало не в цьому, а в тому, що Україна не змогла вступити в НАТО у відведений час. Тому це питання затягнулося і призвело до того, що росіяни напали на Україну, бо українське керівництво чекало на українське «економічне диво», яке дійсно відбулося на початку 2000-х рр., але й паралельно з цим поставало питання безпеки, оскільки економіку як всю державу потрібно захистити від вірогідного вторгнення ворога, навіть якщо традиційна загарбницька війна видавалася на той час мало ймовірною, і певні успіхи були в цьому аспекті, погіршувалось воно у зв'язку з кризою державної влади в Україні у 2004–2006 рр. Ще сприяло цьому чергове покращення американсько-російських відносин, заради чого віддавалася перевага саме їм, а питання Україна – НАТО, звісно, відкладалося на задній план, щоб не погіршувати «більш важливі» відносини РФ і США. Звісно, коли ці відносини також погіршувались, то РФ погрожувала знищити своїх найближчих сусідів та робила це починаючи чергову війну, а російський президент, як вияснялось потім американцями, демонстрував їм свої успіхи в «демократизації» Росії лише щоб приховати свої справжні наміри і відволікти від питання реальної російської загрози. Російська «керована демократія» була демократичною рівно настільки, наскільки потрібно при переговорах з американцями, суттєво і грубо російська влада при 1990-х рр. не порушувала закони, хоча питання прав людини вже схилилося у бік жорсткого авторитарного режиму. Для України ж хоча був відведений час на стандартизацію Збройних сил до вимог трансатлантичного союзу та окремо у двосторонніх відносинах з державами-членами НАТО, але Україна ще й розбудовувала свою економіку, в яку на Заході мало хто вірив. Головним питанням було знайти фінансування на оборону, але у зв'язку із загальною тенденцією Західного світу до скорочень оборонного бюджету, Україна, звісно, не могла без відповідних ускладнень бути винятком. Питання обороноздатності і

фінансування постійно обговорювалося з представниками НАТО на зустрічах, але практично це питання наша держава могла вирішувати тільки самостійно. Відповідно Україна шукала шляхи, на той час (ще до часів приходу Януковича до влади і ще на більш ранньому етапі, коли відбувалося затвердження партії «регіонів» при владі та створення відповідної антинаатовської коаліції у Верховній Раді, до якої на початку 2000-х рр. долучився навіть Л. Кравчук), – саме затвердження України в «позаблоковому» статусі могло відтермінувати і питання вступу до ОКДБ чи СНД на більш тривалий час, до яких Україна за часів президенства Кравчука і Кучми явно не прагнула. Це відтермінувало вплив Росії, оскільки без цього статусу «шайки терезів» все рівно випадали на користь СНД, до якого навіть західні партнери заохочували Україну на початку, але державна позиція України полягала в тому, щоб знайти спосіб відмовитись та відкинути тиск «повернутися» до Росії, оскільки на Заході вважали, що російська «керована демократія» лише ще один вид лібералізму, тобто вони її переоцінювали. Затягування для нашої держави вступу до НАТО чи СНД не вирішувало питань реформування обороноздатності і економічних реформ. В певному сенсі Україна вирішувала це питання військовим чином, оскільки Альянс зосередився на миротворчих військових операціях, керівництво нашої держави мало підстави вважати, що цим самим прискорить вступ України до НАТО, якщо за сприятливих умов Альянс буде більш політизуватися та трансформуватися на більш політичну міжнародну організацію, ніж вона до цього була. На нашу думку, такий підхід тільки ускладнював вступ України до Північноатлантичного альянсу, оскільки у військовому плані Україна ще тоді була боездатною державою і в міжнародних військових навчаннях НАТО та особливо в миротворчих операціях Україна займала перші позиції за чисельністю і якісною підготовкою своїх контингентів, але не політично, бо політично Україна – НАТО ще були далеко поза сумісництвом.

Україна намагалася довести свою самобутність і економічний стан участю своїх військових в миротворчих операціях, і це в період більшої політизації Альянсу, це також була нагода знайти нових союзників серед країн-членів Альянсу та встановити з ними двосторонні військові зв'язки, це вважалось вигідним для

економіки, хоча певною мірою в питаннях економіки воно радше перебільшувалось, ніж було насправді. І хоча для нашої держави такий пошук стратегічних партнерів не увінчався успіхом у досягненні основної мети – вступу України до НАТО, але ці зусилля навіть після шкідливого у цьому напрямі правління Януковича не будуть марними, оскільки на старих зв'язках з Альянсом вже під час російсько-української війни наша держава відновлюватиме свій авторитет на міжнародній арені та по стандартам НАТО будуть відновлюватись українські Збройні сили, без цієї попередньої роботи цілком ймовірно було би значно складніше, бо підтримка найближчих союзників є найважливішою.

Як було сказано, західні партнери, деякі країни Західної, а також деякі з країн Центральної Європи підштовхували Україну до співпраці з Росією, яка була на чолі СНД у якості чогось на кшталт «лібералізованої» версії Радянського Союзу. На це були свої причини, а саме те, як світ сприймав Росію, яку державну позицію виробив щодо цієї країни. На початку 2000-х рр. РФ тільки оговтувалася від важкого економічного спаду пов'язаного з переходом держави з комуністичного режиму на капіталістичний лад, але з початку 1991 р. ця агресивна країна була слабкою, нікого з офіційних представників військового керівництва США, НАТО та Німеччини не цікавило, чи російська влада підтримує Мілошевича чи виступає проти. «Більшість американських фахівців з національної безпеки тоді вважали Росію країною, що занепадає, тому вона вважалася другорядною проблемою» [34]. По суті еволюція позиції американських аналітиків до 2000-х рр. зводилася до того, що слабкість Росії була загрозою для безпеки зовнішньої політики США, оскільки «занепад Росії може спричинити нестабільність у сусідніх регіонах», – говорили фахівці. Їх більше хвилювали політичні питання, «не обрахунки військового потенціалу Росії, а найбільше значення мав її внутрішній політичний розвиток». Лише згодом, в той час як для Буша-старшого основним пріоритетом був розпад СРСР в 1991 р., то Буш-молодший вирішив з російським президентом Путіним деякі питання, а саме підписали на саміті НАТО в Римі 2002 р. Договір про скорочення стратегічного ядерного озброєння до 1700 – 2200 боєголовок до 2012 р., також створили Раду Росія – НАТО (РРН), що був новим органом для консультацій

Альянсу з Росією. Поки такою була загальна політична «погода» на міжнародній арені, то Україна вирішувала своє питання вступу до Альянсу, можна сказати, «військовим» чином.

Командування та особливий склад українського контингенту у складі Сил ООН у колишній Югославії в основному своє завдання виконали протягом з серпня 1992 р. по серпень 1993 р., всі ворогуючі сторони, особливо регіон Боснії та Герцеговини, мали в цілому позитивне ставлення до українського контингенту в даному регіоні, тому у командування Сил ООН «склалося об'єктивне враження, що з усіх контингентів представлених у складі багатонаціональних Сил, український батальйон може найкраще справитись з виконанням нових завдань» [28, с. 11-14]. На українців було покладено відповідальність по охороні зон безпеки в населених пунктах Жепа, Горажде, Сребреніца. Український батальйон діяв у секторі Сараєво, також в українців була недостатня чисельність і досить легке озброєння, для успішного виконання подальших завдань у Східній Боснії український батальйон необхідно було підсилити до чисельності 1100-1200 осіб за рахунок Прикарпатського військового округу. Доцільним було мати у складі 150 ОУЦ у м. Миколаїв та 119 ОУЦ у м. Бердичів по одному учбовому батальйону з можливістю в будь-який час відправити їх до складу миротворчих Сил ООН, це було необхідною умовою, щоб покращити якість підготовки особового складу для служби в Силах ООН. Було встановлено прямий радіозв'язок між Управлінням зовнішніх зв'язків та 240 ОСБ з метою покращення керівництва та координації їхньої діяльності в Югославії. Дисципліна в українському контингенті було значно покращеною зі вступом на посаду нового командувача сектора Сараєво генерал-майора В. Куксенка, командиром 240 ОСБ був полковник Резніченко та начальником штабу був підполковник Тонкоголос.

В українських військовослужбовців була можливість підвищити свій матеріальний стан, оскільки за кожного українського військовослужбовця ООН на той час виплачували 998 доларів США в місяць, та виділялось близько 600 тис. доларів США за рік, на які держава розраховувала на амортизацію техніки і постачання запчастин, а в українському регіоні миротворчих операцій в Боснії та

Герцеговині продовжувались жорсткі конфлікти на національному ґрунті, тривала громадянська війна. У 1994 р. НАТО провели серію бомбардувань сербських позицій, щоб зняти блокаду з Сараєва. У сербів була своя міфологія про «етнічну чистоту», ЄС і США визнали незалежність Боснії, а остання була прийнята в ООН, сам контингент Сил ООН піддавався неодноразовим нападам. Україна бачила в цьому свою економічну вигоду і розраховувала на прибуток не лише за виплати військовослужбовцям. Посприяли цьому також обставини, оскільки в грудні 1995 р. за сприяння Білла Клінтона сторонами були підписані Дейтонські угоди, згідно з якими конфлікт заморожувався, але держава зберігалась єдиною. Тоді Україна була в лідерстві щодо питання скасування економічних санкцій проти Югославії, за словами постійного представника СРЮ при ООН Б. Йовановича, «в Югославії завжди пам'ятатимуть вклад України у справу скасування санкцій РБ ООН проти СРЮ». А Російська Федерація хоча офіційно підтримувала Югославію в часи кризи, але в свій час вона проголосувала за прийняття санкцій проти СРЮ, за що в Белграді негативно відносились до цього факту. Українська делегація під час візиту до Союзної Республіки Югославії на чолі з міністром закордонних справ Г. Удовенком 24-25 січня 1996 р. мали змогу переконатися у бесіді з С. Мілошевичем, і вони прозвітували про це тодішньому прем'єр-міністру Є. Марчуку [35, с. 5-9], що у врегулюванні Балканської кризи російська дипломатія була істотно нездатною вплинути на вирішення проблем в цьому регіоні, С. Мілошевич сам це визнав, водночас він говорив те саме і про західноєвропейську дипломатію, але надавав великого значення ролі США у врегулюванні кризи.

Щодо криз, то в Україні на той час була своя конституційна криза і країна перебувала на грані кризи державності України. Після підписання Конституційної угоди, яка була розрахована лише на рік, вперше за роки незалежності в країні були передумови для легітимного розмежування повноважень законодавчої й виконавчої влади. Є. Марчук став прем'єр-міністром, але виконував роль перехідної ланки, а також вдалося цивілізованим шляхом поєднати взаємозалежні процеси ринкової трансформації і реформи політичної системи. Протягом перших шести років незалежності Україна страждала від гострих політичних протистоянь

та політичної боротьби, яка знекровлювала суспільство, але було запущено процес фактичної зміни форми правління в державі – перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки. Звісно, по міжнародній політиці та в економічних міждержавних відносинах це також відбивалося, оскільки «політична реформа мала стати базовою основою, вихідним пунктом реформ економічних» [27], у Верховній Раді через наявність як «лівих», так «правих» сил блокували курс президента Кучми з доповіді «Шляхом радикальних реформ», отже, Україна досі опиралася на радянський принцип про верховенство політики над економікою, через таку політику СРСР розвалився, а нова Українська держава взяла її за основу на перших шість років незалежності.

У своїй перспективі питання створення нової системи безпеки в Європі для нашої держави набуло відносно вигіднішого значення, оскільки Україна в цьому напрямі виступала за співробітництво з ОБСЄ, ЄС та НАТО. «Було підтверджено курс України на позаблоковий статус», але це було підтвердження і готовність України до подальшої співпраці в рамках програми НАТО «Партнерство заради миру», на розширення якого розраховувала українська сторона і під час візиту української делегації представники югославської сторони не знайшли заперечень проти цієї ініціативи. Українську сторону турбували основні питання: 1) послаблення Росії і її міжнародного становища; 2) вступ України до НАТО через розширення співпраці в рамках ПЗМ, та неможливість Росії впливати на це; 3) взаємна заборгованість з Югославією.

Щодо останнього, то з боку югославських фірм була заборгованість Українській Дунайській акціонерній компанії (УДАСКО) приблизно 770 млн. доларів, а також у транспортній галузі, зокрема, судноплавства по Дунаю були свої питання, які потребували вирішення. Югославія вважала дію санкцій елементом тиску великих держав, через це югославська влада була вимушена ввести плату на прохід суден по її частині Дунаю, але для України це питання було вирішено відносно позитивно. Югославія розраховувала на підтримку України в питанні повернення її до міжнародних організацій, тому міждержавну заборгованість можна було вважати погашеною за винятком боргів недержавних структур, до

цього югославська сторона говорила про «борг України Югославії ще за часів існування СРСР, але українська сторона дала ствердну відповідь, що зараз це борг Російської Федерації, враховуючи відомий «нульовий варіант», а не нашої країни» [35, с. 5-9]. Югославський прем'єр-міністр Р. Контіч не став наполягати на визнанні Україною боргу СРЮ. В свою чергу прем'єр розраховував на підтримку України в міжнародних організаціях, оскільки СРЮ розраховали повернути Росії хоча б 100 млн. доларів, а позиція України відіграла певну роль у визнанні правонаступництва СРЮ, адже Белград відстоював ту позицію, що тільки Союзна Республіка Югославія є правонаступницею СФРЮ, та про повернення до міжнародних організацій саме на правах вже існуючої держави, тому Белград сподівався на те, що українці скоро призначать Посла України в СРЮ.

В економічному плані відносини Києва з Белградом вважались стратегічними. Україна на засіданні глав держав СНД у Москві відмовилась від приєднання до Митного союзу, але РФ згодилися на введення режиму вільної торгівлі. Для підкріплення своїх політичних стосунків з СРЮ голова делегації України зустрівся з представниками українсько-русинської громади в Союзній Республіці Югославія (вплив ідеолога «політичного русинства» Р. Магочі не був настільки актуальним, як у деяких прикордонних з Україною державах, але відчувався і в глибині колишньої Югославії, проте з часом ця ідеологія стала вигідною для російської пропаганди), у громади було складне матеріальне становище в СРЮ, великою мірою, як вони запевнили, це відбувалось через санкції Ради Безпеки ООН, також були нелегкі умови життя та громадської діяльності наших співвітчизників у Боснії та Герцеговині спричинені збройним конфліктом. Вирішити ці проблеми українсько-русинської громади (як зазначалось в звіті до прем'єр-міністра Марчука саме під таким формулюванням) можна було в площині українсько-югославських міждержавних відносин, безпосередньо зведених до вигідних економічних відносин української влади з владними структурами СРЮ. Представники громади вважали, що «було би доцільно, щоб Україна офіційно визнала русинів частиною української нації», а в Боснії та Герцеговині, щоб був

присутній український батальйон у складі миротворчих сил задля моральної підтримки української нацменшини.

Варто знову нагадати, що в цей час економіка України все ще залишалась «заручницею» політики, тому реальні ринкові перетворення були непослідовними і вихід з економічної кризи не міг бути забезпеченим.

Ймовірно, українська влада намагалася справити «ефект демонстрації», щоб попри відсутність відповідних економічних та політичних передумов зменшити від них залежність для процесу своєї власної демократизації, задля цього в умовах прогресу глобальних інформаційних потоків цей «локомотив» демократизації дійсно був би частково ефективним на перших порах, але він не міг замінити етапність демократичного прогресу. Загалом СРЮ і Україна вважались «економічними партнерами без особливих бар'єрів», оскільки як дві придунайські країни вони могли повною мірою користуватись цією загальноєвропейською водною магістраллю. В ході візиту до Белграду голова урядової делегації України запропонував югославському урядові виходити з товарами спільних українсько-югославських підприємств на ринки країн «третього світу» в Середньому Сході, Азії та Африці, стратегічно це підкріплювалось вигодою підсилити свої позиції в третіх країнах задля національних економік України та СРЮ. Словацького прем'єра В. Мечіара також пропонувалось залучити до обговорення питання митного союзу в цьому регіоні між країнами. Мова йшла про найбільш конкретні напрямки співробітництва, а саме готовність Україною транспортувати у СРЮ, Боснію та Герцеговину газ та нафту, розвивати всі види транспортних зв'язків. Україна підтвердила на переговорах про бажання прийняти участь у відбудові знищеної на війні інфраструктури Боснії та Герцеговини, для цього планувалось домовитися з федеральними властями Югославії. Загалом домовленості торкалися про співробітництво у машинобудуванні, будівництві, реконструкції залізничних шляхів, суднобудівництві, сільському господарстві, обміні транспортними засобами. «С. Мілошевич засвідчив свою ознайомленість з проблемами розвитку української економіки і висловив своє бачення шляхів виходу України з

економічної кризи, посиляючись на свій досвід перетворень в своїй країні» [35, с. 5-9].

Все це вкладалося в непевний старт українських економічних перетворень задля віддалення від Російської Федерації. Звісно, для України на тій зустрічі з українською делегацією С. Мілошевич був сумнівним лідером економічних рекомендацій, оскільки він також говорив і про те, що він начебто виступає за свободу в економіці, тобто за існування різних форм власності, але був проти нав'язування західних економічних моделей, які, на його думку, не працюють в умовах постсоціалістичної економіки. Зазначалось, що Україна була готовою «надати допомогу» у галузі машинобудування, транспортування нафти і газу для Югославії, Боснії та Герцеговини, якщо югославське керівництво буде сприяти участі України у цій справі.

Звісно, Україна на той час могла вийти на зовсім новий політичний рівень, адже югославська сторона інформувала Україну про розвиток відносин з США. М. Мілутичнович, наприклад, сказав українській делегації, що СРЮ співпрацює з американцями, бо вони присутні в Боснії та Герцеговині і незабаром до СРЮ мав прилетіти державний секретар США У. Крістофер. А міністр закордонних справ України висловив югославській стороні про свій намір й надалі займати послідовну позицію щодо розв'язання Балканської кризи, приймати участь в миротворчих операціях та направити 2 ескадрильї вертольотів та танковий батальйон у Східну Славонію (Хорватія). В подальшому політичному житті України риторика про потребу участі нашої держави в миротворчих операціях, бо таким чином наше військове і політичне керівництво буде ближче до керівників США і НАТО, не сильно зміниться.

Варто зазначити, що довіра населення до свого політичного керівництва може значно зміцніти завдяки значному економічному розвитку. Якщо політичному керівництву доводиться боротись за відновлення довіри й поваги з боку населення, то значить керівництво змінило спосіб своєї діяльності, при цьому свобода для населення без економічної захищеності – нічого не варта. В деякій мірі тодішня українська влада бачила базові принципи демократії, принаймні в

економічних питаннях, приблизно так само, як С. Мілошевич. Колишній радник президента України з питань макроекономіки А. Гальчинський навіть згодом в 2013 р. у своїй мемуарній праці виправдовував авторитаризм Л. Кучми в 1990-х рр., мовляв, радикалізм у питаннях демократизації, намагання силовими методами утвердити її «імпортовані» зразки, на глибоке переконання Гальчинського, не має історичної перспективи. Екс-радник президента навіть назвав таку політику «стовідсотковим необільшовизмом», та зачепив тему про питання співвідношення демократії й авторитаризму, автор назвав світовий досвід такого співвідношення «далеко не однозначним». Гальчинський говорив: «Як засвідчує суспільна практика не лише багатьох східноазійських, а й латиноамериканських країн, автократія, яка передує демократичній лібералізації економіки, часто виявляється достатньо ефективним інструментом системної демократизації всього суспільства» [27]. Тобто прикладом для закладання фундаменту стабільної ліберальної демократії президент України і його радник бачили в азійській моделі, хоча, звісно, ніколи не робили її пріоритетною та не визнавали, принаймні виправдовували кучмівські реформи і систему державної влади нею. В 1990-х рр. азійські країни також задавалися такими питаннями про співвідношення демократії й авторитаризму, але вони в кінцевому рахунку відкинули дихотомію між «хорошим» демократичним і «поганим» авторитарним режимами, оскільки у 1997–1998 рр. східноазійське диво пішло на спад, а «азійські цінності» ними були визнані як такі, що базувалися на помилкових засадах. Спочатку вони були розраховані на те, щоб збагатити «міжнародний режим» прав людини, проте довелось визнати, що ліберально-демократичні практики західного зразка є універсальними й підходять для їхніх країн, тому твердження, що Азія начебто має свою культурну та економічну сутність, в основі відмінну від Заходу, деякі азіатські політики визнали як мінімум сумнівним.

Не сумнівався в ній Гальчинський, який бачив в такій моделі інструмент системної демократизації, що може забезпечити прискорення економічної динаміки, подолає маргіналізацію суспільства, утвердить середній клас суспільства, проте екс-радник президента зовсім нічого не говорив про те, що така

китайська модель (а насправді сінгапурська) має свої особливості, а саме лідерів обирають на основі позитивних якостей, з точки зору моральних чеснот, порядності і відсутності корупції, а не лише завдяки механічній автократії. Кучма говорив, що «нам потрібна не формальна демократія, на показ чи лише для вузького кола, а реальна демократична система, створення і розвиток якої можливий лише на еволюційній основі», відтак на заклики Заходу негайної демократії Кучма вважав, що варто бути реалістами. В Азії за сінгапурським зразком щось схоже говорили, коли декілька азійських офіційних осіб, політиків критикували «західний тип» прав людини, мовляв, ті не поважають неліберальні моральні принципи в Азії, які можуть виправдати відхилення від «західного» режиму прав людини, тому вони вважали західні ідеали прав людини не придатними до загального ідеалу, або навіть недостатньо демократичними. Гальчинський посилався на те, що всі успіхи системних перетворень у країнах, що розвиваються, були досягнуті саме за ліберально-авторитарних режимів за прикладом на Тайвані, Південної Кореї, Сінгапуру, Чилі та у Китаї.

Першоосновою демократизації суспільства, як відомо, є економічна демократія – це загальна істина. Україна переживала тоді те саме, що й інші держави, що розвиваються, в умовах старту економічного розвитку і переходу до ринкової економіки. У випадку змішаної державно-приватної економіки в Україні посадовці мають владу забороняти чи дозволяти придбання землі на будівельні проекти, а також державні підприємства, які мають у своєму розпорядженні мільярди доларів на просування своїх інтересів, намагаються зберегти свою монопольну владу, а урядові міністерства розділені й конкурентні та прагнучі задовольнити державні підприємства, які за своєю природою закриті в економічному світі, все це підривало ту політичну і економічну меритократію (тобто «владу гідних»), якої прагнув Кучма, якщо він її звісно прагнув. Все тому, що в Україні процес неофіційної тіньової приватизації та по суті «роздержавлення» почався ще в горбачовську епоху. «Це була партійно-номенклатурна, бюрократична за своєю суттю приватизація, що розпочалася ще в 1987–1988 рр. з законів Про трудові колективи та Про державне підприємство» [27]. Майно

державних підприємств було передано в управління трудовим колективам, адміністрація фабрик та заводів, тобто фактичне керівництво і власники, виступала від їхнього імені. В роки незалежності це мало своє логічне продовження у вигляді перерозподілу власності, що вже фактично перебувала у володінні приватних осіб. В будь-якому випадку умов для стабільного існування системи меритократії за азійським прикладом просто не існувало, тому повстала ще більш руйнівна і нестабільна для держави кучмівська система, де у кадровій політиці особлива роль відводилася формуванню губернаторського корпусу, тому успіх для їхнього просування у гілках влади залежав від ситуації на регіональному рівні. Так до влади прийшов Янукович, оскільки для вирішення кадрових проблем центру, Кучма визначив свою позицію щодо кандидатури на президентських виборах «за політичними обставинами», якщо вірити словам Кучми. Таким чином Кучма будував традицію передачі влади за схожим скоріше до єльцинського принципу відбору, а не до азійського. Політиків, які прагнули прискореної демократизації Гальчинський називав «невігласами без усвідомлення глибинної суті перетворень». «Політики, що понад усе ставлять не власні амбіції, а інтереси нації, – каже Гальчинський, – зобов'язані керуватися іншими, більш фундаментальними підходами». Водночас в політичних та економічних радників Кучми, як і у самого президента ще не було усвідомлення того, що азійські цінності, до яких вони прагнули чи ставили за приклад, були значно глибшими, ніж так званий кучмівський «ліберально-авторитарний» режим, який вихваляв Гальчинський, адже в тих цінностях основним принципом вважалось – здолати корупцію, а не очолювати її. Це ще одна причина, чому в 1990-х рр. Україна не вступила до НАТО.

Якщо в країні не було більше виходу для стабілізування економічної системи і збереження української державності, – а якщо вірити Гальчинському, то виходу не було, – для цього була необхідність запровадження достатньо жорсткої президентської форми правління, перебравши на себе стовідсоткову відповідальність за долю держави завдяки голосам виборців. На авторську думку, найбільш оптимальним варіантом для такої форми правління було би запровадження політичної меритократії, яка неможлива в умовах корупції, тому

першочерговим завданням було викоринити корупцію, бо такій системі просто бракуватиме легітимності, якщо його лідери вважатимуться корумпованими. В демократичних умовах корупція ще не означає, що система недемократична. Але в умовах такої політичної системи, як в Україні та азійських країнах, від системи цілком природно очікується, що вона відбиратиме політичних лідерів із видатними моральними чеснотами. Корупція це також та сама причина, чому в демократичній державі електоральна демократія, на яку, власне, також покладався Кучма, не спрацювала для виконання своєї ролі засобу контролю за владою політичних лідерів, оскільки Кучма відкинув таку можливість в умовах демократії, змінювати керівників держави за злочини, але м'якими легітимними методами, без революцій, тобто Україна за своєю формою правління не була ні азійською моделлю, ні до європейського «режиму» прав людини і верховенства права не підходила. Навіть за сінгапурською моделлю в Азії лідерів обирають не так з точки зору політичних чеснот (хоча вони і підкреслюють порядність, відсутність корупції, ці ж вимоги стосуються тих політичних режимів, де країною керує сім'я чи клан), як відправляють у відставку або тюрму, якщо політики виявляються корумпованими. За своєю суттю економічна система Кучми і за уявленнями його макроекономічного радника, Україна, звісно, повинна з часом після досягнення певних економічних успіхів трансформуватися на виключно ліберально-демократичний лад, як у Європі, навіть в азійських країнах на це розраховували самі політики, але з самого початку, навіть коли кучмівські реформи на певний час досягли свого успіху, така політика була недалекоглядною в найближчій перспективі, тому після приходу Януковича до влади – розвалилася.

Проте в часових рамках про які йдеться, а саме 1990-ті рр., коли Кучма вирішив будувати ліберально-авторитарну демократію на основі всебічного розвитку демократії економічної, то він розмірковував, що це є ключовою ланкою у стратегічному значенні демократизації суспільства, очевидно, що він її бачив не тільки в актуальній для того часу формі правління для пострадянських економік, але й за прикладом сінгапурської моделі авторитарного режиму, де монополія на владу має такі функції, а саме: ринкову трансформацію економіки; зміцнення влади

закону²⁷; глобалізацію суспільства, як це було в Азії, розширення зв'язків держави із зовнішнім світом тощо.

Про розширення зв'язків держави із зовнішнім світом варто розглянути детальніше на прикладі відносин з НАТО та миротворчих операціях, а також в спільних військових навчаннях. 5 грудня 1995 р. українська Урядова делегація відвідала з робочим візитом Штаб-квартиру НАТО в м. Брюсселі на запрошення помічника Генерального секретаря НАТО віце-адмірала Ван Форіста. Українська сторона запропонувала проект Плану співпраці Цивільної оборони України та CERD (Директорат надзвичайного цивільного планування НАТО) на 1996 р., і він був прийнятий керівництвом Альянсу, у західному регіоні України планувалося навчання на цей випадок, а сам План співпраці ЦОУ та CERD був важливим розширенням співпраці в рамках натівської програми «Партнерство заради миру». Цьому заходу не просто так приділялось багато уваги, оскільки він був важливим. Після підписання в 1994 р. Рамкового і Презентаційних документів України в Програмі НАТО «Партнерство заради миру», співробітництво поглиблювалось в рамках програми підписанням у вересні 1995 р. «Індивідуальної програми партнерства України з НАТО», що було логічним продовженням ПЗМ у зв'язку з певними успіхами в економічному житті країни та добрим рекомендаціям від участі у миротворчих операціях під час югославських війн. Ця програма одержала офіційний статус і була включена до Індивідуальної програми. Тепер вже під егідою Віце-прем'єр-міністра України з питань державної безпеки і надзвичайних ситуацій та помічника Генерального секретаря НАТО з питань інфраструктури, МТО та надзвичайного цивільного планування у 1996 р. відводилась окрема роль заходів в західній частині України, а саме у Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській областях. В складі делегації, яка домовлялася про це, були представники Штабу Цивільної оборони України, Державного департаменту авіаційного транспорту України, штабу військ повітряної оборони Міністерства оборони України. Було окреме фінансування з Державного бюджету України Програми

---

²⁷ Гальчинський давав це на прикладі китайської економіки, але у цьому він помилився, бо вона була насправді сингапурською, і чому її Україна не дотримувалася було вже сказано раніше.

партнерства України з НАТО, і, звісно, кошти, що надходили до України від країн-членів НАТО в рамках ПЗМ, потребували розробки контролю за використанням коштів, і це питання було вирішено. Негайно було підвищено контроль за здійсненням візитів в рамках ПЗМ та введено процедуру обов'язкового звітування за підсумками візитів з інформуванням МЗС та Посольства України в Брюсселі.

В рамках візиту до Брюсселю українська сторона на чолі з віце-прем'єр-міністром України провела переговори з керівництвом Головного комітету надзвичайного цивільного планування НАТО, Комітетом з питань використання авіаційного, водного та наземного транспорту. Україна відзначалася особливою роллю для безпеки і стабільності в Європі, представники Альянсу «підтвердили позицію НАТО щодо надзвичайного місця нашої держави в архітектурі європейської безпеки, зацікавленості з боку Північноатлантичного альянсу розвивати та поглиблювати співробітництво не тільки в межах програми «Партнерство заради миру», але й поза її рамками» [35, с. 34]. Делегація України перебувала в штаб-квартирі НАТО, де була змога домовлятися про подальшу співпрацю України з Альянсом, відбувались незаплановані зустрічі високого рівня з помічником Генерального секретаря НАТО Г. фон Мольтке, з радником Генерального секретаря НАТО у справах Центральної та Східної Європи Крісом Донелі. Немає ні найменшого сумніву, що Україна попри жорсткий президентський режим залишалася демократичною державою, інакше з нею жодна держава Західного світу не захотіла би мати справу, не говорячи вже про Північноатлантичний альянс, а Україна прагнула демократичного централізму, а демократичний централізм, як відомо, ґрунтується на компромісі.

Покращення геополітичного становища України було зумовлене скоріше політичними обставинами, ніж реальними економічними чи лише участю в миротворчих операціях. Контракти на транспортні перевезення укладаються кожною країною-членом НАТО окремо. Щодо нашої держави, то зустрічі українська сторона надала Альянсу інформацію щодо можливостей цивільного і військового транспорту України керівництву CERD НАТО для розповсюдження серед країн-членів Альянсу. Домовлялися про перевезення особового складу,

вантажів та різноманітної спеціальної техніки українськими можливостями, насамперед, мова йшла про можливості Мінтрансу, Укравіатрансу та Збройних сил України з транспортного забезпечення гуманітарних, пошуково-рятувальних та миротворчих операцій НАТО. Україна сама надавала пропозиції для НАТО, оскільки українські авіакомпанії, недержавні у тому числі, мали у своєму розпорядженні підготовлені екіпажі та літаки, а Мінтранс – засоби наземного та водного транспорту для потреб Альянсу, якому залишалось лише замовити їх, і транспортний комплекс України у тодішньому сучасному стані готувалось надати для НАТО. В пріоритеті тоді було Збройним силам України та українській авіакомпанії Укравіатрансу виконати транспортні перевезення за планами НАТО в інтересах Сил сприяння для виконання мирних угод в Боснії та Герцеговині. Також в штаб-квартирі НАТО партнерам було зроблено презентацію нового клінічного комплексу за локацією у м. Києві, до його складу мав входити найбільший центр у Європі по лікуванню опіків [35, с. 36].

Отже, ця зустріч була однією з найбільш продуктивних у співпраці України з НАТО протягом 1990-х рр., на її основі і на основі подальших випробувань партнерства буде підписана Хартія про партнерство України з НАТО у 1997 р., поки для України попередній рік складався більш успішно в політичному плані.

Варто зазначити про стан українського контингенту, оскільки до цього часу розглядалося лише політичне і економічне становище в самій Україні у зв'язку з новими викликами у світі, в тому числі воєнними, а її вплив на міжнародній арені залишався важливим, бо Україна була однією з представників країн, що надають військові контингенти до СООНО.

Відповідно на одній з робочих нарад 1993 р. у м. Загреб в зустрічах з Генеральним секретарем ООН К. Аннаном, командуванням Сил ООН (генерали Кот та Брікмон) та окремими делегаціями з Франції, Польщі, Швеції, Канади, українська сторона пересвідчилась у тому, що ролі українських військовослужбовців у регіоні Східної Боснії надається виключно важливе значення [28, с. 10]. Варто зазначити, що навіть такі заповнення були більшою мірою політичним рішенням, особливо в ті часи, або політично вмотивовані. Але

українські військовослужбовці опинилися на реальній війні. В Україні вже було налагоджено конституційну процедуру, згідно з якою Верховна Рада вирішувала питання про підсилення Сил сектору Сараєво за готовністю України у відповідні строки надіслати додатковий контингент. Сам Північноатлантичний альянс отримував тоді завдання від ООН щодо усіх військових операцій, а до цього відбувалася більш, ніж дворічна робота з планування. Починаючи з блокади узбережжя Чорногорії (операція «Sharp Guard») відбувалися масштабні військові операції союзників до безперервного контролю повітряного простору Боснії (операція «Deny Flight»). Операція «Спільне начинання» мала на меті протягом року надати можливість народам Боснії «обрати інший шлях, ніж той, яким вони йшли декілька років» після 1990 р., для Північноатлантичного альянсу це вважалось кульмінацією жорстоких подій в Сребреніці та Жепі, після яких Північноатлантична Рада дійшла до ультиматуму про застосування потужних повітряних ударів. Вперше всіма союзниками було надано політичну підтримку спільного зобов'язання щодо ефективного застосування військово-повітряних сил, а після обстрілу ринку в Сараєво у відповідь від союзників 3 тижні відбувалася повітряна кампанія НАТО, що досягла усіх поставлених цілей.

Фактично це було оновлення Північноатлантичного альянсу в роль успішного оборонного союзу, а для Сполучених Штатів Америки це давало змогу продемонструвати свою силу і розвіяти сумніви у тому, що Америка дбає про європейську безпеку і готова взяти на себе провідну роль. Не дарма президент Білл Клінтон запропонував таку схему у січні 1994 р. на зустрічі глав держав і урядів країн НАТО, оскільки всі тодішні 16 союзників включалися до активної участі у розбудові стабільної і сильної Європи. Важливим було також в плані об'єднання Європи і те, що в грудні 1995 р. Франція вирішила більш активно залучитися до військової діяльності Альянсу та отримала нове значення у Брюсселі [36, с. 151-153].

Для України схема сильної і стабільної Європи під егідою американського президента Б. Клінтона і НАТО також була важливою, оскільки операція «Спільне начинання» мала наслідки для геополітики, які розраховувалось вивести за межі

Боснії. Для росіян це була демонстрація, що Альянс мав щирі наміри вивести Росію у зовнішній світ, та допомогти їм створити позитивний імідж для досягнення результатів у загальній європейській безпеці. Для України це означало подальшу еволюцію результатів програми «Партнерство заради миру», «шляхом залучення партнерів до військового планування і оперативної діяльності НАТО». Звичайно, така ініціатива, проявлена самим Північноатлантичним альянсом та США, могла бути доволі несподіваною для нашої держави. До цього часу в Україні було певне усвідомлення того, що вона втрачає свої позиції на міжнародній арені. Для цього було декілька факторів, наприклад, Україна, яка підписала «Договір про звичайні збройні сили в Європі», що набрав чинності з липня 1992 р., та Віденський документ того ж року, через відсутність коштів не провела протягом двох років (станом на 1994 р.) жодної інспекції щодо скорочення озброєнь, жодної інспекції моніторингу військової діяльності, лише на 25 % від активної квоти було здійснено інспекції оголошених місць у ЗЗСЄ та запроваджене одне відвідування за оцінкою інформації про військові сили. Українські інспектори 13 разів брали участь у складі багатонаціональних інспекційних груп в Польщі, Болгарії, Угорщині, Великобританії, ФРН, Франції, Італії та Нідерландах, але жодного запрошення з боку України у зв'язку з постійною невизначеністю ситуації та інспекторів. Кабінет Міністрів України виділив у 1993 р. 44.1 тис. дол. США для проведення зовнішньої інспекційної діяльності, з цієї суми 10 тис. дол. США було переведено на рахунок Міністерства оборони, але за перше півріччя 1994 р. було витрачено тільки 5.4 тис. дол. США на проведення та забезпечення інспекційної діяльності. Відповідно, спочатку непроведення зовнішньої інспекційної діяльності обґрунтовували «відсутністю коштів», але згодом пасивність у цьому питанні було неможливо пояснити. Ті гроші, які виділив Кабінет Міністрів, не були витрачені повністю на цю справу, і, відповідно, в подальшому Міністерство оборони ризикувало опинитись в ситуації, що його могли звинуватити у необґрунтованому завищенні валютних коштів, та з подальшим скороченням коштів на потреби у цій діяльності. Щодо того, які це мало наслідки на міжнародній арені говорити не складно, представники Німеччини та Швейцарії висловились, що «пасивна діяльність

України у зовнішній інспекційній діяльності сприймається Європою або як неспроможність держави, або як відсутність належного політичного курсу і залежність від Росії» [37, с. 87-88]. Як наслідок, втрата Україною міжнародного авторитету та зменшення її політичних можливостей «впливати на розвиток історичних подій у Європі», створення певного інформаційного вакууму, який «неможливо подолати у майбутньому». Європейці просто не отримували від України інформації про важливі військові та оборонні об'єкти, існував вакуум інформації про військову діяльність на рівні армії.

Незважаючи на це, НАТО розпочали загальний діалог з країнами, що бажають бути розглянутими в якості потенційних кандидатів до членства в Альянсі. Для посткомуністичних країн програма «Партнерство заради миру» була важливим напрямком постійної взаємодії цих країн з НАТО та забезпечення демократичних реформ у них, розраховувалось, що адаптація до Альянсу буде включати створення нових Комбінованих об'єднаних тактичних сил [36]. Позиція України в цьому плані була очевидною, оскільки офіційну політику нашої держави формують не настільки президенти чи журналісти, а більшою мірою нижчі ешелони влади, оскільки президент і депутат – політична посада і людина на цій посаді розраховує переобиратися в майбутньому, тому їхня позиція може швидше змінюватися, пристосовуватися під загальну риторику популізму. Всі найбільш непопулярні, але раціональні рішення приймалися з «низу» влади.

У 1993 р. Головний штаб ЗСУ мав намір «продовжити пошук можливостей (засобів) збільшення нашого контингенту за рахунок контрактного продовження служби у військовому контингенті управління в Югославії» [28, с. 9]. Відповідно українські військовослужбовці потрапляли на війну. Військово-політична ситуація у колишній Югославії, за оцінками командування Сил ООН, залишалася складною. У Хорватії продовжувалося збройне протистояння між хорватськими та сербськими громадами, яке на той час будь-коли могло перерости у громадянську війну. У Боснії та Герцеговині виключалися перспективи мирного врегулювання, оскільки інтенсивність бойових дій у м. Сараєво коливалася між збільшення і зменшенням, а в центральній Боснії відбувалися бої між боснійськими хорватами

та мусульманами. З комплектуванням Сил ООН у колишній Югославії в цілому склалася тяжка ситуація, в Боснії та Герцеговині не вистачало 6 тис. осіб, а в Хорватії 4 тис., тому була проведена нарада, на якій було поставлене питання, серед багатьох інших, в тому числі про наміри українського військового і політичного керівництва щодо готовності підсилити зону бойових дій додатковим контингентом. У Боснії та Герцеговині існувала загроза застосування протиборствующими сторонами хімічної зброї, – нагадаймо, що світ офіційно відмовився від хімічної зброї у 1993 р., – тому орієнтовно 5–6 вересня 1993 р. до місця дислокації 240 ОСБ, що діяв у складі миротворчих сил у колишній Югославії, готувалось повітряним транспортом терміново відправити запчастини та інше військове майно. Їхню вартість було відшкодовано Україні відповідними структурами ООН в рамках «Листа сприяння» на загальну суму 285 тис. дол. США. Начальству Управління хімічних військ України було доручено відправити 250 протигазів і 450 комплектів ОЗК до м. Сараєво, оскільки вони були терміново потрібні українському батальйону, що в складі СООНО [28, с. 18-19].

Враховуючи наявний і можливий розвиток військово-політичної ситуації в Боснії та Герцеговині, питання боєготовності, порядку утримання військових контингентів та забезпечення їх необхідним майном, було зазначено, що для виконання певних завдань український батальйон мав недостатню чисельність та відносно легке озброєння. Командувач Сил «Боснія та Герцеговина» генерал-лейтенант Брікмон порушив питання підтримання дисципліни в українському батальйоні до представників Головного штабу України, знаходячись у м. Киселяк, де проводились переговори в серпні 1993 р., та з новопризначеним на посаду командувача сектора Сараєво генерал-майором В. Куксенко.

За словами командувача Сил «Боснія та Герцеговина», «ряд військовослужбовців українського батальйону здійснювали незаконні операції на «чорному ринку», що військовослужбовці українського батальйону здійснювали згадані операції набагато частіше, ніж представники інших батальйонів» [28, с. 11-13]. Втягування в цю діяльність особового складу миротворчих Сил було небезпечним в обстановці, яка склалась у регіоні. Генерал-лейтенант Брікмон

висловив сподівання, що «стан дисципліни в українському контингенті значно покращиться зі вступом на посаду нового командувача сектора Сараєво генерал-майора В. Куксенка». Були недогляди з військовими кадрами, які виявились тимчасово відрізаними від Управління зовнішніх зв'язків ГШ ЗС України, та вияснилось, що офіцери змінюються без доповідей до Міністерства оборони, навіть начальник ГШ ЗСУ отримував їх із запізненням або не отримував. Дійсно, були випадки, що офіцери 240 ОСБ зловживали своїм службовим становищем в період з липня 1992 р., – тобто від часу як 240 ОСБ почав виконувати завдання у складі миротворчих Сил, – до березня 1993 р. Це пояснювалось тим, що полковник Сидоренко, користуючись одноособовою владою командира батальйону та Старшого Українського контингенту, сам зчинив ряд зловживань своїм службовим становищем. За спробу увезення до Сараєво контрабандного товару в березні 1993 р. він був затриманий військовою поліцією ООН. Після репатріації полковника Сидоренка командувачем сектору, та відкликання на батьківщину його трьох заступників зі званнями підполковників за наказом Міністерства оборони, в кінці квітня ще двома майорами була спроба вивозу зброї на румунсько-українському кордоні, до цього вони написали рапорти з проханням про дострокове відрядження їх на батьківщину. В цілому стали частішими спроби контрабандного вивезення товару з метою подальшої спекуляції після липневої ротації 95% особового складу батальйону в 1993 р. За такі спроби сербською та військовою поліцією ООН були затримані два старші лейтенанти, а новий Старший Українського контингенту генерал-майор В. Куксенко клопотав про звільнення одного із затриманих з лав Збройних сил України. В квітні 1993 р. було призначено командиром 240 ОСБ підполковника І. Ківу, з призначенням якого ситуація з дисципліною в батальйоні значно покращилась, незважаючи на деякі випадки.

Для сприяння зростання авторитету України та ефективного виконання Українським контингентом у складі СООНО своєї місії МЗС України за державний кошт відрядили українського офіцера ЗСУ (з вимогою мати звання не нижче рангу «майор») до «Ситуаційної кімнати», що з квітня 1993 р. діяла як оперативний центр миротворчих операцій при штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку і підпорядковувалася

відділу військового радника Секретаріату ООН. Постійне представництво України при ООН пропонувало визначити його на посаду другого секретаря. Це було необхідно для покращення координації дій між МО України, МЗС України та Секретаріатом ООН [28, с. 50].

За загальними визначеннями дослідників, участь України в миротворчих операціях мала глобальне значення для людства, що основною складовою передумов залучення Збройних сил України до врегулювання воєнних конфліктів були «зміни геополітичного контексту та протидія глобальним проблемам людства» [38, с. 79]. Військовий аспект в дійсності переплітається з військово-політичним значенням, оскільки в колишній Югославії у м. Загреб в штабі миротворчих Сил ООН, в штабі миротворчих Сил в Боснії та Герцеговині в м. Киселяки, який був сформований для ООН командуванням НАТО, та в секторі Сараєво у його штабі миротворчих Сил ООН в результаті збільшення чисельності українського батальйону з'явилась необхідність збільшення групи українських офіцерів. Для ЗСУ дозвіл працювати українським офіцерам у штабах миротворчих Сил ООН і створення нових військових та дипломатичних посад при ООН мало важливе військове та політичне значення.

До кінця 1994 р. і до того моменту всі розмови союзників про зовнішнє втручання заходили в глухий кут, вважалося, що військове врегулювання в Боснії проти їхньої волі було несправедливим. На цьому наголошував сам Мілошевич, коли заохочував таку логіку з Белграду задля власної вигоди. Але все змінилося, оскільки сербські лідери, які базувалися в м. Пале, продовжували наступ і в лютому 1994 р. вгнали мінометною міною з навколишніх гір у сараєвський ринок, убивши 68 осіб. НАТО – за підтримки ООН – грозили авіаударами у разі подальших атак. В 1995 р. хорвати відвоювали свої землі у боснійських сербів, але серби продовжили бомбити Сараєво. Була військова відповідь від НАТО, натівські літаки розбомбили сербські укріплення. Це стало нагодою для боснійських сербів перехопити ініціативу в коаліції армій хорватів і мусульман, який вони планували ще з березня, в секретній «директиві 7» йшлося про те, щоб «залишити без надії на подальше виживання чи життя для мешканців Серебрениці і Жепи», в другій

локації знаходились українські військові, усього їх там на той момент було 79 осіб. В директиві планувалось відділити сполучення міст Серебrenиці та Жепи, блокувати постачання продуктів і запасів для миротворців і цивільних людей, змусити миротворців покинути регіон. В травні серби захопили 350 миротворців у полон для того, щоб прикриватись ними у якості «живого щита», вони таким чином прагнули припинити натівські бомбардування по їхнім локаціям, міжнародні уряди закликали ООН та НАТО зупинитись. Серед полонених виявились двоє українців. Боснійські серби напали на два блокпости українських миротворців поблизу Сараєва [39]. Пізніше в червні полонених українців звільнили.

Вдруге обстрілявши ринок в серпні 1995 р., боснійські серби припустилися помилки, оскільки НАТО почали діяти проведенням серйозних і цілеспрямованих бомбардувань по локаціям сербів. Мілошевич почав старанно підкреслювати свою непричетність до бойовиків у Пале, тому, залишившись без підтримки, боснійські серби капітулювали. Відтоді був нетривалий мир.

В грудні 1995 р. керівництво НАТО створило багатонаціональні Сили втілення військових аспектів Паризької мирної угоди, відомі як IFOR, які розпочали свою діяльність 16 грудня. Їхня діяльність полягала у тому, щоб забезпечити контроль за повітряним простором над Боснією та Герцеговиною, та в цілому завдання залишалися колишніми з подальшим втіленням миротворчих Сил ООН ще з 1993 р.: контроль за виконанням угоди про припинення вогню; організація контрольних-пересувних пунктів на головних маршрутах зони; контроль пересування місцевого населення та озброєних груп; забезпечення здачі зброї протиборчими угрупованнями; контроль відводу сербської артилерії від лінії фронту, гуманітарні задачі; медичне обслуговування місцевого населення. Лише з тою різницею, що загальне військове управління перебувало в руках Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі генерала Джорджа Джоулвена.

Генерал Джордж Джоулвен цікавився Україною, в рамках офіційного візиту у вересні 1994 р. до Києва представників Альянсу головнокомандувача особливо цікавило, чи є зміни державної зовнішньої політики України відносно ставлення до Заходу та поступового входження нашої держави до європейських структур з

приходом нового керівництва України [40, с. 73-74]. Оскільки зустріч була на найвищому рівні, то прийнятий прем'єр-міністром України, віце-прем'єр-міністром та виконуючим обов'язки міністра оборони Джоулвен з делегацією проводив основну роботу у відомствах Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ. Переговори охоплювали питання національної безпеки держави, розвитку військового співробітництва між Україною і НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру» та силах підтримки миру в колишній Югославії. Обговорили питання стосовно політичного становища у державі, відносин в рамках СНД, зокрема, з Росією, ситуації в Криму тощо.

Україна брала участь в миротворчій операції багатонаціональних Сил разом з іншими 18 держав, які не були членами Альянсу, але брали участь в операціях IFOR, оскільки це було логічним продовженням розв'язання югославської кризи під егідою НАТО після подій 1991–1995 рр. Український батальйон підпорядковувався штабу французької бригади "Браво".

Після перемир'я у вересні 1996 р. союзники НАТО вирішили залишити військову присутність для підтримки миру у вигляді військового формування Стабілізаційних сил (SFOR). Вони були в якості правонаступників IFOR, проте зі значним скороченням військовослужбовців, якщо в IFOR їх було близько 60 тис., то до складу SFOR входили близько 31 тис. військових. Миротворчі сили мали загальну тенденцію скорочуватися, тому військовослужбовців з України також скоротили з 500 до 400 осіб. Масове винищення албанців у Косові викликало подальше несхвалення у цивілізованого світу, упродовж літа 1998 р. його попереджали про серйозні наслідки. Та за диктаторською звичкою Мілошевич вважав, що на Заході його сприймають не як непримиренного ворога, а як привілейованого співрозмовника [41]. Стосовно України та Білорусі, то вони мали свою нейтральну політику по відношенню до подій, спільно з українцями пропонували «безумовну солідарність» і «моральну підтримку братам-слов'янам у Сербії».

Відбувалися переговори між представниками США і югославською делегацією, але вони ні до чого не привели і необхідність вторгнення була

неминучою. Белград відмовився вивести війська з Косово й погодитися там на присутність іноземних військ, тому в березні без офіційного мандату з ООН, у Югославії пішли в хід кораблі, літаки та ракети НАТО.

В Боснії та Герцеговині мир був нетривким, але з грудня 1997 р. до кінця 1999 р. основні завдання українського контингенту залишалися без суттєвих змін. В основному вони забезпечували порядок на місцевих виборчих дільницях на регіонах своєї відповідальності під час місцевих виборів, вилучали зброю і заборонені боєприпаси, займалися розвідкою, матеріально-технічним та медично-технічним забезпеченням, супроводом колон біженців. Після закінчення 78 днів безупинних бомбардувань Косово військами НАТО військова кампанія на території колишньої Югославії завершилася. Наприкінці 1999 р. до плану операції міжнародних миротворчих сил SFOR були внесені зміни, їхня мета полягала в скороченні кількісного складу сил військовослужбовців і зменшення обсягу фінансування військової присутності. Дислоковані миротворчі сили у Боснії та Герцеговині було скорочено з 32 до 19 тис. осіб., а командуванням багатонаціональних сил було прийняте рішення відправити 240-й ОСБ українського батальйону на батьківщину в Україну, тому в листопаді 1999 р. вони покинули своє місце дислокації на чужині.

Де-факто значення війни у колишній Югославії для українців політично завершилося ще до повномасштабного введення сил НАТО у 1999 р., ще під час світової фінансової кризи (1997–1998 р.), тобто суто в політичному значенні, оскільки Україна вже втрачала свій статус на міжнародній арені, тому ця війна була безперечно чужою для політичного керівництва України як тільки в них загострилися свої власні негаразди в країні. Можливо, навіть ще раніше – у 1995 р., – пори те, що український контингент з 1995 по 1999 р. брав участь в операціях підтримки миру і безпеки в Боснії та Герцеговині з постійною чисельністю 400 осіб, а від 1999 р. українські військові входили до складу сил з підтримки миру та стабільності в Косові. Потрібно зважати на те, що понад 19000 військовослужбовців ЗСУ приймали участь в операціях з підтримання миру, а також за офіційними даними приблизно 46 військовослужбовців ЗСУ загинуло від

початку проведення операцій з 1992 р. Фізично український контингент все ще був в самому пеклі війни у 1995 р., оскільки знаходився він між двома вогнями. Боснійські мусульмани шантажували українських миротворців в час найбільшої кризи у м. Жепі, вимагали стояти живим щитом, щоб їхні позиції не обстрілювали серби або віддали зброю, якщо вони збираються залишити місто, як це зробили голландці у м. Сребрениці, як того вимагали серби від українського батальйону. Українським миротворцям доводилося самотійно ухвалювати рішення, коли серби почали обстрілювати селища з мінометів [39]. Деякі дослідники та військові кореспонденти називають цю операцію найбільш успішною операцією в історії ЗСУ до 2014 р., але про неї багато не говорили, навіть тривалий час замовчували в українських ЗМІ та й влада в цілому. Українські військові тоді передавали в штаб батальйону в Сараєво координати вогневих позицій сербських військових, тому сербам загрожували постійні бомбардування від сил НАТО, а самі серби за це погрожували українським миротворцям та намагалися відібрати у них зброю для захисту під час атак та, постійно погрожуючи атакувати і шантажувати їх, намагалися домогтися свого, в тому селищі українські військові перебували в оточенні.

У той час, коли багато миротворців перебувало в полоні і натівські бомбардувальники не могли виконувати свої місії, в українських військових також була операція, мета якої запобігти етнічним чисткам в м. Жепа, хоча вони ще не знали про масштаби військових злочинів у м. Сребрениці, яка була захоплена і потім була загроза, що злочини повторюватимуться. Сербі з часом мали захопити і той анклав, а про Жепу міністри закордонних справ і оборони країн на конференції у Лондоні не сказали ні слова, тому у миротворців було складне завдання координувати евакуацію місцевого населення з максимально безпечними умовами. В липні почалось вивезення цивільного населення з анклаву, а автобуси супроводжували українські миротворці UNPROFOR. Українські військові вважають, що вдалося вивезти 10 тис. людей, хоча за офіційними даними ООН – 5 тис. Хоча захоплення сербами м. Жепи після м. Сребрениці вважалось ними ж провальним, це змінило політику НАТО, бо відтоді вони відмовились від політики

права вето в ООН на операції в Боснії. Хоча за дослідженнями місія українського контингенту полягала не в евакуації, а у тому, щоб захищати місцеве населення своєю зброєю у випадку, якщо їхнє селище намагатимуться захопити військовим чином, але оскільки боснійські серби влаштували геноцид місцевого населення, то українці рятували місцевому населенню життя, бо вивезли з небезпечного місця тисячі людей, тому операція була найуспішнішою для українського контингенту за весь час участі в міжнародних операціях.

Незважаючи на це нагородили лише тодішнього міністра оборони В. Шмарова, а українських військовослужбовців, які брали безпосередню участь в подіях і ризикували життям не нагороджували [39]. Українські миротворці ставлять під сумнів версію, що причиною цієї байдужості з боку держави були порушення дисципліни. До Порошенка також зверталися з листом у 2014 р. про заслуги українських миротворців, але він на це ніяк не відповів. До речі, Росія так і не визнала геноцид в Сребрениці і намагалась зробити для України не вигідне положення у своїй пропаганді.

З одного боку держава, яка не вела активної пропаганди про шанування своїх героїв тепер сама потребує миротворців із цивілізованого Західного світу, щоб ті закрили для неї небо від ворога, щоб ті також ризикували власним життям, оскільки народ через кризу вважає, що іноземні миротворці зобов'язані це робити. Але події в колишній Югославії описані в ВВС та в працях дослідників це лише один епізод, який склався не залежно від тих людей, які мали досвід там відзначитись з позитивними якостями. Державне керівництво України, вочевидь, не готувалося втручатись у цей конфлікт заради народної любові місцевого населення у чужих краях, а заради політичної вигоди, яка була досягнута в районі з 1992 по 1994 р., а коли події почали стрімко розвиватись, що було не вигідним для української сторони, бо її політичне становище все ще хиталось, то югославським подіям більше не приділялось належної уваги. На авторську думку, НАТО переживали важливі трансформації у своєму середовищі, що незалежно від них спонукало їхню військово-політичну систему вийти за свої межі і почати діяти радикально навіть на шкоду своїй репутації, якщо за непрогнозованих обставин така шкода станеться,

тому від України, як і інших держав не членів Альянсу, очікувалось, що вона стане зручним та «звичним» партнером і союзником. А на випадок серйозних трансформацій у нашій та інших державах Північноатлантичний альянс зробив крок назустріч, а саме запровадження програми «Партнерство заради миру».

При започаткуванні програми «Партнерство заради миру» виникла необхідність визначення статусу підрозділів національних збройних сил. Статус необхідний при проведенні військових навчань та інших заходів в рамках ПЗМ на території як країн-членів НАТО, так і країн-партнерів, але Україна з цим зволікала. Посольство України в Брюсселі в грудні 1995 р. надіслало термінового листа віцепрем'єр-міністру України, в якому говорилось, що «зволікання з боку України з підписанням угоди щодо статусу сил та додаткового протоколу, на думку Посольства, не відповідає Спільній заяві України та НАТО для преси про активізацію та поглиблення відносин між Україною і Північноатлантичним альянсом, а також може ускладнити участь військових підрозділів у заходах Програми заради миру» [36, с. 49-50]. На прохання Посольства прискорити цей процес в лютому 1996 р. міністерство закордонних справ, юстиції, внутрішніх справ, оборони та СБУ розглянули проекти Угоди між державами-учасницями Північноатлантичного договору та іншими союзними державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил та Додаткового протоколу до цієї Угоди і зробили заяву, що Україні доцільно їх підписати, оскільки вона є учасницею ПЗМ. Таким чином підписання цих документів давало можливість Україні ефективніше розвивати відносини в рамках військово-політичного партнерства з державами-членами НАТО та державами-партнерами ПЗМ, це давало змогу на високому рівні проводити військові навчання Збройних сил України [35, с. 59]. Це також відкрило шлях до підписання Хартії про особливе партнерство України з НАТО влітку 1997 р.

Командування Сил ООН в колишній Югославії оцінило успіх українського батальйону в районі м. Жепа, та навіть планувало створити там зону безпеки з використанням головним чином українського контингенту. Український батальйон виконував поставлені завдання на межі своїх можливостей. Його основними

проблемами були малочисельність, недостатнє забезпечення технікою та озброєнням, відірваність підрозділів від штабу і відсутність автономної бази МТЗ. Для вирішення цього Секретаріат ООН неодноразово пропонував Уряду України збільшити чисельність свого контингенту, а Україна дійсно розраховувала збільшити його при потребі до 1200 чоловік [28].

Представники делегацій НАТО, що здійснювали сертифікацію, дивувалися, а й інколи не розуміли готовність та бажання українських військовослужбовців бороти участь у ризикованій операції за умов низької по західним стандартам платні (під час служби рядовий склад отримував платню 150 дол. США, що у 50 разів перевищувало заробітну плату вдома, а офіцери отримували в 5 разів більше), відсутності побутових зручностей та належних запасів на випадок надзвичайних ситуацій [36, с. 34-40].

За результатами сертифікації в грудні 1995 р., з дисципліною у 240 ОСБ значних проблем більше не було, він міг виконувати будь-які завдання притаманні для піхотного батальйону, але в особового складу не було достатнього рівня знань англійської мови, до прикладу, на той час сертифікації лише 7 офіцерів володіли нею, та 10 рядових в обмеженому обсязі; у батальйону не було можливостей вести роботу по забезпеченню зв'язків з громадськістю, проте українці розуміли мови місцевого населення на 80%; загальна кількість особового складу складом на той час була 555 військовослужбовців, 75% з них – строкової служби; було відсутнє комп'ютерне обладнання та вміння працювати з ним; тилове забезпечення в українського батальйону повністю залежало від постачань ООН, яких у випадку припинення постачань могло вистачити на 20 днів, а якщо НАТО взяли б на себе постачання продовольства та ПММ (ГСМ), то боєприпаси та запасні частини до техніки можна було б отримати тільки з України; в українського батальйону були проблеми з тилловим забезпеченням, які можна було б вирішити за допомогою поставок з України, в тому числі не було запасів крові і похідних частин від крові, тому Україна могла і це вирішити тільки з власних постачань; відсутність важкого озброєння (мінометів); боєприпаси були не сумісні зі стандартами НАТО.

Попри позитивну оцінку підготовки українських військовослужбовців на сертифікації, у січні 1996 р. обговорювалось питання участі 240 ОСБ ЗСУ в операції Сил втілення умов мирної угоди в Боснії та Герцеговині. Оцінки бойових можливостей цієї частини були задовільними, але після розгортання штабу СВ у Сараєво, з'ясувались додаткові вимоги до надійності та повноти тилового забезпечення. Сам генерал Джоулвен вказав у листі до Військового комітету НАТО фельдмаршалу Р. Вінсенту, що використання 240 ОСБ у такому його вигляді було недоцільним. Україна планувала передати до складу СВ підрозділ літаків ІЛ-76, Північноатлантична Рада звернулася з проханням до України виділити згаданий підрозділ. А от за своєю організаційно-штатною структурою, на думку військового керівництва НАТО, 240 ОСБ не мав здатності до організації вичерпного та всеоб'ємного власного тилового забезпечення через відсутність підрозділів і фахівців, український контингент не міг у цьому аспекті здатності самостійно заключати контракти на виконання відповідних робіт з місцевими структурами. Як зазначалось, до цього часу постачання батальйону всіма видами необхідного повністю задовольнялось та залежало від ООН. Але з початку 1996 р. ООН припинили дію всіх відповідних контрактів і більше організація не несла відповідальності за забезпечення батальйону, тому очікувалось провести ротацію через 6 місяців, оскільки постала проблема визначити вартість та можливість утримання батальйону у Боснії та Герцеговині, вирішувалась його подальша доля, але була домовленість з французькою стороною включити українську частину до складу її багатонаціональної бригади та надати необхідну тилу підтримку [36, с. 42-43].

В самій Україні в цей час було явно не до Боснії та Герцеговини, оскільки українському керівництву тільки вдавалось шляхом штучного скорочення обсягів окремих видатків суттєво знизити дефіцит зведеного дефіциту держави. Реформування економіки було неможливим через конфронтацію між виконавчою та законодавчою владами, Україні були необхідні термінові кредити від МВФ та вона їх втратила через запізнення на півроку прийняття бюджету. В 1997 р. у Росії стабілізувались обсяги виробництва, а в Україні тривало падіння ВВП. Найбільшим

випробуванням українських економічних реформ 1990-х рр. стали нищівні для України наслідки світової економічної кризи в 1997–1998 рр., в той час як світ розвернувся у бік США зі всіма своїми потоками грошей, але Україну більше турбували події в Росії, оскільки з Росією її поєднувало близько 40% зовнішньоторговельних зв'язків та залежність від її енергоносіїв. У зв'язку з несвоєчасним прийняттям бюджету призупинилися кредити МВФ, а Україна перебувала на порозі до фінансового дефолту. В цей час в Україні був особливий режим управління економікою, але через відсутність консенсусу у парламенті, державна влада в Україні набула ознак жорсткої президентської форми правління.

Після економічної кризи в рамках співробітництва України з НАТО в економічній сфері в дослідників йдеться небагато. В основному це був проект від жовтня 1999 р., що здійснювався в рамках Україна–НАТО з мовної перепідготовки військовослужбовців, звільнених у запас або відставку. Понад 100 українських військовослужбовців, як зазначалось, закінчили курси англійської, французької [42, с. 212], яких їм так не вистачало на миротворчих операціях, український досвід у цьому напрямі вважався навіть найуспішнішим.

Проте економічна стабілізація після кризи мала свої наслідки, як більшість криз, вона вдарила по фінансуванні оборони в першу чергу. У Росії фінансову кризу пережили не як в СРСР, коли держава спродувала трансатлантичним корпораціям військовий флот за безцінь, після чого Союз йшов до свого розпаду, а на цей раз Росія почала використовувати зброю для «вирішення» своїх геополітичних і економічних проблем, а саме розпочала Другу чеченську війну, де операція по захопленню чеченської столиці і території коштувала російським військам серйозних втрат, щоправда з урахуванням помилок Першої чеченської війни. Для України це також вчергове вдарило тим, що 2 листопада 1999 р. Кабінет Міністрів України затвердив Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про передачу з України до Російської Федерації важких бомбардувальників Ту-160, Ту-95МС, крилатих ракет повітряного базування великої дальності та обладнання [43].

В українських наукових підручниках після подій в колишній Югославії ця подія ще на десятиліття залишалася впливовою, але не тільки через те, що автори вважали бомбардування Косово «плямою» на репутації, принаймні для українців, а також з'явилася традиція прогнозувати що буде, якщо Україна вступить до НАТО. Наприклад, в праці «Україна–НАТО: сучасний стан відносин та перспективи розвитку» під редакцією Власюка (2008 р.) було зазначено певні побоювання, що «у разі вступу України в НАТО, – на думку авторів підручника, – існує ризик втягування нашої країни у внутрішні протиріччя в Альянсі, між США і блоком країн Старої Європи, оскільки Німеччина і Франція не залишають намірів зміцнювати європейську політику безпеки і оборони, маючи на меті зменшення американського впливу у Європі». Але характерним для того часу і доволі оригінальним виявилось твердження авторів з пов'язаною участю України в миротворчих місіях і можливого вступу держави в НАТО. Автори стверджували, що у зв'язку з тим, що центр активності Альянсу поступово зміщується зі Східної Європи на Південь та Схід, це може нести «потенційні внутрішні і зовнішні небезпеки, – за тодішніми прогнозами авторів та їхньою дослідницькою оцінкою, – можна прогнозувати зростання активності деяких радикальних ісламських організацій в Україні, через активізацію їхнього спектру дій, що створять загрозу безпеці і стабільності держави, особливо з Криму з його проросійськими орієнтаціями» [42]. Автори пов'язували кримських сепаратистів та ісламських радикалів, та створення ними тимчасового альянсу. Ще автори побоювалися, що Україна виявиться неготовою до терористичних операцій, а от інтегрована в Альянс Україна начебто стане більш зручною ціллю для них, особливо в індустріальних містах, а Україна на той час дійсно не мала надійних захисних механізмів протидії міжнародному тероризмові.

Тоді були такі настрої щодо питання безпеки за допомогою можливого вступу України до НАТО завдяки участі в миротворчих операціях. Але без них стійкі прикмети деградації системи були б ще відчутніші, як стверджував Є. Марчук, через накопичення парадоксів, оскільки в самій Україні у себе вдома в період незалежності загинуло понад 700 військових і службовців ЗСУ за різних

обставин, а протягом дванадцяти років участі України в миротворчих місіях загинуло понад 30 військовослужбовців, 6 з яких в Іраку [14, с. 186]. В політичному аспекті у зв'язку з економічними проблемами і посиленням авторитарності президенства в Україні, для Кучми це, наприклад, дозволяло йому виходити з численних міжнародних ізоляцій, які накладались на нього особисто, а, відповідно, і на державу. Оскільки Україна все ще брала участь в миротворчих операціях, то навіть до чергових виборів в 2004 р. Стамбульський саміт НАТО вивів особисто Кучму з міжнародної ізоляції на Заході, головним чином за участь в Іраку. Проте з часом Захід звикав до такого формату співпраці з Україною, українських президентів могли «забракувати» для нового формату відносин, тому оскільки цьому президенту на новий формат не вийти, його потрібно «подарувати» вже новому президентові. За таких умов Україна постійно втрачала час.

Україна бере участь у миротворчих операціях під егідою ООН та НАТО з 1992 року. За цей час більше 40 тисяч українських військовослужбовців брали участь у миротворчих операціях [44], зокрема в Косово, Афганістані та Іраку. Загалом українські військовослужбовці брали участь в різних операціях ООН: Миротворчих операціях Сил ООН по охороні, СООНО (UNPROFOR); Сили втілення (IFOR); Сили стабілізації (SFOR); Місія ООН у Східній Славонії ПАООНСС; Місія ООН превентивного розгортання в Македонії; Місія ОБСЄ з верифікації у Косово; Місія ООН в Анголі; Місія ООН у Гватемалі (МІНУГУА); Місія ООН в Таджикистані; Місія ООН в Афганістані; Місія ООН на півострові Превлака (Хорватія); а також в миротворчих місіях НАТО, як «Active Endeavour» в Середземному морі, «Ocean Shield» в Аравійському морі та «Resolute Support» в Афганістані, та ін. Хоча деякі європейські країни не підтримували США в іракській війні, але для України ця подія також була важливою. Польща на той час була однією з нових держав-членів НАТО, вона однією з перших відрядила свій контингент в Ірак, тому на ній почали концентрувати увагу, підвищилась геополітична значущість Польщі, як і інших нових членів Альянсу, які відрядили свої контингенти в Ірак. Адміністрація Дж. Буша почала відкрито демонструвати свою прихильність до тих країн, а Польщу ставити як приклад, до якої іншим

державам слід рівнятися. Український військовий контингент також був присутній в Іраку, українське керівництво вбачало можливість підвищити оцінку міжнародного становища України напередодні президентських виборів.

Таким чином, Україна здійснювала різні кроки для підтримки співпраці з Організацією Північноатлантичного договору. Наша держава найбільш активно долучалася до миротворчих місій в рамках і під командуванням миротворчих сил ООН, та стала активним учасником миротворчих місій під егідою НАТО. Участь в миротворчих операціях служить прикладом однієї з форм співробітництва з міжнародними структурами, сприяє зміцненню співпраці з країнами-членами НАТО, підвищенню професійної підготовки українських військових, а також сприяє участі України в міжнародних форумах та формуванню її міжнародного статусу. Участь в ІФОР та СФОР служить прикладом тієї співпраці, якої потребує сьогодення Європа, адже країни, що не входять до НАТО, також підтримують своїм авторитетом боротьбу за припинення конфліктів та встановлення миру у світі.

3.3. Вплив взаємодії Україна – НАТО на забезпечення національної та регіональної безпеки

Суть сьогоденної безпеки полягає у спільному прагненні до стабільності, а ґрунтується на добровільних засадах, де кожна країна бере участь у процесі, але жодна європейська країна не нав'язує своїх «правил» безпеки іншим. Якщо одні країни можуть досягти безпеки лише за рахунок інших, то стабільність опиняється під загрозою. Уряд кожної держави вправі обирати те, що найкраще, на його думку, відповідає інтересам її народу, але якщо кожна країна бере участь у процесі, що веде до прийняття рішень, то можна досягти спільного консенсусу і посилити рівень безпеки континенту. Середовище європейської безпеки постійно змінюється, але стабільність, мир і неподільність ЄС залишаються ключовими пріоритетами, а безпека кожної держави нерозривно пов'язана до безпеки всіх інших. Гальмування темпів інтеграції України до євроатлантичної системи безпеки є одним з негативних факторів у сфері зміцнення безпеки та стабільності, це і багато інших факторів поступово призвели до значного розриву у стандартах озброєнь, що завжди вважалось перешкодою для повноцінного військово-технічного співробітництва України із НАТО. Тому політична та військова підтримка з боку західних партнерів сприяє основним пріоритетам і змінам, які потребує наша держава, а саме впровадження реформ для досягнення відповідності стандартам і критеріям Альянсу. В умовах потенційної та, особливо, реальної воєнної загрози Україна розглядає суть безпеки як стан воєнної захищеності національних інтересів, державного суверенітету і політичної незалежності, збереження та відновлення територіальної цілісності, а також утвердження нашої країни як впливової держави, що виконує значну роль у забезпеченні політичної, економічної та воєнної стабільності у Європі та світі.

Розвиток безпеки незалежної України має тривалу історію, її результатом стало затвердження «Стратегії національної безпеки України» у 2020 р., яка є логічним продовженням «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» прийнятої першої редакції у 1998 р., яка ґрунтується на Конституції України,

Основних напрямках зовнішньої політики та Концепції національної безпеки²⁸. На забезпечення національних інтересів і безпеки Конституція України встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності нашої держави. Формально Україна визнає принцип неподільності європейської безпеки як важливий для своєї національної безпеки і про це сказано в «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», там йдеться про важливість визнання Європейським Союзом значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки, що є пріоритетом для нашої держави, тому вона має намір використовувати цей суттєвий важіль у просуванні українських інтересів в міжнародних відносинах, оскільки це зміцнює національну, економічну та політичну безпеку нашої країни в цілому та впливає на інтеграцію до європейської спільноти [45].

Військово-політичні концепції та стратегії, які пов'язані з Україною і питаннями її безпеки проходили складні процеси еволюції. Традиційно автори дуже обережно заглиблюються до проблематики безпеки та не надають однозначної відповіді. В основному доносили для громадськості, що на уламках СРСР вибудовувалась нова регіональна і субрегіональна розстановка сил. Початково для українців був зрозумілішим вступ скоріше до ЄС, ніж до НАТО, якого «виштовхує на узбіччя». А для Росії з другої половини 1990-х рр. була вигіднішою так звана концепція «багатополюсного світу» [46, с. 233]. Згідно з якою «біполярна система» була більш врівноваженою, проте крах Радянського Союзу став причиною її дезінтеграції, відтоді від Москви дедалі частіше розповсюджувались наративи, що начебто новий міжнародний порядок з домінуванням США може загрожувати «хаосом», тому концепція «багатополюсного світу», на думку російських публіцистів, могла б зменшити роль США як політичного і військового гегемона у глобальній системі. В кінцевому рахунку РФ закріплює певну систему офіційних поглядів в свою стратегію національної безпеки, а загрозою там вже вважається «укріплення позицій нових глобальних і регіональних країн-лідерів», що призводять до змін у структурі

---

²⁸ Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, її перша редакція 1997 р.

світового порядку, також Росія вважає, що ряд держав начебто здійснюють спроби цілеспрямованого викривлення «традиційних цінностей», «спотворення світової історії» тощо.

Безперечно, суперечливий світ, яким його бачить Росія, вже в 1990-х рр. був невідгідний для України. Маючи географічне і політичне розміщення між РФ і низкою держав Центральної Європи Україна у Воєнній доктрині, ухваленій у 1993 р. ВРУ, наочно демонструвала свої спроби знайти нову розстановку політичних сил, яка б гарантувала Україні безпеку. Потрібно було «посприяти створенню такої конструкції, в межах якої не існуватимуть «блоки» і «полюси», але буде єдина система безпеки» [46, с. 233]. Адже сірі безпекові зони вважаються головними джерелами гібридних загроз у сучасному світі [47, с. 16]. У Воєнній доктрині (1993 р.) видно, що Україна покладалася на зобов'язання про взаємний ненапад між всіма державами, намір вибудувувати свої відносини з іншими державами незалежно від їхнього суспільно-політичного ладу та воєнно-політичної орієнтації, а також стверджувалось, що наша держава «виступає за створення всеохоплюючих систем універсальної та загальноєвропейської безпеки» [48]. Якщо розмірковувати так званими концепціями «полюсів», на які так покладалася РФ, то на початку 1990-х рр. Україна дуже обережно обрала напрямок до інтеграції в європейську систему колективної безпеки, абзац про створення універсальної і загальноєвропейської безпеки підкріпився твердженням: «[...] і вважає участь у них важливим компонентом своєї національної безпеки» [48]. Якщо користуватись визначеннями і формулюваннями західних авторів з історії, то ідея сучасної Західної цивілізації полягає в сукупності подій, явищ та ін., що потребує джерела спільної системи переконань і спільного минулого. Це потребує системи «глобальної стандартизації» в тому числі у галузі спільної безпеки і оборони.

Автори досліджень з Національного інституту стратегічних досліджень пропонують реалістичніше і з досяжним змістом наповнювати своє бачення місця

України у світі у зв'язку з «гібридною війною»²⁹. В 2017 р. вони обережно ставили під сумнів перспективу юридичного оформлення України до повноцінної інтеграції в євроатлантичні структури. «Перспектива юридичного оформлення вступу України і до ЄС, і до НАТО така туманна, – зазначає Горбулін, – що висувати її як реальний стратегічний пріоритет можна лише в тому разі, якщо його ніхто не планує досягати» [47, с. 11]. Однак, у наступних висновках автори мимоволі відповідають на поставлені питання. В умовах нової «геополітичної гри» всі повинні змінити свої стратегії, а не лише Україна, тепер вони повинні виходити за рамки логіки повернення до «нормального світоустрою». «Особливо якщо ці стратегії виходитимуть за рамки традиційних практик і традиційних інструментів» [47, с. 11-12]. Інше питання, чи здатна ці нові стратегії реалізувати нинішня система державного управління. Бо ті, хто не пристосовуються до нових геополітичних змін, швидше за все, програють і можуть зникнути.

НАТО й Україна мають спільне бачення об'єднаної та вільної Європи, отже, спільною метою країн-членів Альянсу з країнами-партнерами є забезпечення національної та регіональної безпеки, для цього ведеться спільна боротьба з тероризмом, розповсюдженням зброї масового ураження, регіональною нестабільністю та багато іншого. Особливе значення мають воєнні реформи для укріплення сектора безпеки, а в рамках співробітництва України з НАТО одним з важливих механізмів у підтримці реформування у галузі оборони та безпеки є Спільна робоча група Україна–НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР), яка була заснована відповідно до положень Хартії 1997 р., також СРГ ВР встановлює пріоритети проведення воєнної реформи. У галузі оборони та безпеки в Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО накладено відповідні зобов'язання, серед яких зобов'язання визнавати неподільність безпеки всіх держав у регіоні ОБСЄ, «жодна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни, та що жодна країна не може розглядати жодну частину регіону ОБСЄ як

---

²⁹ Яка, зокрема, за висновками авторів, не суперечить традиційним методам ведення війни у сучасному світі, та зважаючи на те, що визначення «гібридної» війни найбільш точно відповідає тим методам війни, які використовує Росія проти України.

сферу свого впливу» [6]. Північноатлантичний альянс здійснює свою трансформацію відповідно до нових вимог часу, де на нього чекають нові виклики і загрози. На зустрічі в Мадриді 1997 р. країни-члени НАТО вийшли на новий рівень у сфері безпеки, і шляху назад не було. Значно підвищився рівень співпраці, тому на користь поглиблення взаємодії країн у сфері безпеки у цілому континенті на зустрічі було прийнято виважені рішення. Зокрема, було заключено юридичну базу, на якій у майбутньому держави могли отримати однакові гарантії своєї безпеки, та задля поширення їх на однаковий для всіх європейських держав рівень забезпеченості. Дійшли висновку, що «стабільність опиняється під загрозою, коли одні країни можуть досягти безпеки лише за рахунок інших» [49, с. 9]. На цьому фундаментальному принципі ґрунтувались багато важливих рішень прийнятих у Мадриді 8–9 липня 1997 р., в цьому полягала Мадридська зустріч. По суті, для майбутніх членів Альянсу це означало взяти на себе більшу відповідальність за свою безпеку та за безпеку у регіоні, тепер співпраця країн НАТО розглядалась як плід спільних зусиль. Ця основа була закладена не просто так, адже Альянс перебував на порозі свого розширення, більша кількість країн означала більшу нестабільність, а інші країни-члени НАТО відчували себе у небезпеці. Метою концепції безпеки Альянсу було недопущення будь-якої загрози державній, регіональній чи національній безпеці усіх європейських держав. У Португалії 29 травня 1997 р. Україна погодилась на умови ще до Саміту, підписавши Хартію про особливе партнерство між Україною й НАТО, яка відтоді стала основним документом, в подальшому на її базі будуть розроблятися інші важливі документи у сфері безпеки в тому числі.

Україна розвиває своє законодавство, базуючись на загальних принципах демократії та загального права. Її перспективна мета, яка була заявлена, – вступ до НАТО, відповідно, розвиток українського законодавства орієнтований на зовнішню політику, яка передбачає європейську та євроатлантичну інтеграцію. Конвенції Ради Європи встановлюють спільні стандарти для європейських країн, тому важливо, щоб Україна продовжувала брати в них участь. Керівні документи НАТО визначають основні аспекти, принципи, норми, підходи та рекомендації

щодо цілеспрямованої роботи для запровадження та вдосконалення усіх складових сектору безпеки та оборони. Зобов'язання виконувати їх є не лише зобов'язанням, а демократичний вибір активної частини народу та політичного керівництва країни. В основному вони розкривають політичні, економічні, ресурсні та правові питання, а питання безпеки і оборони, як правило, є доволі обмеженими окремими питаннями. Наприклад, Річні національні програми під егідою Комісії Україна–НАТО містять лише по два розділи, які присвячені оборонним, військовим та безпековим питанням [50, с. 3].

В XXI столітті правова база дозволяє розрізняти різні види безпеки. В рамках дослідження зацентровано увагу на державній безпеці, громадській безпеці та військовій безпеці держави, як складової національної безпеки в політичному та воєнному аспектах. 14 вересня 2020 р. було затверджено «Стратегію національної безпеки України», в якій було вказано у пріоритетах про взаємодію та розвиток стратегічних відносин Україна–НАТО на основі національних інтересів України про те, що реалізація пріоритетів забезпечуватиметься на засадах відновлення миру (враховуючи вже здійснену російську агресію), територіальної цілісності та державного суверенітету, а для цього здійснюватимуться міжнародно-правові, політико-дипломатичні, безпекові, гуманітарні та економічні заходи, зокрема, «розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО» [51]. Важливим пріоритетом було і залишається посилення спроможностей Збройних сил України та інших органів сектору безпеки і оборони. Основним гаслом діючої Стратегії являється «безпека людини – безпека країни». Конституційні засади територіального устрою Української держави визначаються матеріальною основою та одним з найважливіших атрибутів будь-якої держави – її територією. «Втрата державної території призводитиме до втрати державності» [52, с. 68]. Зміст та спрямованість діяльності держави визначаються правами і свободами людини, які зафіксовані в Конституції України – ст. 3: «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [53]. В Законі України «Про національну безпеку» надається

визначення загрози національній безпеці – це явища, тенденції та чинники, які призводять до унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей держави; державна та воєнна безпека ґрунтуються насамперед на проблемі захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєвоважливих національних інтересів з різницею, що державна безпека протиставляється потенційним загрозам невоєнного характеру, а воєнна безпека – проти воєнних загроз, це сходиться із визначенням національної безпеки в цілому; пріоритетним завданням діяльності сил безпеки є громадська безпека, вона полягає у захищеності прав і свобод людини і громадянина, захищеність державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості тощо [54].

Концепція національної безпеки України забезпечила і стала основою до формування відповідної законодавчої бази для підготовки доктрин, Стратегії та інших концепцій у сферах національної безпеки. В загальних положеннях було визначено об'єкт, принципи та напрями державної політики національної безпеки, а саме:

- головними об'єктами національної безпеки є громадянин, суспільство та держава;
- принципами забезпечення національної безпеки є права людини, верховенство права, договірні (мирні) засоби у вирішенні конфліктів, демократичний цивільний контроль за воєнною сферою та додержання балансу інтересів між об'єктами національної безпеки;
- основними напрямками у політичній сфері є створення механізмів захисту прав громадян, створення середовища національної і державної безпеки, уникнення політичного екстремізму, входження в існуючі та створювані системи універсальної та регіональної безпеки, а у воєнній сфері – створення механізмів для запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, забезпечення безпеки територіальної цілісності держави і демократичного цивільного контролю за воєнною організацією держави [55].

У Посланні Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ в ХХІ століття – стратегія економічного та соціального розвитку на 2000–2004 рр.» також багато йшлося про безпеку нашої країни. Зокрема стверджувалось, що Україна «стала важливим фактором стабільності на європейському континенті». В стратегічних пріоритетах було проголошено, що одними з найважливіших цінностей є державність, добробут населення та національна безпека України [56].

В 2010 р. на лекції д-ра Джеймі Ши, директора Відділу політичного планування особистої канцелярії Генерального секретаря на той час, в якій розглядаються загрози, що постають перед Альянсом, було зазначено, що «НАТО має як моральний, так і стратегічний імператив робити, в межах наявних ресурсів, усе можливе, щоб не дозволяти війнам палати, та щоб зупиняти конфлікти. Моральна причина, безумовно, полягає у тому, що «впродовж останніх років³⁰ в міжнародному праві спостерігається перенесення акцентів від безпеки країн до безпеки людей, до безпеки особистості; від захисту території до захисту населення» [57]. Розвиток Північноатлантичного альянсу у цьому напрямку став логічним розвитком системи колективної безпеки Заходу для досягнення цілі забезпечити безпеку свого населення, вона є втіленням цивільного демократичного контролю над військовими структурами та органами безпеки, є гарантією верховенства права.

За всю історію Альянсу неодноразово здійснювався «підрив» Європи. Наприклад, в 1970-х рр. керівництво організації та лідери країн НАТО турбували настрої громадськості, був реальний ризик програти Холодну війну, а все тому, що громадяни Західної Європи були у пошуках будь-якого способу скоротити оборонні витрати, громадськість проявляла байдужість до ролі НАТО в підтримці миру у Європі та до власної національної оборони, найбільшою загрозою для організації був не так ворожий напад, як спровоковані пацифістські рухи у країнах-членах Альянсу, зокрема, в Німеччині, де громадяни постійно вимагали в німецького уряду скорочення військ³¹. В 1970-х рр. пацифістськи налаштована

---

³⁰ Лекція проводилась у 2010 р.

³¹ Генеральний секретар НАТО Столтенберг під час російської повномасштабної агресії в Україні у 2022 р. часто на своїх брифінгах заявляв, що стримування запобігає конфлікту, а найшвидшим шляхом до миру є військова підтримка України. Так Генеральний секретар звертався до громадськості країн Західної

молодь була загрозою для свого уряду, який побоюючись виступів проти застосування ядерної зброї та проти Північноатлантичного альянсу йшов на поступки та перешкоджав планам НАТО покращити захист німецьких кордонів. Отже, громадяни просто не визнавали потреби в Альянсі, відповідно його риторика з часом змінилася під вимоги часу, більше акцентувалось на безпеці громадян та особистості, замість традиційних способів політичної активності та геополітичних амбіцій, адже варто постійно наголошувати і переконувати громадян, що «мир спирається на атлантичну співпрацю у сфері безпеки» [58, с. 194-195] та відповідає їхнім особистим інтересам.

Безпека особистості – найкраще відповідає соціальним запитам в Україні та поза її межами. Під час воєнних дій, де життя знецінюється, таку політику особливо важко проводити, саме тому питання НАТО для нас актуальне, ми розглядаємо НАТО як інструмент для досягнення безпеки суспільної та безпеки індивідуальної. Суспільства свої цивільні потреби в менш кризових етапах розвитку держави ставлять вище військових, але під час військових загроз і активних бойових дій, відповідно, населення робить все необхідне для збереження територіальної цілісності. Для збереження держави та для розвитку військової безпеки Україні й необхідний НАТО. Це важливо і для розбудови громадянського суспільства згідно з вимогами XXI століття.

Стратегія національної безпеки, відповідно, є не лише базою та основою для розробки подальших важливих державних документів, але й концептуальним і методологічним підґрунтям метою якого є підвищення рівня міжнародної інтеграції України, піднесення цієї сфери у нашій державі до рівня міжнародної безпеки в цілому. Про доцільність запровадження такого документу для України йшлося з початком нового тисячоліття, обґрунтовувалось це тим, що у світі зростає інтерес до розробки подібного типу документів, адже вона визначає структуру загроз та викликів національним інтересам держави, її геополітичні орієнтири, альтернативи і наслідки геополітичного вибору. В 2007 р. Стратегію було створено

Європи, адже найбільшою загрозою для НАТО є надмірно пацифістські рухи всередині організації, які можуть завадити своїм урядам надавати Україні зброю, а отже, призвести до поширення війни у Європі.

під назвою «Україна у світі, що змінюється», її затвердив президент В. Ющенко, у ній було обережно вказано про реформування інститутів сектору безпеки (ЗСУ та інших військових формувань), де серед пріоритетів є наближення системи управління, навчання і підготовки, рівень оснащення озброєнням та військовою технікою до стандартів збройних сил країн-членів Північноатлантичного альянсу, а що не менш важливо, формування умов для вступу України до НАТО [21]. У версії 2015 р. йшлося про подальшу співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору, а Хартія про особливе партнерство вказувалась як інструмент та механізм для продовження конструктивного партнерства на основі взаємного інтересу. Чинна Стратегія під назвою «Безпека людини – безпека країни» діє з 2020 р.

Є національна безпека, регіональна та глобальна. В Стратегії воєнної безпеки України вони визначені в якості аспектів безпекового середовища. Глобальна безпека полягає у подоланні невизначеності і непередбачуваності безпекового середовища в системі міжнародної безпеки, створеної після Другої світової війни. Україна визначає характерні особливості глобальних загроз згідно зі своїм історичним досвідом, наприклад, окрім боротьби за ресурси та міждержавної конкуренції із застосуванням політико-дипломатичних, економічних (економічних важелів впливу), інформаційних, воєнних і гібридних інструментів, вказується про приватні військові компанії та регулярні війська без знаків розрізнення. В якості найбільших загроз вказувалось про втягнення України у війну між державами, які володіють ядерною зброєю³² [59].

В контексті Організації Північноатлантичного договору, як міжнародної міжурядової організації, ми виділяємо регіональну безпеку. Регіональна безпека полягає у забезпеченні безпеки населення, природи та господарства регіону в процесі різноманітної діяльності людей, а також природні особливості, економічні, організаційно-правові, інформаційна безпека, енергетична тощо, по суті це захист життєвоважливих інтересів населення регіону від різноманітних загроз, своєчасне

---

³² Росія, а також Білорусь, у 2023 р. світ був стурбований завезенням в РБ ядерної зброї з РФ.

виявлення небезпек, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз інтересам регіону. Роль НАТО полягає у забезпеченні такого захисту країн-членів із використанням політичних і військових засобів в основному, але діяльність і сутність Альянсу давно виходить за рамки військового чи політичного аспектів. Роль організації полягає у забезпеченні безпеки у різних сферах людської діяльності. За межами регіону формується ставлення до цього регіону, оскільки важливе не лише сприйняття місцевого населення, що важливо для регіонального розвитку. Ділова активність регіону зумовлює розвиток бізнесу та залучення іноземних інвестицій, це сприяє створенню робочих місць, розвитку інфраструктури, підвищення рівня життя населення і загального благополуччя. Однак це потребує іміджу регіону в плані регіональної безпеки. На даний час вступ до НАТО є найкращим засобом для досягнення цілей регіональної безпеки. На регіональному рівні найбільш загрозливі аспекти для України полягають в безконтрольній мілітаризації Російської Федерації, що призвело до окупації Криму та частини Донбасу, а згодом до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, перешкоджання Росією вільному судноплавству в Чорному і Азовському морях, вплив РФ на Республіку Білорусь та ситуація в Придністров'ї [59].

Регіональна безпека має своє специфічне значення. Україна є важливою складовою регіональної безпеки, раніше вона була ключовим учасником регіональних операцій, а саме подолання наслідків природних лих і надзвичайних ситуацій цивільного характеру, але протягом російсько-української війни вона є ключовим учасником подолання наслідків екологічних загроз, спричинених війною, та надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Євроатлантичний центр координації реагування на природні лиха та катастрофи, як орган НАТО, здійснює координацію сил і засобів допомоги на території як країн-членів Альянсу, так і на території країн-партнерів після подій 11 вересня 2001 р. координує міжнародну допомогу з ліквідації наслідків терористичних атак, застосування хімічної зброї, біологічної, радіологічної та ядерної зброї. Україна вже відправляла до цього органу НАТО запит і отримала допомогу [60].

В галузі економіки також відбуваються процеси, що прагнуть до «глобальної стандартизації». Дедалі більше в економіці розвивається приватне виробництво, суспільний лад дедалі більше пристосовується до нього, а нинішня система державного управління дедалі більше стоїть перед викликом, чи здатна вона забезпечити їхній розвиток і пристосуватись до нових економічних викликів? Складність полягає у тому, що система державного управління повинна поєднувати і реалізувати положення зі Стратегії воєнної безпеки, де йдеться, що вся держава та її населення, зокрема, національна економіка разом із силами оборони України передбачають готовність до всеохоплюючої оборони України. Протидія воєнним загрозам здійснюється в тому числі з «спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України» [59]. Таким чином наша держава здійснювала політику стримування. Стратегія всеохоплюючої оборони України також сформована і на засадах стійкості: «досягається здатністю системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння» [59]. Видно, що головна мета Стратегії воєнної безпеки розроблялась під дією впливу, або з урахуванням загроз від гібридної війни. Остання поєднує в собі економічні засоби, дипломатичні, мілітарні, квазімілітарні, ядерний шантаж та досягнення політичних цілей, не виключаючи використання традиційних методів війни. Специфіка регіональної безпеки у контексті глобального масштабу завжди має свої особливості, залежні від конкретної проблематики, тому в даному випадку мається на увазі протидія тим загрозам і небезпекам, які втілює Росія як сусідка України. Регіональна безпека являє собою систему економічних, військових і дипломатичних відносин, які відбуваються саме на регіональному рівні через географічну близькість, тому призма регіональна відрізняється від призми стосунків великих держав.

Тривалий час Україна не відігравала істотної ролі в глобальному масштабі, але справляла суттєвий вплив на РФ. Водночас північний сусід істотно впливає на

нашу державу. Зокрема, можна виділити стратегічний контроль над економікою в умовах, який окремі науковці та політичні діячі вважають «неоколоніалізмом», в який, за їхнім визначенням, початково входила наша держава після краху Радянського Союзу. «Москва робила основну ставку на поглинання пострадянських країн під виглядом інтеграції» [61, с. 277]. «Неоколоніалізм» в Україні був замаскований під співробітництво на двосторонній основі, тому укладались відповідні договори, про неї йшлося окремими положеннями і пунктами в доктринах і концепціях протягом 1990-х та 2000-х рр. В собі цей феномен приховував не лише політичні і військові розбіжності в стратегіях, але й загрози економічного гатунку.

На стратегічні українські підприємства почав проникати російський капітал на основі повноправного суб'єкта власності, зрештою до кінця 1999 р. і починаючи з нового тисячоліття український ринок нафти й нафтопродуктів перетворився виключно на російську сферу. РФ систематично провадила цінові атаки у цій галузі, лише Польщі і Чехії вдалось убезпечитись від них, перейшовши на нафту з Північного моря, бо разом з нафтопереробкою росіяни почали поглинати інші стратегічні підприємства, зокрема, металургійні підприємства на сході України, а згодом і банки. Звісно, початково російська сторона, здавалось би, вкладала грошовий капітал, який отримали українські підприємства, капітал дійсно був завезений в Україну, але зрештою велика частка акцій українських підприємств опинилась під російським впливом. Згодом, маючи важелі впливу на українські компанії, російський уряд переважав у їхньому управлінні. «Російські власники стратегічних підприємств України мають можливість за місцеві ж кошти формувати проросійську політику в Україні» [61, с. 281].

Різні автори також зазначають про слабкість і відсталість міжнародних організацій в питаннях безпеки, тому надалі залишається необхідність конкуренції у розробці та вдосконаленні подальших стратегій і концепцій, адже досі не існує ефективних засобів протистояння інформаційним загрозам від РФ [62, с. 9]. Але саме вразливість України стала об'єктом російської гібридної агресії із стадіями повномасштабної традиційної війни. Досить схематично автори проводять лінію на

геополітичному просторі, що передбачає як «зону стабільності», так «сферу невизначеності», все це в контексті «внутрішніх ліній напруженості» [62, с. 4]. Ці геополітичні лінії регіональної безпеки умовно пролягають на території пострадянських країн, які опинилися в ролі буферних зон. Якщо в зоні «невизначеності» домінує зневага до закону, численні локальні «конфлікти», гіпертрофія сил кримінального гатунку на протипагу міжнародного права, де панують закон і права людини є пріоритетними, то буферні зони безперечно підпадають під вплив всіх цих негативних факторів. На регіональному рівні в Стратегії в. б. [59], зокрема, йдеться про намагання РФ зберегти у сфері свого впливу Республіку Білорусь, що зрештою переросло не просто у політичну загрозу, але й у військову, а під час російсько-української повномасштабної війни з 2022 р. територія Білорусі активно використовується росіянами для введення військ на територію України і нанесення ракетних ударів по українській військовій та цивільній інфраструктурі та населених пунктах. Росія і раніше чинила тиски на Білорусь, її основною метою було використовувати білоруські збройні сили через механізми ОДКБ для вирішення питань за межами Республіки Білорусь, частково Білорусь намагалася протидіяти тискові з Росії у 2014–2015 рр. [47, с. 190]. Ще раніше Білорусь також входить до так званої системи колективної безпеки СНД та об'єднаної ППО з Росією, тому ще станом на початок 2000-х рр. ППО і ВПС РБ знаходяться в оперативному підпорядкуванні російських штабів, систематично чиниться тиск на цю країну від Москви щодо укладення нового союзного договору з Росією і регулярно порушується питання про створення об'єднаного білорусо-російського військового угруповання на західному напрямі, звісно, з командним центром у Москві. Експерти зазначали ще тоді, що таким чином у разі повномасштабної війни РФ і НАТО перші натовські ракети впадуть на Мінськ.

Отже, можна констатувати, що «сірі» та «буферні» зони, визначені як найбільш небезпечні в безпековому середовищі, використовуються набагато складніше, ніж просто поділ умовною лінією між сферами впливу протилежних правових кодексів. Іноді такі зони розглядаються як маріонеткові на цілком об'єктивних підставах. У випадку пострадянських країн, які досі знаходяться у

«буферних» чи «сірих» зонах, то вони під різним ступенем впливу, відповідно у них різні засоби і можливості протидії. Наприкінці 2015 р. Лукашенко зумів домовитися з російським керівництвом, вдалося погодити проходження служби білоруськими військовослужбовцями виключно на території РБ, аналогічно було в 1999 р. під час проголошення Союзної держави з Росією³³, а питання про створення у 2014 р. на території РБ російської військової авіаційної бази вдалось відкласти, хоча, звісно, на певний термін. В Україні виявилась необхідність терміново освоювати нові зовнішні ринки в межах адаптації механізмів державної регіональної політики, по суті, Україна здійснює розширення географії свого економічного впливу та відключення невідконтрольної частини території країни з господарського обороту, створення низки військово-цивільних адміністрацій тощо [47, с. 401]. Обсяг зовнішньої торгівлі з РФ почав скорочуватись з початком гібридної війни і збігся з початком дії Угоди про Асоціацію з ЄС, відтак політика санкцій європейських держав і США проти РФ не завдали можливої кризи і українській економіці. Найбільша небезпека крилась не лише в можливих бойових діях країни-агресора, але й в абсолютній неможливості спрогнозувати їх. Відтак політика України – Росії перед війною зводилась до максимальної обережності. Наприклад, часто сучасні політичні діячі висловлюють своє бачення політики «умиротворення» диктаторів на основі прикладу прем'єр-міністра Невіла Чемберлена у своїх відносинах з Гітлером у 1938–1939 р., на певному переконанні, що така політика може призвести лише до катастрофи. Однак, інші приклади показують, що це переконання також призводило до катастрофи, наприклад, у 1956 р. відбулася невдала британська воєнна операція проти єгипетського уряду, що призвело до Суецької кризи, там вже інший британський прем'єр Е. Іден явно не проводив політику «замирнення» диктатора полковника Насера. Деякі фахівці зазначають, що й інтервенція в Лівію, до якої в ООН був мандат, перетворилася із операції захисту цивільного населення на операцію по зміні режиму [8, с. 192]. Тому трансатлантична спільнота готувалася радше до довготривалих випробувань

---

³³ Лукашенко у 1999 р. заявляв, що білоруси будуть проходити військову службу тільки на території Республіки Білорусь.

міжнародної системи безпеки, спричинених діями РФ, систематично укладалися нові політичні договори і обговорювалися гарантії безпеки, так, було укладено основоположний акт НАТО – Росія 1997 р., а в грудні 2009 р. США та Росія підтвердили гарантії безпеки України в якості без'ядерної держави, хоча на практиці це не вирішувало проблему неоколоніальної політики РФ по відношенню до України у її сфері безпеки та економіки.

До європейської системи безпеки цілком закономірно підключаються інші пострадянські держави, як і для нашої держави у них стає необхідним пріоритет убезпечити регіональну безпеку, в системі якої ми вбачаємо і нашу національну безпеку, не кажучи вже про трансформації соціальних аспектів життя громадян під чергову зміну економічного та політичного життя. В дев'яностих НАТО також уособлював в собі ці зміни, хоча державам, що розвиваються, державам із колишнього соціалістичного табору економічним взірцем яких було централізоване планування, деякий час було важче сприймати цю міжнародну організацію як процес посилення світової інтеграції на благо їхнього розвитку, але з часом амбітніші з них прагнули покінчити з економічною відсталістю, або залежністю і, зокрема Польща, Угорщина та Чехія вступили до Альянсу на фоні економічних реформ. Протягом 1949–1991 рр. в рамках міжурядової міжнародної організації Ради Економічної Взаємодопомоги чеські заводи також орієнтувалися на радянську нафту, це призвело до того, що з початку 1990-х рр. вже дипломати РФ спонукали Чехію відмовитися від вступу до НАТО, спираючись на нафтову залежність Чеської Республіки від РФ [61, с. 279]. У відповідь Чехія здійснила диверсифікацію поставок нафти до своїх нафтопереробних заводів і перейшла на нафту Середземного моря, для цього довелось докласти значних зусиль. Те саме зробили поляки, перейшовши на нафту Північного моря, адже лише диверсифікація джерел поставок нафти може убезпечити від прямих цінових атак Росії. У 1999 р. Польща та Чехія вступили до Північноатлантичного альянсу. Варто зазначити, що інтеграція цих держав також спиралася на державну діяльність та державний контроль. Для них національний інтерес зберігся, а відтак і національна

держава там виражається помітніше на основі партій національно-демократичного спрямування.

У кожної держави в рамках співпраці з Організацією Північноатлантичного договору є право вільно обирати та застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, право свободи вибору і зміни своїх засобів забезпечення безпеки [6], в Альянсі також постійно триває адаптація до нових реалій євроатлантичної безпеки. Але принцип, що жодна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни розповсюджується як на економічну сферу, так і на галузь матеріально-технічного забезпечення. Тобто більша відповідальність за свою економічну безпеку лежить на державі, яка прагне бути кандидатом на вступ до НАТО. Північноатлантичний альянс не може надавати гарантії безпеки тим країнам, які не можуть забезпечити собі безпеку. Зброя – фактор політичний, як і нафтовидобувна промисловість. Навіть «нейтралітет» має свої особливості в галузі безпеки і оборони, які початково диктуються економічними особливостями, але на практиці переслідують політичну мету, а саме певну ізоляцію від Росії, і від будь-кого, хто може диктувати умови. Найкращим прикладом є модель Фінляндії. Тривалий час нейтральна Фінляндія³⁴, яка свого часу у 1994 р. також приєдналася до натовської програми «Партнерство заради миру», винайшла свою оптимальну формулу: в армії третина озброєнь національного виробництва, третина західного і третина — російського виробництва. За таких умов ніхто не може будь-що диктувати Фінляндії, у неї є простір для політичних маневрів. Україна тривалий час обмежувалася військово-технічним співробітництвом виключно з Росією, звісно, відставши від західної стандартизації і унеможлививши повноцінне військово-технічне співробітництво з НАТО.

Україна була одним з найпотужніших паливно-добувних районів до війни та в повоєнні роки колишнього Радянського Союзу. Лише внаслідок подальших комуністичних п'ятирічок пріоритет віддавався промисловому освоєнню східних регіонів СРСР, відтак в енергетичному плані Україна стала залежною від РФ після

---

³⁴ В 2022 р. у зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України Фінляндія оголосила про намір вступити до НАТО, 18 травня країна офіційно подала заяву на вступ, а в 2023 р. стала членом НАТО.

здобуття незалежності. В період існування СРСР українська економіка була максимально зорієнтована на потреби військово-промислового комплексу, слугувала своєрідною базою виробництва 20% із загального обсягу військової продукції (700 потужних військово-промислових комплексів в яких працювало понад 1 млн. працівників) [27, с. 135], але виробництво озброєнь в УРСР в більшості не мало замкнутого циклу, тому кінцева продукція ВПК випускалася здебільшого на території Росії, яка повністю контролювала ринок озброєнь в межах свого впливу. Відповідно після проголошення незалежності з цим виникали свої специфічні труднощі. В рамках стратегічного контролю над економікою з боку РФ Україна поволі втрачала цілі галузі економіки з 1999 р., наприклад, вслід за галуззю нафтопереробної промисловості і забезпеченням країни нафтопродуктами до росіян переходили українські заводи, зокрема, Миколаївський глиноземний і Запорізький алюмінієвий комбінат, під прицілом російського впливу були й цементні та металургійні підприємства Донецької та Дніпропетровської областей тощо. Механізм формування цін на російський газ вже тоді не мав жодного відношення до ринкових відносин. Проте Росії не вдалось повернути з Україною білоруську модель у військовій галузі. Москва активно просувала ідею створення спільних російсько-українських військових формувань, але ця політика була приречена на провал. Україні вдалось самостійно досягти великого комерційного успіху на іноземних ринках озброєння, налагодити самостійне виробництво танків Т-80УД і Т-84 [61, с. 313]. В листопаді 2016 р. був підписаний контракт між Україною й Пакистаном на модернізацію танків та технічного обслуговування. Наявність будь-яких конструкторських шкіл в Україні, особливо у галузі озброєння, РФ вважала загрозою для своїх національних інтересів, тому докладала зусиль, щоб, наприклад, ліквідувати харківський танковий завод одразу після здобуття Україною незалежності, і на деякий час харківський центр танкобудування зупинився. Але ще в 1996 р. Україна уклала контракт з Пакистаном на поставку 320 танків Т-80УД, відтак ціла галузь українського військово-промислового комплексу була врятована. Звісно, Росія не залишала спроб зруйнувати цю галузь на території України та повністю перевести українське

танкове будівництво під свій контроль, проводячи послідовну і безпринципну політику створення замкненого циклу промислового виробництва, відмовивши харківському заводу у постачанні російських комплектуючих і ліквідовуючи колишню кооперацію радянських часів. Зрештою Україна знайшла нових постачальників артилерійських гармат і електроніки, та інших важливих комплектуючих для виконання зобов'язань перед Пакистаном.

Якщо враховувати те, що політична воля в деякій мірі підпорядковує економічні умови задля досягнення цілей політичних, економічна диверсифікація і пошук альтернатив дають змогу будь-якій державі краще адаптуватися до геополітичних викликів і покращити свою безпеку. Концепції зовнішньої політики України проголошують не тільки свободу і суверенність країни, але й визначають концепції української системи безпеки.

Традиційно початок зовнішньополітичного вектору нашої незалежної держави ми відносимо до постанови Верховної Ради «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 р. – документ, з якого прийнято вести відлік відносин України з НАТО. Тоді Альянс ще трансформував свою архітектуру колективної безпеки задля актуальних на той час викликів, а саме врегулювання конфлікту в Югославії ставилось пріоритетним, а про позицію України щодо цього конфлікту йдеться і в постанові, через деякий час це зіграє більш практичну роль для українсько-натівських відносин, вони передуватимуть Хартії.

Проте з цієї постанови більшість дослідників в якості основного виокремлюють лише положення щодо інтеграції до європейського регіонального співробітництва в цілому. Вони так і сформульовані: «на підставі інтеграції господарства України до загальноєвропейського і світового економічного простору» [63]. Це взято із пункту «б» щодо двосторонніх міждержавних відносин цього ж документу, проте першочерговими пріоритетами позначений пункт «а» і стратегічними напрямками в постанові домінантними названо відносини із РФ: «У зв'язку з особливостями історичного розвитку і специфікою геополітичного і геоекономічного положення України домінантою двосторонніх відносин з

прикордонними державами є українсько-російські відносини» [63]. Це лише підтвердження складних історичних відносин зі всіма державами-сусідами. Росія майже повністю формує політичну ситуацію в Україні.

В сучасному українському законодавстві загальні положення і визначення термінів подаються в алфавітному порядку, в Законі «Про національну безпеку» визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, така основа створюється для інтеграції державної політики і визначення системи командування, закладено основу для подальшого реформування й розвитку сектору безпеки і оборони за нормами, принципами і стандартами НАТО, визначено бойовий потенціал ЗСУ та інших сил оборони, а також закладено основу для зміцнення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони України.

У Польщі також цікавляться концепціями зовнішньої політики України. Наприклад, польський дипломат Маріуш Машкевич так узагальнив періодизацію і концептуалізацію української системи безпеки [46, с. 226-227]:

1. «Концепція нейтралітету (позаблоковості)» – передбачає формування «Військової доктрини України» 1993 р. на основі зобов'язань про нерозповсюдження ядерної зброї в обмін на гарантії безпеки, та можливість проведення асертивної³⁵ політики щодо Росії;

2. «Політика багатовекторності» – передбачає участь у світових і регіональних системах безпеки, а також ухвалено «Концепцію національної безпеки» 1997 р.;

3. «Євразійська концепція» – втягнення Києва до російських політичних проєктів СНД³⁶;

4. «Доктрина Зленка» – вона діяла від січня 2001 р. до початку 2003 р., коли була несподівано призупинена заявою про наміри вступити до НАТО, її сутність

³⁵ Тобто Україна відмовлялась від пропозицій взяти участь у формуванні нових військово-політичних блоків, особливо на фоні втягування України у ташкентську угоду або договір про колективну безпеку СНД.

³⁶ ОДКБ, Союз Білорусі – Росії, Митний союз тощо.

полягала в «ослабленні євроінтеграційних прагнень на користь зміцненню стратегічних відносин з Росією і США» [46, с. 226-227];

5. «Концепція інтеграції до західних структур» – ухвалення документу «Стратегія України у взаємовідносинах із НАТО» 2003 р. [46, с. 226-227].

Доповнюючи до періодизації, на нашу думку, щодо (1) концепції нейтралітету, то Україна, здобувши незалежність, дійсно прагнула будувати свої відносини з іншими державами на основі принципів рівноправності [48], проте з Росією такі відносини не могли бути рівними, одна тільки військово-технічна кооперація з РФ була невідворотнім гальмуванням темпів інтеграції України до європейської системи безпеки і НАТО, стратегічною метою Росії було знищити військове виробництво в Україні і цим самим ще більше затягнути нашу державу у не вигідні союзи, тому була необхідність протистояти цьому втягуванню на правовій основі, була необхідна більш гнучка і обережна політика. Політика (2) багатовекторності була, відповідно, необхідним перехідним періодом, щоб все ж розробляти необхідні механізми до «Концепції національної безпеки», яка би дозволила втілити ті самі положення з Воєнної доктрини про намір стати впливовою державою, здатною виконувати значну роль у забезпеченні політичної, економічної і воєнної стабільності у Європі. Значне зменшення чисельності населення, яке розпочалося в Росії після 1992 р., призводило до дефіциту людських ресурсів, (3) євразійська концепція російських проєктів СНД існувала виключно в російських інтересах, адже темпи зменшення населення наполовину почали скорочуватись лише завдяки імміграції з країн СНД. Америка натомість нарощувала глобальну перевагу, окремі дослідники зазначають, що «американська глобальна перевага національної безпеки» підкріплюється складною системою союзів та коаліцій, «яка буквально опоясує весь світ» [64, с. 30]. У них свої військово-політичні проєкти: за об'єднане командування та збройні сили відповідає НАТО, економічне співробітництво – NAFTA, МВФ, СОТ тощо, а їхня політика полягає в маневруваннях, діалозі та формальному консенсусі. Відповідно, такий союз бажаніший в геополітичному контексті для України. Відносини між Росією і Україною здебільшого напружувались на фоні етапу українсько-

американських відносин. У різноманітних сценаріях західні аналітичні центри говорили про катастрофічне загострення відносин між Україною та Росією в межах пострадянського простору. Не виключений був військовий конфлікт між цими державами, який надзвичайно небезпечний для Європи. Для того, щоб військового протистояння не відбулося (4) «Доктрина Зленко» була сприйнятою як відхід від доктрини «багатовекторності», але передбачала поліпшення стосунків як з США, так і з РФ. Вона являє собою такий підхід, Анатолій Зленко в мемуарах зазначав: «[...] одним з основних постулатів нашої політики щодо Росії має бути максимальна чутливість і делікатність. Це має бути дипломатія на кінчиках пальців» [31, с. 413]. В 2001 р. був заснований Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, його очолив Борис Тарасюк, який вважається ідеологом європейської та євроатлантичної інтеграції України. Парламент ухвалив «Стратегію України у взаємовідносинах із НАТО» 2003 р. Надалі ця співпраця в межах (5) концепції інтеграції до західних структур поглиблювалась, маневруючи між впливом Росії та співпрацею з НАТО. У грудні 2009 р. США та Росія підтвердили гарантії безпеки України, як країні, що відмовилась від свого ядерного потенціалу. В липні 2009 р. в Брюсселі було підписано Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство між НАТО та Україною, в ній зазначалось, що метою продовження політичних, економічних та оборонних реформ в Україні є членство в НАТО [65].

Варто зазначити, що будь-які історичні періодизації безпеки України, які складені на основі статей, авторитетних досліджень та офіційних звітів, документів державних органів та міжнародних організацій, є досить умовними, особливо зважаючи на те, що незалежна держава Україна є досить молодою в геополітичному середовищі. Варто наголосити, що періодизація безпеки в Україні – це досить умовний спрощений підхід до аналізу стану безпеки в країні, регіоні або світі. Періодизацію можна розглядати з різних точок зору, оскільки ця проблема пов'язана з історією, геополітикою, економікою та іншими аспектами суспільної діяльності. В основному автори і документи акцентують на підході етапування, де, наприклад: (1) 1991–1994 рр. – період формування держави, перехід

до ринкової економіки та створення нових інституцій; (2) 1995–2004 рр. – період консолідації держави, укладання міжнародних договорів та участь України в миротворчих операціях НАТО, а також реформування силових структур, проте серед проблем переважає корупція та створення тіньової економіки, яка в подальшому криміналізується, цей період один із суперечливих, оскільки економіка таки стрімко розвивається в певних секторах і галузях, зберігаючи тісні економічні та політичні зв'язки з Росією із періодичними напруженнями у відносинах; (3) 2005–2013 рр. – цей етап також можна поділити на етапи, оскільки перша частина історії України цього періоду характеризується економічним зростанням, розвитком демократії та підписання Угоди про асоціацію з ЄС, але водночас Росія значно змінила свою політику щодо України та почала радикально втручатися у її внутрішні справи, це призвело до значної напруги між країнами, що згодом переросте у російську агресію, а також в цей період відбувалися дві революції: Помаранчева революція та Революція гідності; (5) 2014 – сьогоднішня – період війни на сході України, анексія Росією Криму та подальша ескалація російської агресії, що перейшла у фазу повномасштабної війни, на жаль, демократичні інституції Заходу не впорались своєчасно з викликами, але це також посилення тісної співпраці України з НАТО, бо Альянс в першу чергу підтримав Україну – це інформаційна підтримка Києва, а також військові поставки і фінансова допомога країн-членів НАТО.

Періодизація безпеки України може мати підхід від зовнішньої ситуації, та розділяться на (1) до 2014 р., тобто різні етапи становлення державності, та (2) після 2014 р. внаслідок російської агресії, оскільки безпекова ситуація в країні загострилась. Можна говорити про періоди залежності України від Росії та погіршення стану безпеки під час таких періодів, що призвело до підвищення напруження відносин, наприклад, в період після отримання незалежності та під час російської агресії на сході та півдні України, адже були різні систематичні виклики для безпеки України протягом всього часу. Загалом дослідники розглядають періодизацію безпеки в Україні з різних поглядів, включаючи геополітичні, військові, економічні, соціальні, культурні та інші аспекти. Ці аспекти періодизації

безпеки України вичерпно можна знайти в багатьох офіційних документах, наприклад в «Основах національної безпеки України», а також у документі «Стратегія національної безпеки України» та ін.

Пропонуємо авторське бачення періодизації української системи безпеки. Вона зводиться лише до трьох етапів, звісно, вони лише схематичні і загальна еволюція безпеки виходить за їхні рамки:

1) 1990-ті рр. – цей етап характеризується фундаментальними державотворчими процесами, тобто держава має право на власні Збройні сили, на власні внутрішні війська та органи державної безпеки, на проходження громадянами військової служби в території своєї держави для забезпечення безпеки територіальної цілісності держави тощо, а також становленням перших демократичних інституцій та реалізацією радикальних економічних реформ, а переважаючою була державна безпека. Формувалася «Військова доктрина України» 1993 р., підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору» 1997 р., а також затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу» 1998 р. У Воєнній доктрині 1993 р. наша держава вказувала, що сприяє паритетному і збалансованому скороченню всіх видів збройних сил і озброєнь у регіоні, виключаючи своє одностороннє повне озброєння. Не слід забувати, що у кінці 1990-х Україна й надалі зберігала перевагу в озброєнні над своїми сусідами³⁷;

2) 2001–2013 рр. – характеризується посиленням громадського контролю над державними органами безпеки. Громадська і воєнна безпека, звісно, розвивалися паралельно з державною, більш домінантною стає громадська безпека. В нації відбувалося пробудження національної свідомості та ідентичності, були і труднощі, але відбулася Помаранчева революція та Революція гідності. Україна співпрацювала з НАТО в 23 сферах, 4 з них – це сфери військового характеру, решта 19 невійськові: сфера науки, стандартизація, екологія, рятувальні операції тощо. Українські законодавці ще були в процесі усвідомлення важливості цього

---

³⁷ Україна переважала в озброєнні Польщу у 2,2, Угорщину – в 4,7, Румунію – в 2,5, а Молдавію в 20 разів.

перехідного етапу, що «безпека країни – це безпека людини». З початком тисячоліття і до України дійшло, а у світі зростає інтерес до розробки такого типу документів як «Стратегія національної безпеки», а в 2002 р. про неї лише говорили високопосадовці України на міжнародних семінарах, в 2007 р. першу Стратегію було створено під назвою «Україна у світі, що змінюється», її затвердив президент В. Ющенко. В ній йшлося про те, що у суспільстві глибше укорінюється усвідомлення, що свобода і людська гідність є наріжним каменем процесів розбудови цивілізованої держави, про власну історію державотворення та розвитку демократичних інститутів, прадавні національні та духовні цінності [21]. Її принципами є захист інтересів особи, а національна єдність досягається за умов поваги до гідності людини. В 2009 р. було підписано ще один основоположний документ, що визначає відносини між Україною і НАТО, а саме «Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство»;

3) 2014 р. – сучасність – характеризується тим, що співробітництво Україна–НАТО уможливилось до більш поглибленої співпраці насамперед внаслідок політичних змін у цьому регіоні: старе поняття державного суверенітету, яке стало основою світового порядку після Другої світової війни, більше не гарантує світові безпеки, а безпека Європи неможлива без безпеки в Україні. Домінантною у геополітичній сфері стає військова безпека. Для України після 2014 р. вона передбачає: ліквідацію не передбачених законом збройних формувань та відновлення повного контролю державного кордону України; відновлення престижу військової служби; реформування Збройних сил України; досягнення оперативної і технічної сумісності зі збройними силами держав НАТО; створення цілісного сектору безпеки і оборони держави як головного елементу системи забезпечення воєнної безпеки; досягнення цілей воєнної політики та ін. Зміст воєнної безпеки розкривають та регулюють конкретні норми Конституції України, закони «Про національну безпеку України», «Про оборону України», для регулювання воєнної безпеки було ухвалено у 2020 р. оновлену «Стратегію національної безпеки України», Воєнну доктрину України, Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО, вони регулюють механізм реалізації

воєнної безпеки. На сьогодні згідно з доктриною Російська Федерація є воєнним противником України, відповідно головним принципом застосування сил оборони зі сторони України є активна оборона з метою завдання противнику поразки та примушення його до припинення воєнних дій [64, с. 141]. На час повномасштабної війни, яку розв'язала Росія проти України основоположним концептом Альянсу є не членство України в НАТО, а допомога їй із тим, щоб вона перемогла у повномасштабній війні. Пріоритетом НАТО є гарантувати перемогу України, а воєнна безпека буде розвиватись відповідно до нових викликів в субрегіональній політиці.

На початкових етапах у 1990-х рр. переважаючим була державна безпека, це етапи невоєнних загроз і викликів, хоча Північноатлантичний альянс ще проходив трансформацію і походив більше на воєнну організацію, яка досі практикувала і була задіяна в активних бойових діях на центральноєвропейській частині континенту. Україна ще встановлювала свою державність і в неї були загрози щодо захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу, а також ненадійність економічної безпеки, ці загрози на той час ще не набули воєнного характеру.

Сучасні держави — це територіальні організації, які знаходять відображення у формі державно-територіального устрою. Тобто сучасна держава являє собою таке формування, як система владних відносин на різних територіальних рівнях. «Характерною ознакою будь-якої держави є те, що люди поєднуються за місцем проживання, а не за ознакою роду», етносу чи мови. «На цю територію й на населення, котре проживає в межах цієї території, поширюється державна влада» [87, с. 11]. Управління територією здійснюється завдяки поділові її на відповідні територіальні одиниці, а не поділові на політичні партії чи мови. Самі держави, звісно, для свого захисту цілком природньо об'єднуються в альянси, шукають союзників у військовій сфері та стимулюють розвиток власної економіки в ідеалі для суспільного благополуччя своїх громадян. Російська Федерація, незважаючи на це, є відсталою державою з імперською політикою. Її влада несе загрозу не лише світові, але й самій Росії. Міжнародні організації, які протистояють безпековій

загрози у світі уособлюють в собі складну систему союзів та коаліцій, одна з яких – Організація Північноатлантичного договору, що включає систему колективної безпеки, в тому числі об'єднане командування та об'єднані збройні сили Європи, особливої уваги вартує американсько-японський договір безпеки, та ін. Стратегічний курс України спрямований на інтеграцію до Європейського Союзу, входження нашої держави у всебічний європейський політичний простір, а також економічний і правовий простір для забезпечення своєї безпеки.

Україна проходить цілком природню еволюцію формування держави. Сучасна держава безперервно розширює свої функції, а не території, історія держави – це історія безперервного розширення її функцій та пристосування до нових викликів. Сфера її впливу починається з традиційного опікування обороною, правосуддям та дорогами і поступово збільшує свою сферу до питань освіти; фізичного, розумового і морального здоров'я своїх громадян; захист прав споживачів; екологічну рівновагу та безпеку; боротьбу з бідністю, та ін. Все це в цивілізованих державах є національним добробутом, за поширення своїх національних інтересів відповідає сама держава.

Найголовніший пріоритет держави серед багатьох визначатиме її сутність та захист національних інтересів. Один з важливих пріоритетів України — вступити в Організацію Північноатлантичного договору (НАТО) та інтегруватися в Європейський Союз. Звісно, пріоритети можуть змінюватися, таким чином змінивши природу держави, але зовнішня політика України в основному є доволі стійкою з початку її незалежності.

Отже, ідентичність, розвиток якої матиме глибоке значення для відносин України з НАТО, посувається на передній план серед пріоритетів, але в цей же час специфічний розвиток економіки гратиме ключову роль саме в питаннях рівності та свобод у цих відносинах, адже Україна матиме справу, насамперед, із державами-учасницями цього союзу в економічній діяльності. Важливо зрозуміти, що входить в пріоритети ідентичності і політики та чим вони відрізняються від економічних, які з самого початку умовно посунулись назад. Північноатлантичний альянс скоріше як питання ідентичності нас самих і розглядаємо це як вирішення

економічних проблем в нашій державі, але економіка потребує прагматизму, а питання вступу залежить від того, в якій мірі інші держави можуть підтримувати Україну в її прагненнях. Україна прагне вступити в НАТО, і це стало однією з основних зовнішньополітичних пріоритетів країни. НАТО і Україна мають партнерські стосунки, які почалися, за визначеннями багатьох авторів, в 1994 році, вони визначають терміни цієї періодизації виходячи з того моменту, коли Україна приєдналася до натовської програми «Партнерство заради миру», але багато даних свідчить про те, що співпраця нашої держави з країнами Організації Північноатлантичного договору велася з початку незалежності. Зважаючи на це, з того часу співпраця між НАТО та Україною значно розширилася. Одним з найбільш важливих напрямів співпраці є участь України в миротворчих операціях та військових місіях НАТО. В цьому, власне, полягає сутність безпеки, адже дослідники ставлять початок роботи українських військовослужбовців в ІФОР та СФОР як приклад тісної співпраці з НАТО, та намір показати світові, що Україна йде шляхом демократизації, розвитку і реформування за стандартами НАТО. Участь України в «Партнерстві заради миру», таким чином, «це партнерство не лише в теорії, але й на практиці» [49, с. 27].

Таким чином, безпека поширюється на весь європейський регіон, адже НАТО прагне зміцнити політичну і військову співпрацю з іншими державами, щоб країни континенту жили дружніше і виявляли більшу повагу до демократичних свобод та прав людини, що стало основою концепції безпеки країн-членів та країн-партнерів НАТО. Це те, що стосується співробітництва Україна–НАТО на початкових етапах становлення її державності у військовій сфері, адже згодом Україна візьме участь в операції «Рішуча підтримка» в Афганістані та надасть свої військові контингенти для участі в інших миротворчих місіях НАТО. Протягом першого десятиліття у військовому співвідношенні Україна зберігала перевагу в озброєнні над своїми найближчими сусідами в декілька разів. Виходячи із заяв різних дослідників та експертів ми не можемо точно сказати, що Північноатлантичний альянс урахував регіональний контекст безпеки [46, с. 250], вбачаючи в Україні не лише партнера натовської програми ПЗМ, а й державу з великим військовим потенціалом, зі

співвідношенням потужності у деяких сферах військового виробництва з великими наддержавами. Регіональна безпека між Україною і її сусідами в цьому ключі повністю покладалась лише на Україну, проте Україна прагнула збільшити свою взаємодію з НАТО в області безпеки та оборони та систематично підписувала угоди з НАТО, щоб забезпечити більш тісну співпрацю в галузі оборони та взаємодії між військовими. Країна все ще мала значні проблеми з реформуванням та розвитком власних силових структур.

На початку 1990-х років відносини України з Росією були складними. РФ висувала претензії до українських територій, зокрема до Криму, прагнучи залишити свій вплив у регіоні. Недоторканість кордонів була підтверджена 8 грудня 1991 р. в багатосторонній угоді про створення СНД, а також підтверджена Гельсінськими угодами про непорушність кордонів у Європі від 1975 р., до яких приєдналися Україна та Росія [52, с. 144]. Водночас це не завадило РФ висувати свої претензії, тому вважається, що країни-члени НАТО боялися провокувати конфлікт з Росією, запросивши Україну стати членом Північноатлантичного альянсу. Проте Україна в 1990-х роках зверталася до НАТО з проханням про допомогу в забезпеченні своєї безпеки та здійснювала різні кроки для підтримки своєї інтеграції до Альянсу.

На початкових етапах розвитку державності через неналежне інформування населення деякі громадяни України розглядали НАТО скоріше як важіль тиску і впливу на Росію, ймовірно, Альянс розглядався як щось на зразок чергового міжетнічного союзу на рівні інтернаціоналістської доктрини. Це більше притаманно для проблем самоідентичності без вирішення самої прагматичної складової, адже приєднання до Організації Північноатлантичного договору є проблемою вибору між європейською та євразійською цивілізацією. Громадськість тоді розглядала систему колективної безпеки СРСР і НАТО як схожі механізми за структурою, але ворогуючі між собою, а коли СРСР зазнав краху, то в українців був вибір без вибору: знайти йому заміну чи створити державу з вирішенням питання блоковості чи позаблоковості. Держава – це захист національних інтересів передусім, це стосується і глобальної ринкової економіки – держави «захищають»

себе від її неконтрольованого ефекту, посилюючи свої національні пріоритети. Якщо у якості окремих гравців певні держави заслабкі для впливу на глобальну політику, то вони утворюють міжнародні організації та союзи, один з таких прикладів – Європейський Союз. На політичному рівні через зростання міжнародного співробітництва, а зважаючи на те, що зброя теж фактор політичний, то особливо завдяки співпраці у сфері безпеки, оборони та спільного ринку зброї – може проявлятися космополітизація³⁸ держав. Політичний теоретик, соціолог Ульрих Бек стверджував, що: «Архітектура космополітичного союзу держав могла б також указати іншим регіонам вихід із політики хибних альтернатив, особливо регіонах з хронічними національно-етнічними конфліктами» [66, с. 147].

Україна від початку, незважаючи на всі негаразди, ідентифікує себе з країнами НАТО, саме тому СНГ як альтернатива на чолі з Росією з 1990-х рр. виступала примарною ідеєю. Проте РФ достатньо потужна у військовій сфері, щоби вирішувати свої геополітичні питання здебільшого силою. Це відіграє важливу роль у загальному виборі вектору для нашої держави на користь НАТО, адже підтримуючи мир в Югославії Україна у першу чергу прагнула миру для себе.

Проте вона має ряд своїх унікальних особливостей порівняно з іншими державами-членами Альянсу: «Україна перетворилася на сіру зону Європи, вона не входить до Північноатлантичного альянсу, і не входить до Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ), до якої входять Росія, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан» [20]. За своїм виробничо-ресурсним потенціалом вона відрізняється від держав так званого «третього світу» і за своїм географічним положенням умовно досі між двома наддержавами, для України світ досі у «холодній війні»³⁹.

Державотворча політика України була дуже складною. Окремі дослідники, відповідаючи на запитання, чому Україна не була спроможна вступити до НАТО в 1990-х рр., зазначають, що українська громадськість та політики були розділені

³⁸ Космополітизація держав означає процес зростання міжнародної взаємодії та інтеграції країн у глобальному масштабі.

³⁹ Після 2014 р. за висновками Горбуліна холодна війна трансформувалась у гібридну війну, яка стала її логічним продовженням.

щодо питання вступу до НАТО, деякі політики підтримували ідею вступу до Альянсу, тоді як інші переживали за можливе загострення відносин з Росією та недостатню підготовку країни до такого кроку. У відповідь на це можна сказати, що в Декларації про державний суверенітет, в якій визначався курс міжнародних відносин, і багато дослідників приписують їй початковий етап до євроінтеграції, Україна (тоді ще УРСР) проголосила «народовладдя». Було проголошено, що лише Верховна Рада могла бути «голосом» народу, а «жодна політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа не можуть виступати від імені всього народу України» [67]. Найголовніше, що такий старт уже заздалегідь визначив якість співпраці України з НАТО та питання її безпеки. Це поклало основу в позицію та проблематику такої інтеграції, оскільки до Північноатлантичного альянсу держава вступає лише добровільно, а держава – це громадяни.

Ідеалом такої свободи є оптимізація співвідношення між соціальною справедливістю, економічною ефективністю та безпекою громадян, відповідно до цього. Оскільки наявність свободи ще не гарантує благополуччя, важливе значення має верховенство права – це принцип упорядкування свободи чинним законодавством, яке ґрунтується на загальних людських цінностях, бо саме їх відстоює НАТО, – демократію, де благополуччя і безпека стають метою процвітаючого суспільства, де громадянами не маніпулюватиме жодна зовнішня сила, чи то державна, чи економічна машина.

Наша держава початково отримала труднощі та суперечності: не було достовірно визначено де джерело влади в плані державного управління, та де встановилась необмежена законодавча влада, яка за своєю природою недосконала. Якщо єдине законне джерело влади полягає у народі, то Верховна Рада консолідувала це у вже підірваний авторитет державної діяльності як необмеженої та безумовної. Формально, це утверджена влада, опосередковано, через писаний закон або директиву, характерно для країн, що розвиваються або «третього світу», на цьому етапі влада ще слабка, тому вона діяла разом із партійними та клановими конгломератами, що не виключало прихованої корупції, але робило систему

гнучкою. У такому випадку з часом громадяни починають користуватися своїм правом «ігнорувати» державу, підставою для цього є відповідна політична організація суспільства. Вона полягає у тому, що з часом роль партій зростає: спершу держава в цей час не претендувала на монопольну владу, монобільшість із колишніх комуністів у Верховній Раді України з початком першого року незалежності більше не могла на це претендувати, і ось тоді В. Чорновіл говорив, що в законі про політичні партії проголосували за зменшення допомоги від держави політичним партіям, а в проекті конституції їхня роль у створенні державних структур була проігнорована [68, с. 739], таким чином виникає надмірний плюралізм – те, що Чорновіл називає «нормальною хворобою росту демократії», тобто створення багато невеликих політичних партій, що воюють між собою на фоні знецінення їхнього політичного значення та зводиться до зовсім іншого укладу. Тепер вони агітують за суто національні інтереси, де вже кожна партія та політична організація виступає від імені народу. І це має свої наслідки: в державі криза державної влади, але зростає дисципліна політичних угруповань і вони формують клани та політичні касти. Їхньою ідеологією були не стандарти НАТО, а налагодження прямого зв'язку із виборцями, на фоні крайньої слабкості урядовців або центральної влади. Ця затяжна криза унеможливила повернення до авторитаризму, але було багато «розворотів» України від НАТО у зв'язку з недостатньо визначеними цілями існування держави, тривалий час політики не могли чітко визначити зовнішню політику України та її напрямки. Але це і важлива ознака того, що саме суспільство українців після здобуття незалежності знаходилось на межі політичної слабкості та безпорадності, а в законодавстві тривалий час були відсутні чіткі норми управління, завдяки чому кожна дрібна партія чи організація виставляє себе представником загалу, тому більшу роль відіграють політичні угруповання з нерідко недемократичними ідеями. Різноманітні групи інтересу самі ж переконані, що вирішальне право голосу належить саме їм, а не державним інституціям, вони формулюють свої прагнення як диктат; ці партії несуть характер квазі-груп, які виражають інтереси широких верств суспільства, але жодна з них чітко не вказує на інтерес щодо набуття

членства в НАТО, та не надають послідовної програми для такої реалізації. Жодна українська партія не є взірцем цілком пронативського спрямування своєї політики, а політичні агітації сюди недоцільно й згадувати. Деякі з них необхідність в НАТО категорично заперечували, що призвело до подальшого насаджування російських наративів в український політичний простір.

Проте в таких державах, як Україна, державах, що розвиваються, демократія та західна модель приходять у дещо авторитарнішому варіанті, але в 1990-х рр. спроби запровадження такої провалилися і виник надмірний політичний плюралізм, що в даному випадку відстрочує дієвість реформ за західним зразком. У зв'язку із цим автори посібника 2007 р., коли це було актуально, вбачали «очікуваним результатом зміни форми державного управління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську» [69]. Провідні держави чітко не вказують такої форми правління у документах, але на думку авторів, це є характерно для низки провідних країн, у цьому вони вбачали одну із необхідних реформ.

Але із частими змінами до Конституції, де українську форму правління часто уточнювано або змінено, вона набула досить розмитого характеру. Традиційно новоутворені постколоніальні держави та держави, що виникають із революцій обирають політичні системи держав, що їх підкорили або яким вони раніше були підпорядковані. Як і більшість новоутворених країн постколоніального та посткомуністичного періоду Україна проголосила себе суверенною державою, а новообраний президент як такий, що піклується про регулярну та узгоджену діяльність державної влади, а також про її стабільність, президент несе відповідальність за захист незалежності та територіальної цілісності держави, на основі виборчої боротьби та демократії приходять до влади, де отримує непохитну владу над військовими силами країни. Таке державне будівництво за своїми ознаками схоже на хорватську модель, бо в обох країнах, Україні та Хорватії, процес державного будівництва в 1990-х рр. співпадав, саме Хорватія однією з перших постсоціалістичних країн ще з часів СФРЮ прийняла нову конституцію та проголосила незалежність з напівпрезидентсько-напівпарламентською змішаною

формою правління, що за схожими положеннями була близькою до тієї, що в 1996 р. увійшла в Конституцію України [87], але з часом в обох країнах така форма правління довела свою неефективність. Якщо сама центральна влада хронічно слабка, то виникають умови, що національно-демократичні організації боролись традиційно із центральним урядом, на користь створення «уряду національної довіри» чи чогось на кшталт того, а в цей час, як в інших державах з подібними етапами розвитку, незалежно від конституційної чи політичної спорідненості, були проблеми із кадровою політикою армії, та й в питаннях оборони і державної безпеки в цілому. В. Чорновіл говорив, що офіцери, які відмовилися прийняти присягу на вірність Україні підписують контракти, а безліч проукраїнських військовослужбовців за кордоном залишилися поза увагою [68, с. 664]. На щастя Україна unikнула військового перевороту, та встановлення мілітарного режиму, що не було рідкістю в новоутворених державах «третього світу». Але в цей час ще слабкий центральний уряд на чолі із Л. Кравчуком укладав угоди із державами, в тому числі і Росією. Їхня особливість полягала у тому, що росіяни не укладали угоди миру та співпраці щиро, а встановлювали перерву у війні. Як правило, в таких вимушених угодах є умови, які передбачають роззброєння, продажу землі та підприємств. Що завгодно, що послаблює державу, особливостями для України було питання Чорноморського флоту, ядерної зброї та вивіз озброєння. Також ключова частина політики РФ стосовно нашої держави – не дозволяти Україні вступати в союз із Заходом.

Безперечно, при вступі до НАТО на Україну чекає ще один довготривалий перехідний період, він передбачає узгодження умов з набуття членства в Альянсі. Це перехідний період після здобуття запрошення держави для переговорів щодо набуття членства, кінцевою метою якого є можливість брати участь у роботі майже у всіх структурах Альянсу, в Північноатлантичній Раді та в головних комітетах у тому числі. Проте досі жодна влада у нашій державі не ставила такі амбітні цілі, хоча досвід інших держав показує, що шлях до такого повноправного членства може забрати не так багато часу. Звісно, для кожної держави така співпраця не гарантована і передбачає вона лише індивідуальний підхід, проте досвід інших,

зокрема, Польщі та Угорщини, формулюють основний пакет роботи для цього: висока активність дипломатії; систематична адаптація Збройних сил до стандартів НАТО в усіх основних сферах; участь у міжнародних навчаннях і операціях НАТО; військова підготовка [19, с. 62] та економічні реформи. Здебільшого, Україна це все пройшла, проте тривалий застій веде до ще більшої невизначеності, та призвів до широкомасштабної війни. В деяких працях відповідальність за тривалий застій ставлять на нерішучість дій з боку влади України, розвиток в ній олігархії та агресивні дії з боку Росії. До ще більших суперечок належить і питання кордонів України. Питання кордонів особливо важливе, оскільки від дня незалежності було невирішене питання щодо Азовського моря та не завершено договірно-правове оформлення кордонів з Білорусією, це і називали причиною, що гальмує процеси інтеграції в міжнародні організації, а НАТО розглядався як третя сторона для вирішення правової і політичної сторони цього питання. Проте Євген Марчук в 2000 р. говорив, що незважаючи на внутрішні проблеми «Україна відроджується без крові та національних конфліктів» [14]. Здебільшого, на той час політики із великим задоволенням повторювали це, бо міжнаціональні ускладнення після розвалу СРСР оминули Україну і Югославський шлях не став її перспективою [70].

Проте не вирішені питання щодо кордонів спостерігаються у багатьох державах. Серед найважливіших завдань, які входять у перехідний період після запрошення до переговорів щодо самого членства, на досвіді Польщі, не лише реалізація принципів демократичної держави, але і врегулювання прикордонних справ із сусідніми країнами уже під час вступу до НАТО. А ось щодо цього питання в «Основних напрямках зовнішньої політики України» 1993 р. на початку документа було прописано: «Пункт 5. Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе» [63].

У своїй значній праці «Після війни» Т. Джадт порівнює президента України Кучму з Мечіаром в Словаччині та Ільєску в Румунії – усі вони боялися розчарувати своїх виборців, а тому «відтягували початок змін, наскільки це було можливо, та продемонстрували особливе небажання лібералізувати внутрішні ринки чи зменшити частку державної власності в економіці» [41, с. 739]. В усіх них була

амбітна ідеологічна програма економічних реформ, у формулюваннях – «застерігаючи від сліпого копіювання іноземного досвіду», український президент оголосив таку «програму економічних реформ» у 1994 р., а про недоречність «сліпого копіювання» Гальчинський багато написав у своїй наполовину мемуарній праці, де він доволі в ідеологічному ключі описував ці політичні процеси за Кучми, але стосовно «небажання лібералізувати» він би, можливо, не погодився. В плані зовнішньої підтримки України, то США безперечно підтримували прагнення нашої держави до європейської інтеграції, що важко сказати про деяких європейських країн, до сфери економічних інтересів яких наша держава, на жаль, не входила, а саме для прихильників осі «Берлін – Париж – Москва». Кучма також робив гучні заяви, що політика МВФ «далеко не завжди і не в усьому є конструктивною», яка не враховує специфічних особливостей конкретних країн, зрештою, «справжня мета політики якої – пристосувати периферійну зону до обслуговування потреб центру» [27].

Користуючись висновками із вже класичних праць, роль держави сильно посилюється, коли зростає необхідність в зовнішній та внутрішній безпеці громадян. Тому із здобуттям незалежності України, одним із фундаментальних рішень було з огляду на реальні економічні ресурси скласти Воєнну доктрину України (Стратегію воєнної безпеки), як систему поглядів на причини виникнення конфліктів, їхню сутність та позицію щодо їх вирішення [48], загалом ключову роль безпеки держави. Для України Північноатлантичний альянс не повинен був нічого робити, за винятком особливостей щодо пропаганди демократичних та плюралістичних принципів, а також політики «сусідства» та «відкритих дверей». Для трансатлантичного блоку уже було достатнім те, що більшість нових посткомуністичних держав переходили радше на антикомуністичну риторику, а відновлення взаємозалежної економіки колишнього біполярного світу було лише питанням часу через те, що нові держави частіше всього обирали модель ринкових відносин і самі пропонували Заходу свої можливості. До таких дій новоутворені національні рухи спонукали свої посткомуністичні уряди. У Польщі, наприклад, на зламі 1980–1990-х рр. комуністи були з антиукраїнською риторикою, але коли вони

зійшли з політичної сцени, то у поляків у українців виникла можливість порозумітися. Дійсно, діячі опозиції, які стали новою владою Польщі на порозі 1990-х, що зрештою призвело до того, що Польща однією з перших визнала незалежність України, це «нещодавні дисиденти з цілком новими підходами до українського питання» [46, с. 232]. З країнами-сусідами не комуністичного спрямування Україна стала ключовим партнером у процесі розбудови системи безпеки у цій частині регіону Європи.

В перше десятиліття незалежності для України національні політичні організації виступали за належне визначення військового та політичного місця нашої держави на міжнародній арені «як учасника спільної європейської системи безпеки» [68, с. 665], вони були і за те, щоб не розривати стосунків із Росією, натомість, Чорновіл говорив про потребу апелювати до російських демократів⁴⁰ [68, с. 744]. Така політична сила цим і відрізнялася від класичних соціально-революційних рухів, які в своїй ідеології зобов'язані не йти на уступки та договори перед ворогом, натомість українські демократи робили все, аби не ототожнювати себе із владою в очах народу, через це опозиція також слабнула, через брак рішучості та боячись втратити прихильність своїх виборців.

Непоследовність української політики призводила до того, як вважали деякі дослідники, що Брюссель міг співпрацювати з Україною, але тому, що усвідомлював кардинальну зміну ситуації в Європі у разі, хоч і малоімовірного, військового союзу України з Росією [71], очевидно за прикладом Білорусі. В такому випадку непоследовність нашої держави сприймалася європейською спільнотою місцями радше як загроза, а деякі держави, як Угорщина, які з початку здобуття України незалежності підштовхували нашу державу на входження до СНД, вони ж, навпаки, вважали, що Україна в ньому стане слабшою, оскільки їм не вигідна сильна Україна. Українські політики того часу не могли точно стверджувати, що трансатлантичний союз міг багато очікувати від нашої держави, зважаючи на її

---

⁴⁰ Щодо «російських демократів», то навіть в них давно простежувалася ментальність так званого «ліберального імперіалізму», або «м'якої гегемонії» на основі капіталізму. Б. Немцов будучи віце-прем'єром російського уряду заявляв про необхідність «приватизації» українського Криму, він заявляв, що «Крим не потрібно приєднувати – його потрібно скупити».

складні відносини тоді із Польщею⁴¹, Угорщиною та із загрозою власній безпеці від Росії, але якщо Захід був впевнений у тому, що допомоги від України буде не достатньо, то він міг лише остерігатися її через відверту непослідовність нашої політики.

Одночасно така невизначеність робила становище нашої держави більш залежним від Росії. Для РФ важливо, що Україна може непомітно набути економічної та політичної ваги. Отож РФ не втрачає її зі свого поля зору. Судячи з багатьох заяв російських політиків, навіть часто досить відвертих, «Росії не потрібний сильний український президент, сильна Україна, бо національний інтерес Росії полягає у тому, щоб диктувати свою волю, а не Україна як могутня держава, з якою росіяни мали б рахуватися»⁴².

Проте спроба Росії зробити нашу державу причетною до блоку СНГ видавалася цілком безперспективною. Уряди нових країн, що розвиваються відроджували національну політику, яка за умов економічної кризи 1980-х рр. у розвиненому світі дещо призупинилася, важливе місце в системі трансатлантичної безпеки одразу ж зайняла і Україна, для неї також розпочався процес розбудови національної держави і практично від початку своєї незалежності державне керівництво України, принаймні Генеральний штаб, взяло курс на вступ до НАТО, хоч і не в найближчій перспективі.

Співпраця України з НАТО тривалий час полягала у візитах та консультаціях з представниками від нашої держави та представниками Альянсу; розбудові нормативно-правових законодавчих актів та інституційних осередків; програмних завдань та аспектів зовнішньої політики України [72], що свідчить про важливий, передусім неекономічний, етап розбудови державності в Україні. Це були перші стимули класичною політикою доброзичливості показати, що відносини між Україною і НАТО привітні і є основним напрямком для майбутнього розширення, але поки вони на дистанції через невпевненість у хиткій державній владі України,

---

⁴¹ Дослідники заявляють, що «льодовикова доба» у відносинах між Польщею і Україною почала завершуватись у 1996 р., а після візиту Кучми до Польщі того року сусідня країна дедалі більше починає звучати в промовах українського президента.

⁴² З інтерв'ю К. Затуліна.

в руках котрої було здебільшого лише право, а сама влада розподіляється між політичними організаціями та олігархічною системою.

Основна проблема полягає у нерівності між собою різних держав з усією наявною машиною влади у кожній. Мова йде про країни Заходу, не лише Україна програє їм як нерівна у різних сферах: економічних, соціальних, інфраструктура, військова техніка тощо. Ми отримали достатньо прикладів з ХХ ст., коли розвал світового імперіалізму породжував десятки нових держав різних розмірів і економік, вони першочергово називали себе «демократичними» республіками, але в дійсності їхній суверенітет залишався в постійному напруженні і небезпеці через неправильний офіцерський склад, корупцію та економічні загрози, що було від самого початку притаманним і для України.

Хоча важливо те, що роль держави ще з 1990-х значно зростає, але зростають і потреби кожної з держав. Україна як і багато країн Європи має високий рівень залежності від енергоносіїв, тому це також предмет зацікавленості у сфері енергетичної безпеки, питання якого проходило в рамках спільної робочої групи НАТО [73]. «Усі країни стають дедалі більш залежні від життєвоважливих комунікацій, транспорту і транзитних маршрутів, від яких залежить міжнародна торгівля, енергетична безпека і процвітання. [...] Деякі держави – члени НАТО стануть більш залежними від іноземних постачальників енергоносіїв, а в деяких випадках, від іноземних енергопостачальних та розподільних мереж для своїх енергетичних потреб. Оскільки споживання енергії зростає в усьому світі, постачання енергоносіїв стає вразливішим до руйнування» [74]. Спільна діяльність енергетичних систем розглядається на користь України в міжнародних відносинах як опора, бо її транзитні можливості та нафто–газова транспортна системи дають змогу нашій державі також відчувати себе впевнено в торгівельних умовах через різний доступ до засобів всіма країнами.

Україна знаходиться в складному геополітичному середовищі та має ряд зовнішніх та внутрішніх викликів, які становлять загрозу для її державної безпеки. Одним з найважливіших завдань для забезпечення державної безпеки України є зміцнення обороноздатності країни. Уряд України здійснює реформування армії та

силових структур та інших органів зі сфери оборони і безпеки, покращує їхню технічну оснащеність та надає військовослужбовцям соціальні гарантії. Україна також зміцнює свої збройні сили через партнерство з країнами-членами НАТО та іншими партнерами. Важливою складовою національної безпеки та стабільності в регіоні є державна безпека.

У своїх інтерв'ю один із чільних політичних діячів України та один із керівників громадського руху «За Україну в НАТО» Євген Марчук часто інтерпретував НАТО як «свого роду великий аристократичний і престижний клуб багатих, сильних, демократичних держав...її організація забезпечує питання безпеки, тобто звичайні люди організацією не цікавляться, натомість держави займаються своїм розвитком, а військові справи переходять до рук спеціалістів» [14, с. 397]. Сам Марчук висловлював свою позицію, яка полягає в тому, щоб армією керувало суспільство, оскільки це соціальна справедливість. Слід нагадати знову, що це політична мрія часів проголошення Верховною Радою «народовладдя». Що ж до розвитку та спеціалістів, тобто економічний і неекономічний аспекти, то в даному випадку Україна потребує відповідного громадянського суспільства. Держави ЄС укладають між собою економічні угоди як одна спільнота з майже єдиним громадянством, в ньому давно передбачено, що культура залишається особистою справою, а в деяких випадках в самій спільноті громадяни одних держав могли би мати право голосу в інших. Проте з розвитком самого ЄС та труднощами, які виникають в ХХІ ст. знову посилюється необхідність в суто національних державах.

Громадська і воєнна безпека, звісно, розвивалися паралельно, а на початку 2000-х рр. в домінуючу трансформувалась громадська безпека. На початку нульових⁴³ Україна співпрацювала з НАТО в 23 сферах, 4 з них – це сфери військового характеру, решта 19 невійськові: сфера науки, стандартизація, екологія, рятувальні операції тощо [14, с. 85]. Українські законодавці ще були в процесі усвідомлення важливості цього перехідного етапу, що безпека країни – це

---

⁴³ Станом на 2002 р., якщо бути точним.

безпека людини, а НАТО, який теж трансформувався у більш політичну організацію, зосереджувався на реалізації принципу «від безпеки країн до безпеки людей, до безпеки особистості; від захисту території до захисту населення»: більше акцентувалось на загрозах кризи державної влади. В українському законодавстві створювали зручніше підґрунтя для повної реалізації захисту населення, зокрема, за словами тогочасних політиків, готувалось «формування інституційного фундаменту національної економіки» [27, с. 165], а достатньо жорстка президентська форма правління на основі надання повноважень від своїх виборців в 1990-х рр. зрештою багатообіцяюче рухалась в напрямку інституалізації політичної влади, та зрештою на початку 2000-х мала набути більших ознак парламентсько-президентської форми правління згідно з Конституцією.

Конституція України від 1996 р. передбачала створення нової судової системи відповідно до європейських стандартів і міжнародних зобов'язань нашої держави. Судова гілка влади також розробляла інститут апеляційних суддів, що створювало умови для реального захисту прав людини на основі національної системи захисту прав людини.

В НАТО були свої небезпеки. Міцний альянс тримався на хиткій політичній системі, недотримання якої вже давно призвели би до краху, але створена інтегрованим військовим командуванням й урядами країн-членів нова система міжнародних відносин вибудовувалась десятиліттями. Альянс змушений її дотримуватись, навіть якщо це призводило до того, що його політика часто була неясною і часто гучні заяви його керівництва та урядів країн-членів не були правдивими. Деякі фахівці, зокрема, професор історії⁴⁴ Тімоті Ендрюс Сейл заявляють, що великою загрозою для Організації Північноатлантичного договору від дня його створення був не так ймовірний напад Радянського Союзу (а згодом РФ), як певні небезпеки демократії, а саме уряди меншості або коаліційні уряди, мінливий строк коаліційних урядів, передвиборча агітація та загрози від мінливого у своїх настроях електорату. Нажаханий погрозами війни від Москви політичний

---

⁴⁴ Та директор програми міжнародних відносин в Університеті Торонто.

електорат, прагнучи миру, може створити передумови для війни, змушуючи свої уряди⁴⁵ потурати кремлівському шантажу [58]. Реальний напад радянського війська також розглядався, але військові сили Заходу під егідою НАТО згідно з моделюваннями ймовірної війни були здатними знищити Центральну та Східну Європу протягом кількох днів у разі ядерної війни, та далі рухатись на схід, діставшись до ймовірно зруйнованої Москви протягом тижня такої війни. Але, незважаючи на це, такий розвиток подій вважався примарним та самовбивчим. Саме тому більш перспективною в якості загрози вважалась політична дезінтеграція європейських урядів та об'єднаного військового командування, особливо загрозливим був військовий, політичний і економічний шантаж від Москви. НАТО більш прискіпливо стежив за виборами в столицях держав-учасниць. Незважаючи на тотальну політизацію міжнародних міжурядових організацій, до 11-го вересня 2001 р. головними критеріями інтеграції були економічні, але після терористичних атак на США для України також було створено унікальну «можливість приєднатися до загальноєвропейського простору через структури в галузі безпеки й оборони» [14, с. 63]. Існувала думка, що в майбутньому НАТО буде не лише виконавчою структурою, а саме координатором антитерористичних операцій, координатором всієї міжнародної спільноти.

Едвард Люттвак вважав, що Північноатлантичному альянсу розкол загрожував декілька разів через відсутність спільного ворога після краху СРСР та капіталізації Азії. Автор нагадував про величезну нерівність між державами, а, головне, про тотальну перевагу США над слаборозвиненими державами у військово-технічному плані, це дозволило США консолідувати свої дипломатичні вміння та таки знайти нового ворога для організації, на думку автора, «армія [НАТО] тепер веде боротьбу не із «імперією зла», армія воює із загальною світовою несправедливістю, із окремими гілками авторитаризму» [75]. Час, коли нові держави вели політику віддалення від Росії, був найкращим періодом для членів Альянсу. Для них це був час підняття демократії, рівності та свободи, а кризи на

---

⁴⁵ Мова йде про уряди країн-членів Альянсу, а також уряди їхніх партнерів.

Балканах не стали їм на заваді завдяки новітнім технологіям та методам ведення збройних конфліктів. Едвард Люттвак як теоретик стратегії зазначає приклад НАТО в Югославії 1999 р. як новий прорив у війні: це конфлікт із мінімальним використанням наземних військ, натомість технології дали змогу «вести дистанційну війну за допомогою авіації, ракет, безпілотних літальних апаратів [...] світ став свідком початку війни, яка здійснювалась за постгероїчними правилами» [76], тобто миротворчі операції здійснювались за допомогою крилатих ракет дальньої відстані зі зведеним до мінімуму контингентом військових, щоб уникнути більшості із можливих жертв.

Світ значно змінився, відколи Україна одержала свою можливість розвиватися самостійно. Якщо після початку 1990-х рр. серед доленосних пріоритетів наша держава одержала змогу обирати свій власний геополітичний шлях, а з часом цей вибір став впевненішим саме на європоцентричному векторі, то із дедалі тривалішим очікуванням на якийсь послідовний курс інтеграції, стає очевиднішою складність інших напрямків, особливо двосторонніх відносин з сусідніми державами, які також впливають на нашу державу, бо наш розвиток зводиться не лише до складної транснаціональної діяльності. Це також означає непрості відносини із сусідніми державами і це значно ускладнює формулювання чіткої української політичної позиції, на яку спирається Альянс для подальших відносин з нами. Від цього також залежить внутрішнє становище самої держави: її економічний та гуманітарний аспекти. Хоча перший і найважливіший крок зроблено – Україна стала незалежною, – цього не достатньо, бо держава може бути формально незалежною, але політично та економічно її воля звужується до функцій сателіта на міжнародній арені. Тому ключовим завданням було прийняти систему поглядів, відповідну до громадянського суспільства, які визначені формально в державних документах.

У загальному значенні, під таким суспільством ми розуміємо державу як злагоджений організм, де індивід є громадянином, членом суспільства із громадян зі спільним інтересом. «Суперечити суспільству, порушувати права чи закон у таких умовах – означає нашкодити сусіду», це вже класична аксіома, вона означає

взаємну конфедерацію безпеки на добровільній основі, вона закладена в теоретико-концептуальних основах трансатлантичної системи безпеки. Із неї варто розпочинати аналіз саме внутрішніх справ, тому що вступ до Північноатлантичного альянсу потребує наявності уже виробленої чіткої стратегії та чітких національних інтересів, які може дати лише громадянське суспільство, саме безпека національних інтересів є основним «диктатом» відносин із НАТО; важливою умовою було та є якість рішень та дієвість державного управління.

За висновками в уже класичних дослідженнях щодо економічного добробуту, то демократично обраний уряд та парламент, державні інституції, якщо їхня ефективність доведена, та загалом влада, яка безпосередньо відповідатиме за націоналізацію, дійсно може призвести до підняття загального благополуччя, навіть якщо за економічними параметрами воно буде відставати. Але цього можна досягнути, якщо держава буде сприйматися власними громадянами як кооперативна організація, де зникне атмосфера загальної недовіри між собою, та запанує спільність інтересів. Першочергово, в цьому і полягає відсталість нашої держави від більшості розвинутих держав-членів НАТО.

В період 2000–2004 рр. відбувалися внутрішні перетворення в Україні, влада почала більше зосереджуватись на системних завданнях. В зовнішньополітичному плані за ініціативи президента було сформовано комплексну програму євроінтеграційного курсу України та нову стратегію відносин із НАТО. 19 червня 2003 р. було ухвалено закон України «Про основи національної безпеки», за нього проголосувала конституційна більшість, в тому числі і «Партія регіонів» [78]. Газета «День» це оцінила як важливий стимул і прагнення нашої держави продемонструвати серйозність своїх намірів щодо євроінтеграції.

Важливий поштовх для українсько-натовських відносин відбувся 3 жовтня 2001 р. коли 4.5 тис. літаків збройних сил США та союзників з антитерористичної коаліції перетнули повітряний простір України для навчань [14, с. 120]. З плином часу не затягнулось і підписання Кучмою «Державної програми співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) 2001–2004 рр.», призначенням якого було розширити співпрацю після Хартії 1997 р., поглибити

зв'язки виконавчої влади України з відповідними структурами НАТО та виведення нашої держави на наступний етап відносин, його ключовим принципом було «залучення України до субрегіональних механізмів співробітництва, створюваних на підтримку діяльності НАТО» [78]. В тому ж документі у якості пріоритетів є згадка щодо реформування армії, на кін поставлений майбутній розвиток, оскільки держава відроджується, залишаючи політичну централізацію за собою. Незважаючи на те, що Україна візьме участь в найсучасніших миротворчих операціях, які охрестили сучасними методами війни, прагматичне значення яких для нашої держави не потребує додаткових доводів, подальші етапи вступу до НАТО залежать і від центральної влади та розбудови держави, які поступово зміцнюються. Пік цього зміцнення видніється вже в 2003 р. під час конфлікту щодо приналежності о. Тузла – значне похолодання українсько-російських відносин на той час. Водночас Україна змогла не дати тиснути на себе з боку РФ. Як і в багатьох інших нових економічно залежних державах, в Україні також був уряд, що прагнув «розвиватися», примітно і те, що Кучма дізнався про конфлікт, здійснюючи візит до Латинської Америки. Але як правило такі держави, якщо вони мають на те достатньо волі, бажають розвиватися поза військовими блоками, через те, що не бажають втягуватися у суперечності між наддержавами, оскільки поле битви знаходиться саме на теренах нових держав, які ще не встигли зміцнитися, про це ясно свідчила червона позначка над о.Тузла. Тому співпраця із Альянсом для України завжди була певним ризиком, через це і громадянське суспільство було далеко не готовим до військових блоків.

В 2001 р. надавши членам НАТО свій повітряний простір для натовських винищувачів Україна ще й надала розвідувальну інформацію в рамках приєднання України до боротьби з міжнародним тероризмом. Україна у підтримці боротьби з тероризмом брала участь у глобальних операціях в Афганістані та Іраку, а також, на початку 2000-х рр. президент України Леонід Кучма підписує Закон про боротьбу з тероризмом, долучаючись до міжнародної співпраці [79]. В липні 2002 р. було підписано рішення згідно з Радою національної безпеки і оборони України про готовність і пряме бажання вступити до Північноатлантичного альянсу.

Політика тодішнього президента на деякий час прискорила режим закріплення і розвитку громадянського суспільства та його небажання бути з Росією. Діалог налагоджено і безперечно, що ця заслуга не може недооцінюватись, співпраця із Альянсом вважається динамічною, сама Україна веде діалог із країнами-членами НАТО щодо розробки нової моделі охорони державного кордону, питання демаркації морського кордону із РФ та встановлення сучасного кордону на сході Об'єднаної Європи. З огляду на це ми можемо лише здогадуватись, що Україна на шляху свого становлення як держави опинилася в трикутнику із конфліктом інтересів: між Росією, Україною та Європою (яка на той час переживала значну активізацію своєї економіки, та з поваленням Берлінського муру одразу ж почала поводити себе обережно та поволі затягувати питання розширення меж ЄС та НАТО). Польща, Чехія та Угорщина увійшли в цей процес вчасно, незважаючи на невирішені протиріччя, які також могли суперечити вступу до Альянсу та ЄС, а щодо України цей процес затягнувся, скептиками інтеграції були Німеччина й Франція.

Радник президента А. Гальчинський називав відносини України і НАТО «однією з локомотивних ланок нашої державної політики» [27, с. 434]. Л. Кучма ще в червні 2002 р. перед депутатським корпусом говорив, що Україна готова йти до НАТО, та була готовою до тривалого процесу, якщо держави-члени Альянсу будуть готові прийняти Україну. Можна сказати, що Кучма вірив в інтеграцію в НАТО, відзначав навіть інтеграційний процес не менш важливим, а як такий, що сприяє вирішенню низки стратегічних завдань нашої держави, насамперед тих, що стосуються забезпечення гарантованого захисту національної безпеки, державного суверенітету України, піднесення її міжнародного іміджу та долучення до геополітичних процесів світу. За даними статистики Національного інституту стратегічних досліджень того часу всього 21,2% опитуваних станом на грудень 2002 р. підтримували позицію Кучми в питанні вступу до НАТО. Відповідно, Кучма усвідомлював, що наслідком відповідного кроку стане «втрата ним підтримки російськоорієнтованого населення насамперед східних регіонів» [27, с. 434], оскільки на якусь мить український президент став ворогом Росії, як

ззначав радник президента. А. Гальчинський, хоч це і суб'єктивно, але назвав ще один аспект втрати Кучмою підтримки, а саме «касетний скандал», який, головним чином, штучно, за словами Гальчинського, спровокував знецінення симпатій прихильників президента Кучми із західних регіонів України, а саме на західних областях Кучма набрав найбільше голосів під час виборів 1999 р. «Кучма сам себе заганяв у глухий кут своїми натівськими ініціативами», він опинився у «патовій» ситуації для політика [27, с. 435].

Розпочалась Помаранчева революція, яка була серією мирних протестів після виборів президента у 2004 р. в Україні, оскільки були звинувачення у фальсифікації виборів. Після кількох тижнів масштабних протестів, суд анулював результати виборів, а Верховна Рада визнала В. Ющенка переможцем. Ця революція вважається переважно політичним рухом, який був спрямований на зміну політичної та виборчої системи країни. Знову питання НАТО стало актуальним після подій Помаранчевої революції, оскільки нова влада зробила низку гучних заяв. Діалог відновився під назвою «Інтенсифікований діалог щодо наміру України стати членом Альянсу», але проблеми залишилися такими, якими вони здебільшого були за колишньої влади. Кількість противників членства в НАТО в Україні на той момент істотно перевищувала кількість прихильників [80]. Низка політичних партій, звісно, вирішила скористатися початком процесу набуття Україною членства в Альянсі в електоральних цілях, а так звані опозиційні політики намагалися покращити виборчі результати своїх партій, принаймні їхні політтехнологи вирішили, що це принесе їм більше голосів на виборах. Вони, власне, могли стати однією з причин, чому Україна втратила свій шанс отримати План дій членства в НАТО в 2006 р. (хоча достеменно досі залишається невідомим, чи були шанси в Україні отримати ПДЧ взагалі), оскільки у Верховній Раді України було створено коаліцію та уряд з політичними силами, що виступали проти членства в Північноатлантичному альянсі, а створення коаліції демократичних сил зазнало цілковитої невдачі. Тодішній прем'єр-міністр В. Янукович у Брюсселі 14 вересня 2006 р. висловив тезу про «необхідність паузи» у питанні членства і співпраці з Альянсом.

Дослідники вважають, що навіть якби президенту Ющенку вдалось переконати Януковича і «Партію регіонів», то це все одно не мало би жодного сенсу, оскільки справа була не в ньому, а у ворожій коаліції у ВРУ та низькою підтримкою серед населення планів вступу до Альянсу, можна навіть припустити, що в деякій мірі виборці обирали «опозиційні» партії не заради Януковича, а через те, щоб Україна не вступала до НАТО, а зберігала культурні та економічні відносини з РФ. В будь-якому разі жоден з урядів при Ющенкові не заявляв чітко про намір вступити до Альянсу, на відміну від президента. Деякі українські і польські експерти зазначають, що «Помаранчевий порив нації в 2004 р. не можна трактувати як антиросійський або проєвропейський» [46, с. 190]. Оскільки українська нація хоче до Європи, але не бажає обмежувати ці рамки, хоча за часів Ющенка взаємовідносини з Росією не мали стратегічного характеру. Ця революція зрештою вплинула на відносини України із сусідньою Польщею, адже серед поляків тоді зруйнувалось багато стереотипів щодо нашої держави, вони побачили, що Україна також європейська держава. Демонстративна польська участь у Помаранчевій революції, «підтримка нею українців, спонтанна демонстрація проукраїнських симпатій мала сильний вплив на самих поляків» [46, с. 248]. Це дало перспективу для розвитку новим концепціям безпеки, оскільки свою безпеку у регіоні Україна може розглядати лише через призму співпраці із сусідньою Польщею – країною-членом НАТО. Стратегічна концепція, на думку Горбуліна, також повинна трактуватися на основі «повернення України до родини цивілізованих європейських держав».

Варто лише відзначити, що важливими прихильниками вступу України до НАТО були тоді і залишаються США, Польща, Британія, країни Балтії, а скептиками – Франція, Німеччина, Бельгія, Іспанія, але варто зауважити, що навіть вони не були настільки категоричними, оскільки у них були свої вимоги, а саме формування легітимного та дієздатного уряду в Україні, а уряд А. Меркель, наприклад, був схильний підтримати надання Україні ПДЧ у випадку формування ефективної коаліції демократичних сил з урядом, які би чітко проголосили та на практиці послідовно дотримувалися провадження курсу на євроінтеграцію [80,

с. 801]. Думка українських дослідників якраз була такою, що «завдяки роботі дипломатичних служб уряди країн-членів НАТО були цілком проінформовані щодо позицій основних політичних партій України у питанні членства в Альянсі», тобто іноземні уряди погодились, що різка зміна настроїв політиків на користь вступу України до НАТО нашкодила би рейтингам їхнім партіям, тому іноземні партнери здивувалися би такій політиці.

Альянс систематично аналізує вибори в Україні та спільно з Комісією Україна–НАТО визначає практичні кроки для співпраці з нашою державою, з урахуванням ситуації в Україні. Наприклад, під час візиту генерального секретаря НАТО в червні 2005 р., Борис Тарасюк, керівник зовнішньополітичного відомства України, передав йому «Початковий дискусійний документ». У цьому документі обговорювалася необхідність реформування державних управлінських секторів в Україні та встановлення демократичного контролю над сектором безпеки [19, с. 211]. Євген Марчук в 2006 р. тоді уже экс-прем'єр, экс-секретар РНБОУ та экс-міністр оборони в інтерв'ю розповідав, що на саміті в Стамбулі в 2004 р. Україна мала найкращий шанс отримати План дій членства НАТО (ПДЧ), його не дали, коментуючи: «подивимось, наскільки демократично відбудуться у вас президентські вибори» [14, с. 225]. Марчук згадує про комуністів в коаліції у Верховній Раді на той час, а також те, що В. Янукович дав знати про неготовність щодо співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. Для НАТО основною проблемою такої співпраці була непередбачуваність української влади у своїх намірах в цілому. Під непередбачуваністю Марчук мав на увазі, що навіть попри те, що від початку своєї незалежності українська влада відмовилась від партократії, лише одна наявність комуністів в парламенті навіть попри відсутність партійних міністрів відлякує Європу, відлякує через можливість політичного реверсу у владі України від демократії і свободи. В Польщі в осередках «лівих» сил велася в основному атиукраїнська риторика⁴⁶, а починаючи з 2004 р. завдяки

---

⁴⁶ «Варто пам'ятати, що в 2014 р. чимало політиків Польщі (переважно з посткомуністичних кіл більш-менш відкрито схилилися до того, аби підтримати Москву в українсько-російському конфлікті» [46, с. 274].

кооперації із Заходом польська економіка почала зростати, інвесторам був притаманний брак відчуття безпеки на східних від Польщі ринках, відтак одна з можливих пропонованих концепцій безпеки України, яка полягала в посиленні безпеки завдяки союзу з Польщею, набувала дедалі меншого значення.

В рамках Бухарестського саміту 2008 р. канцлер Німеччини А. Меркель та тодішній президент Франції Н. Саркозі заблокували надання Україні та Грузії процес надання ПДЧ, а того самого року Росія напала на Грузію [77].

Деякі автори раніше писали, що започаткування політичної реформи щодо державного управління є «одним із серйозних проявів прагнення України до євроінтеграції та вступу до НАТО. [...] Вибір Україною шляху євроінтеграції автоматично призводить до необхідності орієнтації на впровадження європейської моделі» [69].

В Україні є певні проблеми в партійній системі, оскільки рівень суспільної довіри до партій залишається низьким. Після подій Революції гідності відбулось посилення інституціональної ролі партій у політичній системі нашої держави, але в розвитку партійної системи України виникла суперечлива ситуація. Партії є ключовими суб'єктами прийняття рішень у рамках парламентсько-президентської форми правління, але «вони досі залишаються організаційно слабкими та суспільно не репрезентативними, що робить нестійкою існуючу форму правління та підвищує ймовірність кризи державної влади» [81, с. 413]. Питання вступу до Альянсу, безперечно, повинно бути зумовлено надпартійним характером, але партії приходять до влади і часто забувають, що вони є лише представниками народу, бо коли влада в їхніх руках, то державна безпека також під їхньою відповідальністю, оскільки народ довірив їм управління державою, тому низька довіра до партій свідчить, що вони недостатньою мірою виконують свої функції – представництва суспільних інтересів та забезпечення безпеки держави. Головним чином, партії в Україні будуються навколо публічної постаті лідера, та в подальшому ідеологічно розмиваються. Такі кризи систематично відбуваються в українській політиці, і особливо відчутно це відбивалося на відносинах України з Альянсом. Однією з таких криз була в період президенства Л. Кучми.

Оптимальним соціального добробуту та його безпеки – це основа всіх пріоритетів, він і визначає, яким шляхом буде йти держава у процесі свого розвитку, та які засоби вона використовуватиме задля досягнення цілі свого економічного добробуту і процвітання. Досвід зарубіжних посткомуністичних країн, які вступили у НАТО, наша держава умовно та практично переймає на свій власний історичний потенціал, особливо важливим є досвід та зразок Польщі. А щодо Альянсу, то його основні властивості тоді концептуалізувались в такі пріоритети, а саме: (1) зовнішня безпека та стабільність в плані економічного розвитку; (2) попри фінансові внески в організацію, це зменшення витрат на індивідуальну державну безпеку та зосередження на «чистому» економічному прибутку; (3) імплементація реформи Збройних сил більш продуманим способом [19, с. 56-57] тощо. Це такі перспективи в НАТО з огляду на досвід Угорщини на початковому етапі її інтеграції до ЄС та НАТО.

Отже, в рамках періодизації української системи безпеки цей етап громадської безпеки є важливим компонентом безпеки, який охоплює безпеку та захист основних прав і свобод громадян. Передбачає певні заходи щодо захисту суспільства від загроз, що можуть виникнути ззовні або всередині країни. Завершенням цього етапу стала Революція гідності, традиційна соціальна революція, якою не була Помаранчева революція, адже революція у 2013–2014 рр. дослідниками вважається як така, що спрямована на зміну економічної та соціальної системи країни. Помітним для цього етапу також було запровадження для України натовської громадської програми «Наука заради миру та безпеки», в рамках якої держави-члени ЄС та НАТО спільно вирішують питання безпеки за допомогою наукового співробітництва [82].

Основна теза, яка належить багатьом соціологам, звучить так: «Те, як держава поводить себе зі своїми громадянами, стало частиною інтересу всього людства». Якщо держава забезпечує своїм громадянам високий рівень захисту прав та свобод, це може сприяти підвищенню міжнародного авторитету цієї держави. НАТО зосереджується на підтримці громадської безпеки в країнах-членах та партнерах, зокрема, через спільні програми інституційної підтримки. На жаль,

якщо Раду Безпеки ООН заблоковано, то НАТО може посилатися тільки на моральні вимоги міжнародного права. Порушення прав людини повинно не засуджуватися з моральної точки зору, а переслідуватися як злочинні дії. Після російської агресії у 2014 р. здебільшого такий механізм почав набувати більшої консолідації серед країн-членів Альянсу, тому агресор, Російська Федерація, став об'єктом міжнародної критики, а його дії призвели до наслідків для відносин на міжнародному рівні, наприклад, введені проти РФ санкції використовуються як система покарань за порушення прав своїх громадян і агресія на Україну.

2014 р. – сучасність – характеризується тим, що співробітництво Україна–НАТО уможливилось до більш поглибленої співпраці насамперед внаслідок політичних змін у цьому регіоні та з російською агресією. Старе поняття державного суверенітету, яке стало основою світового порядку після Другої світової війни, більше не гарантує світові безпеки, а безпека Європи неможлива без безпеки в Україні. Домінантною у геополітичній сфері стає військова безпека. Основна формула безпеки, не лише цього етапу, але й узагалі, є: «Радикальне підпорядкування міжнародних відносин чинному праву неможливе без вироблення методів розв'язання конфліктів». Соціолог Ульрих Бек, наприклад, пише, що такі поняття як «національна держава» чи «національна соціальна держава», яка така більше неможлива і відходить у минуле. На геополітичній карті з'являються нові гравці, «сформувалися нові рамки, і новий простір дії: політика вийшла за межі кордонів і держав, унаслідок чого з'явилися нові гравці, нові ресурси, незнайомі правила, нові суперечності й конфлікти» [66, с. 39]. Тому держави, навіть якщо вони прагнули бути замкнутими в своїх межах та залишатися суто національними державами, вибудовувати своє власне громадянське суспільство більше не є можливим у сучасному світі в старій правовій системі. Російська агресія на Україну є абсолютно незрозумілою в рамках міжнародного права. По старим правилам міжнародного права у внутрішньодержавній сфері з громадянами можна було робити будь-що. Як тільки Росія напала на Україну, «неясними залишаються не тільки ходи, а й цілі». Відповідно «якомога більша безпека для всіх» залишається лише в рамках ЄС та НАТО.

11 жовтня 1991 р. Верховна Рада схвалює Концепцію оборони та будівництва Збройних сил, від цього часу наша держава сподівалася на нейтральний статус у майбутньому, яка не бере участі у військових блоках [83]. Дуже часто концепцію «нейтралітету» критикували за поспішне і не продумане рішення, в загальному вона мала суперечливий вигляд. НАТО також міг стати фундаментом неблокової системи безпеки для України, адже з одного боку, деякі фахівці стверджували, що вступ центральних східних держав до Альянсу стане зовнішньою загрозою для України, зважаючи на спільні з натовськими кордонами, але з іншого боку, це означало не військовий елемент співпраці, а політичний. Перспектива вибудувати механізм захисту економіки задля суверенності ставився одним з найголовніших. Передбачалось, що таким захистом буде наявність на території України військових сил двох рівнів: Збройні Сили та частини колективної стратегічної оборони [83]. Сама Європа більше не була центром основних подій на геополітичному просторі, оскільки друга половина ХХ ст. була періодом утворення більше сотні нових держав, спостерігається і значне зростання ролі національної держави, особливо в економічній сфері. В Концепції оборони та будівництва йдеться про таку роль, сили колективної стратегічної оборони на території нашої держави спрямовані задля здійснення контролю за використанням людських і фінансових ресурсів з метою безпеки. В цьому документі одному з перших йдеться про період переходу України до ринкових відносин, та про потреби нових підходів задля фінансового забезпечення, в даному випадку військових потреб.

Дипломатія допомагає запобігати збройним конфліктам та зменшувати ризики виникнення напруги між державами, дипломатія є одним з найважливіших методів розв'язання конфліктів. Зрештою, дипломатія не впоралась, а населення України мало здогадувалось про це, мало про це згадувала інформаційна політика до виникнення катастрофи. Протягом десятиліття, яке ми умовно відносимо до елементу громадської безпеки, глобальна ситуація докорінно змінилася, Україна та Росія переживали внутрішні розлами на політичній сцені свого регіону. Українські політики та урядовці надто пізно замислились над пріоритетами української зовнішньої політики.

Весь час після анексії Росією Криму та захоплення частини Донбасу, вздовж кордону з Україною, в тому числі з боку території Білорусі, концентрувалися піхотні військові підрозділи чисельністю близько 200 тис. російських солдат і ракетні та повітряні сили, зокрема, було розміщення ракет класу «Іскандер». Україна розглядалася Росією як «зона російських інтересів», тому була загроза широкомасштабної війни, посилювалась гібридна війна. Держава-агресор Росія зі свого боку постійно накопичувала наступальні угруповання, які рано чи пізно мали бути застосовані. Україна знала, що на загрозу потрібно реагувати заходами стримування і створенням відповідних угруповань, які можуть нейтралізувати цю загрозу в разі активізації ворожих військ.

В 2015 р. за ініціативи Румунії та Польщі, до якої долучилися інші країни-члени НАТО Центральної та Східної Європи, було створено Бухарестську дев'ятку для посилення східного флангу Північноатлантичного альянсу у зв'язку з російською агресією в Україні. Варто зазначити, що НАТО є важливим інструментом, завдяки якому можна контролювати форму європейської безпеки, в епоху розвитку Європейської спільноти, та не давати державам Східної Європи шукати інші, потенційно нестабільні гарантії безпеки [58, с. 275]. В документах підписаних в Бухаресті зазначалось, що у зв'язку з напруженою ситуацією на Азовському морі від НАТО вимагається виробити більш послідовний стратегічний підхід, зважаючи на те, що Росія не дотримується норм міжнародного права [84]. Учасники договору одноголосно схвалили військову присутність США та Канади в Європі. НАТО має перевагу над Європою, історично безпекова система організації залежить від США, адже вони надають багатосторонню гарантію оборони країнам, які знаходяться в органічній співпраці зі Сполученими Штатами.

Окрім військової загрози, були ще й політичні труднощі. У липні 2015 р. ряд українських політиків та інтелектуалів утворили ініціативний комітет зі скликання референдуму з питання входження України до НАТО. І. Заєць, Л. Кравчук, Є. Марчук, В. Огризко, Д. Павличко і Ю. Щербак звернулися до тодішнього президента України П. Порошенка і Уряду «з проханням державної підтримки та закликом діяти більш рішуче, щоб домогтися членства в Альянсі» [70, с. 171]. На

їхню думку, тодішня українська влада була млявою стосовно приєднання України до Альянсу. Західні уряди також були нерішучими у цьому питанні, у них не було консенсусу, і була цілком очевидна загроза, що таким чином це дасть можливість російській владі «підвищувати ставку» та ще більше загрожувати європейській та світовій безпеці.

В інтелектуальному середовищі Західного світу панувала своя особлива невизначеність. За сприйняття Посольства Америки в Україні було видано працю Річарда Хааса, видного американського дипломата⁴⁷, в його праці «Розхитаний світ» сказано: «США варто взяти стриманий курс в питанні членства України й Грузії в НАТО, взагалі відкласти це питання. Ці країни не відповідають вимогам НАТО, – на думку Хааса, – і наполягати на їхньому вступі означає провокувати й відчужувати Росію». За його словами, Сполучені Штати «не зможуть виконувати нові військові зобов'язання, тому Америці і Північноатлантичному альянсові слід раціональніше зосередитися на виконанні чинних зобов'язань, перш ніж брати нові» [13, с. 255]. Ще один дипломат, який займав посаду спеціального помічника президента США Б. Обама, також має свою думку щодо виконання США своїх зобов'язань. В мемуарній праці він вказав, що в 1994 р. Сполучені Штати, Російська Федерація та Сполучене Королівство підписали Будапештський меморандум, який зобов'язував підписантів поважати територіальну цілісність України в обмін на здачу Україною ядерної зброї. «Меморандум – це не угода, і очевидно, це Росія порушила свої зобов'язання, а не ми» [34, с. 395]. Але у випадку слабкої реакції на російську агресію щодо України Америка могла втратити свій авторитет не лише серед українців, але й знецінити подібні угоди про нерозповсюдження ядерної зброї. Занадто м'яка реакція США безперечно ставила під сумнів безпеку її союзників у НАТО – Естонії, Латвії та Литви, тому Україна одержала підтримку, якої не мала Грузія під час війни у 2008 р., але ризик подальшої ескалації російської агресії постійно залишався, поки не вибухнув з новою силою у 2022 р.

---

⁴⁷ Його ставлять поруч з такими іменами як Генрі Кіссінджер, Самюель Гантінгтон та Збігнєв Бжезінський – якщо коротко, то він також зберігає вагомий вплив на роботу зовнішньополітичного апарату США, оскільки має вагому дипломатичну практику, був претендентом на посаду держсекретаря США та працював спеціальним помічником президента США Дж. Буша.

Україна безперечно вважає, що Північноатлантичний альянс є головним фактором забезпечення власного суверенітету та територіальної цілісності, пріоритетна мета – курс на членство в НАТО та участь в Спільній політиці безпеки та оборони (СПБО) Європейського Союзу. СПБО була близькою перспективою для України в тому плані, що ця організація спільно з ЄС готова брати на себе більшу відповідальність за свою безпеку та нарощуватиме можливості проводити власні масштабні операції, але не конкурувати з НАТО, ця співпраця можлива для нашої країни за сприятливих умов при завершенні ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. В червні 2017 р. Верховна Рада України внесла зміни до низки законів щодо «відновлення цілеспрямованого прагматичного курсу України на набуття членства в НАТО як стратегічного і зовнішнього пріоритету держави» [85].

Для України завжди було дуже важливо, що Північноатлантичний альянс розумів небезпеку від «гібридних» війн, які можуть переростати в традиційні, для Альянсу протидія «гібридним» війнам стоїть в одному ряду з протидією терористичним загрозам. Тому за тих чи інших умов ключовою в протистоянні дедалі більшою стає роль натівських спецоперацій, для цього в штаб-квартирі НАТО були створені відповідні підрозділи з метою вивчення і протидії новим терористичним загрозам, а також з протидії російському шантажу. Для України більш важливою в політичному та військовому аспектах є те, що після російської агресії щодо України посилюється увага Альянсу до Східної та Центральної Європи, що ці регіони поволі стають складовою нової стратегії НАТО, посилення оборонного регіонального співробітництва у Центральній, Східній та Північній Європі, а також «підвищення значення відносин НАТО з країнами-партнерами на східному та південному флангах». Для України дуже пріоритетним було і залишається зниження залежності від Російської Федерації. В 2013 – 2016 рр. Україні вдавалось поступово скорочувати імпорتنу залежність від РФ, частка якої за цей період скоротилася з майже третини у 2013 р. до 13,2% – у 2016 р. [81, с. 557].

На Брюссельському саміті НАТО 2018 р. Уряди країн НАТО оцінили прогрес у реалізації CAP⁴⁸ та його внесок у покращенні обороноздатності нашої країни. Документ «План дій щодо підвищення обороноздатності країн-членів НАТО» (CAP) містить дії, спрямовані на покращення обороноздатності країн-членів НАТО, зокрема, на підвищення якості та кількості військової техніки, розвиток кібербезпеки та інші напрямки. Члени альянсу підтвердили своє зобов'язання надавати постійну підтримку Україні у секторі безпеки і оборони, це давало можливість Україні забезпечувати власну безпеку та стабільність в регіоні до повномасштабної війни у 2022 р.

Для забезпечення стабільності в межах своїх країн-членів та поширення стабільності поза своїми кордонами, Альянс впровадив і продовжує впроваджувати більш ефективний, цілісний та орієнтований до країн-партнерів підхід, орієнтуючись особливо на Україну, Грузію, Молдову – на сході Європи. Цей універсальний підхід також має своє формулювання для Іраку, Йорданії, Тунісу – в іншому стратегічному регіоні світу. Він являє собою програму заходів, спрямованих на допомогу цим країнам у розбудові міцніших оборонних інститутів та підготовці власних спроможних збройних сил [81, с. 228]. Тобто держави-партнери – це особливий статус співробітництва, бо хоча вони не можуть «сховатись під крило» Альянсу в статусі повноцінних членів організації, але зобов'язані посилювати власні збройні сили задля захисту власного суверенітету і державної цілісності, своїх громадян в першу чергу, це має ключове значення для посилення безпекової стабілізації у «проблемному регіоні» та подальше поширення натівських програм за межі самої організації. Натомість посилюється оборонне співробітництво цих країн-партнерів індивідуально з Північноатлантичним альянсом. Посилюється оборонне співробітництво між окремими країнами-членами НАТО. Так, після російської агресії в Україні значно активізувалося співробітництво країн Північної Європи – Данії, Ісландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії та країн Балтії – Литви, Латвії, Естонії, а також до них

---

⁴⁸ (Capability Development Plan, CAP) – на Брюссельському саміті НАТО 2018 року голови держав і урядів країн-членів альянсу оцінили прогрес у виконанні планувального документу.

приєднується Польща. Важливе значення має зміцнення Альянсом східноєвропейського флангу НАТО, який утворюють країни Вишеградської четвірки, країни Балтії, Болгарія та Румунія (виключення складає лише Угорщина, важко бути впевненим, що вона дійсно має намір посилювати східний блок Альянсу). Таким чином держави реалізують ідею об'єднання «Тримор'я» – Литва, Латвія, Естонія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Хорватія, Румунія, Австрія. Президент Польщі підтримував ідею «Тримор'я», а Україна таким чином має своє зацікавлення у співпраці з цими країнами НАТО, вона з 2016 по 2023 р. виходить на новий рівень співпраці на базі спільних інтересів безпеки.

Таким чином, оскільки Україна прагне не лише співпрацювати з НАТО, і це стало однією з основних зовнішньополітичних пріоритетів країни, але й рухатись у напрямку практичної євроатлантичної інтеграції, то питання безпеки у сучасних умовах є одним з ключових, особливо коли загрози безпеці не тільки національні, але й глобальні. Україна не є винятком, спершу вона повинна забезпечити свою безпеку. Для забезпечення безпеки України інституційно визначено три її аспекти: державну безпеку, громадську безпеку та військову безпеку. Взаємозв'язок між цими трьома аспектами безпеки дозволяє забезпечити регіональну безпеку, що є важливим завданням для України.

3.4. Особливості матеріально-технічного забезпечення Збройних сил України за стандартами НАТО

Метою стандартів НАТО в цілому є забезпечення спільної спроможності збройних сил держав-членів та країн-партнерів Альянсу працювати разом в рамках колективної оборони. Вони сприяють підвищенню ефективності, сумісності у військових операціях і взаємодії між різними військовими силами у складі НАТО. Вони здійснюються згідно з нормами, процедурами, вимогами та рекомендаціями, які встановлюються НАТО для забезпечення взаємної сумісності, ефективності і безпеки військових сил Альянсу. Розрізняють оперативну, адміністративну та матеріальну військову стандартизацію. Останню пропонуємо для більш детального розгляду. В кількісному еквіваленті матеріально-технічні стандарти становлять близько половини від загальної кількості стандартів Альянсу [50, с. 102]. Загальну термінологію щодо цього питання можна знайти в офіційних документах НАТО, які визначають стандарти і вимоги до матеріально-технічного забезпечення збройних сил. Спільні документи й положення між Україною і НАТО визначають їхні відносини та співпрацю. В якості об'єктів матеріальної стандартизації у «Положенні про військову стандартизацію» 2020 р. йдеться про озброєння, військову та спеціальну техніку, інші предмети постачання, вимоги до яких встановлені стандартами НАТО, вони можуть мати гриф «обмеження доступу» [88]. У Річних національних програмах Україна–НАТО, що є практикою у відносинах з Альянсом, є розділи присвячені цим аспектам, а саме оборонні та військові питання, ресурсні питання, питання безпеки – в них обґрунтовано стратегічну мету реформ, цілі, очікувані результати щодо цих питань [89]. Типовими для Цілей в «ресурсних питаннях» є: удосконалення навчально-матеріальної бази підготовки військ з урахуванням потреб ЗСУ; розроблення рекомендацій щодо подальших кроків у розвитку системи управління силами оборони; упровадження військових стандартів щодо розроблення і виробництва озброєння та військової техніки й створення відповідної інфраструктури; упровадження матеріальних стандартів НАТО на підприємствах оборонно-промислового комплексу; оснащення підрозділів Сил спеціальних операцій ЗСУ

новітніми зразками озброєння та військової техніки; забезпечення технікою органів воєнної розвідки; висвітлюються питання авіації, аеродромів, протиповітряної оборони; та ін. [90]. В цьому плані особливостями матеріально-технічного забезпечення ЗСУ за стандартами НАТО є: сумісність, стандартизація і нормативне регулювання, інтегрованість, уніфікація, модернізація, логістика та обслуговування.

Стандартизація і нормативне регулювання. Оскільки стандарти НАТО охоплюють різні аспекти військової та політичної діяльності, а саме командування і контроль, оперативне планування, логістика, мовна підготовка особового складу, стандартизація зброї і обладнання, комунікації, кібербезпека, адміністративні домовленості щодо охорони інформації, медична підтримка та інші сфери, відповідно, нормативні акти щодо впровадження стандартів НАТО різняться своєю специфікою, варто зазначити, що з часом їхній зміст доповнюють та можуть змінювати. Можна умовно виділити дві групи або етапи стандартизації, а саме:

- в сектор безпеки та оборони України;
- в організацію матеріально-технічного забезпечення і його адаптацію до умов війни в Україні.

В секторі безпеки нормативно-правову базу визначають Закони України «Про національну безпеку», «Про Стратегію національної безпеки України», «Про Стратегію воєнної безпеки України». Ці документи⁴⁹ враховують ширшу базу складових матеріального забезпечення, адже країни-члени Альянсу мають певні відмінності у трактуванні терміну «матеріально-технічного забезпечення». В «Програмах та заходах НАТО» виділено такі основні категорії, як: «проектування і розробка, придбання, складування, перевезення, розподіл, догляд, евакуація та продаж матеріальної частини; перевезення особового складу; придбання, спорудження, обслуговування, використання та продаж об'єктів; придбання чи надання послуг; підтримка медичної служби та служби охорони здоров'я» [91]. Через такий широкий спектр послуг і обов'язків ці категорії групують на виробничі

---

⁴⁹ Проекти згаданих документів розроблялися раніше, ніж Україна стала вводити стандарти НАТО, але незабаром і в процесі їх розробки наша держава стала вводити стандарти НАТО.

й закупівельні аспекти та використання, цей розподіл характерний для всіх етапів і відповідної документації матеріально-технічного забезпечення. Стандарти і керівні документи в Україні проходять ратифікацію – підходом, який передбачає порівняльний аналіз стандарту НАТО з уже наявною національною нормативно-правовою та нормативною базою [92]. В цілому інші фахівці розділяють відносини України з НАТО на умовні розмежування, які складаються з трьох напрямів: реформування, двосторонні відносини та військово-технічне забезпечення. В документальній базі ці напрями не завжди можна розрізнити, оскільки «вони до певної міри узгоджуються чи перетинаються у різних документах і чинних програмах» [93, с. 244]. Точно можемо знати за документами, що керівництво державною політикою у сфері оборонно-технічного співробітництва України здійснює Президент України, у його сферу входить співпраця з іноземними державами у цьому напрямку, а РНБОУ координує та контролює діяльність органів виконавчої влади, та звітує перед президентом.

У 1993 р. Північноатлантична рада, яка є найвищим політичним органом НАТО, що ухвалює рішення, переглянула політику щодо структури та процедури співпраці НАТО в галузі озброєнь з метою гармонізації військових потреб в Альянсі та зміцненню співробітництва між країнами-членами НАТО у галузі оборони і озброєнь. Це рішення було зумовлене новими викликами після виникнення геополітичних умов після краху СРСР та закінчення Холодної війни. Ця політика стала важливим кроком у напрямку зміцнення колективної безпеки, спільної оборони і забезпечення стабільності в регіоні. Вона відіграла значну роль у формуванні сучасної структури євроатлантичної безпеки та функціонування НАТО як її політичної і військової основи в системі колективної безпеки. У 1995 р. було засновано Організацію НАТО з питань стандартизації (NSO), спрямовану на вдосконалення координації союзницької політики та програм стандартизації військової техніки [91]. Україна, однією з перших приєднавшись до натовської Програми «Партнерство заради миру» у 1994 р., була готова співпрацювати з НАТО, спершу у 1995 р. вона долучилась до співпраці у плануванні на випадок надзвичайних ситуацій, згодом Співробітництво в галузі цивільного планування на

випадок надзвичайних ситуацій та готовності до катастроф стало однією з ключових складових підписаної у 1997 р. Хартії Україна–НАТО про особливе партнерство, що є найбільшою невійськовою програмою співпраці, проте подібно до військових програм спільно відбуваються спільні навчання і стандартизація планування задля поліпшення здатності співпрацювати. Варто зазначити, що перед Альянсом та його партнерами стоять різні виклики в галузі безпеки. Стандарти НАТО у цьому плані включають рекомендації щодо структури та організації систем цивільного захисту, процедур попередження та реагування на катастрофи, забезпечення комунікацій та координації між різними структурами та організаціями, в подальшому співпраця з Україною здійснюється в рамках виконання заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна–НАТО. Подібне співробітництво було одним з нових принципів та політики матеріально-технічного забезпечення у світлі досвіду операцій Північноатлантичного альянсу поза межами дії Статті 5 та операцій⁵⁰ під проводом НАТО з участю країн, що не є членами НАТО. Відтоді подібна взаємодія та операції за межами Альянсу набувають більшого значення та здійснюються на основі принципів взаємовигідного співробітництва, включаючи обмін інформацією, координацію дій та спільне планування. Країни, що не є членами НАТО можуть брати участь у таких операціях на добровільній основі і в рамках укладених угод із НАТО.

В рамках партнерства з іншими державами не членами Альянсу у 1998 р. була започаткована Спільна робоча група Україна – НАТО з оборонної реформи (СРГОР), вона є ініціативою у галузі цивільно-військових відносин, демократичного контролю та цивільного управління збройними силами держави. Альянс допомагає країнам-членам і партнерам у вирішенні гуманітарних криз та наданні допомоги в разі надзвичайних ситуацій, саме СРГОР є каналом передачі

---

⁵⁰ В 1996 році Україна стала місцем першої зустрічі Ради планування на випадок надзвичайних ситуацій поза межами НАТО (Planning and Review Process - PRP). Це була історична подія, оскільки це була перша зустріч Ради PRP, яка відбулася в країні, що не є членом НАТО.

допомоги Україні з боку країн-членів НАТО, найбільшим порівняно з будь-якою іншою країною-партнером [94].

Вирішальним у забезпеченні реальної незалежності держави є формування власних Збройних сил як основного компонента військової організації країни. З 1997 по 2001 рр. в Україні були нові спроби реформ в армії, оскільки вона опинилась у «стані самовиживання» [95, с. 273]. Фінансування ЗСУ постійно скорочувалося, а держмайно через фонди постійно розпродавалось Міністерством оборони, яке розпродавало військову техніку, землю, будинки у військових містечках. «Процес скорочення Збройних сил України відбувався на фоні посилення військово-технічного потенціалу сусідніх держав, з огляду на їхні порівняно більші витрати на оборону» [96, с. 123]. Частину грошей держава отримувала за участь українських військовослужбовців у миротворчих операціях – від колишньої Югославії до Іраку. Отримання фінансової компенсації від міжнародних організацій за участь у таких операціях дозволяло забезпечувати модернізацію технічних засобів та залучати додаткові ресурси для покращення умов життя та роботи військових. Військові таким чином діставали досвід наближений до бойового, армія таким чином мала змогу продовжити функціонувати. Проте після краху СРСР Україна так чи інакше переходила на ринкові відносини, незважаючи на те, що за період від дня незалежності України в 1991 р. економічна ситуація в країні була складною і переживала різні етапи. Один з періодів, який можна назвати найбільш наближеним до існування епохи повільного, але в цілому економічного зростання на душу населення в Україні був кінець 1990-х – початок 2000-х рр. Основою якого стали організаційні та технічні зміни, викликані ринковими процесами. В першій половині 2000-х рр. Україна входила в десятку лідерів збройного експорту світу та вела торгівлю з багатьма державами світу в рамках військово-промислового комплексу. Деякі партії модернізованих українцями танків були на продаж для США, Іран цікавили технології виробництва літаків, а Китай цікавили українські розробки ракетних технологій, проте з часом попит на українські розробки падав.

Після того, як Україна приєдналася до натовської програми «Партнерство заради миру», протягом 1994–2003 рр. відбувалися перші зміни, пов'язані з стандартизацією під вимоги Альянсу. Експерти НАТО спільно з представниками українських ВМС розробили структуру головного командування ВМС України, що б відповідала стандартам Альянсу, паралельно відбувались спільні навчання⁵¹, відповідно з єдиною документацією НАТО. А також, враховуючи стандарти НАТО, у листопаді 2003 р. на розширеному засіданні колегії оборонного відомства було вирішено суттєво зменшити кількість посад вищого офіцерського складу до 0,12% від загальної чисельності армії, а відношення старших офіцерів до молодших привести у відповідність до міжнародних стандартів⁵² [97, с. 204-206].

В 2003 р. в рамках Закону України «Про основи національної безпеки України» було визначено об'єкти національної безпеки, серед яких, зокрема, забезпечення обороноздатності країни та безпеки її громадян. Співробітництво Україна–НАТО у військовій сфері включає 4 основні напрями: підвищення рівня оперативних спроможностей; оборонні реформи; участь в миротворчих операціях; консультації та військові навчання. З 2003 р. український уряд започаткував поглиблені політичні консультації з країнами-членами Альянсу в рамках реалізації Плану дій і Цільового плану. З 2004 р. ЗСУ беруть участь у Концепції оперативних можливостей, метою якої є підвищення рівня взаємосумісності. У березні того року було створено Спільну робочу групу Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва (СРГО), основною метою якої є підвищення ефективності та якості військово-технічної співпраці між Україною та НАТО, впровадження та закупівлю нових технологій, військового обладнання і техніки, розробка спільних проектів та програм для підвищення оборонної здатності України, мова також йде, зокрема, про стандартизацію [94]. Важливим фактом також є те, що програма співробітництва між Україною та Північноатлантичним альянсом в галузі оборонної реформи згодом стане наймасштабнішою, порівняно з іншими країнами-партнерами [98]. Перше засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з

---

⁵¹ Українські ВМС взяли участь у 20 навчань за вказаний період.

⁵² 1 до 1,4.

питань озброєнь відбулось також у березні [99]. На засіданнях сторони розглядають стан і перспективи реалізації оборонно-технічних проектів, виконання Дорожньої карти Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва та затверджують План заходів оборонно-технічного співробітництва на рік до наступного засідання.

З 2005 по 2011 рр. ЗСУ стали вводити стандарти НАТО. Це зумовлено тим, що з 2005 р. між Україною й НАТО офіційно розпочався інтенсифікований діалог щодо набуття членства в Альянсі, тоді й було створено перший Трастовий фонд з метою сприяти ліквідації надлишків застарілих боєприпасів, не придатних до використання, з українських складів. Це мало велике значення, оскільки система стандартизації НАТО наскрізна, вона охоплює різні процедури – від військового й адміністративного управління до управління життєвим циклом озброєння, обслуговування, ремонту, утилізації [93, с. 241] тощо.

Україна і НАТО активно співпрацюють та ведуть консультативний процес, який спрямований на підготовку та покращення українських оборонних та безпекових можливостей з метою відповідності стандартам та критеріям НАТО, а також в плані матеріально-технічного забезпечення. Реорганізація ЗСУ була проведена на початку 2005 р. та включала створення Повітряних сил України на основі військово-повітряних сил і військ протиповітряної оборони, що відповідає стандартам НАТО. До цього структуру ЗСУ становили Сухопутні війська, Військово-повітряні сили, Війська ППО та Військово-морські сили. Начальник Генерального штабу на перехідний період реформ отримав посаду Головнокомандувача ЗСУ та був виведений із прямого підпорядкування міністру оборони.

В стандартах НАТО встановлені вимоги щодо тренувань та підготовки повітряних сил для забезпечення високого рівня навичок, професійності та операційної готовності, важливими є спільні навчання країн-членів Альянсу спільно з партнерами. Щороку проводилися спільні навчання з військами країн НАТО, але для України це було в малих обсягах – на рівні батальйонів. Такі батальйони мали досвід у спільних навчаннях малими силами з країнами НАТО, чи у військово-морських навчаннях з ними. Але з 2011 р. такі навчання, як і стосунки

з НАТО майже припинились [95, с. 270-281]. З 2008 р. ЗСУ беруть участь у Програмі НАТО обміну даними про повітряну обстановку. Річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО розроблялися з 2009 р., вони важливі у взаємодії між Україною й НАТО, зважаючи на те, що це системний механізм та інструмент для здійснення реформ в Україні, вони виробляються згідно зі стандартами Плану дій щодо членства в НАТО. Проте Річні національні програми протягом 2010–2013 рр., а саме планування, виконання та звітування набули лише формального характеру [100, с. 46]. В Указі Президента України «Про Воєнну доктрину України» від дня її затвердження Л. Кучмою у 2004 р. [101] і у наступних редакціях документа 2005 [102] та 2009 рр. [103] був важливий пункт 21, в якому зазначалось про намір України здійснювати реформу власних збройних сил, «які за своїм характером, складом, системою управління, навчання і підготовки мають наближатися до стандартів збройних сил держав-членів НАТО» [103]. Проте в редакції 2012 р. цей пункт прибрали, як і згадки про НАТО, про стандартизацію там лише говорилось в загальному про «забезпечення раціонального рівня» [104], більше не згадуючи країн Альянсу.

В організації матеріально-технічного забезпечення важливе зрушення відбулось в умовах російсько-української війни. За роки незалежності Україна зайняла важливе місце серед країн-експортерів військової продукції. Проте російська агресія також зумовила розірвання усіх зв'язків військово-промислового комплексу з країною-агресором. В проміжок короткого часу Україна змушена поповнювати свої запаси імпортними зразками озброєння та військової техніки. Держави НАТО в свою чергу негайно засудили російську агресію та підтримують Україну.

Визначеної дати початку першої фази Антитерористичної операції на Сході України, де-юре, не існує, але в ЗМІ прийнято вважати початком АТО 14 квітня 2014 р. Оскільки на першій фазі за діючим законодавством очолювати АТО могла тільки СБУ, а до цього вони не мали справи з такими масштабами і характером дій, виникла необхідність створення штабу АТО з переходом повноважень управління силами до армійського штабу. «Керівники штабу АТО практично відразу почали

застосовувати досвід, характерний для штабів армій країн НАТО» [105, с. 49]. Досвід Антитерористичної операції на сході України підтвердив важливе значення матеріально-технічної складової в системі забезпечення боєздатності об'єднаних угруповань й тактичних груп та управління ними. Однак, під час проведення АТО логістична складова системи матеріально-технічного забезпечення зіткнулася з численними випробуваннями і виявила ряд суттєвих проблем, а саме нестача сучасної техніки та озброєння в результаті попереднього неефективного управління закупками та недостатньої координації між різними органами та підрозділами, що займаються забезпеченням, вичерпність наявної техніки та обладнання, а також проблеми з логістикою і постачанням безпосередньо в зоні бойових дій. Початково постачання більшості іноземної зброї та обладнання до України було в рамках програм зарубіжної військової та технічної допомоги.

Власний виробничий потенціал України не завжди міг задовольнити потреби держави, а у зв'язку з російською агресією виникла гостра необхідність мобілізації своїх оборонних потужностей та забезпечення бойових підрозділів необхідними засобами. Часто це означало використання позаштатного майна та озброєння, що було вже наявне в країні, а також придбання додаткової військової техніки з-за кордону, варто зазначити, що це обмежений та вичерпний ресурс та не властивий раніше для підприємств оборонно-промислового комплексу нашої держави. Адаптація матеріально-технічних стандартів НАТО в Україні шляхом прийняття вітчизняних стандартів, що сумісні зі стандартами НАТО, дозволила Україні вирішувати багато проблем водночас пов'язаних із сумісністю, ефективністю та безпекою. В подальшому в рамках заходів Річних національних програм під егідою КУН держава здійснюватиме розроблення (коригування з існуючими пропозиціями) та затвердження переліку озброєння та військової техніки, запланованої для закупівлі за імпортом. Були й суперечності, оскільки США виступали проти посередництва «Укроборонпрому» у закупівлях зброї і обладнання, в деяких європейських країнах діяли правові обмеження, які інеможливіювали укладання контрактів з «Укроборонпромом» в якості посередника між продавцем і отримувачем продукції військового призначення,

була завищена⁵³ також і вартість при імпорті продукції через його підприємства [93, с. 255].

Крок, що міг спростити стандартизацію, сумісність, обмін інформацією, ефективність управління обладнанням та матеріалами шляхом стандартизації процесів, а загалом інформацію про необхідне військове обладнання, матеріали та послуги, сприянню автономізації їх обліку тощо, Україна зробила раніше, затвердивши «Положення про кодифікацію предметів постачання Збройних Сил України» [106] ще у 2007 р.⁵⁴ з метою приєднання до системи кодифікації НАТО, органом управління з питань кодифікації та уповноваженим органом щодо співробітництва з НАТО є Центр оперативного керування Міністерства оборони. Це дозволяє Україні відповідати взаємосумісності й стандартам НАТО в галузі управління забезпеченням оборони, забезпечує сумісність системи логістики ЗСУ з аналогічними системами збройних сил держав-членів НАТО. Ця угода важлива при укладанні кожного державного контракту на поставку або закупівлю предметів постачання відповідно до Угоди НАТО зі стандартизації. На момент проведення АТО ця угода хоч і була направлена на досягнення цілей оперативно-технічної взаємодії ЗСУ із збройними силами країн-членів НАТО та співпраці в галузі матеріально-технічного забезпечення, проте «реалізована не повною мірою» [107, с. 164].

З часом було створено Загальнонаціональний реєстр імпортозаміщення та кооперації⁵⁵ в якості єдиної бази даних виробників і користувачів продукції оборонного призначення, поставки якої на територію України повністю або частково припинені. Нормативно правову базу з функціонування цього реєстру створили впродовж 2017–2019 рр., його мета сприяти розвитку вітчизняного виробництва оборонної продукції та послуг, заміщення імпорту⁵⁶ в цій сфері та розширення співробітництва з іноземними партнерами. Цими кроками Україна

---

⁵³ На 5–20%.

⁵⁴ Буде дійсний і з 2018 р.

⁵⁵ З 2019 р. Державний реєстр імпортозаміщення та кооперації в оборонно-промисловому комплексі.

⁵⁶ Що означає заміну імпортованих товарів, компонентів, технологій або послуг власними виробничими можливостями або шляхом співробітництва з вітчизняними підприємствами.

мала можливість вирішити деякі труднощі. В цьому документі було зазначено важливий пункт в одиницях виміру продукції, а саме: «відомості щодо відповідного іноземного аналога або опис технічних особливостей продукції вітчизняного виробництва, який сприятиме її виготовленню за кордоном» [108]. Програма імпортозаміщення була доволі успішною і допомогла Україні вирішити ряд важливих проблем, а саме зменшення залежності ОПК України від російського. Наприклад, ще у 2014 р. при виробництві БТР-4 використовувалося 45% російських деталей, а в БТР-3Е1 – 35%, але завдяки програмі їх було зведено до нуля через рік, натомість значно збільшилася частка деталей українського виробництва; літак Ан-132 почали виготовляти без російських деталей, та ін. В цілому програма була реалізована на 56% [32, с. 98]. Натомість це давало змогу більше зосередитись на розвитку військово-технічного співробітництва з країнами-членами НАТО. Кооперація з країнами-членами НАТО у виробництві літака АН-7Х могла б сприяти просуванню цього літака на європейський ринок, адже фахівці Альянсу не виключали таку можливість, щоб літак прийняли на озброєння військ західних країн, а самі українці називали його «безсумнівним лідером військово-транспортної авіації» [97, с. 231].

Варто зауважити, що зменшення залежності від російського заміщення давало українським спеціалістам можливість зосередитись на вивченні Головного каталогу НАТО з логістики (NATO Master Catalogue of References for Logistics або NMCRL), що є всеосяжною базою даних, яка містить стандартизовані описи та коди для логістичних елементів⁵⁷, які використовуються в межах держав Північноатлантичного альянсу. Це дає змогу Україні визначати, знаходити та здійснювати закупівлі необхідних (доступних) елементів, забезпечуючи ефективні логістичні операції та ефективну взаємодію між союзними силами країн-членів Альянсу. Наприклад, західні БМП здатні вражати російські машини на відстані 1,5-2 км за менших калібрів основного озброєння проти російських, російські машини легкої категорії по масі натомість мають слабке бронювання і суттєво відстають в

---

⁵⁷ NMCRL охоплює широкий спектр логістичних елементів: обладнання, запасні частини, боєприпаси, паливо, одяг, медичні засоби та багато іншого.

ефективності вражаючої дії боєприпасів їх малокаліберних гармат порівняно з динамікою нарощування захищеності і меншої помітності бойових машин НАТО [50, с. 109-110]. В цілому БМП та інші бойові машини різних країн мають різні технічні характеристики та особливості їх бронювання, озброєння та ефективності, бойова техніка НАТО часто оснащена сучасними системами вогню, високий рівень маневреності, що дозволяє їм ефективно діяти на полі бою та швидко переміщуватись тощо. Щодо стрілецької зброї, то у НАТО вирішили, що важливіше мати єдиний спільний стандарт (5,56x45 мм для автоматичних гвинтівок), а не шукати ідеальний набій. У 2016 р. Полторак заявляв про необхідність переходу української армії навіть в плані стрілецького озброєння адаптованого під натовський патрон. В рамках реформування головна вимога – адаптація до стандартів НАТО, як це визначено в документах оборонного планування [109]. Спочатку США, як і більшість країн-членів НАТО, дотримувались неафішованого ембарго на постачання Україні летальних видів озброєнь, але з 2017 р. було схвалено рішення продавати Україні снайперські гвинтівки. Україна купувала у них гвинтівки 12,7 мм Barrett M88 та M107, а також ручні гранатомети [93, с. 259].

У 2014 р. ЗСУ приєднались до Ініціативи взаємосумісності партнерів з метою збереження та подальшого розвитку оперативної взаємосумісності держав-членів та партнерів НАТО. В 2015 р. була необхідність затвердити нову Стратегію національної безпеки України для забезпечення проведення воєнної реформи. Для цього в Україну було направлено 9 радників з метою надання дорадчої допомоги у підготовці нової Стратегії, також в рамках реформи ЗСУ, за коаліційною угодою, було передбачено поступовий перехід до стандартів НАТО [110]. До речі, у серпні того року Кабмін України повідомив про запровадження 68 зі 102 стандартів Альянсу, та провели 637 навчань за стандартами. До 2019 р., за оцінками Міністерства оборони України, було запроваджено 16%⁵⁸ стандартів НАТО.

---

⁵⁸ Всього близько існує 2000 стандартів та 1200 угод, які їх регулюють.

Особливості проведення оборонної реформи обумовлені складною воєнно-політичною ситуацією у зв'язку з російською агресією. А саме невідповідність існуючої військової інфраструктури, проблеми комплектування сил оборони, критично низький рівень оперативних запасів матеріально-технічних засобів, надмірність обсягів та неактуальність нормативно-правової бази у сфері оборони, та ін. В 2016 р. Рада національної безпеки і оборони України ухвалила «Стратегічний оборонний бюлетень», який став дорожньою картою трансформації системи безпеки та оборони України, «з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави-члени НАТО» [111]. Одними з його цілей були створення ефективної системи розвідки, удосконалення доктринальних документів, введення змін до військової термінології, матеріальна підтримка сил оборони з боку країн-партнерів та формування ефективної політики, системи планування і управління ресурсами в секторі оборони. Політичним закріпленням цього був візит у 2017 р. тодішнього президента України П. Порошенка до США і його зустріч з главою США Д. Трампом. За очікуваннями Порошенка, результатом зустрічі мали стати угоди про надання Україні оборонної летальної зброї [112]. Були підписані угоди з оборонних питань, а саме про постачання оборонної зброї, про військово-технічну співпрацю, про співпрацю у науково-технічних розробках, словом, таких угод Україна ще не мала. А також, у грудні 2016 р. з Польщею було підписано Генеральну угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері оборони за схожими напрямками, а саме: спільні технічні програми щодо розробки озброєння та військової техніки, спільні військові наукові програми, логістичне забезпечення збройних сил, військове транспортування тощо [113].

Загалом Україні за період 2015–2017 рр. вдалося налагодити договори щодо поставок окремих зразків озброєння і військової техніки закордонного виробництва, зокрема, США надали 37 комплексів ПТРК Javelin та 13 сучасних контрбатареєних радарів класу AN/TPQ-36 та 30 одиниць AN/TPQ-49 [93, с. 258]. Але були і обмеження, наприклад, постачання до України елементної бази

електроніки, вузлів та агрегатів для виготовлення військової техніки – аналогічні обмеження діють і на Росію, яка під санкціями [93, с. 258].

У червні 2017 р. в Києві відбулося 24-те засідання Спільної робочої групи Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва [114], на якому обговорювалися питання співпраці та взаємодії між Україною та НАТО в галузях військово-технічного співробітництва, включаючи адаптацію до стандартів Альянсу. Там обговорювали питання модернізації оборонної галузі України, реформування ДК «Укроборонпром», участі оборонної промисловості України у багатонаціональних проектах, спільне планування та розробку оборонно-технічних проектів. З 2018 р. до групи включені питання специфічних економічних аспектів у галузі оборони та безпеки. До цього часу було укладено більше 100 державних контрактів на постачання озброєння та військової техніки закордонного виробництва за імпортозаміщенням. В цілому СРГО є ефективною платформою конструктивного діалогу України з НАТО в оборонно-технічній сфері, Україна кожен рік бере у ньому участь. У 2018 р., до речі, стався єдиний на той час приклад прямого надання військово-технічної допомоги безпосередньо від НАТО для ЗСУ – передача пристроїв закодованого радіозв'язку та портативних GPS-трекерів [93, с. 258]. Також Україна ще з 2008 р. зуміла налагодити повноцінні угоди про співпрацю з Туреччиною, а в 2018 р. купила в неї 6 турецьких розвідувально-ударних безпілотників БАК Bayraktar TB2, 200 керованих ракет та дві наземні станції управління.

Значні поставки обладнання і техніки від країн НАТО Україна отримувала на початкових етапах війни у 2014–2015 рр., це були і системи зв'язку, безпілотники, автомобільна техніка, засоби індивідуального захисту, та ін., але до 2020 р. обсяг зовнішнього постачання озброєнь був незначним. Наступна велика допомога була протягом повномасштабної війни у 2022–2023 рр. Особливо варто відзначити допомогу Литви, адже Литва у перші роки російсько-української війни була

першою з країн світу, яка надала Збройним силам України свої боєприпаси⁵⁹, та не потребувала узгодження цього рішення з іншими членами Альянсу [114].

Протягом 2016–2017 рр. Україна уклала декілька сотень контрактів із США на постачання продукції та послуг військового призначення на експорт із загальним портфелем замовлень – на 1,446 млрд дол. США [32, с. 102]. Орієнтований обсяг допомоги Україні на 2018 р. склав 115 млн дол. США [116, с. 49-52]. Протягом 2018–2019 рр. в українському законодавстві були нововведення: поправки до Закону України «Про надання суб'єктам господарювання повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю» [117], та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом» [118], з метою лібералізації зовнішньоекономічної діяльності з товарами військового призначення та подвійного використання [116, с. 49-52], по суті, внесені зміни до порядку надання повноважень вітчизняним оборонним підприємствам дозволяють їм імпортувати товари військового призначення для власного виробництва та експорту.

У сфері стандартизації і співробітництві з НАТО матрицею розподілу відповідальності став Наказ від грудня 2019 р. «Про забезпечення функціонування системи військової стандартизації». В ньому також знаходиться офіційний перелік організацій, що здійснюють стандартизацію у МОУ та ЗСУ. До 2020 р. збільшено представництво ЗСУ у складі Консультативної Ради НАТО з командування і управління.

У 2020 р. було врешті затверджено «Положення про військову стандартизацію». Одним з основних завдань Положення є забезпечення єдності та взаємопов'язаності стандартів у військовій сфері України. Передбачає розробку та впровадження стандартів, які визначають вимоги до військової техніки, зброї, обладнання та інших засобів, необхідних для забезпечення обороноздатності. В

---

⁵⁹ У 2016 р. Литва передала близько 150 тон набоїв.

ньому детально описано процес запровадження стандартів НАТО у сфері оборони країни, згідно з цим положенням комплекс заходів включає вивчення та прийняття рішення (вивчення стандартів НАТО та розгляд можливості їх застосування в секторі безпеки і оборони); застосування положень стандарту НАТО відповідно до вимог і норм (це може включати прийняття до прямого застосування чи розроблення відповідного законодавчого акту або документу з військової стандартизації); внесення змін і доповнень; надання чинності; фактичне впровадження розробленого документа в роботу складових сектору безпеки і оборони України [119].

У 2021 р. видатки на оборону та національну безпеку України становили 263,3 млрд грн., що становить 5,93% від ВВП [120] (відповідно за стандартами НАТО видатки на оборону повинні становити не менше 2% ВВП). Україна здійснила ряд важливих кроків у сфері розвитку оборонно-промислового комплексу та виробництва боєприпасів та продуктів спеціальної хімії протягом 2021 р. Особливу увагу було приділено актуалізації Державної цільової програми розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2021 р. та Державної цільової програми створення та оновлення виробництва боєприпасів та продуктів спеціальної хімії на період до 2021 р. Був розроблений та затверджений перелік озброєння та військової техніки, враховуючи коригування з існуючими пропозиціями, запланованих для закупівлі за імпортом на 2021 р.

Загалом, в Україні прийнято 85 національних документів, що адаптують матеріально-технічні стандарти НАТО до українських реалій. Ці документи включаються в різні галузі, такі як розроблення, виробництво і прийняття на озброєння тощо [50, с. 121]. Їхня кількість може зростати, а в цілому їх можна розділити на такі типи:

Тип документа	Кількість
Розроблення, виробництво і прийняття на озброєння зрізків ОБТ	12
Озброєння і військова техніка	20

Речове забезпечення	16
Вимоги до оцінювання, випробовування та ремонту ОБТ	31
Паливно-мастильні матеріали	6

[50, с. 121].

Інтеграція і сумісність з системами НАТО. Більшість стандартів НАТО стосується насамперед Міністерства оборони, Збройних сил України та Національної гвардії України та інших складових сил оборони, таких як Служба безпеки України та Державна прикордонна служба тощо. Україна створює національну систему на стандарти НАТО, що має на меті об'єднання у єдину систему всього сектору безпеки і оборони [50, с. 11]. Ці та інші складові сектору безпеки і оборони держави залучені до виконання Цілей партнерства, пакет яких у короткостроковій перспективі передбачає досягнення військовими структурами та органами безпеки України критеріїв, необхідних для членства в НАТО, включно з підвищенням їх взаємосумісності зі збройними силами держав Альянсу [121]. Станом на 2022 р. у Міноборони та ЗСУ запроваджено більше ніж 300 стандартів й керівні документи НАТО [50, с. 9].

Варто зазначити, що запровадження стандартів НАТО на всі 100% не є необхідністю на даний час для жодної з країн, а за своїм рівнем виконання стандартів країни-члени Альянсу перебувають на різних рівнях стандартизації⁶⁰, наприклад, Німеччина (91%) та Велика Британія (83%) одні з небагатьох країн, які наблизилися до їхнього повного виконання, а такі країни як Чорногорія та Північна Македонія, тобто нові держави-члени НАТО, виконали їх найменше. Саме ж запровадження стандартів НАТО не гарантує набуття членства в Альянсі [122], як про це часто стверджують деякі високопосадовці, але зміцнює оборонні спроможності країн-партнерів, посилюючи боєздатність Альянсу в цілому та його ефективність. Війська і сили України, як держави-партнера НАТО, мають на меті досягти, підтримувати та удосконалювати взаємосумісність з військами і силами країн НАТО, для кожної країни це є добровільним демократичним вибором, проте

⁶⁰ Всього НАТО налічує три рівня стандартизації – сумісність, взаємосумісність та уніфікація.

для України це життєво важливе питання у зв'язку з повномасштабною російською агресією, та посяганням РФ на територіальну цілісність нашої держави, це також важливе укріплення східного флангу Європи.

Порівняльний аналіз стандартів НАТО з національною нормативно-правовою та нормативною базою нашої держави є важливим фактором у процесі стандартизації. Варто зазначити, що керівні документи НАТО постійно переглядають та розробляють нові стандарти згідно до вимог часу і нових загроз та викликів, відповідно застарілі аспекти можуть прибирати. Таким чином «Угода зі стандартизації» (STANAG) є міжнародним договором, що регламентує загальні правила і визначає спільний порядок дій, домовленість між членами НАТО щодо стандартизації військового обладнання, процесів та процедур, а Конференція національних директорів з озброєння (CNAD) є вищим органом НАТО та однією з головних структурних одиниць організації, що визначає політику в галузі озброєння. Україна в якості партнера Північноатлантичного альянсу є активним учасником у багатьох програмах та ініціативах, спрямованих на зміцнення безпеки та обороноздатності країн-членів та партнерів Альянсу. Відповідно, CNAD збирається регулярно для обговорення питань співпраці та координації в галузі розвитку та модернізації озброєнь та військової техніки, а Україна має значний прогрес в продовженні конструктивного діалогу з НАТО, тому також бере участь у Конференції, а в 2021 р. вперше була запрошеною до розширеного формату [123]. А також наша держава співпрацює з Міжнародним військовим штабом НАТО та Організацією НАТО з науки і технологій та ін.

Серед особливостей військово-технічного співробітництва України та НАТО, зважаючи на те, що НАТО дотримується принципу відкритості ринку для запитів на закупівлю, наша держава ставить у пріоритет дотримуватись орієнтації на західних виробників, потребує інвестицій на дослідження та розробки.

Уніфікація і стандартизація озброєння і військової техніки. Виробничі та закупівельні аспекти матеріально-технічного забезпечення є індивідуальним обов'язком та відповідальністю кожної країни. Кожна країна самостійно визначає свої потреби у військовій техніці, обладнанні та іншому матеріально-технічному

забезпеченні відповідно до своїх оборонних потреб. Уніфікація передбачає розробку та впровадження спільних стандартів, норм та технічних вимог до озброєння і військової техніки серед країн-членів НАТО та їх партнерів. Це дозволяє стандартизувати характеристики та параметри обладнання, що спрощує його виробництво, експлуатацію та обслуговування для кожної з країн. Важливе також практичне застосування стандартів НАТО. Законодавчо ці процеси в Україні врегульовані основоположними нормативно-правовими актами з військової стандартизації, а саме: Закон України «Про оборону України» та «Про питання військової стандартизації» (24.02.2020), там офіційно визначено суб'єкти військової стандартизації, порядок запровадження, подання пропозицій, звітування та моніторинг виконання Програми робіт з військової стандартизації, а також розроблення військових стандартів, прийняття, застосування, перевірка та ін. [124]. Правова основа розроблена для здійснення основної мети – взаємосумісності ЗСУ та інших складових сил оборони зі збройними силами держав-членів НАТО, «з метою досягнення рівня, необхідного для повноцінної євроатлантичної інтеграції держави» [119], це є і метою міжнародного співробітництва. Важливим у українсько-натовських відносинах є те, що «перехід, який зараз відбувається, у майбутньому має забезпечити безперешкодну роботу українських та натовських штабів» [50, с. 11].

Виклики та перспективи матеріально-технічного забезпечення Збройних сил України. Північноатлантичний альянс не може бути інструментом для геополітичних цілей окремих держав, стабільність опиняється під загрозою, якщо одні країни можуть досягти безпеки лише за рахунок інших, відповідно на цьому принципі Україна і НАТО уклали Хартію про особливе партнерство у 1997 р., яка, власне, конституює основні положення в подальших законах в секторі безпеки та оборони нашої держави. Альянс створений для забезпечення колективної безпеки своїх членів і має дотримуватися своїх статутів та цілей. Будь-яке використання

НАТО як інструменту для геополітичних ігор⁶¹ фактично неможливе, це може негативно позначитися на безпеці і стабільності регіону, тому в самій структурі організації проведене чітке розмежування, яке відбивається у взаємопов'язану ієрархію керівних документів Альянсу, тому «Угода зі стандартизації» регламентує загальні правила на цьому принципі. Відповідно, Україна дотримується норм, процедур, вимог та рекомендацій, які кожна країна-член НАТО на основі власної національної системи стандартизації спільно з натівським дорадчим комітетом Конференцією національних директорів озброєнь встановили у перелік стандартів. НАТО має ясні цілі та обов'язки, включаючи захист своїх членів, збалансовані плани оборони, співпрацю з іншими міжнародними організаціями тощо, але Альянс обмежується своїми статутами, відтак кожна країна має більшу відповідальність над своєю безпекою.

В основі нормативних актів України щодо запровадження стандартів НАТО в сектор безпеки йдеться про комплекс заходів, що «включає вивчення та прийняття рішення про застосування у секторі безпеки і оборони положень», сама ж Україна прийняла ряд законів та підзаконних актів, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з нормативами НАТО, забезпечує подальшу співпрацю та координацію з країнами НАТО, адже Північноатлантичний Альянс не є наддержавною структурою, а виконує функції міждержавної організації.

Таким чином, Організація Північноатлантичного договору та Україна співпрацюють в багатьох сферах, в тому числі у сфері економіки та матеріально-технічного забезпечення. Варто зазначити, що матеріально-технічне забезпечення військових сил України за стандартами НАТО вимагає значних зусиль, а також необхідно залучення інвестицій та технологій від західних партнерів. Одними із завдань такої співпраці є підвищення якості й кількості обладнання, зброї та техніки, а також їхню закупівлю, модернізацію та підвищення ефективності наявних систем. Для цього Україна здійснює модернізацію своєї військової

---

⁶¹ Політичних та стратегічних дій, які здійснюються країнами або іншими акторами з метою здобуття переваги, впливу та контролю над географічними областями, ресурсами чи впливовими позиціями. Є певні ознаки, що Туреччина та Угорщина здійснюють таку політику, маючи свої мотиви.

інфраструктури, в тому числі у сферах логістики, комунікацій, транспортування тощо. До інфраструктури та технологій, які можуть бути використані у військових цілях відносяться, наприклад, системи зв'язку, радіолокаційні засоби, системи навігації, інформаційні системи тощо.

Висновки до Розділу 3

Таким чином, Україна співпрацює з Організацією Північноатлантичного договору з 1991 р., бере активну участь у програмах організації, зокрема, однією з перших країн долучилась до програми «Партнерство заради миру», з того часу здійснювала різні кроки для підтримки співпраці з НАТО. Зважаючи на те, що Альянс домагається, щоб країни європейського континенту жили дружніше і виявляли більшу повагу до демократичних свобод, наша держава активно долучається до прагматичного курсу на євроатлантичну інтеграцією, а своєю метою також вважає поглибити співпрацю з країнами-членами НАТО, зміцнюючи політичну і військову взаємодію. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема, бере активну участь в миротворчих операціях як під егідою ООН, так і НАТО. Участь в цих місіях сприяє зміцненню співпраці з країнами-членами НАТО, підвищенню професійної підготовки українських військових, а участь України в міжнародних форумах і конференціях збільшує її міжнародний авторитет.

В умовах постійних змін у європейському середовищі безпеки, ЄС і НАТО залишаються вірними ключовим пріоритетам, а саме стабільності, миру та неподільності. Безпека однієї країни впливає на безпеку всіх інших, тому спільні дії і прийняття рішень є важливими для досягнення стабільності на континенті. Суть сьогоденної безпеки полягає у спільному прагненні до стабільності, а ґрунтується на добровільних засадах, де кожна країна бере участь у процесі, але жодна європейська країна не нав'язує своїх «правил» безпеки іншим. Якщо одні країни можуть досягти безпеки лише за рахунок інших, то стабільність опиняється під загрозою. Але також варто надавати допомогу та сприяти інтеграції країн, які цього бажають, щоб забезпечити стійкість і мир на континенті в довгостроковій перспективі. Також важливо активно сприяти вирішенню конфліктів та підтримувати міжнародну співпрацю в цьому напрямку.

Уряд кожної держави вправі обирати те, що найкраще, на його думку, відповідає інтересам її народу, але якщо кожна країна бере участь у процесі, що веде до прийняття рішень, то можна досягти спільного консенсусу і посилити

рівень безпеки континенту. Тому потрібно забезпечувати співпрацю та координацію з іншими країнами з метою досягнення спільних цілей забезпечення безпеки та стабільності в Європі. Середовище європейської безпеки постійно змінюється, але стабільність, мир і неподільність ЄС залишаються ключовими пріоритетами, а безпека кожної держави нерозривно пов'язана до безпеки всіх інших. Гальмування темпів інтеграції України до євроатлантичної системи безпеки є одним з негативних факторів у сфері зміцнення безпеки та стабільності. Важливо зрозуміти, що безпека кожної країни нерозривно пов'язана з безпекою всіх інших країн. В 1990-х рр. політичні діячі сподівалися залишити позаду еру конфронтації, військових конфліктів та військової ворожнечі, передбачаючи, що попередня концепція безпеки «від кого й від чого» поступово витісняється формулою безпеки для всіх, логікою очікуваних наслідків. З часом посилюється стратегія, яка передбачає велику кількість коаліцій. Сьогодні нові виклики від держав з неясними преференціями поглиблюють загрозу, вони є викликом для міжнародної спільноти, оскільки такі держави можуть вважатися надто непередбачуваними або ризикованими для співпраці, а також можуть створювати напруження в міжнародних відносинах, по суті вони кидають виклик і суперечать з логікою наслідків політичних дій. Тому світ знову доходить до висновку, що безпека є однією для всіх, але вона можлива лише завдяки спільному консенсусу цивілізованого світу.

Важливим кроком у напрямку євроатлантичної інтеграції є впровадження стандартів НАТО в Україні, це є критично важливим для безпеки і оборони України, особливо в умовах повномасштабної війни з Росією. Законодавчо ці процеси постійно врегульовуються, що забезпечує правову базу для розробки військових стандартів та їх впровадження у практику. Така співпраця допоможе покращити рівень взаємосумісності зі збройними силами держав-членів НАТО.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Зовнішня політика та національна безпека України. Доступно:
http://eurodev.uzhnu.edu.ua/images/files/2023_.pdf
2. Розвиток стратегії Альянсу. Доступно:
https://web.archive.org/web/20140601171249/http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD115_ukr_6.pdf
3. NATO 2022 Strategic Concept. NATO official. URL:
[/https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf](https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf)
4. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. К.: НАН України, 2019. 328 с.
5. https://web.archive.org/web/20150527203109/http://nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_23847.htm
6. Сейл, Тімоті Ендрюс. Міцний альянс. Історія НАТО й глобального післявоєнного порядку. Харків: «Фабула», 2023. 368 с.
7. Потехін, О & Клименко, Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. К.: Дух і літера, 2023. 552 с.
8. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160705_1607-factsheet-enlargement-uk.pdf
9. https://web.archive.org/web/20150530054427/http://nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_27433
10. https://web.archive.org/web/20140601171249/http://razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD115_ukr_6.pdf
11. https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_68580.htm
12. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991–2019). Україна–Європа–Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166–175.
13. Хаас, Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу. К.: Основи, 2019. 376 с.

14. Марчук Є. К. На шляху до НАТО. Київ — Париж — Дакар, 2016. 608 с.
15. Річна національна програма під егідою Комісії Україна - НАТО на 2019 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2019>
16. План дій щодо членства в НАТО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/950_009
17. Про державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927/2000>
18. Джуда, Бен. Крихка імперія: як Росія полюбила і розлюбила Владіміра Путіна. Медуза. 2015. 416 с.
19. Соскін О.І. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. Інститут трансформації суспільства. 2007. 336 с.
20. Возняк Т. Україна – НАТО. 20 років партнерства. Часопис «І», 2014. 248 с.
21. Стратегія національної безпеки України 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/print>
22. Стратегічна концепція НАТО 2010 року. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-ukr.pdf
23. Воєнна доктрина України 2015 р. URL: <https://navy.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/d447661.pdf>
24. Закон України про оборону. <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
25. Спецпідрозділ ЗСУ сертифікували як сили швидкого реагування НАТО <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/24/7097686/>
26. Постанова про забезпечення діяльності Українського контингенту в операції багатонаціональних Стабілізаційних Сил на території Боснії і Герцеговини <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-97-%D0%BF/ed20130101/sp:side:max15>
27. Гальчинський, А. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. К.: Либідь, 2013. 584 с.
28. Генеральний штаб ЗСУ. Справа N36. Листування по Сараєві. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 20593. Спр. 11. Кор. 46556. Арк. 6-8, 9-10, 11-14, 18-21, 38-43, 50.

29. Доповіді начальника Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування міністерствами та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 9. Кор. 4650. Арк. 7-8, 17-18, 51, 53, 69-78, 114, 118-119, 132, 134, 183-184, 205-209.
30. Базовая учебная программа НАТО. URL:
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2009_09/2009_09_D34F22C9AE854B7FAA0BB409A21C90D3_PAB-DIB_ru.pdf
31. Зленко, А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
32. Горбулін, В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
33. Дворкін Р. Ліберальна концепція рівності // Лібералізм. С. 826, 837.
34. МакФол, М. Від Холодної війни до Гарячого миру: американський посол у путінській Росії. Київ. 2020. 496 с.
35. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Листування Кабінетом Міністрів України. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 1. Кор. 4454. Арк. 5-9, 28-34, 59-61.
36. Листування з Міністерством закордонних справ, спеціальним комітетом України з питань роззброєння, посольствами та апаратними військових аташе. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 4. Кор. 4454. Арк. 16-17; 26; 34-40; 42-43; 46-48; 49-50, 54; 72-78; 81-82, 151-153; 159; 169-171.
37. Секретаріат генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 8. Кор. 2122. Арк. 87-88.
38. Стевенс, Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (Історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.
39. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53613172>

40. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657 Оп. 23906. Спр. 7. Кор. 2122. Арк. 73-74.
41. Джадт, Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К.: Наш формат, 2021. 928 с.
42. Власюк, О. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. За заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 352 с.
43. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2032-99-%D0%BF#Text>
44. Міністерство оборони України <https://www.mil.gov.ua/>
45. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98/ed19980611#Text>
46. Машкевич, М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації. К.: Ніка–Центр, 2015. 312 с.
47. Горбулін, В. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Харків: «Фоліо», 2017. 496 с.
48. Воєнна доктрина України 1993 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3529-12/ed19931019#Text>
49. Безпека поширюється на євроатлантичний регіон: Роль НАТО і країн-партнерів Альянсу. 27 с.
50. Петков С., Копотун І., Коропатнік І., Кривенко О., Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.
51. Стратегія національної безпеки України 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
52. Вівчарик, М. Україна: від етносу до нації. К.: Вища школа, 2004. 240 с.
53. Конституція України. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

54. Національна безпека України 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
55. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України 1997 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19980611#Text>
56. Послання Президента України «Україна: поступ у XXI століття Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000#Text>
57. Кризи державної влади. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/opinions_84767.htm?selectedLocale=uk
58. Сейл, Тімоті Ендрюс. Міцний Альянс: історія НАТО й глобального післявоєнного порядку. Х.: «Фабула», 2023. 368 с.
59. Стратегія воєнної безпеки України: Воєнна безпека – всеохоплююча оборона, 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
60. Норвегія передала Україні військові медичні автобуси. <https://suspilne.media/328460-norvegia-peredala-ukraini-vijskovii-medicni-avtobusi-cerez-koordinacijnij-centr-nato/>
61. Діак, І. Україна – Росія. Київ. 2001. 400 с.
62. Парахонський, Б., Яворська, Г. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища: аналітична доповідь. Київ: НСІД. Серія «Національна безпека». Вип. 10. 2015. 100 с.
63. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
64. Кислий, А. & Стрельбицький, М. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України. К.: МАУП, 2021. 304 с.
65. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text
66. Бек, Ульрих. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія. К: Ніка–Центр, 2015. 404 с.

67. Декларація про державний суверенітет України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
68. Твори: в 10 т. Вячеслав Чорновіл ; Міжнар. благод. фонд В. Чорновола. К. : Смолоскип, 2002 . Т. 7 : Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). 2011 р. 1079 с.
69. Державне управління. URL:
https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9838/1/10061673_book2_a5.pdf
70. Кульчицький, С. & Міщенко, М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
71. Бурдяк & Мороз, 2008. – Бурдяк В., Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у цьому польського фактора. URL::
http://nbuv.gov.ua/UJRN/РоМе_2008_3_17
72. Алексієвець Л. & Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. Український історичний журнал. 2020. №1. С. 127-142
73. Кордон, М. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Київ: Центр учб. літ., 2010. 171 с.
74. Стратегічна концепція НАТО. URL:
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-ukr.pdf
75. Люттвак, Э. Государственный переворот. Практическое пособие. М., 2012. 326 с.
76. Люттвак, Э. Стратегия: логика войны и мира. М., 2016. 347 с.
77. Газета «День» № 200-201, п'ятниця-субота 1-2 листопада 2019. С. 4.
78. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001–2004 рр.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001#Text>
79. Закон про боротьбу з тероризмом. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

80. Макар, Ю. & Гдичинський, Б. & Макар, В. & Попик, С. & Ротар, Н. Україна в міжнародних організаціях. Чернівці: Прут, 2008. 880 с.
81. Горбулін, В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
82. Наука заради миру та безпеки. <https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/nato>
83. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text>
84. <https://web.archive.org/web/20210512080532/http://www.novarepublika.cz/2019/03/bukurestska-devitka-promluvila-o.html>
85. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822
86. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3050659-nato-ne-mae-vtrucatisa-u-vnutrisnu-politiku-krain-stoltenberg.html>
87. Бостан, С. Форми державного правління країн Європейського Союзу: юридичні моделі і політична практика. Монографія. Київ: «Центр учбової літератури». 2018. 204 с.
88. Положення про військову стандартизацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-20#n15>
89. Положення про річні національні програми під егідою КУН <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2021#n15>
90. Про річну національну програму під егідою КУН на 2021 рік. <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
91. Програми та заходи. Розділ 8. <https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/177-206.pdf>
92. Інтерв'ю полковника О. Кумеди. <https://armyinform.com.ua/2021/02/12/standarty-nato-mehanizm-i-tempy-vprovadzhennya-adaptacziya-do-ukrayinskyh-realij/>
93. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. К.: НАН України, 2019. 328 с.

94. Відносини з Україною. Доступно:
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
95. Русначенко, А. Нариси новітньої історії України. Книга 5. К.: Видавець Олег Філюк, 2017. 621 с.
96. Дністрянський, М. Політична географія та геополітика України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
97. Тодоров, І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.
98. Гордон Дейвіс. Доступно: <https://armyinform.com.ua/2021/07/17/programa-spivrobitnyczstva-v-galuzi-oboronnoyi-reformy-mizh-ukrayinoyu-ta-nato-masshtabnisha-nizh-z-bud-yakoju-inshoju-krayinoju-partnerom-gordon-dejvis/>
99. Основні галузі співпраці між Україною та НАТО. Доступно:
<http://www.old.rv.gov.ua/sitenew/goschansk/ua/publication/print/3681.htm>
100. Тодоров, І. & Тодорова, Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. Геополітика України: історія і сучасність. 2018. Вип. 2 (21). С. 42-55.
101. Про воєнну доктрину 2004 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20040615#Text>,
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20040824#Text>
102. Про Воєнну доктрину 2005 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20050524#Text>
103. Про Воєнну доктрину 2009 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20090720#Text>
104. Воєнна доктрина 2012 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20120622#Text>
105. Сурков, О. Незавершена війна. Історія протистояння України з Росією в 2014 – 2015 роках. К.: КМБУКС, 2021. 480 с.
106. Про кодифікацію предметів постачання ЗСУ.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-07/ed20070403#Text>

107. Демідов, Б. & Герасимов, С. & Борисенко, В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних сил України. Харків: Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2015. С. 163-166.
108. Про затвердження Порядку формування і ведення Державного реєстру імпортозаміщення та кооперації в оборонно-промисловому комплексі. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2019-%D0%BF/ed20190130#Text>
109. Міноборони України вже закуповує зброю під натівський патрон. <https://web.archive.org/web/20160530005543/http://wartime.org.ua/23485-mnoboroni-ukrayini-vzhe-zakupovuye-zbroyu-pd-natvskiy-patron-poltorak.html>
110. Партнерство України з НАТО. Доступно: <https://ptu26.com.ua/osvitnij-protses/vyhovna-robota/yevrointegratsiya/>
111. Стратегічний оборонний бюллетень України 2016 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016/ed20160520#n10>
112. Порошенко в США 2017 р. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28742831.html>
113. Генеральна угода. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_002-16#Text
114. Доступно: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokhovnyk_Pavlo/Mizhnarodne_viiskove_spivrobotnytstvo_o_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_roky_rosiiskoi_ahresii_2014__2021_rr_i.pdf?](https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokhovnyk_Pavlo/Mizhnarodne_viiskove_spivrobotnytstvo_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_roky_rosiiskoi_ahresii_2014__2021_rr_i.pdf?)
115. У Києві відбулося засідання спільної робочої групи Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва. <https://www.kmu.gov.ua/news/250073468>
116. Шемаєв, В. & Бегма, В. & Сидоренко, С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. Наука і оборона, №4. 2018. С. 49-52.
117. Про надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-99-%D0%BF/ed20180104#Text>

118. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2672-19/ed20190117#Text>

119. Положення про військову стандартизацію.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-20#Text>

120. Інформація про виконання заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zvedena-tablytsya.pdf>

121. Цілі партнерства до 2025 р. URL:
<https://armyinform.com.ua/2021/11/03/ukrayina-stala-pershoyu-derzhavoyu-partnerom-nato-yaka-otrymala-takuj-onovlenyj-paket-czilej-partnerstva-do-2025-roku/>

122. Стандартизація за загальними принципами.
<https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/nato-ta-dokumenty-standartyzatsiia-za-zahalnymu-pryntsypamy/>

123. Україну вперше запрошено до розширеного формату Конференції національних директорів озброєнь у штаб-квартирі НАТО. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinu-vpershe-zaprosheno-do-rozshirenogo-formatu-konferenciyi-nacionalnih-direktoriv-ozbroyen-u-shtab-kvartiri-nato-oleksandr-nosov>

124. Основоположні нормативно-правові акти військової стандартизації.
<https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-standartizacziya/zapitannya-i-vidpovidi.html>

ВИСНОВКИ

Проведене на сучасних науково-методологічних і джерелознавчих засадах дослідження процесу становлення відносин України та Організації Північноатлантичного договору в історико-безпековому контексті у 1991–2019 рр. переконливо стверджує, що вони посилились, набули якісно нової системи безпеки відповідно до вимог часу. Нові виклики зумовили створення кращої моделі міжнародного облаштування й вироблення інструментарію його модернізації з урахуванням зовнішньополітичних умов, особливо після повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р., й, відповідно, посилення підтримки України з боку НАТО для перемоги нашої країни. Стає очевидним, що вступ України до Альянсу є безальтернативним в умовах сучасної міжнародної та регіональної ситуації і знаменуватиме новий історичний етап у динамічній взаємодії України з НАТО в інтересах національної і регіональної безпеки й стабільності в Європі та світі. В умовах тимчасової окупації Криму Росією, війни на Донбасі, а потім розв'язання РФ повномасштабного вторгнення в Україну запропонована тема стає надзвичайно актуальною.

Встановлено, що відносини НАТО з Україною складають надважливу складову нової архітектури загальноєвропейської та євроатлантичної безпеки, відіграють вирішальну роль у посиленні обороноздатності й перемоги над РФ й утворюють багатоаспектний комплекс заради миру й безпеки в Євроатлантичному просторі. Закономірно, що в українській історичній науці увага до вивчення історичного процесу розвитку взаємовідносин України з НАТО є виправданою і постійною. Усе це підвищує вагомість запропонованої наукової проблеми. Фахове її вивчення в новітніх умовах створить наукове підґрунтя розкриттю потенціалу національних інтересів і забезпечення реалізації євроатлантичної стратегії України щодо приєднання до Альянсу як безальтернативного компонента її безпеки.

Українська історична думка упродовж останнього часу поступово нагромаджувала потенціал дослідження еволюції співпраці України з НАТО. Авторська концепція історіографії проблеми являє два етапи: перший – початок 1990-х – кінець 1990-х рр. та другий – початок 2000-х років – до наших днів. На

першому – науковці здебільшого розглядали загальні проблеми зовнішньої політики України та міжнародних відносин у нових геополітичних умовах, а на другому – зростає кількість робіт, предметом яких є безпосередній розгляд питань трансформації відносин між Україною і НАТО відповідно до викликів часу, впливу Альянсу на посилення обороноздатності країни, національної безпеки, захисту її територіальної цілісності й суверенітету. Однак зауважимо, що проблема трансформації взаємин України і НАТО в історико-безпековому аспекті у порушених хронологічних межах ще не була предметом цілісного окремого дослідження. Ця наукова тема знайшла лише частковий розгляд у працях українських авторів, саме з цих міркувань у найближчій перспективі тема ролі й місця взаємодії України з НАТО, особливо з врахуванням російсько-української війни, потребує подальшого вивчення.

У праці доведено репрезентативність і достатнє забезпечення історичними матеріалами для створення необхідної джерельної бази висвітлення теми у досліджуваній період, об'єктивного її аналізу, неупередженої оцінки та виконання поставлених мети та науково-пошукових завдань. Водночас, зазначимо, що з огляду на поповнення джерельних основ новими документами, посилення актуальності проблеми, подальші дослідження у контексті порушеної теми, безперечно, залишаються на часі.

Методологію дослідження становить цілісний комплекс наукових принципів, загальнонаукових і спеціально-історичних методів, а також міждисциплінарного та системно-комплексного підходів до історико-безпекового дискурсу відносин України і НАТО на основі цілісного використання матеріалів із порушеної проблеми.

У результаті дослідження показано, що процес становлення українсько-натовських взаємин характеризується поступальним характером їх еволюції, що обумовлюється історико-геополітичними чинниками відповідно до розбудови сучасної системи світоустрою і вироблення механізмів постійної модернізації з урахуванням внутрішньо- та зовнішньополітичних умов. Особливого значення співпраця України і НАТО набуває сьогодні в контексті російсько-української

війни та посилення підтримки з боку Альянсу безпекових можливостей України. Україна розбудовує відносини з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Альянсом (1997 р.), Декларації про доповнення Хартії про особливе партнерство (21.08.2009 р.), Плану дій Україна–НАТО (2002 р.), документа Україна–НАТО (2005 р.). «Поглиблення співпраці Україна–НАТО: короткотермінові заходи», яким було започатковано Інтенсифікований діалог щодо прагнень України до набуття членства та відповідних реформ, а також у рамках Ради євроатлантичного партнерства та ін. колективних інституцій. Ключовим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є річні національні програми під егідою Комісії Україна–НАТО (РНП), які почали ухвалюватись з 2009 р. Показано, що новітні зв'язки України з НАТО, спираючись на прийняті інституційно-правові основи, пройшли нелегкий та суперечливий шлях від співпраці до стратегічного партнерства в рамках програми «Партнерство заради миру», Ради Північноатлантичного партнерства, інших форумів взаємодії та вийшли на якісно новий рівень у форматі яких нагромаджено значний досвід еволюції висхідною траєкторією до узаконення євроатлантичного співробітництва в Конституції України. Незважаючи на складність і суперечність поступу України до НАТО зберігається позитивна динаміка. Встановлено, що відносини Альянсу з Україною набули інтенсивності після Помаранчевої революції, Євромайдану та російсько-української війни. Основні складові розвитку українсько-натовських відносин відображені в авторській концепції їх періодизації, запропонованій дисертантом, яка містить шість основних етапів, а саме: перший – 1991–1997 рр.; другий – 1998–2000 рр.; третій – 2001–2004 рр.; четвертий – 2004–2009 рр.; п'ятий – 2010–2019 рр.; шостий – 2019–2021 рр.

У становленні інституалізації між НАТО та Україною першочергова роль належить його вищим політичним органам, які виступають від імені усіх країн-членів – Генеральному секретарю, Верховному Головнокомандувачу об'єднаних збройних сил НАТО в Європі, а також органам співпраці – Північноатлантичній Раді (ПАР) НАТО, Політичному комітету НАТО, Комітету НАТО з питань політики та партнерства з Україною, Військовому комітету Україна – НАТО на

рівні генеральних штабів (Брюссель), регулярним Самітам Україна – НАТО, ін. Створене в 2016 р. Представництво НАТО в Україні забезпечує розвиток партнерства безпосередньо в країні. До його складу входить Центр інформації та документації НАТО (1997 р.), Офіс зв'язку НАТО (1999 р.), який сприяє процесу реформування структур безпеки і оборони України, підтримує постійні контакти з МЗС, МО України, РНБО й іншими державними відомствами України.

Доведено, що у контексті розвитку відносин України з НАТО за нинішніх умов взаємодія між ними підпорядковується насамперед потребам максимального зміцнення обороноздатності держави та реформування її Збройних сил, відповідності до стандартів організації, пошуку більш ефективних гарантій незалежності, суверенітету, національної безпеки і територіальної цілісності України. Подальший рух України до повної взаємосумісності з Альянсом є безальтернативним в умовах міжнародної та регіональної безпекової обстановки, що склалася на цей час. Українсько-натовська безпеко-оборонна співпраця за російсько-української війни є головним пріоритетом і складає невід'ємну частину загальноісторичного процесу євроатлантичної інтеграції. Агресія РФ проти України надала проблемі військово-оборонного співробітництва нового звучання.

Підкреслимо, що взаємовідносини з Альянсом у військово-безпековій сфері розпочалися після здобуття Україною незалежності і зосереджувалися переважно на проведенні спільних щорічних військових навчань та створенні консультаційних робочих груп, що займалися реформуванням ЗСУ. На думку автора, взаємодія між Україною та НАТО у військово-безпековій площині має два основні виміри: військово-політичний діалог та військово-технічне практичне співробітництво. Перший забезпечується шляхом двосторонніх контактів на всіх рівнях. Провідну роль у цьому діянні відіграють Рада Україна–НАТО, Спільна робоча група Україна–НАТО з питань воєнної реформи (СРГ ВР), які здійснюють заходи військово-політичного діалогу, проведення багаторівневих зустрічей для досягнення діалогу з проблемних питань, розвиток військової співпраці та гармонізація українсько-натовських відносин. Другий – здійснюється відповідно до регламенту Річних національних програм співпраці Україна–НАТО та Робочих

планів військового комітету Україна–НАТО, що розробляються на кожний рік і включають такі засади, як: підвищення рівня оперативних можливостей та взаємосумісності ЗСУ з силами Альянсу, забезпечення участі ЗСУ у операціях з підтримання миру та безпеки; співробітництво з питань трансформації оборонних реформ та професіоналізації ЗСУ; застосування механізмів військової співпраці, консультацій та взаємодії, удосконалення систем стратегічного та оборонного планування, бойової та мобілізаційної готовності, підготовки військ. Зазначимо, що за більш ніж три десятиліття завдяки взаємним зусиллям України та НАТО вдалося досягти помітних зрушень у реформуванні ЗСУ, відпрацювання спільних дій під час військових навчань, відкрито низку представництв, що функціонують для організації діяльності СРГ, постачання Україні озброєння, що по суті є головним фактором допомоги з боку НАТО в умовах російсько-української війни.

Важливою складовою співпраці України з НАТО є участь українських військовослужбовців у миротворчих операціях під егідою цієї організації. Україна – єдина країна-партнер НАТО, що брала участь в усіх основних миротворчих місіях під її проводом. Українські миротворці були залучені в Косові, Тренувальній місії в Іраку, Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані (МССБ), Україна була учасницею антитерористичної операції НАТО «Активні зусилля», ін. миротворчих дій. Участь України в миротворчих операціях сприяє зміцненню співпраці з країнами-членами Альянсу, підвищенню професійності українських військових, підвищує її міжнародний авторитет.

У контексті євроатлантичної інтеграції України важливим є впровадження стандартів НАТО в нашій країні, органічної компоненти національної безпеки та оборони, особливо в умовах повномасштабної війни з Росією. Законодавчо ці процеси постійно регулюються відповідно до викликів сьогодення, що забезпечує правову базу розроблення основних стандартів та їх втілення у практику. Така взаємодія уможлиблює досягнення рівня взаємосумісності зі збройними силами держав-членів НАТО.

Враховуючи радикальні зміни у світовій геополітиці, російсько-українську війну, для України надзвичайно важливим є переосмислення і ухвалення

безальтернативних схем забезпечення територіальної цілісності, непорушності державних кордонів та гарантування національної безпеки й миру. Саме партнерство України з НАТО як надважливої складової новітньої загальносвітової архітектури безпеки є визначальним у перспективі обороноздатності нашої держави, досягнення безпеки та оборони за стандартами НАТО, здійснені демократичних реформ, доводить свою життєздатність й об'єктивну обґрунтованість, сформувалося в багатоаспектний комплекс практичної взаємодії заради миру, національної й колективної безпеки, дотримання стабільності в Євроатлантичному просторі. Тож вступ України до Організації Північноатлантичного договору, як найпотужнішої системи безпеки на сьогодні, є безальтернативним, єдиною цілісною гарантією безпеки та велінням часу. Такий підхід є філософією України та НАТО упродовж понад 70-річної історії її існування. Продовження дослідження співпраці України з НАТО в новітніх історичних умовах стане міцною базою сприяння розвитку потенціалу національних інтересів, добрим підґрунтям євроатлантичної інтеграції України, забезпечення її стратегії до вступу в Альянс та збереження миру на планеті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвець Л., & Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. Український історичний журнал. 2020. №1. С. 127-142.
2. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. & Дацків, І. Україна – Європа – Світ: цивілізаційно – історичний дискурс. Український історичний журнал, 2020. Вип. 5. С. 204-220.
3. Алексієвець, Л. & Алексієвець, М. Історія України – органічна частина всесвітньої історії. Україна – Європа – Світ: Міжн.зб.наук.праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 9. С. 13-22.
4. Алексієвець, Л. & Прийдун, С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991 – 2011). Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 10. С. 179-183.
5. Алексієвець, Л. Україна – Європа – Світ: «єдність у різноманітті» як відповідь на виклики ХХІ ст. (есеї). Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2012. Вип. 10. С. 173-177.
6. Алексієвець, М. & Алексієвець, Л. & Знак, В. Україна – НАТО: історіографія відносин (1991–2020). Київ: Сторінки історії. 2022. №55. С. 315-337.
7. Алексієвець, М. & Секо, Я. Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2016. Вип. 17. С.34-49.
8. Алексієвець, М. & Секо, Я. Цивілізаційні аспекти еволюції української зовнішньої політики в період незалежності. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2009. Вип. 3. С. 11-23.
9. Андросенко, І. Авторитет НАТО і пріоритети нашого співробітництва з ними. Військо України. 2008. №4. С. 16-19.
10. Андрущенко (Гринько). С. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К.: Логос, 2005. 288 с.

11. Артьомов, І. & Віднянський, С. & Годоров, І. & Токар, П. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи реалізації (2014–2022 рр.): монографія. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. 284 с.
12. Артьомов, І. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції. Ужгород, 2008. 336 с.
13. Архів. Генеральний штаб ЗСУ. Справа №36. Листування по Сараєві. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 20593. Спр. 11. Кор. 46556. Арк. 6-8, 9-10, 11-14, 18-21, 38-43, 50.
14. Архів. Доповіді Головного штабу ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 7. Кор. 4650. Арк. 110-111.
15. Архів. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування міністерствами та відомствами. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 9. Кор. 4650. Арк. 7-8, 17-18, 51, 53, 69-78, 114, 118-119, 132, 134, 183-184, 205-209.
16. Архів. Листування з Міністерством закордонних справ, спеціальним комітетом України з питань роззброєння, посольствами та апаратними військових аташе. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 4. Кор. 4454. Арк. 16-17; 26; 34-40; 42-43; 46-48; 49-50, 54; 72-78; 81-82, 151-153; 159; 169-171.
17. Архів. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657 Оп. 23906. Спр. 7. Кор. 2122. Арк. 73-74.
18. Архів. Секретаріат генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Генерального штабу і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 8. Кор. 2122. Арк. 87-88.
19. Архів. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальнику Головного штабу ЗСУ та його заступникам / листування з міністерством та відомствами.

- Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 5. Кор. 4650. Арк. 32-33, 95-97, 153-158, 189-196.
20. Архів. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Листування Кабінетом Міністрів України. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 30542. Спр. 1. Кор. 4454. Арк. 5-9, 28-34, 59-61.
21. Архів. Секретаріат Головного штабу ЗСУ з 30.04.1994. Секретаріат Генерального штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного (Генерального) штабу Збройних сил України і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 1. Кор. 2122. Арк. 55-58, 66-73, 129-133.
22. Архів. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного штабу ЗСУ і на його ім'я з питань бойової підготовки, навчання і забезпечення військовими кадрами, фінансування організаційних заходів та міжнародного співробітництва ЗСУ. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 23906. Спр. 3. Кор. 2122. Арк. 58-61, 62-66.
23. Архів. Секретаріат Головного штабу ЗСУ. Доповіді начальника Головного Штабу ЗСУ та його заступникам, том 1. Міністерство оборони України. Ф. 3657. Оп. 18640. Спр. 1. Кор. 4636. Арк. 11, 26-27, 121.
24. Архів. Співробітництво з НАТО. Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України. Історико-архівне управління МЗС України. Ф.1. Оп. 4. Спр. 9944. Арк. 18.
25. Аслунд, А. & Дянков, С. Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом. Львів: ВСЛ, 2015. 440 с.
26. Бадрак, В. Випробування на сумісність: Україна намагається «підлаштуватися» під стандарти НАТО. День. 16 березня 2006.
27. Базив, Д. Геополитическая стратегия Украины. Киев, 2000. 192 с.
28. Без України, але із Грузією... URL:
<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/28/7103581/>

29. Безпека поширюється на євроатлантичний регіон: Роль НАТО і країн-партнерів Альянсу. 27 с.
30. Бек, Ульрих. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія. К: Ніка-Центр, 2015. 404 с.
31. Белашов, В. Три роки особливого партнерства: Про партнерство між Україною і НАТО. Голос України. 25 липня 2000.
32. Березний, Л. Економічні наслідки розширення НАТО для України. Економічний часопис – XXI, 2004. №11 – 12. С. 14-17.
33. Біла, К. Особливе партнерство Україна – НАТО як проблема національної та європейської безпеки. Київ. 2002. 197 с.
34. Біловус, Л. Україна і НАТО: до питання історіографії дослідження проблеми. Прикарпатський вісник НТШ. Думка, 2014. №3(27). С. 108-121.
35. Богданович, В. Воєнна безпека України: методологія та шляхи забезпечення. К.: Тираж, 2013. 322 с.
36. Боєцький, Т. Доцільність вступу України до НАТО. Економічний часопис XXI, 2006. Вип. 9-10. С. 8-9.
37. Борохвостов, В. Деякі аспекти реалізації політики України у сфері військово-технічного співробітництва за умови євроатлантичної інтеграції. Стратегічна панорама. 2006. №1. С. 131-138.
38. Бостан, С. Форми державного правління країн Європейського Союзу: юридичні моделі і політична практика. Монографія. Київ: «Центр учбової літератури». 2018. 204 с.
39. Боте, М. Обеспечение международного мира и безопасности и право вооруженных конфликтов. Международное право. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. С. 832.
40. Брежнева, Т. & Їжак, О. & Шевцов, А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти. Дніпропетровськ: Пороги, 2003. 160 с.
41. Брежнева, Т. Перспективи поглибленого особливого партнерства України з НАТО. Стратегічні пріоритети. 2010. №4. С. 183-190.

- 42.Бурдяк & Мороз, 2008. – Бурдяк В., Мороз І. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у цьому польського фактора. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_3_17
- 43.Вагапов, В. Про деякі економічні реформування НАТО. Економічний часопис – XXI, 2007. №3 – 4. С. 21-25.
- 44.Василенко, С. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000. 206 с.
- 45.Вівчарик, М. Україна: від етносу до нації. К.: Вища школа, 2004. 240 с.
- 46.Відносини з Україною. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm
- 47.Віднянський, & С. Горенко, & О. Мартинов, А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2008 – 2013). К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 378 с.
- 48.Віднянський, С. & Горенко, О. & Мартинов, А. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (2004–2007). К.: Інститут історії України НАН України, 2014. 394 с.
- 49.Віднянський, С. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1993–2003). Відп. ред. С. В. Віднянський. К.: Генеза, 2004. 616 с.
- 50.Віднянський, С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць.: серія: «Історія, міжнародні відносини», 2011. Вип. 6/7. С. 24-38.
- 51.Віднянський, С. Спроба осмислення минулого України в контексті всесвітньої історії. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип. 1. С. 257-269.
- 52.Власюк, О. & Бодрук, О. & Парахонський, Б. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспективи розвитку. Київ.: ППД. «Фоліант», 2015. 352 с.
- 53.Власюк, О. Україна – НАТО: сучасний стан відносин та перспектива розвитку. За заг. ред. О.С. Власюка. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 352 с.
- 54.Воєнна доктрина 2012 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20120622#Text>

- 55.Воєнна доктрина України 1993 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3529-12/ed19931019#Text>
- 56.Воєнна доктрина України 2015 р. URL: <https://navy.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/d447661.pdf>
- 57.Возняк Т. Україна – НАТО. 20 років партнерства. Часопис «І», 2014. 248 с.
- 58.Возняк, Т. & Пограничний, О. Формування новітньої української системи національної безпеки. Незалежний культурологічний часопис «І», 2014. №77. С. 238-244.
- 59.Вступ України до НАТО: реалії та перспективи: матер. міжнар. конф. (Київ, 27 лютого 2003 р.). За ред. А.І. Шевцова. Дніпропетровськ, 2006. 183 с.
- 60.Гайдуков, Л. & Терешко, С. НАТО: від образу ворога до порозуміння та співробітництва. Політика і час, 2005. №7. С. 14-28.
- 61.Гайдуков, Л. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980–2000 рр.). Київ, 2001. 622 с.
- 62.Галик, В. Україна в Європі і світі. Київ, 2013. 364 с.
- 63.Гальчинський, А. Нотатки радника Президента. Десять років з Президентом Леонідом Кучмою. К.: Либідь, 2013. 584 с.
- 64.Гальчинський, А. Україна на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- 65.Генеральна угода. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_002-16#Text
- 66.Геополітика: енциклопедія. К.: Знання України, 2013. 919 с.
- 67.Голопатюк, Л. Військові аспекти співробітництва України з НАТО: стан і перспективи розвитку. Національна безпека і сторона. 2004. №8. С. 31-33.
- 68.Гончаренко, О. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. Ред. авт. кол. О.М. Гончаренко. К.: НІСД, 1999. 384 с.
- 69.Горбулін, В. Концептуальні підходи до членства в НАТО: досвід держав – членів Альянсу. За ред. В. П. Горбуліна. Київ, 2005. 208 с.
- 70.Горбулін, В. Національна безпека України та міжнародна безпека. Політична думка, 1997. N1. С. 76-88.

71. Горбулін, В. План дій Україна – НАТО: досягнення і проблеми. Україна – НАТО. 2009. №1. С. 5-17.
72. Горбулін, В. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Харків: «Фоліо», 2017. 496 с.
73. Горбулін, В. Становище України у 2017 році: аналіз проблем і варіанти рішень. Харків: Фоліо, 2018. 927 с.
74. Гордон Дейвіс. Доступно: <https://armyinform.com.ua/2021/07/17/programa-spivrobitnytstva-v-galuzi-oboronnoyi-reformy-mizh-ukrayinoyu-ta-nato-masshtabnisha-nizh-z-bud-yakoju-inshoyu-krayinoyu-partnerom-gordon-dejvis/>
75. Грицай, С. НАТО вчора, сьогодні, завтра. Нова політика, 1999. №2. С. 24-25.
76. Грицак, Я. Подолати минуле. Глобальна історія України. К.: Портал, 2021. 432 с.
77. Гунський, Б. Євроатлантична інтеграція України. К.: Логос, 2003. 328 с.
78. Дворкін Р. Ліберальна концепція рівності // Лібералізм. С. 826, 837.
79. Дейвіс, Н. Європа: історія. К.: Основи, 2000. 1464 с.
80. Декларація про державний суверенітет України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
81. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text
82. Декларація Уельського саміту. URL:
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_112964.htm?selectedLocale=uk
83. Демідов, Б. & Герасимов, С. & Борисенко, В. Пропозиції удосконалення системи кодифікації предметів постачання Збройних сил України. Харків: Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, 2015. С. 163-166.
84. Демчук, П. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. К.: «ППП», 2004. 264 с.
85. День № 200-201, п'ятниця-субота 1-2 листопада 2019. С. 4.
86. Державна програма співробітництва України з НАТО
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001#Text>

87. Державна Програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004рр. Відносини України – НАТО: економічні аспекти [за ред. О.І.Соскіна]. К., 2003. С. 115-119.
88. Державна цільова програма інформування населення
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2008-%D0%BF#Text>
89. Державне управління. URL:
https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9838/1/10061673_book2_a5.pdf
90. Джадт, Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К.: Наш Формат, 2021. 928 с.
91. Джердж, С. Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки. Київ, 2007. 96 с.
92. Джиджора, В. Подолання стереотипів та спростування міфів про НАТО в українському суспільстві. Економічний часопис – XXI, 2007. №3 – 4. С. 20-21.
93. Джуда, Бен. Крихка імперія: як Росія полюбила і розлюбила Владіміра Путіна. Медуза. 2015. 416 с.
94. Діак, І. Україна – Росія. Київ. 2001. 400 с.
95. Дністрянський, М. Політична географія та геополітика України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 344 с.
96. Допомога НАТО Україні: стислий огляд. Київ: Фонд «Ініціатива з дослідження східноєвропейської безпеки». 2018.
97. Дорожня карта Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва. URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/pidpisano-onovlenu-redakciyu-dorozhnoyi-karti-ukrayina-nato-z-oboronno-tehnicnogo-spivrobitnictva>
98. Доступно:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Prokhovnyk_Pavlo/Mizhнародne_viiskove_spivrobitnytstvo_o_Zbroinykh_Syl_Ukrainy_v_roky_rosiiskoi_ahresii_2014__2021_rr_i.pdf?
99. Дюррозель, Жан-Батіст. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. Київ: Основи, 1995. 903 с.
100. Єременко, С. Україна та євроатлантична спільнота. Молодь України. 19 листопада 2002.

101. Жильцов, С. Эволюция внешней политики Украины: современный этап (1991 – 2013). Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2013. Вип. 20 (2). С.13-23.
102. Закон про боротьбу з тероризмом. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
103. Закон України №964-IV «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. Вибрані основоположні документи НАТО та України - НАТО. 12., 2006. С. 62-73.
104. Закон України про оборону. <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
105. Зарубінський, О. Україна і НАТО: від співробітництва до інтеграції. Голос України. 27 березня 2003.
106. Заява Комісії Україна – НАТО.
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_170408.htm?selectedLocale=uk
107. Зленко, А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Харків: Фоліо, 2021. 591 с.
108. Зленко, В. Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму: Виступи. Промови. Інтерв'ю. Статті. Київ, 2001. 370 с.
109. Знак, В. Основні етапи співпраці України і НАТО (1991–2021). Гуманітарні студії: історія та педагогіка. 2022. Вип. 1 (03). С. 64-88.
110. Знак, В. Пріоритети співпраці України з НАТО 1991–2019 рр. Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2019. Вип. 2. С. 89-96.
111. Знак, В. Свобода і рівність України в НАТО. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2020. Вип. 24. С. 118-133.
112. Знак, В. Співробітництво України з НАТО. Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії» (Дніпро, 9 жовтня 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 56-57.
113. Знак, В. Україна – НАТО: основні етапи і проблеми співпраці. Міжнародна міждисциплінарна наукова конференція «Україна на міжнародній арені: історичні уроки, сучасність і перспективи» (18 березня 2021 р.) // Збірник матеріалів. Тернопіль, 2021. С. 101-103.

114. Знак, В. Військова співпраця України з НАТО (1991-2019). Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2019. Вип. 23. С. 166-175.
115. Зуйко, О. Основні пріоритети євроатлантичної інтеграції України. Економічний часопис – XXI, 2006. №9 – 10. С. 10-11.
116. Івченко, О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
117. Інтерв'ю полковника О. Кумеди.
<https://armyinform.com.ua/2021/02/12/standarty-nato-mehanizm-i-tempy-vprovadzhennya-adaptacziya-do-ukrayinskyh-realij/>
118. Інформація про виконання заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zvedena-tablytsya.pdf>
119. Каденюк, Л. Україна і НАТО: зобов'язання та ризики на тлі "позитивів" і стандартів. Київ: Бізнесполіграф, 2014. 32 с.
120. Калакура, Я. Українська історіографія. Київ: Генеза. 2004. 496 с.
121. Камінський, Є. Євразійство. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. К.: Знання України, 2004. Т.1. 760 с.
122. Капсамун, І. Що задумав агресор? День, 4 серпня 2016. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/shcho-zadumav-agresor/>
123. Касьянов, Г. Сучасна історія України: проблеми, версії, міркування. Український історичний журнал. 2006. N4.С. 4-15.
124. Киридон, А. Євроінтеграційний курс України: адекватність реалій зовнішньополітичного вибору. Україна – Європа – Світ: міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип. 1. С. 270-277.
125. Кислий, А. & Стрельбицький, М. Забезпечення національної безпеки за основними напрямками життєдіяльності України. К.: МАУП, 2021. 304 с.
126. Ковальова, О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. Київ, 2003. 622 с.

127. Кокошинський, О. Деякі актуальні питання дискусії щодо НАТО: подолати стереотипи. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 16-17.
128. Комісія Україна – НАТО (КУН)
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm
129. Конституція України. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
130. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України 1997 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19980611#Text>
131. Концепція національної безпеки і воєнна доктрина України. Офіційні документи і заяви з питань забезпечення національної безпеки, воєнної політики України та роззброєння / ВДА МЗС України. Ф.1 („Документи з основної діяльності“). Оп. 4. Спр. 7045. 63 арк.
132. Кордон, М. 2008. Україна – НАТО: історія та сьогодення. Житомир: Полісся, 2008. 148 с.
133. Кордон, М. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Київ: Центр учб. літ., 2010. 171 с.
134. Кравчук, Л. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. К., 2002. 392 с.
135. Кравчук, Л. Останні дні імперії... Перші роки нації: К., 2012. 512 с.
136. Кресін, О. & Проценко, І. & Савчук, К. Міжнародно-правові засади миротворчої діяльності міжнародних регіональних організацій у контексті відновлення територіальної цілісності України. Київ: Норма права, 2019. 212 с.
137. Кризи державної влади. URL:
https://www.nato.int/cps/ru/natohq/opinions_84767.htm?selectedLocale=uk
138. Кудряченко, А. & Рудич, Ф. & Храмов, В. Геополітика. К. : МАУП, 2004. 293 с.
139. Кульчицький, С. & Міщенко, М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
140. Кучма, Л. Україна – не Росія. М.: Время, 2004. 560 с.
141. Лавренов, С, & Попов, И. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. М.: АСТ, 2003. 778 с.

142. Левицька, Н. Історія України. Україна в світі: історія і сучасність. Київ, 2011. 418 с.
143. Лепявко, С. & Магомедов, О. Співробітництво у військовій сфері, як приклад практичної взаємодії на рівні «Україна – НАТО» в площині реальних загроз. Молодий вчений, 2014. №6(58). С. 60-63.
144. Лессер, Б. Економічні аспекти розширення НАТО. За ред. Б. Лессера. К.: К.І.С, 2002. 82 с.
145. Люттвак, Э. Государственный переворот. Практическое пособие. М., 2012. 326 с.
146. Люттвак, Э. Стратегия: логика войны и мира. М., 2016. 347 с.
147. Макар, Ю. & Гдичинський, Б. & Макар, В. & Попик, С. & Ротар, Н. Україна в міжнародних організаціях. Чернівці: Прут, 2008. 880 с.
148. Макар, Ю. Зовнішня політика України: наміри та реалії. Україна – Європа – Світ: Міжн. зб. наук. праць: Серія: «Історія, міжнародні відносини», 2008. Вип.1. С. 189-198.
149. МакФол, М. Від Холодної війни до Гарячого миру: американський посол у путінській Росії. Київ. 2020. 496 с.
150. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Генеза; Довіра, 1996. 942 с.
151. Малик, Я. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності. Львів: ПАІС, 2006. 90 с.
152. Манчинський, О. & Соколов, А. Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів. Київ. НІСД, 2016. 155 с.
153. Марчук, Є. На шляху до НАТО. К.: Київ – Париж – Дакар, 2016. 608 с.
154. Машкевич, М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації. К.: Ніка–Центр, 2015. 312 с.
155. Мелещенко, Т. & Волошин, І. Шлях України до НАТО: основні проблеми, здобутки та перспективи євроатлантичної інтеграції. Український історичний журнал, 2021. №4(559). С. 104-113.
156. Мельник, Н. Безпековий вимір цивілізаційного вибору України. НАТО, Росія, нейтралітет. Економічний часопис – ХХІ, 2007. №3 – 4. С. 28-30.

157. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо передачі ракетного обладнання й технологій.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_072#Text
158. Меморандум про згоду з плануванням на випадок надзвичайних ситуацій і готовність до катастроф. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
159. Міністерство оборони України <https://www.mil.gov.ua/>
160. Міноборони України вже закуповує зброю під натівський патрон.
<https://web.archive.org/web/20160530005543/http://wartime.org.ua/23485-mnoboroni-ukrayini-vzhe-zakupovuye-zbroyu-pd-natvskiy-patron-poltorak.html>
161. НАТО і Україна. К., 2007. 24 с.
162. Наука заради миру та безпеки.
<https://mon.gov.ua/ua/nauka/yevrointegraciya/nato>
163. Національна безпека України 2022 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
164. Невідома, Н. Економічні аспекти євроатлантичної інтеграції України. Євроатлантикінформ. Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України. 2005. №1. С. 21-22.
165. Новини НАТО: [інформ.вид.]-відділ громадської дипломатії штаб-квартири НАТО. Бельгія, Брюссель, 2007. №1. 15 с.
166. Норвегія передала Україні військові медичні автобуси.
<https://suspilne.media/328460-norvegia-peredala-ukraini-vijskovii-medicni-avtobusi-cerez-koordinacijnij-centr-nato/>
167. Основи державної політики
https://ips.ligazakon.net/document/view/f970003?an=139&ed=2000_12_21
168. Основні галузі співпраці між Україною та НАТО. Доступно:
<http://www.old.rv.gov.ua/sitenew/goschansk/ua/publication/print/3681.htm>
169. Основоположні нормативно-правові акти військової стандартизації.
<https://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-standartizacziya/zapitannya-i-vidpovidi.html>
170. Павлюк, М. Відносини Україна – НАТО у контексті міжнародних угод. Держава і право. 2009. Вип. 44. С. 626-632.

171. Палій, О. Навіщо Україні НАТО? Київ, 2006. 144 с.
172. Парахонський, Б. & Яворська, Г. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища: аналітична доповідь. Київ: НСІД. Серія «Національна безпека». Вип. 10. 2015. 100 с.
173. Партнерство України з НАТО. Доступно: <https://ptu26.com.ua/osvitnij-protses/vyhovna-robota/evrointegratsiya/>
174. Перепелиця, Г. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства. К.: Видавничий дім «Стилос», 2004. 400 с.
175. Перепелиця, І. 1998. Без'ядерний статус і національна безпека України. НСІД. Київ. 108 с.
176. Петков С. & Копотун І. & Коропатнік І. & Кривенко О., Ануфрієв М. Стандарти НАТО та їх адаптація в Україні під час дії воєнного стану. Матеріально-технічне забезпечення за стандартами НАТО в Україні 2022 (озброєння, спеціальна техніка, витратні матеріали). К.: «Професіонал». 2022. 496 с.
177. Пирожков, С. & Кресіна, І. & Кудряченко, А. & Шемшученко, Ю. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь. К.: НАН України, 2019. 328 с.
178. Піскунов, В. Механізми адаптації переліку, змісту і структури оборонних програм процесу оборонного планування МО України до стандартів НАТО. Вісник Національного технічного університету України "КПІ", 2006. Вип. 44. С. 127-133.
179. План дій Україна – НАТО від 21 листопада 2002р. Розвиток відносин України з НАТО у документах. К., 2008. С. 22-41.
180. План дій щодо впровадження оборонної реформи. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
181. План дій щодо членства в НАТО. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/950_009
182. Плохій, С. Брама Європи. Харків, 2016. 496 с.
183. Плохій, С. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків: КСД, 2019. 512 с.

184. Положення про військову стандартизацію.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-20#Text>
185. Положення про військову стандартизацію. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0240-20#n15>
186. Положення про річні національні програми під егідою КУН
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2021#n15>
187. Полторацький, О. НАТО в сучасних євроатлантичних відносинах. Київ, 2015.
226 с.
188. Поляков, Л. 2007. Україна – НАТО 10 років співробітництва в ім'я безпеки та миру. Військо України. №7. С. 6-9.
189. Порошенко в США 2017 р.
<https://www.radiosvoboda.org/a/news/28742831.html>
190. Послання Президента України «Україна: поступ у ХХІ століття Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000#Text>
191. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
192. Постанова про забезпечення діяльності Українського контингенту в операції багатонаціональних Стабілізаційних Сил на території Боснії і Герцеговини <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-97-%D0%BF/ed20130101/sp:side:max15>
193. Практичне співробітництво Україна–НАТО. URL: https://i-lug.gov.ua/external_relations/euro-atl-nato-integration-element/osoblive-partnerstvo-ukraina----nato
194. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівель продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2672-19/ed20190117#Text>
195. Про воєнну доктрину 2004 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20040615#Text>,
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20040824#Text>

196. Про Воєнну доктрину 2005 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20050524#Text>
197. Про Воєнну доктрину 2009 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20090720#Text>
198. Про державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927/2000>
199. Про Державну програму співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001–2004 рр.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58/2001#Text>
200. Про затвердження Порядку формування і ведення Державного реєстру імпортозаміщення та кооперації в оборонно-промисловому комплексі.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2019-%D0%BF/ed20190130#Text>
201. Про кодифікацію предметів постачання ЗСУ.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0566-07/ed20070403#Text>
202. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text>
203. Про Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
204. Про надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-99-%D0%BF/ed20180104#Text>
205. Про основи національної безпеки України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
206. Про основні напрями зовнішньої політики
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12/ed19930702#Text>
207. Про питання військової стандартизації 2020.
https://www.mil.gov.ua/content/nakaz_moy/56_nm.pdf
208. Про річну національну програму під егідою КУН на 2021 рік.
<https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>

209. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України 2021.
<https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>
210. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348/2021#Text>
211. Програми та заходи. Розділ 8.
<https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/177-206.pdf>
212. Расмуссен, 2014: Україна має шанс стати членом НАТО. URL:
https://lb.ua/news/2014/08/29/277653_rasmussen_ukraina_imeet_shans_stat.html
213. Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/233-IV#Text>
214. Річна національна програма під егідою Комісії Україна - НАТО на 2019 рік.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/2019>
215. Русначенко, А. Нариси новітньої історії України. Книга 5. К.: Видавець Олег Філюк, 2017. 621 с.
216. Сейл, Тімоті Ендрюс. Міцний Альянс: історія НАТО й глобального післявоєнного порядку. Х.: «Фабула», 2023. 368 с.
217. Смолянюк, В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності української держави. Людина і політика, 2000. №3. С. 24-33.
218. Собко, В. Україна на шляху до євроатлантичної спільноти. Економічний часопис – XXI, 2006. №7 – 8. С. 10 – 12.
219. Соболев, А. Міжнародна обстановка та виклики безпеки для України. Воєнна безпека України на межі тисячоліть. Київ. Стилос, 2012. С. 7-57.
220. Соскін О.І. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива. Інститут трансформації суспільства. 2007. 336 с.
221. Соскін, О. Відносини Україна НАТО: економічний аспект. За ред. О.І. Соскіна. К.: ІТС, 2003. 119 с.
222. Соскін, О. Вступ до НАТО – стратегічний вибір України. За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2008. 192 с.

223. Соскін, О. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива? За заг. ред. О. І. Соскіна. К.: Вид-во „Інститут трансформації суспільства”, 2007. 336 с.
224. Соскін, О. Україна – органічна складова євроатлантичної цивілізації. Економічний часопис – XXI, 2006. №9 – 10. С. 12-14.
225. Співробітництво з НАТО. Том 4 // ВДА МЗУ України („Документи з основної діяльності”). Оп.5. Спр. 185. 129 арк.
226. Співробітництво України з НАТО. [Електронний ресурс]: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication / content//6560.htm>
227. Стандартизація за загальними принципами.
<https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/nato-ta-dokumenty-standartyzatsiia-za-zahalnymu-pryntsypamy/>
228. Стандартизація за загальними принципами.
<https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/nato-ta-dokumenty-standartyzatsiia-za-zahalnymu-pryntsypamy/>
229. Стевенс, Н. Військове співробітництво України з НАТО в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. (Історико-аналітичний аспект). Черкаси, 2008. 190 с.
230. Стевенс, Н. Становлення і розширення нормативно-правової бази у взаєминах між збройними силами України і НАТО. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика, 2008. С. 265-287.
231. Стратегічна концепція НАТО 2010 року. URL:
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-ukr.pdf
232. Стратегічна концепція, 1999 – Стратегическая концепция НАТО 1999 года.
URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_27433.htm
233. Стратегічний оборонний бюлетень України. URL:
<https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
234. Стратегічний оборонний бюлетень України 2016 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016/ed20160520#n10>

235. Стратегія воєнної безпеки України: Воєнна безпека – всеохоплююча оборона, 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
236. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98/ed19980611#Text>
237. Стратегія національної безпеки України 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/print>
238. Стратегія національної безпеки України 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
239. Суботін А. Міжнародні відносини. Політична енциклопедія. К.: Предметне вид-во, 2011. 453 с.
240. Суботін, А. Зовнішня політика України. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. (редкол.: Л. Губерський (голова) та ін.). Т. 1. Київ: Знання України, 2004. 760 с.
241. Потехін, О & Клименко, Ю. Геополітика проти безпеки: союзницьке стримування агресії в Європі ХХ – початку ХХІ ст. К.: Дух і літера, 2023. 552 с.
242. Сурков, О. Незавершена війна. Історія протистояння України з Росією в 2014 – 2015 роках. К.: КМБУКС, 2021. 480 с.
243. Твори: в 10 т. Вячеслав Чорновіл ; Міжнар. благод. фонд В. Чорновола. К. : Смолоскип, 2002 . Т. 7 : Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). 2011 р. 1079 с.
244. Терешук, Г. & Алексієвець Л. М., Алексієвець М.М. Наукові дослідження: теорія та організація. Тернопіль: Вектор. 2013. 369 с.
245. Як змінювалося ставлення українців до членства в НАТО. Доступно: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/03/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-stavlennya-ukrayincziv-chlenstva-nato>
246. Тодоров, І. & Тодорова, Н. Річні національні програми як інструмент євроатлантичної інтеграції України. Геополітика України: історія і сучасність. 2018. Вип. 2 (21). С. 42-55.
247. Тодоров, І. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навчальний посібник. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 376 с.

248. Тодоров, І. Річні національні програми в контексті євроатлантичної інтеграції України. Матеріали наукової конференції (2015-2016 рр.). Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса.
249. Тодоров, І. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Донецьк, 2006. 268 с.
250. У Києві відбулося засідання спільної робочої групи Україна-НАТО з оборонно-технічного співробітництва. <https://www.kmu.gov.ua/news/250073468>
251. Удовенко, Г. & Кавка, Д. & Черниш, О. Зовнішня політика. Політологічний енциклопедичний словник. К.: Генеза, 2004. 736 с.
252. Удод, О. & Юрій М. Цивілізаційний вимір України між Сходом і Заходом. Україна – Європа – Світ. Міжн. зб. наук. праць: Серія «Історія, міжнародні відносини», 2011. Вип. 5. Част. 2. С. 12-29.
253. Указ Президента України Про направлення миротворчого персоналу України до Республіки Ірак. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1675/2005>
254. Україна – НАТО: стратегічне партнерство. За ред. Бугая, Ю. Стеценка. Вип. 5. Г. Луцьк: Надстир'я, 2001. 360 с.
255. Україна-НАТО: Хронологія відносин [Електронний ресурс]: <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua>
256. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-ХІ. Редкол.: Л.В.Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України. 2004. Т.2. 812 с.
257. Україну вперше запрошено до розширеного формату Конференції національних директорів озброєнь у штаб-квартирі НАТО. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinu-vpershe-zaprosheno-do-rozshirenogo-formatu-konferenciyi-nacionalnih-direktoriv-ozbroyen-u-shtab-kvartiri-nato-oleksandr-nosov>
258. Фанін, В. Військово-технічне співробітництво України з країнами пострадянського простору та перспективи його розвитку. Стратегічна панорама. 2009. №3. С. 182-191.
259. Фішер, Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу. Київ: Темпора, 2013. 536 с.

260. Хаас, Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу. К.: Основи, 2019. 376 с.
261. Хандогій, В. Євроатлантична інтеграція України: реалії та перспективи. Україна – НАТО. 2007. №1–2. С. 45-51.
262. Хартія про Особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997р. Розвиток відносин України з НАТО у документах .К., 2008-С. 12-21.
263. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002
264. Хартія Україна – США про стратегічне партнерство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
265. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text
266. Цілі партнерства до 2025 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/03/ukrayina-stala-pershoyu-derzhavoyu-partnerom-nato-yaka-otrymala-takyj-onovlenyj-paket-czilej-partnerstva-do-2025-roku/>
267. Цілі партнерства до 2025 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/03/ukrayina-stala-pershoyu-derzhavoyu-partnerom-nato-yaka-otrymala-takyj-onovlenyj-paket-czilej-partnerstva-do-2025-roku/>
268. Чаповська, Л. Взаємовідносини Україна – НАТО: проблеми та перспективи. Політика і час, 2004. №6. С. 23-29.
269. Чекаленко, Л. Зовнішня політика України. Київ, 2011. 290 с.
270. Черноусенко, О. Партнерство Україна – НАТО: еволюція розвитку. Політика і час, 2003. №10. С. 18-27.
271. Шамко, В. Рекомендації щодо побудови системи ППО в умовах переходу на сумісну з НАТО систему управління військами (силами) відповідно до концепції розвитку Повітряних Сил ЗСУ. Зб. наук. праць при Харк. ун-ту повітр. сил. 2006. Вип. 1. С. 16 – 19.
272. Шангін, А. Україна – НАТО: майбутнє в руках минулого. За ред. А. Шангіна. К.: Заповіт, 2004. 176 с.

273. Шемаєв, В. & Бегма, В. & Сидоренко, С. Пріоритети нової ідеології військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. Наука і оборона, №4. 2018. С. 49-52.
274. Шутов, О. Поступ України до НАТО: крок вперед чи рух на місці? Військо України. 2007. №2. С. 4-7.
275. Щербак, Ю. Україна: виклик і вибір: Перспективи України в глобалізованому світі ХХІ ст. Київ, 2003. 578 с.
276. Щодо зовнішньополітичного курсу України. URL:
https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822
277. Ющенко, В. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. 511 с.
278. Alexiyevets L. & Alexiyevets M. Ukraine – the NATO: mutual relations and partnerships main states. East European Historical Bulletin. 2020. 14. S. 175-189.
279. Bucharest Summit Declaration...URL: https://www.nato.int/cps/natohg/official_texts_8443.htm
280. Burton, Joe. NATO's cyber defence: strategic challenges and institutional adaptation, Defence Studies. Volume 15, Number 4, 2 October. 2015. P. 297-319.
281. Спецпідрозділ ЗСУ сертифікували як сили швидкого реагування НАТО
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/06/24/7097686/>
282. Gibas-Krzak, Danuta Ukraina między Rosją a Polską. Toruń: «Adam Marszałek», 2004. 143 str. с. 51
283. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_3_17
284. https://www.nato.int/cps/ic/nato/official_texts_112964.htm
285. https://www.nato.int/cps/natohg/official_texts_8443.htm
286. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822
287. <https://web.archive.org/web/20160607110533/http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>
288. <https://web.archive.org/web/20210512080532/http://www.novarepublika.cz/2019/03/bukurestska-devitka-promluvila-o.html>
289. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53613172>

290. <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/22082016-04.html>
291. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_50319.htm
292. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2009_09/2009_09_D34F22C9AE854B7FAA0BB409A21C90D3_PAB-DIB_ru.pdf
293. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3050659-nato-ne-mae-vtrucatisa-u-vnutrisnu-politiku-krain-stoltenberg.html>
294. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2032-99-%D0%BF#Text>
295. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/2006#Text>
296. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
297. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text
298. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
299. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_004#Text
300. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
301. ISAF –
<https://web.archive.org/web/20141204172914/http://ukraine.setimes.com/uk/articles/uw/i/features/2014/07/29/feature-01>
302. Marszalek, M. NATO Crisis Management System. Bezpechnostne Forum 2013. Security Forum 2013. Banska Bystrica: Fakulta polityckych vied a medzinarodnych vzt'ahov. P. 87-100.
303. Moore, R., & Coletta, D. NATO's Return to Europe: Engaging Ukraine, Russia, and Beyond. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2017. 290 p.
304. Prague Summit Declaration issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague, Crech Republic. URZ: [http:// www.nato: int/cps/en/ natohg/official_texts_19552.htm](http://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_19552.htm)
305. Schneider, Mark B. Russian Nuclear Weapons Policy and Programs, the European Security Crisis, and the Threat to NATO. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2017. P. 305-339. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep20098.13.pdf?refreqid=excelsior%3A92659b6cf>

811d060e40ab37e2a8d0e95&ab_segments=0%2Fbasic_phrase_search%2Fcontrol&origin=&initiator=&acceptTC=1

306. Strategic Concept NATO 2022. NATO official. URL: [/https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf](https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf)
307. Sherr, James After Yugoslavia: Whither Ukraine? // Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine / Ed.by K. Spillmann, A. Wenger and D. Miller. Berlin: Peter Lang Verlag, 1999. P. 123-144. URL. file:///C:/Users/User/Downloads/The_NATO_Ukraine_Partnership_Problems_Ac.pdf
308. Tarasyuk, B. New Concept of European Security. Transition. Vol. 1, №13. 1995. P. 19.
309. Tuohy, E. NATO and its Conflict Management Toolbox // International Crisis Management: NATO, EU, OSCE and Civil Society. Collected Essays on Best Practices and Lessons Learned / Ed. by S. Goda, O. Tytarchuk, M. Khylyko. Amsterdam: IOS Press, 2016. P. 62. (Естонський дослідник Е. Тухі, влучно охарактеризував допомогу НАТО Україні. (с. 159 з Міжнародно-правові засади...))
310. Wales Summit Declaration... URL: https://www.nato.int/cps/ic/nato/official_texts_112964.htm
311. Wales Summit... URL: <https://www.gov.uk/government/publications/our-5-priorities-for-the-nato-summit-wales-2014/our-5-priorities-for-the-nato-summit-wales-2014>